

ACTA BIBLIOTHECAE UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS 33

VENDERNÄ

Artiklar och berättelser om vendernas överfall och ödeläggelse av
Kungahälla 1135

En antologi

sammanställd och redigerad av

Kenneth Gustafson och Hans Åkerström

GÖTEBORGS UNIVERSITET
ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS

VENDENA

© Kenneth Gustafson, Hans Åkerström och Göteborgs universitetsbibliotek 2018

ISBN 978-91-85206-41-4 (tryck)
ISBN 978-91-85206-42-1 (pdf)
ISSN 0065-1079

Distribution:
Acta Universitatis Gothoburgensis
Box 222
SE-405 30 Göteborg
acta@ub.gu.se

Innehåll

Förord	9
<i>Magnúss saga blinda</i> Snorri Sturluson	11
<i>Magnus blindes saga</i> . Översatt av A. Holtemark og Didrik Arup Seip Snorre Sturlasson	17
<i>Om konung Harald Gille</i> . Översatt av Jonas Rugman Snorre Sturlasson	23
<i>Konung Magnus Blindes och konung Harald Gylles saga</i> Översatt av Gudmund Olafsson Snorre Sturlasson	29
<i>Magnus den blindes saga</i> . Översatt av Hans Hildebrand Snorre Sturlasson	35
<i>Magnus den blindes historia</i> . Översatt av Emil Olsson Snorre Sturlasson	41
<i>Magnus blindes saga</i> . Svensk tolkning av Åke Ohlmarks Snorre Sturlasson	47
<i>Magnus den blindes saga</i> . Översatt av Karl G. Johansson Snorre Sturlasson	53
<i>Vendernas anfall av Kungahälla 1135</i> Kerstin & Harry Berg	59
<i>Staden förstörd af venderne</i> Gustaf Brusewitz	61
<i>Venderne i Konongahella</i> Gustaf Brusewitz	67
<i>Kongahälla — saga och verklighet</i> Gösta Bäckström & Jorma Korhonen	71

<i>Medeltidens grymmaste dåd</i> Gösta Bäckström & Jorma Korhonen	77
<i>Berättelsen om tåget under wendiska konung Ratibor mot staden Kongahälla</i> Abraham Cronholm	81
<i>Historien om Camminskrinet</i> Åsa Engström	85
<i>Kastellet vid Konungahälla</i> Gerhard Fischer	89
<i>Kastalakyrkan</i> Sölve Gardell	97
<i>Venderna anfaller</i> Kenneth Gustafson	101
<i>Kungahälla som maktbas</i> Lars Hermanson	109
<i>Kongahells förstörelse</i> Axel Emanuel Holmberg	127
<i>Kungahälla — fynd och åsikter</i> Mats Hugoson	133
<i>Vendernas överfall</i> Mats Hugoson	137
<i>Opphavet til Konungahälla</i> Halvdan Koht	141
<i>Kongahällas gruvliga skövling av venderna i dag för 800 år sedan</i> Sign. Eirik	147
<i>Venderna i Kungahälla</i> Claes Krantz	153
<i>Kungälv, skådeplatsen, för många märkliga händelser och även blodiga tilldragelser, en gång nordens mäktigaste stad</i> Sign. Sj-m	157

<i>Kungahällas fall</i> Selma Lagerlöf	161
<i>Sagornas Kungahälla</i> Göran Lundh	169
<i>Vad visste Snorre om Kungahälla?</i> Lars Lönnroth	173
<i>Om beliggenheden af enkelte historisk merkelige punkter i nærheden af det gamle Konghelle</i> Peter A. Munch	183
<i>Fortsatte bemærkninger om beliggenheden af nogle steder ved det gamle Konghelle</i> Peter A. Munch	193
<i>Mysteriet Kungahälla</i> Sören Nancke-Krogh	201
<i>Hva kan arkeologien fortelle oss?</i> Jens Rytter	207
<i>Kongahellas förstöring</i> Pehr Thomasson	217
<i>Wenderne i Konghälla</i> Af o-e-o	225
<i>Ett åttahundraårsminne</i> Allan Vidén	229
<i>Kungahällas ödeläggelse fär 800 år sedan</i> Carl Viksten	235
<i>Det slaviska plundringståget mot Kungahälla</i> Roman Zaroff	239
<i>Om sielfwa Kongelfs-stad [och Kungahällas förstöring]</i> Johan Ödman	251

Förord

Avsikten med denna antologi är att lyfta fram den glömda, och kanske för många helt obekanta, mytomspunna händelsen år 1135 då venderna anföll och plundrade det gamla Kungahälla. Venderna var inte ett folkslag utan ett samlingsnamn för en mängd olika slaviska folkstammar, såsom obotritter, pomoraner, liutizier, raner, och sorber, vilka levde i ett område som sträckte sig från floden Elbe och långt bort utefter den polska östersjökusten. Dessa stammar är numera försvunna, förutom kring Bautzen i östra Tyskland där det idag finns en liten spillra sorber. Det är troligt att de som anföll Kungahälla härstammade från trakterna kring Rügen och att den anfallande styrkan bestod av ett flertal folkstammar.

Föreliggande antologi inleds med Snorre Sturlassons berättelse om *Magnus den blindes saga*, på isländska. Denna ligger till grund för de översättningar som samlats i denna antologi. Dessa består av en norsk översättning samt alla de sex tillgängliga svenska översättningarna. Den äldsta och troligen allra första av dem är från 1670. Det är av flera skäl angeläget att inkludera mer än en översättning av Sturlassons berättelse, inte minst för att visa hur översättarna har valt att tolka originaltexten. Vidare, är avsikten att göra dessa texter mer lättillgängliga. Ett flertal av dem har inte återutgivits sedan de första gången publicerades. Det rör sig om antingen decennier eller sekel.

Saga i det här sammanhanget skall förstås som historia. Snorres *Nordiska kungasagor* betyder alltså historien om de nordiska kungarna.

Förutom skildringarna av räden mot Kungahälla, innehåller antologin även artiklar som belyser för händelsen viktiga platser och objekt såsom Kastellet, Kastalakyrkan och Camminskrinet.

Det föreliggande urvalet är ett axplock av de talrika artiklar och texter som berör Kungahällas historia, vilka har förtecknats i Hans Åkerströms bibliografi *Kungahälla, Kastellegården och Ragnhildsholmen*.

Kenneth Gustafson
redaktör

Hans Åkerström
redaktör

Magnúss saga blinda

Snorri Sturluson

IX. KAPÍTULI

Fimm vetrum eptir andlát Sigurðar konungs urðu tíðendi mikil í Konungahellu. Þeir váru þar þá sýslumenn Guthormr, sonr Haralds flettis, ok Sæmundr húsfreyja. Hann átti Ingibjörgu, dóttur Andréáss prests Brúnssonar, þeira synir Páll flípr ok Gunni físs. Ásmundr hét sonr Sæmundar laungetinn. Andréás Brúnsson var mikill merkismaðr. Hann sǫng at Krosskirkju. Solveig hét kona hans. Með þeim var þa at fóstri ok uppfæzlu Jóan Loptsson ok var ellifu vetra gamall. Loptr prestr Sæmundarson, faðir Jóans, var þa ok þar. Dóttir Andréáss prests ok Solveigar hét Helga, er Einarr átti. Þat barsk at í Konungahellu dróttinsnótt ina næstu eptir páskavíku, at gnýr varð mikill úti á strætum um allan býinn, sem þa er konungr fór með alla hirð sína, ok hundar létu svá illa, at eigi mátti varðveita, ok brutusk út, en allir, er út kómu, urðu galnir ok bitu allt þat, er fyrir varð, menn ok fénað, en allt þat, er bitit var ok blóðið kom á, þa ærðisk, ok allt þat, er hafanda var, lét burð sinn ok ærðisk. Þessi minning var nálíga hverja nótt frá páskum til uppstigningardags. Menninir óttuðusk mjök undr þessi, ok réðusk margir í brot ok seldu garða sína, fóru í herað eða í aðra kaupstaði, ok þótti þeim ǫllum þat mest vert, er vitrastir váru, ok hræddusk þat, sem var, at þetta mundi vera fyrir miklum stórtíðendum, þeim er þa váru enn eigi fram komin. En Andréás prestr talaði þa langt ok snjallt hvítsunnudag, ok veik hann svá til lykða ræðu sinni, at hann ræddi um vanda bæjarmanna ok bað menn herða hugi sína ok eyða eigi þann inn dýrlíga stað, hafa heldr gæzlu yfir sér ok ætla ráð sín ok gæta sín við ǫllu því, er við mætti komask, við eldi eða ófriði ok biðja sér miskunnar til guðs.

X. KAPÍTULI

Ór býnum bjoggusk þrettán byrðingar ok ætluðu til Björgynjar, ok týndusk ellifu með mǫnnum ok fé ok ǫllu því, er á var, en inn tólfta braut, ok heldusk menninir, en féit týndisk. Þa fór Loptr prestr til Björgynjar, ok helt hann heilu. Láfranzvǫkudag týndusk byrðingarnir. Eiríkr Danakonungr ok

Qzurr erkibyskup sendu orð báðir til Konungahellu ok báðu þá varask um stað sinn, sögðu, at Vinðr höfðu úti her mikinn ok herjuðu við á kristna menn ok höfðu jafnan sigr. Býjarmenn lögðu of lítinn hug á sitt mál, afrækðusk ok óminntusk þess at meirr, er lengra leið frá þeiri ógn, er yfir hafði komit.

Láfranzvokudag, þá er talat var fyrir hámessu, kom Réttiburr Vinðakonungr til Konungahellu ok hafði hált sétt hundrað Vinðasnekkjur, en á hverri snekkju váru menn fjórir tigur ok fjórir ok tveir hestar. Dúnímiz hét systursonr konungs, en Úniburr hét höfðingi einn, er réð fyrir miklu liði. Þeir tveir höfðingjar røru upp með herinum sumum eystri kvísl um Hísing ok kómu svá ofan at býnum, en sumu liðinu lögðu þeir upp vestri kvísl til býjarins. Þeir lögðu at landi út við stikin ok létu þar upp hestaliðit ok riðu þar um Bratsás ok svá upp um býinn. Einarr Andréásmágr bar þessi tíðendi upp til Kastalakirkju, því at þar var býjarlýðrinn ok hafði sótt til hámessu, ok kom Einarr, þá er Andréás prestur talaði. Einarr segir mōnnum, at herr fór at bænum með fjöldað skipa, en sumt liðit reið ofan um Bratsás. Þá mæltu margir, at þar myndi vera Eiríkr Danakonungr, ok væntu menn sér griða af honum. Þá hljóp fólkitt allt ofan í býinn til fjár síns ok vāpnuðusk ok gekk ofan á bryggjur, sá þá þegar, at ófriðr var ok óflýjandi herr. Austrfararskip níu flutu í ánni fyrir bryggjum, er kaupmenn áttu. Vinðr lögðu þar fyrst at ok þorðusk kaupmennina. Kaupmenn vāpnuðusk ok vorðusk lengi vel ok drengiliga. Varð þar orrosta hörð, áðr kaupmenn yrði unnir. Í þeiri hrið létu Vinðr hált annat hundrað skipa at öllu liði. Þá er bardaginn var sem mestr, stóðu bæjarmenn á bryggjum ok skutu á heiðingja, en er orrosta rénaði, flýðu býjarmenn upp í bæinn ok síðan til kastala allt fólk, ok höfðu menn með sér dýrgripi sína ok allt fé þat, er með mátti komask. Solveig ok dætr hennar ok tvær konur aðrar gengu upp á land. Þá er Vinðr höfðu unnit kaupskipin, gengu þeir á land ok kōnnuðu lið sitt, ok birtisk þá skaði þeira. Hljópu þeir sumir í býinn, sumir á kaupskipin ok tóku fé allt, þat er þeir vildu með sér hafa. Því næst lögðu þeir eld í býinn ok brenndu hann allan ok svá skipin. Eptir þat sóttu þeir öllu liðinu at kastalanum ok skipuðu til atsóknar.

XI. KAPÍTULI

Réttiburr konungr lét bjóða þeim, er í kastalanum váru, at ganga út ok hafa lifsgrið með vāpnum ok klæðum ok gulli. Gōrvallir æpðu at móti ok gengu út á borgina, sumir skutu, sumir grýttu, sumir skutu staurum, ok varð þá mikil orrosta. Fell þá af hvarum tveggjum ok miklu fleira at Vinðum. Solveig kom upp á Sólbjargir ok segir þar tíðendin. Þá var skorin herōr ok send til Skúrbága. Þar var samburðarōl nokkut ok mart manna. Þar var sá bóndi, er Ölvir hét miklimunnr. Þá hljóp hann upp þegar ok tók skjöld ok hjálm ok mikla øxi í hōnd sér ok mælti: ”Stōndum upp, góðir drengir, ok

takið vápn yður ok fœrum til liðveizlu við býjarmenn, því at þat mun skommm þykkja hverjum manni, er þat spyrr, at vér sitjum hér ok kýlum ǫl, en góðir drengir skulu leggja líf sitt í hættu í býnum fyrir vârar sakir.” Margir svœruðu ok mæltu í mót, sœgdu, at þeir mundu týna sér, en koma bæjarmœnnum at engu liði. Þá hljóp Ǫlvir upp ok mælti: ”Þótt allir dvelisk eptir, þá skal ek þó fara einn samt, ok láta skulu heiðingjar einn eða tvá fyrir mik, áðr en ek falla” — hleypr ofan til býjarins. En menn fara eptir honum ok vildu sjá ferð hans ok svá, ef honum mætti nokkut við hjálpa. En er hann kom svá nær kastala, at heiðnir menn sá hann, þá hljópu í mót honum átta menn alvápnáðir. En er þeir mœttusk, hljópu heiðnir menn umhverfis hann. Ǫlvir reiddi upp œxina ok laust fremri hyrnu undir kverk þeim, er á bak honum stóð, svá at sundr sneið kjálkann ok barkann, ok fell sá opinn á bak aptr. Þá reiddi hann fram œxina fyrir sik ok hœggr annan í hœfuðit ok klauf þann í herðar niðr. Siðan sóttusk þeir, ok drap hann þá enn tvá ok varð sjálfr sárr mjök, en þeir fjórir, er eptir vâru, flýðu þá. Ǫlvir rann eptir þeim, en díki nokkut var fyrir þeim, ok þeir tveir inir heiðnu hljópu þar í, ok drap Ǫlvir þá báða. Stóð hann þá ok fastr í díkinu. En tveir heiðingjar kómusk undan af þeim átta. Þeir menn, er fylgt hœfðu Ǫlvi, tóku hann ok fluttu hann með sér til Skúrbága, ok varðr hann grœddr at heilu. Ok er þat mál manna, at eigi hafi maðr farit drengiligri ferð. Lendir menn tveir, Sigurðr Gyrðarson, bróðir Philippúss, ok Sigarðr, kómu með sex hundruð manna til Skúrbága, ok hvarf Sigurðr aptr með fjögur hundruð manna ok þótti síðan lítils verðr ok lifði skamma stund. Sigarðr fór með tvau hundruð manna til býjarins ok barðisk þar við heiðna menn ok fell þar með ǫllu liði sínu. Vinðr sóttu kastalann, en konungr ok stýrimenn stóðu fyrir útan bardagann. Í einhverjum stað, þar er Vinðr stóðu var einn maðr ok skaut af boga ok mann til bana með hverri ǫr. Tveir menn stóðu, fyrir honum með skjöldu. Þá mælti Sæmundr við Ásmund, son sinn, at þeir skyldu skjóta at skytanum báðir senn — ”en ek mun skjóta at þeim, er skjöldinn berr.” Hann gerði svá, en sá skaut skildinum fyrir sik. Þá skaut Ásmundr milli skjaldanna, ok kom ǫrin í enni skytanum, svá at út kom í hnakkann, ok fell sá dauðr á bak aptr. En er Vinðr sá þat, þá ýldu þeir allir sem hundar eða vargar. Þá lét Réttiburr konungr kalla til þeira ok bjóða þeim grið, en þeir neittu því. Siðan veittu heiðingjar harða atsókn. Þá var sá einn af heiðnum mœnnum, er svá nær gekk, at allt gekk at kastalahurðunni ok lagði sverði þann mann, er fyrir innan stóð hurðina, en menn báru at honum skot ok grjót, ok var hann hlífðarlaus, en svá var hann fjölkunnigr, at ekki vápn festi á honum. Þá tók Andréás prestur vigðan eld ok signaði ok skar tundr ok lagði í eld ok setti á ǫrvarodd ok fekk Ásmundi, en hann skaut þessi ǫru at inum fjölkunnga manni, ok beit þetta skot svá, at honum vann at fullu, ok fell hann dauðr á jorð. Þá létu heiðingjar illiliga enn sem fyrr, ýldu ok gnístu. Gekk þá allt fólk til konungs. Þótti kristnum mœnnum þá sem væri til ráðs, at þeir mundi undan

leita. Þá skilði túlkr, sá er skilði vinðesku, hvat höfðingi sá mælti, er Úniburr er nefndr. Hann mælti svá: ”Þetta fólk er atalt ok illt viðskiptis, ok þótt vér tækim allt þat fé, er í þessum stað er, þá mættim vér gefa til annat fé jafnmikit, at vér hefðim eigi komit hér svá höfum vér mikit lið látit ok marga höfðingja. Ok fyrst í dag, er vér tókum at berjask við kastala, þá höfðu þeir til varnar skot ok spjót, því næst börðu þeir oss með grjóti, ok nú berja þeir oss með keflivöllum sem hunda. Sé ek fyrir því, at þeira fong þverra til varnar, ok skulum vér enn gera þeim harða hrið ok freistum þeira.” En svá var sem hann sagði, at þá skutu þeir staurum, en í fyrstu hrið höfðu þeir borit óvarliga skotvápn ok grjót. En er kristnir menn sá, at minnkaðisk fjöldi at staurunum, hjoggu þeir í tvau hvern staurinn. En heiðingjar sóttu at þeim ok gerðu harða hrið ok hvíldusk í milli. Gerðusk hvárirtveggju móðir ok sárir. Ok í einni hverri hvíld þa lét konungr enn bjóða þeim grið, at þeir skyldu hafa vápn sín ok klædi ok þat, er þeir bæri sjálfir út yfir kastalann. Þá var fallinn Sæmundr húsfreyja, ok var þat ráð manna þeira, er eptir váru, at gefa upp kastalann ok sjálfa sik í vald heiðinna manna, ok var þat it ósnjallasta ráð, fyrir því at heiðingjar efndu eigi orð sin, tóku alla menn, karla ok konur ok börn, drápu mart, alla þat, er sárt var ok ungt ok þeim þótti illt at flytja eptir sér. Þeir tóku allt fé þat, er þar var í kastalanum. Þeir gengu inn í Krosskirkju ok ræntu hana at öllu skrúði sínu. Andréás prestur gaf Réttiburr konungi refði silfrbúit, en Dúnímiz, systursyni hans, fingurgull. Fyrir því þóttusk þeir vita, at hann mundi vera nokkurr ráðamaðr í staðinum, ok virðu hann meira en aðra menn. Þeir tóku krossinn helga ok höfðu braut. Þá tóku þeir táboluna, er stóð fyrir altárinu, þá er Sigurðr konungr hafði gera látit í Griklandi ok haft í land. Þeir lögðu hana niðr á gráðuna fyrir altárit. Þá gengu þeir út ór kirkjunni. Þá mælti konungr: ”Þetta hús hefir verit búit með ást mikilli við þann guð, er þetta hús á, ok svá lízk mér sem gætt mani lítt hafa verit til staðarins eða hússins, því at ek sé, at guð er reiðr þeim, er varðveita.” Réttiburr konungr gaf Andréási presti kirkjuna ok skrínit, krossinn helga, bókina plénaríum ok klerka fjóra. En heiðnir menn brenndu kirkjuna ok öll húsinn, þau er í kastalanum váru. En sá eldr, er þeir höfðu tendrat í kirkjunni, slokknaði tysvar. Þa hjoggu þeir ofan kirkjuna, tók þá at loga innan öll ok brann sem önnur hús. Þá fóru heiðingjar til skipa sinna með herfangi ok konnaðu lið sitt, en er þeir sá skaða sinn, þá tóku þeir at herfangi allt fólkitt ok skiptu milli skipanna. Þá fóru þr Andréás prestur á konungsskipit ok með krossinn helga. Þá kom ótti yfir heiðingja af þeiri bending, er yfir konungsskipit kom hiti svá mikill, at allir þeir þóttusk nær brenna. Konungr bað túlkinn spyrja prest, hví svá varð. Hann sagði, at almáttigr guð, sá er kristnir menn trúðu á, sendi þeim mark reiði sinnar, er þeir dirfðusk þess at hafa með höndum hans píslarmark, þeir eigi vilja trúá á skapara sinn. ”Ok svá mikill kraptr fylgir krossinum, at opt hafa orðit fyrir þvílíkar jartegnir yfir heiðnum mönnum, þá er þeir höfðu hann með

hondum, ok sumar enn berari.” Konungr lét skjóta á skipbátinn kennimönnum, ok bar Andréas krossinn í faðmi sér. Þeir leiddu bátinn fram með endilöngu skipinu ok fram fyrir barðit ok aprt með ǫðru borði til lyptingar, skutu síðan við forkum ok hrundu bátinum inn at bryggjunum. Síðan fór Andréas prestr með krossinn um nóttina til Sólbjarga, ok var bæði hregg ok rota. Andréas flutti krossinn til góðrar varðveizlu.

XII. KAPÍTULI

Réttiburr konungr ok hans lið, þat er eptir var, fór í brot ok aprt til Vinðlands, ok mart þat fólk, er tekit hafði verit í Konungahellu, var lengi síðan í Vinðlandi í þján, en þeir, er út váru leystir ok aprt kómu í Nóreg til óðala sinna, urðu allir at minna þrifnaði. Kaupstaðrinn í Konungahellu hefir aldregi fengit slíka uppreist sem áðr var.

Tidigare publicerad i: Snorri Sturluson, *Heimskringla*. D. 3. Bjarni Aðalbjarnarson gaf út. Reykjavík, 1951.

Magnus blindes saga

Snorre Sturlasson

Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip

Fem år etter kong Sigurds død hendte det store ting i Konghelle. Det var Guttorm, sønn til Harald Flette, og Sæmund Husfrøja som var sysselmenn der på den tiden. Han var gift med Ingebjørg, datter til presten Andreas Brunsson. Deres sønner var Pål Flip og Gunne Fis. Åsmund het en uekte sønn til Sæmund. Andreas Brunsson var en stor og merkelig mann; han var prest vid Korskirken, Solveig het hans kone. Den gang hade de til oppfostring Jon Loptsson, som var 11 år gammel. Presten Lopt Sæmundsson, Jons far, var også der. Datter til Andreas prest og Solveig het Helga, hun var gift med Einar. Det hendte i Konghelle natten til første søndag etter påskeuken (natt til 14. april 1135) at det ble et stort gny ute på gatene over hele byen, likesom når kongen fór med hele hirden. Hundene bar seg så ille at de ikke var til å holde inne, de brøt seg ut. Men alle de som kom ut, ble galne og bet alt det som kom i deres vei, både folk og fe. Og alt som ble bitt, og som blodet kom ut på, ble rasende; og alt det som bar på foster, mistet fostret og ble rasende. Dette varsel hendte nesten hver natt fra påske til himmelfartsdagen (16. mai). Folk var svært redde for disse undrene, og mange fant det best å flytte bort, de solgte gårdene sina, reiste opp på landet eller til andre kjøpsteder; og det var alle de klokeste, som la størst vekt på dette, og ble redde for at dette varslet store hendinger som enda ikke hade hendt, og slik var det også. Men Andreas prest talte lenge og vel på pinsedag (26. mai), og til slutt gikk han i sin tale over til å tale om den fare bymennene var i, og han ba folk ta mot til seg og ikke legge øde den herlige byen, men heller holde god vakt og verge seg mot alt det som kunne komme på, mot ild og ufred, og be til Gud om miskunn for seg.

Tretten lasteskip seilte fra byen og skulle til Bergen, og elleve ble borte med mannskap og gods og alt det som var ombord, det tolvte forliste, mannskapet ble berget, men godset sank. Da reiste Lopt prest til Bergen, og han kom uskadd fram. Det var Lavrantsok-dagen (10. aug.) at lastskipe- ne forliste. Eirik danekonge og erkebisp Ossur (første erkebisp i Lund) sandte begge bud til Kongelle og ba folkene der holde vakt om byen sin. De sa at venderne hade ute en stor hær og herjet vidt og bredt på kristne

menn og støtt hade seier. Bymennene la altfor liten vekt på det som var deres egen sak, og de ble mer sorgløse og tenkte mindre på saken dess lenger det led etter redsel som hade kommet over dem. Men Lavrantsokdagen da det ble talt til høymesse, kom venderkongen Rettibur (Ratibor) til Konghelle med halv sjette hundre vendiske skuter; på hver skute var 44 mann og 2 hester. Dunimits het kongens søstersønn, og Unibur het en høvding som rådde for en stor hær. Disse to høvdinge rodde med en del av hæren opp det østre elveløpet omkring Hisingen og kom så ovenfra ned imot byen, og med en annen del av hæren la de opp det vestre elveløpet til byen. De la til land ute ved pålene og satte hestfolket opp der og red om Brattåsen og så opp om byen. Einar, måg til Andreas, kom og meldte dette i Kastellkirken, for der var byfolket, som hade gått dit til høymesse. Einar kom da Andreas prest talte. Einar fortalte at det kom en hær mot byen med en mengde skip, og at en del av hæren red ned om Brattåsen. Da sa mange at det nok var Eirik danekonge, og av ham ventet folk å få grid.

Så sprang alt folket ned til byen til eiendommene sine og væpnet seg og gikk ned på bryggene. De så straks at det var ufred, og en hær som det var umulig å stå seg imot. Det lå 9 østersjø-farere som noen kjøpmenn eide, i elva utfor bryggene. Venderne la først til der og kjempet med kjøpmennene. Kjøpmennene væpnet seg og verget seg lenge godt og tappert. Kampen ble hard før kjøpmennene ble overvunnet. I denne striden mistet venderne halvannet hundre skip med hele mannskapet. Da striden var som hardest, sto bymennene på bryggene og skjød på hedningene. Men da striden stilnet, flyktet bymennene opp i byen og så hele folket til kastellet, og de tok med seg kostbarheter og alt det gods som de kunne få med. Da venderne hade vunnet kjøpskipene, gikk de på land og mønstret hæren, og da fikk de se hvor stor skade de hade lidd. Noen av dem sprang inn i byen, noen ut på kjøpskipene, og de tok alt det gods som de ville ha med seg. Deretter satte de ild på byen og brente den helt opp og likeså skipene. Så søkte de med hele hæren mot kastellet og ordnet seg til å angripe det.

Kong Rettibur lot tilby dem som var i kastellet, at de kunne gå ut og få grid for liv med våpen, klær og gull. Men alle ihop ropte imot og gikk ut på borgen, noen skjød, noen kastet stein, noen skjød med staurer, og det ble da en hard strid. Det falt mange på begge sider, men flest av venderne.

Solveig kom opp til Solbjarger og fortalte der om det som hendte. Da ble det skåret hærpil og sendt til Skurbågar. Der var et sammenskuddsgilde og mange folk. Det var en bonde der som het Olve Miklemunn (Stormunn). Han sprang straks opp og tok skjold og hjelm og en stor øks i hånden og sa: "La oss stå opp, gjeve karer, ta våpen, og la oss fare og hjelpe bymennene; for hver mann som får vite det, vil synes det er en skam at vi sitter her og heller i oss øl, og gjeve karer våger livet i byen for vår skyld." Mange svarte og talte imot, og sa at de ville bare kommet til å miste livet selv, men ikke være til noen hjelp for bymennene. Da sprang Olve opp og sa:

”Om så alle de andre blir igjen her, så vil jeg likevel fare alene, og én eller to av hedningene skal late livet for meg før jeg faller selv.” Og så sprang han ned till byen. Noen menn sprang etter ham, og ville se hvordan det gikk ham, og om de kanskje kunne hjelpe ham i noe. Da han kom så nær kastellet at hedningene fikk se ham, sprang 8 fullvæpnede menn imot ham. Da de møttes, kringsette hedningene ham. Olve løftet opp øksa over hodet, og med framhjørnet slo han til den som sto bak ham, under haken, så han skar sunn kjaken og strupen på ham, og mannen falt baklengs. Så løftet han øksa fram for seg og hogg en annen i hodet og kløvde ham ned til akslene. Så kjempet de mot hverandre, og han drepte to til, og han ble selv hardt såret; men da rømte de unna, de fire som var ihjen. Olve sprang etter dem, det var et dike foran dem, og to av hedningene sprang uti der, og Olve drepte dem begge, men da stod han fast i diket han også, to av de åtte hedningene kom seg unna. De menn som hade fulgt etter Olve, tok ham og førte ham med seg til Skurbågar, og sårene ble helt lagt på ham. Det blir sagt mellom folk at ingen har faret en djervere ferd.

To lendmenn, Sigurd Gyrðsson, bror til Filippus, og Sigard kom med 600 mann til Skurbågar, men der snudde Sigurd med 400 mann, og siden var han i liten vørnad, og han levde bare kort tid. Men Sigurd fór med 200 mann til byen og kjempet der mot hedningene og falt der med hele flokken sin.

Venderne gikk mot kastellet, men kongen og styresmennene på skipene sto utenfor striden. Et sted venderne sto, var det en mann som skjød med bue og drepte en mann med hver pil. To mann sto og dekket ham med skjold. Da sa Sæmund til Åsmund, sønn sin, at de skulle skyte begge to på skytteren på én gang – ”men jeg vil skyte på ham som bærer skjoldet.” Han gjorde så, men han skjød da skjoldet foran seg selv. Da skjød Åsmund mellom skjoldene, og pilen kom i pannen på skytteren, så den kom ut gjennom nakken, og han falt død på ryggen. Da venderne så det, ulte de alle som hunder eller varger. Da lot kong Rettibur rope til dem og by dem grid; men de sa nei. Så gikk hedningene hardt på. Da var det en av hedningene som gikk så nær at han gikk helt til kastellporten og stakk til en mann som sto innenfor porten. De skjød og kastet stein på ham. og han var uten skjold, men han var slik trollman at våpen ikke beit på ham. Da tok Andreas prest vigd ild og signet og skar opp tønner og tente på det og satte det på en pilodd og ga Åsmund, som skjød denne pilen på mannen som kunne trolle, og dette skuddet råkete så godt at han fikk nok, og han falt død til jorden. Da tok hedningene til igjen med samme stygge låten som før, de ulte og hvinte. Så gikk alt folket til kongen; de kristne tenkte seg at de nå ville rådslå om å fare bort. Da hørte en tolk, som skjønnte vendisk, at høvdingen Unibur talte så: ”Dette folket er atalt og leitt å kjempe mot; om vi så tok alt det som er i denne byen, så kunne vi gi likeså mye til at vi ikke hade kommet her. Så mange folk og så mange høvdinger har vi mistet. I førstningen

i dag da vi tok til å kjempe mot kastellet, da hade de piler og spyd til vern; dernest kjempet de mot oss med stein, og nå slår de løs på oss som hunder med kjepper. Av det kan jeg skjønne at det minker med forsvarsvåpen for dem, og vi skal hardt på dem én gang til og friste på.” Og slik var det som han sa, nå skjöt de med staurer, men i den første kampen hade de ødslet med skuddvåpen og stein.

Da de kristne så at det minket med staurer, hogg de hver staur i to. Hedningene gikk løs på dem og kjempet hardt, men hvilte seg imellom. På begge sider var de trette og såret. I en hvil lot kongen tilby dem grid på det vilkår at de skulle få med seg våpen og klær og det som de selv kunne bære med seg ut av kastellet. Da hade Sæmund husfrøja falt, og de menn som da var igjen, tok nå det råd å overgi kastellet og seg selv til hedningene. Men det var det dummeste de kunne gjøre, for hedningene holdt ikke ord, de tok alle til fange, menn, kvinner og barn, og de drepte mange, alle de som var såret og unge, som de syntes det var tungvint å føre med seg. De tok alt det gods som var der i kastellet. De gikk inn i Korskirken og rante den for alt det skrud den hade. Andreas prest ga kong Rettibur en sølvslått stavøks, og Dunimits, kongens søstersønn, ga han en fingerring av gull. Derav mente de å kunne skjønne at han var en som hade noe å si i byen, og de viste ham vørndnad framfor de andre. De tok det helige kors og førte det bort. De tok tavlen som sto foran alteret, og som kong Sigurd hade latt gjøre i Grekenland og ført med seg til landet; de la den ned på avsatsen framfor alteret. Så gikk de ut av kirken. Da sa kongen: ”Dette huset har vært prydet i stor kjærlighet til den gud som eier dette huset; men jeg synes at det ser ut til at både stedet og huset har vært dålig stelt, for jeg skjønner at guden er harm på dem som skulle ta vare på det.” Kong Rettibur ga Andreas prest kirken og skrinet, det hellige kors, boken ”plenarius” og fire klerker. Men hedningene brente kirken og alle husene som var i kastellet. Men den ild som de hade tent i kirken, sloknet to ganger. Så hogg de ned kirken, og da tok den til å lue opp overalt innefra, og den brant som andre hus.

Så gikk hedningene til skipene sine med hærfanget og mønstret hæren sin. Da de fikk se hvor stor skade de hade lidd, tok de alt folket til hærfang og delte mellom skipene. Så fór Andreas prest og klerkene ut på kongsskipet med det hellige kors. Da kom det redsel over hedningene på grunn av det under som hendte. Over kongsskipet kom det så stor hete at de alle syntes de var nær på å brenne opp. Kongen ba tolken spørre presten hva det kom av. Han sa at den allmektige Gud som de kristne trodde på, sendte dem dette til merke på sin vrede, fordi de var så djerne at de tok med hendene på hans pinselmerke, de som ikke ville tro på sin skaper. ”Og så stor makt følger korset, at ofte hade slike jærtegn – og noen enda tydeligere – hendt før med hedninger som hade hat det i hendene.” Kongen lot prestene sette i skipsbåten, og Andreas bar korset i fanget. De dro båten fram langs med skipet og fram foran stavnen og akterover langs den andre

skipssiden til løftningen; så skjøt de båten ifra med båtshaker og fikk den inn til bryggene. Siden tok Andreas prest av sted med korset om natten til Solbjarger, og da var det både storm og regn. Andreas førte korset til et trygt sted.

Kong Rettibur og det av hans hær som var igjen, reiste bort og tilbake til Vendland, og mange av de mennesker, som de hade tatt til fange i Konghelle, var i Vendland i treldom lenge etterpå. Men de som ble løskjøpt og kom tilbake til Norge til eiendommene sine, kom alle til å ha mindre velstand enn før. Kjøpstaden i Konghelle har aldri kommet seg opp igjen som den var før.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlasson, *Kongesagaer*. Oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip. Oslo, 1957.

Om konung Harald Gille

Snorre Sturlasson

Översatt av Jonas Rugman

Om vinteren effter konung Magnus död, tildrog sig stoor tidender i Konungahälle: ther woro tå syslomän Gutorm, Harald Fläckes son, och Sämund, med det tilnamnet Heessfreygia, han ägde Ingeborg, prästen Andris Brussons dotter: theras söner woro Påål Fliper och Gunne Fiss. Sämund hade een oäckta son, som heet Anders Brusasson: war een förnäm man, och sång wid Korskyrkia: hans hustru heet Selwig: hoos them war til at uptucktas Jon Loptsson, och war ellofwa åhr gammal. Prästen Lopt Sämundsson, Jons fader, war och så ther. Prästen Anders och Solwigers dotter heet Helga, som ägde Eynar. Thet tildrog sig i Konungahälle, nästan söndagnatten effter påskaweekan, at ett stoort gny uphoff sig uthe på stråtet, öfwer heela byen, liika såsom konungen skulle rijda med alt sitt hoff, och hunderna läto så illa, at ingen kunde ackta them, uthan bruto sig uth, och alla the som uthekommo blefwo galna, och beeto alt them som för them war, men alt det som beetet bleff, och bloden kom uth, miste wettet. Thetta onda warade hwar natt ifrån påska och til Opstigningar dag: folcket bleff mycket här aff förskräckt, så at många begåfwo sig bort, och sålde sina gårdar, och foro antingen up i häraden, eller och til andra kiöpstäder. Aldenstund the frucktade, som och wäl war vårt, at detta skulle föreboda några stoor tidender, som äntå intet woro framkomna. Prästen Andris talade länge och snält Hwite söndag, och på sidlycktone talade han om borgarnas seed, bediandes them wara starcka i sitt sinne, och föröda icke een så herrlig stad, uthan heller hålla wackt om sig, för eeld och ofrid, och bedia Gud misskunda sig.

Trättan byrdingar eller lastdragande skep, giordes ferdiga uhr byen, ägnandes sig til Biorgwin, och förlorades niio aff them med män och gods, och alt hwad ther på war. Then tolfte bröts i sönder, och bleff folcket behållet, men godzet förlorades. Tå for prästen Lopt (som war then trätttonde aff them) nord til Biorgwin med alt sitt behållet. Byrdingarna förlorades Larsmesse dag. Erick Eymunne danakonung, och Ausur ärkiebiskop sände bod til Konungahälle, bediandes them taga sin stad i ackt, förty wijndärne hade stoor häär ute, och häriade wijda på kristenheeten, och hade alt jämpst seger. Borgarenar lade alt för lijten hog här på, och

förglömde detta, ju mehr ju längre thet föred ifrån then frucktan, som öfwer them hade warit.

Laursmesseaffton, som för war sagt, för högmessan, kom Rettibur winda konung til Kongahälle, hafwandes halfftrijdie hundrade windasnäcker, (så hettee theras skutor) på hwar snäckia woro 44 man och 2 hästar. Konungens systersohn heet Dunimis. Een höffding som rådde öfwer mycket folck, heet Unibus. Thesse två höffdingzmän rodde med heela häären upp i österqvihl, ofwan Hiising, och kommo så ned på byen: men een part aff häären lade the upp i wästerqvihl til byen; the lade til landz wid Stickin, och satte ther upp sina hästar, hwilcket folck foor up öfwer Bress och ofwan för byen. Eynar, Andrissa måg, bar thessa tijdender up til Kastella-kyrckian, förty borgarena woro många dijt komna til högmässan. Eynar kom, när prästen Andris ännu prädickade. Eynar sade åth folcket, at een häär kom til byen med många skep, och sombliga reede ned aff Bersos. Tå sade många, at der skulie wara konung Erick aff Danmark, och wäntandes ware grud aff honom. Tå lop folcket ned i byen til sina ägodeelar, och bewäpnade sig, och gick ned på bryggiorna, och blefwo warse, at ther war kommen een oöfwinnerlig häär. Nije österfarer skep fluto i åen, som kiöpmännerna ägde. Vinderna slogos hastigt med kiöpmännerna, hwilcka wäriade sig länge och manligen, och ther bleff ett hårt slag, förr än kiöpmännerna blefwo öfwerwundna. I then slacktningen misste winderna halfftannat hundrade skep, med alt folcket: borgarena stodo på bryggiorna, och skuto på hedningarna, men när slaget war öfwerståndet, flydde borgarena up i byen til kastellet, och hade med sig alla the penningar, som the kunde med sig föra. Sollwig, hennas döttrar, och två andra qwinfolck gingo på landet, när winderna hade öfwerwunnet kiöpmännerna. Sedan gingo winderna til landz, och öfwersågo sin häär, och bleff tå theras skada openbar. Tå lupo sombliga i byen, och sombliga på kiöpskepen, och togo alt thet såå, som the wille med sig hafwa: sedan stucko the eeld på byen, och brände honom heel och hållen up, thesliikest och så alla skepen. Effter detta lade the till kastellet med heela häären. Retibur lät tilbiuda them som i kastellet woro, at gå uth, och behålla liifwet, thesliikest wapn, kläder och gull, men alla ropte emoot, ginge uth på skansen och sombligo skuto, andra kastade steenar, så at ther bleff ett hefftigt manslag, och mycket föll på båda siidor, doch mycket flere uthaff windarna. Solwig kom til een gård som heeter Solbiarges, och berättade ther thessa tijdender. Tå upskars een håårör, och utsändes til Skurbaga, ther war drucket ett gästebod, och ther war mycket folck. Ther war en bonde, som heet Aulwer Micklimuder: thenne tog skiöld, hjälm och een stoor yxa, sägandes, ståen up gode män, och låter oss komma borgarena til undsättning, förty thet lærer hållas för skam hoos hwar man, som thet spörier, at wij sittia här och dricka öhl, när goda män i staden sättia liifwet til, för wår skull. Många sade emoot honom, föregifwandes, at the gjorde intet annat än förspilla sig siälfwa, och

kunna dock icke komma borgarena til någon undsättning. Tå lop Aulwer up sägandes; fast alla blifwa igen, så skal iag lijckwist fara, och fuller skola hedningarna mista een eller två för mig, innan iag faller, och sedan lop han ned til byen. Några män gingo effter honom, och wille sii, huru han färdades, om the och kunde wara honom til någon undsättning. När han kom så när kastellet, och hedningarna sågo honom, lupo 8 karlar emoot honom i fältgewär: Som the nu möttes, lupo två aff hedningarna om honom. Aulwer slog til med yxen, och kom thet främsta hörnet under haken på honom, som på ryggen stod, så at strupen gick sönder, tilliika med kindbogan, och han föll död backlänges, sedan högg han then andre, som för honom stod, i hufwudet, klyfwandes honom alt neder i herdarna: han dräpte och så två aff the andra, och war sielfwer mycker såår. The qwarlemnade fyra flydde, effter hwilka Aulwer rände, alt ther til the kommo til ett dike, hwar i två aff hedningarna lupo, hwilcka Aulwer straxt dräpte, och stod sielf fast i diket: the öfrige två aff the otta kommo sin koos. The som fölgt hade Aulwer, togo honom med sig til Skurbaga, och bleff han läckt. Thet är folck sägen, at han giorde een mannelig reesa. Twå ländamän kommo til Skurbaga med 600 man, then eena heet Sigurd Gyrdarsson, then andre heet ock så Sigurd, hwilcken tilbakars wände med 400 män, och bleff sedan litet wyrdat; han leffde och så een kort tijd ther effter: men Sigurd foor med 200 man til byen, slogz med hedningarna, och föll med heela sitt fölie. Winderna anföllo kastellet, men theras konung och styremännerna stodo uthan om slaget på ett ställe. Ibland Windarna war een man som sköt med boga, och träffade hwar piil sin man. För honom stodo två andra, betäckandes honom med skiöldar. Tå sade Sämund til Assmund, sin son, at the skulle skiuta båda tilliika åt skiötten, och skal iag, sade han, skiiuta åth then som skiölden håller, hwilcket han och giorde, men han skiöt skölden för sig, tå skiöt Assmund emillan skiölderna, och piilen treffade mit i ännu på skiötten, at han gick uth igenom nackan, och han föll död backlänges: när winderna thet sågo, tiuto de alla som hundar. Tå lät konung Rettibur än på nytt biuda them grid, men the neckade. Sedan giorde hedningarna ett hefftigt anfall, och een uthaff them gick alt in til kastellets port, och stack een igenom med swerd, som innan för porten stod: åth honom bleff gånget med skott och spiut, och han war uthan skiöld och harnisk, doch war han så konstig, at intet wapen beet på honom. Thå tog prästen Andris wijgd eeld, wälsignade then, och giorde tunder, och lade på pijls udden, och fick then åth Assmund, men han skiöt honom åth then konstiga mannen, och han beet på, så at han fick bana. Tå läto hedningarna illa, tuto och gnislade såsom förr. Tå gick alt folck til konungen, at the kristne meente the skulle draga sin koos. Tolcken som thet windwärska språcket förstod, hörde hwad höffwidzmannen Unibur sade, at thetta folck är hårdt och ondt wid at fässa, och fast än the hade taget alt thet fää, som i staden war, så måtte the wäl gifwa annat så mycket

at the aldrig hade dijt kommet, förty the hade mist så mycket folck, och många höfdingar. Först i dag, sade han, när wii begynte slåås emoot them, som i kastellet woro, wärgde the sig med skott och spiut, sedan slogo the oss med steenar och kaflar som hundar, men nu seer iag, at theas förråd tager aff, och förty skola wii ännu giöra ett hårdt anfall, och försokia them. Thet war som han sade, at tå skuto the med stöörar, men i första anfallet hade the owarligen förr fina skot och steenar, at när myckenheeten aff stöörarna förminskades, höggo the them sönder. Hedningarna föllo hårdt an, hwiilandes sig understundom, när the på båda sijdor blefwo, både såra och trötta. Sedan lät konungen biuda them grid, at the skulle hafwa uth sina wapn och kläder, och så mycket som the sielfwa kunde bära uhr kastellet. Tå war Sämund Hussfreygia fallen. The som igien woro, togo det råd, at gifwa kastellet up och sig sielfwa i hedningarnas wåld, hwilcket war det osnällaste råd, förty hedningarna höllo intet sina ord, uthan togo män, hustruer och barn, och dräpte alla som såra woro, och them the intet wille för med sig: thessföruthan togo the alt thet såsom i kastellet war, gingo i Korskyrkia, och bortröfwade heela hennas skrud. Prästen Andris gaff konung Rettibur een stridzhammer, med silfwer beslag, förgylt, och Dunimis, hans systerson, gaff han ett finger gull, hwar uthaff the förstodo, at han skulle råda öfwer staden, och wurdade honom förthenskill mehr än andra. Thet H. kors togo the tillika med altaretaflan som konung Sigurd hade låtet giöra i Girckland, och han hade fört in i landet. Henne lade the på trappan för altaret, när hedningarna gingo uhr kyrkian. Konungen sade, Thetta huus hafwer warit giort med noga fliit, och älskat att then Gud som huset äger, men mig tyckes thet få hafwa warit acktat lijka som gudarna skulle wara them wrede, som thet borde hafwa i antwardning. Konung Rettibur gaff prästen Andris kyrckian, skrinet, thet H. kors, boocken Plenarium, och fyra klercker: men hedningarna brände lijckwist kyrkian, och alle the huus som i kastellet woro. Eelden när den skulle uptändas i kastellet, slocknade två gånger, at the måtte hugga kyrkian ned, och sedan brann hon, som andra huus. När detta war öfwerståndet, foro hedningarna til sina skep med sitt byte, och rannsakade ther sitt folck. När de sågo sin skada, togo the alt folcket til fånga, och delte det emillan skepen. Prästen Andris war på konungens skep, och hade med sig det H. kors. Tå kom frucktan öfwer konungen, och alla som på hans skep woro, så stoor, at thet tycktes wara brännande. Konungen bad tolcken fråga prästen, huru detta kom till. Han sade, at alsmächtig Gud, på hwilcken the kristne trodde, gaff them ett wredesteckn, ther the dristade sig, at taga hans pinos märcke med händerna, aldenstund the intet trodde på sin skapare, och at så stoor krafft fölgde thetta kors, at offta hade hedningarna sådant teckn wederfares, när the hade taget thet i händerna, och med sombliga hade det än tå skedt farligare. Konungen lät sätta prästen i een båt, och prästen Andris bar korset i sin fampn. The ledde båten längz fram uth med skepet, alt from för

stammen, och så tilbakars uth med then andra siidan, alt til kajutan, skuto honom sedan med stakar in til bryggian. Sedan foor presten Andris om natten til Solbierga, och war thå både regn och owäder. Andris satte korset ther i god förwarning. Konung Rettibur och hans häär foor tilbakars til Winland, och thet myckna folcket, som häärtaget war i Konungahälle, war länge ther effter i träldom i Winland: Men the som uthlösta blefwo och igen kommo, trefwes mindre sedan än för. Kiöpstaden i Konungahällo hafwer sedan aldrig fått sin förriga oprättelse.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlasson, *Norlandz chrönika och beskrifning... the äldste historier om Swea och Götha rijken, sampt Norrie....* Översatt av Jonas Rugman. Tryckt på Wijsingzburg, 1670.

Konung Magnus blindes och konung Harald Gylles saga

Snorre Sturlasson

Översatt av Gudmund Olafsson

Om the under uti Konunga-Hälla sig tildroge

Fem åhr efter konung Sigurds död, och et åhr efter konung Magnus fängelse, skedde stora tidender och underwärk uti Konunga Hälla. Thå wore these efterskrefne höfdingar och konungslige befallningsmän ther uti staden, nämligen Gutthormer, Haralds Flättis son, och Sämunder Husfreia, hwilcken hade til hustru Ingebårg, prästen Anderes Brunsons dotter. Theras söner wore Pål Philippus och Gunne Fis. Sämunder hade och thes utan en oächta son, benämd Ogmunder. Prästen Anders Brunsson war en mycket märckelig man, och sång han uti Kårs kyrkia. Hans hustru het Solweig. Med them war Jon Loftsson upfostrad och födder, hwilken then tiden war ellewa åhr gammal. Prästen Loftter Sämundsson bemälte Jons fader, war ock samma gången ther til stades. Prästen Anders och Solweig hade en dotter sig emellan, som het Helga, hwilken Einar fick til hustru. Thet hände sig uti Konunga hälla , then nästa söndags natt efter påskevekan, at her upkom et stort gny och buller ute på gatorna öfwer hela byen, lika som thet plägade wara, när konungen med alla sine hofbetiänte framdroge. Ther til med läto hundarne så illa, at ingen förmätte hålla them; utan the sprungo på dören lika som galne; och alle the som sluppo ut på gatan, blefwo rasande, och beto alt hwad som the råkade, så wäl mäniskior som fänat. Men alt hwad them förekom, och the beto, så at blodet kom ut på, thet blef aldeles rasande och uhrsinnigt; och alt thet qwinkiön som hafwande war, måste lida missfödsel, blifwandes ther hos wetlöst. Thetta onda tildrog sig nästan hwar natt, alt ifrån påsketiden och in til Christi Himmelfärds dag. Månge stadens inbyggjare blefwo öfwer these under förskräckte och begåfwo sig förthenskul åtskillige bort ther ifrån, sålde sina gårdar, och foro sedan uti häraderna, eller til andra kiöpstäder. Och alle the som förståndigte och wisaste woro, gofwo här mäst acht uppå, fruchtandes thet som ock i sanning war, at thetta månde stora och swåra tidender förebåda, hwilka thå än intet framkomme woro. Men sielfwa pingsdags högtiden framstälte, prästen Anders, et mycket långt och snällt tal, hwilket han thå ther med slöth, at han talte om berörde stadens inbyggjares wända och farlighet, samt förmante, at folket skulle taga sig

dristighet och mandom i sinnet, få at the icke aldeles lade i öde then härliga staden; utan håller hålla wård om sig, och rådgiöra för ut sin emellan, tagandes sig wäl til wahra för all then farlighet, som påkomma kunde, såsom i synnerhet för eldswåda och ofrid; bidiandes Gud ther jämte, at han wille wara them barmhärtig.

Om slagets begynnelse uti Konunga Hälla

Ther gjorde sig ifrån staden trettån lastdragareskepp färdige, och ärnade at resa til Bärge; och af de samma förginges ellowa, tillika med mäniskor och egodelar, samt alt thet som ther på war. Thet tolfte bröt i stycken, och blefwo doch mäniskorna behålna, men gods och egodelar förlorades. Thå for prästen Lofter norr ut til Bärge, och behölt han alt hwad honom widkom helt och oskadt. Thetta skedde Larsmesse dag, at bemälte farkos-tar förginges. Erich Emune konung i Danmark, och Öser ärkebiskop affärdade bägge två sine sändebåd till Konunga Hälla, och förmante thess inbyggjare, at hafwa gran acht på sina städer: och gåfwo them ther hos tilkänna, at the vindlänske hade en stor krigsher utrustat, och härjade widt om kring på de kristne, behållandes alt stadigt segeren. Stadens inwånare lade alt förliten håg på sin sak, försummade sådane goda råd; och ju länger ther led ifrån, thes mehr sloge de utur sine minnen the förskräckelige under, som öfwer them kommit hade. Larsmesse dag under högpredikan, kom then windlänske konung Rättibur til Konunga Hälla, och hade fem hundrad och femtie windiska snäckor eller farkåstar: men på hwar och en snäckia wore fyratie och fyra krigsmän, och två hästar. Konungens syasterson het Dunemiss, och en annan höfding är benämd Unebur, hwilken hade stort antal krigsfolk under sig. Bemälte två höfdingar, med en del af stridshären, rodde upp igenom then öfre elfwe-armen, och Hysing förbi, kommandes således ofwan ifrån, och neder till byen. Men then andra delen af theras krigshär hölt up igenom then wästre elfwe-armen, och så in til byn. The lade til lands ut wid pålarna, läto sine ryttare ther upstiga, rido sedan then vägen, som höger up ligger öfwer Bratsås, och så up staden förbi. Einar prästen Anderes swåger, kom med these tidender up til kastells kyrkian, efter som stadens inbyggjare woro ther forsamlade, til at höra högmässan : och kom Einar när som prästen Anders hölt uppå at prädika. Einar gaf folket tilkänna, at en krigshär for til byen, med en stor myckenhet skepp; och at somlige af them redo öfwer Bratsås. Thå sade många, at thet månede wara konung Erich af Danmark; och wäntade sig frid af honom. Med det samma låpp hela folhopen neder i byen, hwar och en til sit hus och egodelar, toge sine wapn och wärjor på, och ginge alltså neder på bryggiorna, hwarest the genast fingo se, at ther war ofrid för handen, och en öfwermåttan stor fiendtlig krigshär. Ther uti åen näst in til bryggiorna, låge ellefwa skep ifrån Östersjön dit ankomne, hwilka köp- och handels

män tilhörde. The windländska lade ther först til, och sloges med köpmännen. Men köpmännerna toge sina wapn och wärior på, och förswarade sig länge wäl och manligen; stod ther et hårdt slag, förr än som köpmännen blefwo öfwerwunne. I then slachningen förlorade the windländska et hundrad och femtie (eller 180) skepp, tillika med alt thet manskap som ther på war. Och så länge slachningen war som hårdast, stode stadens inbyggjare på bryggiorna, och skute på hedningarna. Men så snart slaget sachtades, toge the flychten up uti byen, och begåfwe sig sedan alla människior in uti kastellet, tagandes med sig alla sina dyrbara håfwor, samt alle the andra egodelar, som the kunde med sig föra. Solweig med sin dotter, och två andra qwinfolk gingo på landet. Som nu the windländska hade köpskeppen öfwerwunit. stego the til lands, ransaknade sit manskap, och fingo thå weta huru stor skada the fått hade. Sedan sprungo somlige af them in i byen, och någre ut på köpskeppen, och toge ther alla the egodelar, som the wille med sig hafwa. Ther näst lade the eld i byen, och upbrände honom alldeles, såsom och skeppen. Sedan begåfwe the sig til at bestorma fästningen, med hela sin krigshär til at strida på then samma.

Om then andra slachningen

Konung Rettibur lät tilbiuda them som i fästningen woro, at the skulle få gå ut, och behålla sit lif, samt taga med sig sine wapn, kläder, gull och silfwer. Men the ropade alle samtigen ther emot, ginge ut på skanssen, somlige skute och somlige kastade stenar: ther wore och någre som kastade störr och stäckar. Blef ther alltså en stor slachning, och föllo många på bägge sidor; men doch mycket flere af de windländska. Solweig kom up til en by, som heter Solbjarger, och berättade ther thesse tidender. Thå blef strax en härbådstafla upskurin, och sänd till Skurhaga, hwarest then tiden stod gästebåd, och wore ther många män församlade. Ibland andra war ther en bonde, som het Ölwer, med thet tilnamnet Stormunner; han stod genast up, tog sin skiöld och hiälm, samt en stor yxa i sin hand, och sade: Låter oss stå up i redlige karlar, tagen eder wapn, och wille wi gå å stad, til at göra stadens inwånare bistånd; Thy thet lærer hwar och en man som thet hörer, hålla för stor skam, at wi sittia her, och fülle oss med öhl; men goda karlar i staden måste emedlertid sättia sitt lif i fara för våra skul. Ther til swarade många och talte ther emot, föregifwandes thet lätteligen hända kunna, at the måste sitt lif tilsättia; men göra doch ther igenom stadens inbyggjare inte bistånd. När Ölwer thetta hörde, språng han up och sade: fast än i alle blifwen tillbaka, skal jag doch likwäl fara ensamer åstad: och skola hedningarna mista en man eller två för mig, förr än som jag warder slagen. Sedan löper ha neder til staden, och wore ther någre som ginge efter honom, williandes se hans färd; såsom och försökia, om the skulle kunna på något sätt göra honom bistånd. Thå han nu kom så när in til

fästningen, at hedningarna såge honom, sprunge genast åtta män emot honom, alle helt bewäpnade; och när de råkades, slog these hedningar ring rundt om kring honom. Thå lyfte Ölwer up sin yxa, och stack med fremre yxe spetsen under hakan på then ena, som bak om honom stod, så at kinbenet och strupen sönderskars, och föll then sama alltså widöpen baklänges til jorden. Uti samma hwiftande slog han med yxan fram för sig, och hugger en annan i hufwudet, och klöf honom midt i tu, alt neder til skuldrarna. Sedan skute the på hwar andra, och slog han ändå två ihäl, blifwandes sielf mycket sargat: men the fyra som lifwet behöllo, toge thå flyckten undan. Ölwer språng efter them; nu war ther et dike i wägen för them, och lupo de två hedningarna ther uti, hwilka båda Ölwer dräpte, och stod han ther med fast uti diket, så at han kunde intet komma af stället. Men the andra två hedningar, som af åtta bemälte hedne män efter blefne woro, the undsluppo. The män som med Ölwer följt hade, droge honom uhr diket, och förde honom hem med sig til Skurhaga, hwarest han blef sedan fulkomligen läkter: och är det gemene mans tal, at ingen man hafwer manligare resa giort. Twå lähnes höfdingar, nämligen Sigurd Girdisson, Philipuses broder och Sigarder, ankomme med sex hundrade man til Skurbärgen. Och när the såge hedningarna, wände Sigurd til baka igen, med fyra hundrade man: blef ah sedan ringa achtad, och lefde liten tid. Men Sigard drog fram til byen och med två hundrade män, och stridde ther emot hedningarna; och blef han ther på sidstone slagen med alt sit folk. The windländska stormade på fästningen, men theras konung och styremän stode i behåld, utan för slachtningsplatsen. På et ställe, ther the windländske stode, war en man ibland them, hwilken sköt med båga, så at af hwar och en hans pihl, blef en af stadens inbyggjare ihälskuten: och för then samma stodo två män med sina skiöldar. Thå sade Sämund til sin son Asmund, at the skulle skiuta til then skytten bägge två i sänder: wil jag, sade Sämund, skiuta til then ena, som skiölden för honom håller. Sämund gjorde så: men then andra bar skiölden för sig. I thet samma sköt Asmund emellan skiöldarna, och kom philen i pannan på skytten, så at han gick ut igenom nacken: alltså föll han döder baklänges. Som the windländske ther såge, köte the som hundar eller wargar. Thå lät konung Rättibur ropa til the christne, och tilböd them allom, at the skulle få frid och lif behålla: men the som uti fästningen woro nekade ther til. Sedan stormade hedningarna mycket hårdt på them. Ibland hedningarna war ther också en man, hwilken mycket dristigt slogs, och gick så nähr, at han kom alt in til fästningens dör, och stack med sit swärd ihiel then man, som innen för dören stod. The som i fästningen woro, skuto på honom med pilar och spiut, och kastade ther hog stenar. Nu fast än han hade intet harnisk, förmådde han likwäl, igenom sina trolldoms konster sig således förswara, at intet wapn kunde skada honom. Thå tog prästen Anders wigd eld, wälsignade then, brände sedan skiöre wid then samma, hwilket han satte på pihlsudden, och fick

Asmund i händer. Men han skiöt med thenna pihl til bemälte trålkarl; och hade thetta skått sit wärkande, så at then andra fick fyllest, och föll neder til jorden. Som hedningarne thet såge, leto the mycket illa, köto och gnisslade med tänderna; ther gick alt folket til konungen; och tyckte the Christne, som the andre skulle rådslå, at willia draga therfrån igen. Thå förstod then tålken, som thet wändiska språket mächtig war, hwad then höfdingen talte, som Uniburr är benämd, then ther således sade: thetta folk är enwittit och elakt til at handla med; och fast än wi toge alla the egodelar, som i thenna stad äre tilfinandes, så måtte wi wäl gifwa så mycket annat gods ther til, at wi aldrig kommit hit; så mycket folk och så många höfdingar hafwe wi her förlorat. Och först i dag, när wi begynte slåss och storma på thenna fästningen, hade the til motwärn skått och spiut; ther näst sloge the oss med stenar; men nu bulta the oss med tiåcka käppar, lika som hundar: ser jag nu therföre, at thet the i förråd hafwa, til at giöra motwärn, lærer nu förminskas. Alltså wille wi nu ändå en gång gå på them, med hårdt stormande, och försökia hwad the williga sig företaga. War thetta och som han sade; Thy när som konung Sigurd Jerusalems farare hade låtit bygga slåttet, måste hwar och en mans person på landsbygden, som war nie åhr gammal eller äldre, inbära på slåttet fem stenar och fem stafwar eller ekpålar, som wore hwasse i bägge ändar. Thy i thetta sista sidsta stormandet hade the intet annat än som stäckar och störar, at kasta och skiuta på fienden: Men uti första anfallet hade the owarligen och oförsiktigt kastat på fienden, alle sine skottwapn och stenar. Sedan nu the christne förnumme, at theras störrars myckenhet förminskades, höggo the hwar stör i två stycken. Thå skuto hedningarna på them, och gjorde et hårdt stormande; men hwilade sig doch ibland: och blefwo bägge delarne sargade och trötte. En gång när the hwilade sig, lät konungen än då tilbiuda them frid och at the skulle få behålla sina wapn och kläder, tillika med alt thet som the sielfwa med sig bore utaf fästningen. Thå war Sämund Husfreja redan ihjälslagen; och war alt få theras råd, som efterlefde, at upgifwa fästningen, tillika med sig sielfwa uti hedniska mäniskiors wåld: hwilket doch war et thet galnaste råd; efter som hedningarna höllo intet sin ord som the utlofwat hade; utan toge fast alle män, qwinnor och barn, och sloge strax många ihjäl, nämligen alle the som sargade och mycket unge woro, hwilka them wara beswär at föra med sig. Sedan toge the alla the egodelar, som ther uti fästningen wore tilfinandes, och ginge in uti kårs-kyrkia, röfwandes ther ifrån all then prydnad som henne tillhörde. Prästen Anders förärade konung Rättibur et wapn, med silfwer beslagit; men Dunimiss konungens systerson gaf han en gulring på fingern; hwar utaf the förnumme, thet han skulle wara någon förnäm och rådande man ther i staden; hwarföre the ock wördade honom mehr än andra män. The toge ther thet heliga kors, och hade thet bort med sig. Ther toge the och den taflan, som stod öfwer altaret, hwilken konung Sigurd hade giöra låtit uti Grekland, och fördt henne sedan dit inn i landet med

sig; menthen samma ladet he först neder på altars trappan och sedan gingo the ut af kyrkjan. Thå sade konung Rättibur: thetta huus hafwer varit uppbyggt af en stor kiärlek til then Guden, som thet samma tilhörer; och få synes mig, som thenna staden hafwer litet varit tagen i acht, och thetta huset icke håller bättre; thy jag ser at Gud är nu wreder på them som hafwa thet i wård. Konung Rättibur gaf prästen Anders i wäld kyrkjan och skrinet, samt thet heliga kors och then boken som kallades Plenarium; och ther til med fyra klerkar; men hedningarna upbrände sedan kyrkjan, tillika med alle the hus, som uti fästningen woro. Doch gick thet först således til med then elden, som the til kyrkians afbrännande uptändt hade, at han utsläcknade två gånger. Sedan höggo the kyrkian neder, och begynte hon thå brinna alt omkring innan uti, och upbrändes thå lika som andra hus. Ther efter foro hedningarna til sina skepp med sitt byte, och ransakade sedan sin krigshär. Och när the förnumme then skada, som the fått hade, toge the alt stadens folk til fångar och trälar, och delte them sedan emellan skeppen. Thå for prästen Anders på konungens skepp, med thet heliga kors, hwar utaf orsakades, at fruchta kom öfwer hedningarna igen then bänding som kom öfwer konungens skepp, nämligen en så stark heta, at alla the som ther på woro, tyckte at the mästendels brunne. Konungen bad sin tålk fråga prästen, hwar utaf thetta orsakades? Prästen swarade: at then alsmächtige Gud, på hwilken the christne trodde, skickade them ett teckn til sin wrede, ther före at the, hwilka intet wille tro på sin skapare, fördristade sig til at handtera hans helige pinos märke och wärktyg; ty så stor kraft följer thetta kårset, sade prästen, at ofta tilförende hafwa sådane järtecken sig tildragit ibland hedniska människior, och somblige än thå klarare, när som hålst the honom med sina händer rört hafwa. När konungen thet hörde, lät han sätta bemälte lärare uti en båt; och bar prästen Anders thet heliga kårset uti sin famn. Hedningarna droge båten endelångs efter skepps sidan, och framför stammen, och sedan åter igen på andra sidan om skeppet, alt in til bakstammen. Ther efter skuto the honom ther ifrån med båtshakar, och förde honom således in til bryggiorna. Om natten reste prästen Anders med kårset til Solbärga; och war thå både uhrwäder och regn. Ther efter satte Anders korset uti god förwaring. Konung Rättibur och hans folk som efter lefde, fore sedan bort, och åter til Winland. Och mycket folk som i Konunga Hälla hade varit til fånga tagit, blef sedan länge uti trældom i Windland. Men the som woro utköpte, och kommo igen til Norige til sine odals gods, the hade alla mindre trifnad än som tilförende. Kiöpstaden uti Konunga-hälla hafwer aldrig sedan fått sådan upkomst som han förr hade.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlasson, *Heims kringla, eller Snorre Sturlussons Nordländske konunga sagor*. D. 2. Översatt av Gudmund Olafsson. Stockholmia, 1700.

Magnus den blindes saga

Snorre Sturlasson

Översatt av Hans Hildebrand

Fem vintrar efter konung Sigurds död (1135) skedde stora tidender i Konungahälla. Der voro då syslomän Guttorm, en son af Harald flätte, och Sämund husfröja, som var gift med Ingeborg, en dotter af presten Anders Brunsson. Deras söner voro Paul flip och Gunne fis, och dessutom hade Sämund en oäkta son Åsmund. Anders Brunsson var en mycket märkelig man och sjöng i korskyrkan; hans hustru hette Solveg. Hos dem uppfostrades Jon Loftsson, som då var elfva vintrar gammal, och hans fader presten Loft Sämundsson var äfven der. Presten Anders´ och Solvegs dotter Helga var gift med Enar.

Det hände i Konungahälla, söndagsnatten näst efter påskveckan, att det blef ett sådant gny på gatorna i hele byn som när konungen far med sin hird, och hundarna tjöto så, att man icke kunde hålla dem inne, utan de rusade ut. Men så snart de kommit ut, vorde de alle galne och beto allt som kom i deras väg, både menniskor och boskap, och allt som blef bitet, så att blodet kom fram, fingo yrsel, och alla hafvande qvinnor födde sina barn och kommo i yrsel. Detta hände nästan hvarje natt ifrån Påsk till Himmel-färdsdag. Man räddes mycket för dessa under, många foro bort och sålde sine gårdar, foro i häradet (landsbygden) eller till andra köpstäder. Alle de klokaste funno detta synnerligen märkligt och fruktade, med rätta, att det skulle bebåda stora händelser för framtiden. Hvita söndag (Pingsdagen) talade presten Anders långt och väl och till sist vände han sig till bymännens vända, bad folket stärka sitt mod och icke öfvergiva denna sköna staden, heldre taga vara på sig, vara försigtiga och akta sig för allt det som kunde komma vid dem, för eld och ofrid, samt bedja till Gud om miskund.

Från byn foro då tretton bördingar på väg till Bergen, och sjönko elfva med män, gods och allt, den tolfte strandade, folket räddades, men godset förgicks. Då for Loft prest till Bergen med allt sitt och kom lyckligt fram. Larsvakodag (den 10 augusti) var det, som bördingarne sjönko. Både Erik Danakonung och erkebiskop Assur sände till Konungahälla och bådo, att man skulle taga sig till vara, ty venderne hade stor här ute, härjade vida hos de kristne och hade alltid seger. Men bymännen fäste sig icke mycket här-

vid, försummade och glömde det allt mer, ju längre det led från den skräck, som de hade haft.

Larsvakodag, då det talades vid högmässan, kom vendakonungen Rettibur till Konungahälla med halfsjette hundrade vendasnäcker, 44 män och två hästar på hvar snäcka. Konungen hade sin systerson Dinimiz; en höfdinge, som rådde för mycket folk, hette Unibur. Desse två höfdingar rodde med en del af hären uppför den östra elfgrenen förbi Hisingen och kommo sålunda ned mot byn, under det en del af hären gick uppför den venstre grenen mot byn. De lade iland vid pålverket och släppte der upp de beridne, som redo öfver Brattsås och så upp förbi byn. Enar, Anders måg, bragte dessa tidender till kastalakyrkan, der allt byfolket bevistade högmässan; presten Anders talade, när han kom. Enar sade då folket, att en här kom mot byn med en mängd härskepp och att någre redo ned öfver Brattsås. Då sade mången, att det månde vara Erik Danakonung; af honom kunde vänta frid. Men allt folket lopp dock ned i byn till sin egendom, man beväpnade sig och gingo ned till bryggorna; då såg man genast, att det var ofrid och en ööfverskålig här. Nio österfärdsskepp lågo vid bryggorna, tillhöriga köpmän. Venderne styrdes först mot dem och stridde med köpmännen, som väpnade sig och försvarade sig länge och väl. Det blef en hård strid, innan de öfvervunnos; venderne förlorade derunder halftannat hundrade skepp med all besättning. När striden var som hetast, stodo bymännen på bryggorna och sköto på hedningarne. Men när striden aftog, flydde folket upp i byn och sedan till kastalen med sine dyrgripar och allt gods, som de kunde taga med sig. Solveg och hennes döttrar samt tvenne andra qvinnor gingo upp åt land. När venderne hade vunnit köpskeppen, gingo de i land och rannsakade sin här, då de funno, hvilken skade de hade lidit. Någre sprungo då upp i byn, andre till köpskeppen, de toge allt hvad de hvilja hafva med sig. Dernäst lade de eld i byn och brände honom i grund jämte skeppen, hvarefter de vände sig med all sin makt mot kastalen och redde sig till anfall.

Konung Rettibur tillböd dem, som voro i kastalen, att gå ut med lif, vapen, kläder och guld, men de ropade allesamman emot, gingo ut på borgen, någre sköto, andre kastade stenar eller störar. Striden vard het med manspillan å ömse sidor, mest dock på vendernes. Emellertid kom Solveg upp till byn Solberga, och sade hvad som hänt. Man skar då upp härarv och sände till Skurbaga, der många menniskor voro församlade till ett samman-skottsöl. En bonde, Alve stormun, sprang då genast upp, tog sin hjälm och sköld samt en stor yxa i handen, sägande: ”Upp, gode män, tagen era vapen och hjälpen bymännen. Skamlig skulle hvar och en finna det, om vi sute här och drucke öl, under det modige män våga sitt lif nere i byn för vår skuld.” Månge gjorde invändningar, sägande, att de skulle förderfva sig, utan att gifva byfolket någon hjälp. Då sprang Alve upp och sade: ”Om än alle andre dröja qvar, skall jag gå ensam, och mista skola hedningarne för

mig en eller två innan jag faller.” Han skyndade ned mot byn, och folket följde efter för att se, hur han gick, samt om de kunde gifva någon hjälp. När han kom så nära kastalen, att hedningarna sågo honom, lupo åtta fullväpnade män emot honom och omringade honom, när de möttes. Alve lyfte yxan och stötte främre hörnet mot halsen på den, som stod bakom så att han skar sönder käken och strupen, och mannen föll baklänges. Då högg han framåt med yxan i hufvudet på en annan och klöf honom ned till axlarne. Sedan angreps han, men drap ännu två, och vard sjelf mycket sårad. De fyra, som voro qvar, flydde då. Alve sprang efter dem, de kommo till ett dike, två hedningar hoppade i, dem drap Alve, men fastnade då sjelf i diket. Af de åtta kommo allenast två undan. De män, som hade följt efter Alve, förde honom tillbaka till Skurbaga, der han läktes. Man säger, att manligare har ingen förhållit sig. Två ländemän, Sigurd Gyrdsson, Filips broder, och Sigard kommo med sex hundraden män till Skurbaga. Sigurd vände om med fyra hundraden, han aktades sedan föga och dog kort derefter. Men Sigard drog med de tvänne hundraden till byn, der han stridde mot hedningarna och föll der med allt sitt folk.

Venderne anföllo nu kastalen; konungen och styrmännen stodo utanför staden. På ett ställe, der venderne stodo, var en man, som sköt med båge och fällde en man med hvar pil; två män stodo framför honom och skyddade honom med sköldarne. Då sade Sämund till sin son Åsmund, att de skulle båda på en gång skjuta på skytten: ”Jag skjuter på honom, som bär skölden.” Han gjorde så, men mannen sköt skölden för sig. Då sköt Åsmund mellan sköldarne, pilen gick in i skyttens panna och ut i nacken; han föll då död ned. När venderne sågo detta, tjöto de som hundar eller vargar.

Konung Rettibur lät då ropa till dem att bjuda dem grid, men de afslogo, hvarpå hedningane gjorde ett hårdt anfall. En heden man gick så nära till kastaleporten, att han gaf ett svärdstyggn åt mannen, som stod innanför, men man kastade då öfver honom spjutvapen och stenar. Han var väl utan skydd, men så trollkunnig, att inga vapen beto på honom. Då tog Anders prest vigd eld, signade honom, skar tunder, lade i elden och satte på en piludd, som han lemnade till Åsmund. Denne sköt nu på den trollkunnige mannen, och skottet bet så väl, att han föll död till jorden. Då uppgåfvo hedningarne onda läten som förr, tjöto och skälde.

Då gick allt folket till konungen, som de kristne trodde, för att rådslå, om de skulle draga sig undan. Men då förstod en tolk, som kunde vendiska, hvad höfdingen Unibur sade: ”Detta folket är det förtretligt och svårt att strida med. Om vi än skulle taga allt det gods, som här är, ville vi väl gifva till lika mycket, om vi icke hade kommit hit; så mycket folk och så många höfdingar hafva vi mist. Men först idag, när vi stridde mot kastalen, försvarade de sig med skott och spjut, dernäst kastade de sten mot oss, men nu slå de oss med käppar som hundar. Deraf kan jag se, att deras hjälpmedel börjar tryta; vi skola derföre åter försöka dem med ett häftigt anfall.” Det

var verkligen som han sade, att då sköto de med störrar, ty i början hade de ovarsamt kastat bort sina skjutvapen och stenar. När så de kristne sågo, att störmängden minskades, höggo de hvar stör itu. De hedne anföllo då åter häftigt och hvilade sig emellan. Man var nu på båda sidor trött och sårad. Under en hvila lät konungen åter bjuda dem grid; de skulle få taga med sig vapen, kläder och hvad de sjelve kunde bära ut ur kastalen. Sämund husfröja var fallen, och de efterlevande beslöto då, att gifva sig sjelva i hedningarnes våld. Men det var det oklokaste råd, ty hedningarne höllo inte sina löften, utan togo alla menniskor, karlar, qvinnor och barn, dråpo många, sårade, unge och sådane, som de hade svårt att föra med sig. De tog allt gods, som fanns i kastalen, gingo in i korskyrkan och togo all hennes skrud. Anders prest gaf konung Rettibur en silfverbelagd och förgylld stafyxa och hans systerson Dunimiz ett fingerguld. Deraf trodde de sig förstå, att han hade något att säga på stället, och aktade honom mer än de andre. De togo det heliga korset och taflan, som var framför altaret, hvilken konung Sigurd hade låtit göra i Grekland och haft till Norge; henne lade de ned på trappan framför altaret. Sedan gingo de ut ur kyrkan. Då sade konungen: ”Detta hus har blifvit smyckadt med mycken kärlek till den Gud som eger det. Men det synes mig, som om man föga aktat stället och huset, ty jag finner, att Gud är vred på dem, som vårda det.” Konung Rettibur gaf Anders prest kyrkan, skrinet, det heliga korset, boken, plenariet och fyra klerker, men hedningane brände kyrkan och alla husen i kastalen. Elden, som de hade tändt i kyrkan, slocknade tvänne gånger; då höggo de ned kyrkan, och då började hon låga innantill och brann som andra hus.

Hedningarne gingo nu till skeppen med bytet och rannsakade hären, och när de sågo sin skade, togo de med sig allt folket och fördelade det på skeppen. Anders prest var på konungsskeppet med det heliga korset. Då kom en bäfvan över hedningarne, ty öfver konungsskeppet kom en så stor hetta, att alle tyckte sig vara nära att brinna. Konungen bad tolken spörja presten, hur det kom sig, och han svarade att allsmäktig Gud, på hvilken kristne män tro, sände detta tecken på sin vrede deröfver att de, som icke ville tro på sin skapare, djerfdes hafva i sina händer hans pinas tecken. ”Så stor kraft följer korset, att slika järtecken hafva ofta förr skett öfver hedne män, som haft det i sina händer, ja ibland hafva de varit ännu tydligare.” Konungen satte då lärarne i skeppsåten och Anders prest bar det helga korset i famnen. De förde åten fram längs skeppet, och framför stäfven och sedan bakut längs det andra bordet till lyftningen, sköto sedan bort honom med båtshakar och stötte honom intill bryggan. Följande natt gick Anders prest med korset i bästa omvårdnad, under storm och regn till Solberga. Konung Rettibur och de kvarlevande af hans här foro åter Vendland. Mycket af det folk, som tagits i Konungahälla, var sedan länge i trældom i Vendland, men alle de, som lösköptes och återvände till sitt odal

i Norge, hade mindre trefnad. Köpstaden i Konungahälla fick sedan aldrig sådan blomstring som förr.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlasson, *Konunga-boken eller sagor om ynglingarne och Norges konungar intill 1177*. D. 3. Översatt av Hans Hildebrand. Örebro, 1871.

Magnus den blindes historia

Snorre Sturlasson

Översatt av Emil Olsson

Ett under i Kungahälla

Fem år efter konung Sigurds död skedde stora händelser i Kungahälla. ”Sysslomän” där voro vid den tiden Guthorm, en son till Harald ”flette”, samt Sämund ”husfru”. Sämund var gift med prästen Andreas Brunssons dotter Ingeborg; deras söner voro Pål ”flip” och Gunne ”fis”. Åsmund hette en oäkta son till Sämund. Andreas Brunsson var en mycket märklig man; han mässade i Korskyrkan. Hans hustru hette Solveig. Hos dem fostrades och uppföddes Jon Loptsson¹; han var då elva år gammal. Jons fader, prästen Lopt Sämundsson, var också där. En dotter till prästen Andreas och Solveig hette Helga; hon var gift med en man vid namn Einar.

Det hände i Kungahälla natten till den första söndagen efter påsk, att det blev ett stort gny ute på gatorna i hela staden, såsom då konungen far därigenom med hela sin hird. Hundarna blevo så oroliga, att man icke kunde hålla dem inne, utan de rusade ut. Men alla som kommo ut blevo galna och beto allt vad som kom i deras väg, både människor och djur; allt som blev bitet och fläckt av blod blev rasande och kastade sitt foster. Dessa varsel upprepades nästan varje natt från påsk till himmelfärdsdagen. Människorna förskräcktes mycket över dessa järtecken. Många foro bort ifrån staden, sålde sina gårdar och flyttade ut i bygderna eller till andra köpstäder. Alla de klokaste männen funno saken mycket märklig och fruktade såsom det också var, att detta förebådade stora händelser, som ännu icke hade visat sig. Prästen Andreas talade länge och värtaligt på pingstdagen. I slutet av sitt tal ordade han om den fara som hotade stadens innebyggare; han bad dem fatta mod och icke lägga denna präktiga stad öde, utan hålla vakt och finna på råd och värja sig mot allt, som kunde inträffa, eldsvåda eller ofred, och bedja till Gud om misskund för sig.

¹ Jon Loptsson (f. 1124, d. 1197), sonson till Sämund den vise och själv en lärd man. I hans hem och skola på Odde uppfostades Snorre Sturlasson.

Striden börjar i Kungahälla

Tretton lastskepp gjorde sig redo att segla från staden och ämnade sig till Bjorgvin. Elva av dem ledo skeppsbrott och gingo under med hela manskapet och allt gods som var ombord. Även det tolfte bröts; besättningen räddade sig, men godset gick förlorat. Sedan for prästen Lopt till Bjorgvin, och han kom oskadd fram med allt sitt. Det var på larsmässodagen som lastskeppen hade sjunkit. Den danske konung Erik och ärkebiskop Assur¹ sände båda bud till Kungahälla och bådo stadens innevånare vara på sin vakt; de sade, att vendarerna hade en stor här ute, härjade vida omkring i de kristnas länder och hade ständigt seger. Stadsborna lade emellertid föga vikt vid saken, och ju längre tiden led från den skräck som hade kommit över dem, desto sorglösare och glömskare blevo de.

På larsmässodagen, då det talades vid högmässan, kom venderkonungen Rettibur till Kungahälla med fem och ett halvt hundra vendiska snäckor, och ombord på var snäcka funnos 44 man och två hästar. Konungen hade en systerson vid namn Dunimiz, och Unibur hette en annan hövding, som rådde över en stor styrka. Dessa två hövdingar rodde med en del av hären uppför den östra armen av älven omkring Hisingen och kommo så ovanifrån ned till staden, medan vendarerna med en annan del av hären rodde uppför den västra armen mot staden. De lade till ute vid pålverket, satte sina ryttare i land där och redo så över Brattåsen och vidare upp förbi staden. Andreas svärson Einar kom med underrättelsen härom till Kastellkyrkan, dit stadsmenigheten hade begivit sig för att höra högmässan. Einar kom dit, medan prästen Andreas talade. Han omtalade för männen, att en flotta kom roende mot staden med en mängd skepp, och att en del av hären kom ridande ned över Brattåsen. Då sade många, att det måtte vara den danske konung Erik; av honom väntade de sig icke ofred. Allt folket skyndade emellertid ned till staden efter sitt gods, väpnade sig och gick ned till bryggorna, och nu såg man genast, att det var ofred för handen och en väldig här.

Nio östersjöfarare, som ägdes av några köpmän, lågo segelfärdiga i älven framför bryggorna. Vendarerna styrde först dit med sina skepp och kämpade med köpmännen. Köpmännen väpnade sig och värjde sig länge och tappert; det var en hård kamp, innan de blevo övermannade. I den striden förlorade vendarerna halvt annat hundra skepp med manskap och allt. Då striden var hårdast, stodo borgarna på bryggorna och sköto på hedningarna. Men när kampen stillnade av, flydde stadsborna upp i staden, och allt folket lopp till kastellet; männen hade med sig sina dyrbaraste ägodelar och allt det gods de kunde taga med sig. Solveig och hennes döttrar jämte två andra kvinnor flydde upp i landet. När vendarerna hade tagit köpmanfarty-

¹ Assur (Asker), biskop i Lund 1089-1137 och efter upprättandet av ärkebiskopssätet i Lund 1104 dess förste innehavare

gen, gingo de i land mönstrade sin här, och det visade sig då, vilken skada de hade lidit. Sedan gingo några in i staden, andra ut på köpmansskeppen och togo allt det gods som de ville hava med sig. Därefter satte de eld på staden och brände den i grund och likaså skeppen. Sedan drogo de med hela hären emot kastellet och ordnade sig till att anfälla detta.

Den andra striden

Konung Rettibur erbjöd alla dem som voro i fästningen att gå därifrån med säkerhet till livet och med vapen och kläder och guld. Men alla ropade emot och gingo ut på borgmurarna; några sköto, andra kastade stenar eller störrar. Det blev en häftig strid, och det var stor manspillan på båda sidor, men dock mest i vendernas här.

Solveig kom upp till Solbjarger; där hölls ett "sammanskottsgille", och många män voro samlade där. Där var en bonde, som hette Olve "stormund"; han sprang genast upp, tog sköld och hjälm och en stor yxa i handen och sade: "Stån upp, gode män, och gripen edra vapen, och låtom oss fara och hjälpa folket i staden! Det skall synas var och en, som hör det, en stor skam, om vi sitta här och fylla oss med öl, medan tappra män sätta sitt liv på spel för vår skull nere i staden." Många svarade och gjorde invändningar och sade, att de blott skulle fördärva sig själva utan att vara stadsborna till någon hjälp. Då sprang Olve upp och sade: "Om alla andra stanna kvar, så går jag ensam, och nog skola hedningarna mista en eller två män för mig, innan jag faller." Därmed sprang han ned till staden. Männen följde efter honom; de ville se, hur det gick honom, och om de skulle kunna vara honom till någon hjälp.

När Olve kom så nära kastellet, att hedningarna blevo honom varse, sprungo åtta fullt beväpnade män emot honom. Så snart de möttes, blev han omringad av hedningarna. Han svängde yxan i luften och träffade med det främre hörnet under hakan på den man som stod bakom honom, så att han skar sönder käken och strupen, och mannen föll baklänges till marken. Sedan svängde han yxan framåt och högg en annan i huvudet och klöv honom ned till axlarna. Därefter kämpade de med varandra, och han dräpte ännu två män, men blev själv hårdt sårad. Då flydde de fyra som voro kvar. Olve sprang efter dem, och de kommo till ett kärr. Två av hedningarna hoppade ned i kärret, och dem dräpte Olve bägge; men själv stod han då också fast i kärret. Två hedningar kommo undan av de åtta. De män som hade följt Olve togo honom och förde honom med sig till Skurbågar, och där läktes hans sår fullständigt. Det talet går bland männen, att ingen har gjort en manligare färd.

Två ländermän, Sigurd Gyrðsson, broder till Filippus Gyrðsson, och Sigard, kommo med sex hundra man till Skurbågar. Sigurd vände genast tillbaka med fyra hundra man; han hade sedan ringa anseende och levde

endast en kort tid. Sigard for med två hundra man ned till staden, kämpade där med hedningarna och föll med hela sin skara.

Venderna anföllo kastellet, men konungen och hövdingarna höllo sig utanför striden. På ett ställe där venderna stodo, var en man som sköt med båge och dödade en man för varje skott; två män stodo framför honom med sköldar. Då sade Sämund till sin son Åsmund, att de skulle båda på en gång skjuta på bågskytten — ”jag skall skjuta på den som bär skölden.” Han gjorde så, och mannen satte skölden framför sig. Då sköt Åsmund mellan sköldarna; pilen träffade skytten i pannan, så att den gick ut genom nacken, och mannen föll baklänges död till marken. När venderna sågo detta, tjöto de alla som hundar eller vargar.

Sedan lät konung Rettibur ropa till borgarna och erbjuda dem fred; men de vägrade, och hedningarna gingo åter häftigt till anfall. En av hedningarna gick så nära, att han kom ända in till fästningsporten och stack med svärdet mot den man som stod innanför porten. Männen sköto och kastade stenar på honom; han var utan sköld, men var så trollkunnig, att intet vapen bet på honom. Då tog prästen Andreas vigd eld och signade den, skar sönder fnöske, tände på det och satte det på udden av en pil som han räckte Åsmund. Denne sköt med pilen på den trollkunnige mannen, och detta skott tog så hårdt, att det var nog för honom och han föll död till jorden. Då gävo hedningarna rysliga läten ifrån sig liksom förut, tjöto och vrålade.

Allt folket gick nu bort till konungen, och de kristna männen trodde, att det var för att lägga råd om att draga bort därifrån. Men en tolk, som förstod det vendiska tungomålet, uppfattade vad som yttrades av hövdingen Unibur; han sade så: ”Detta folk är slemt och svårt att strida med. Om vi än toge allt det gods som finnes i denna stad, så kunde vi gärna ha givit lika mycket till, om vi icke hade kommit hit; så mycket folk och så många hövdingar ha vi förlorat. När vi först började kämpa vid kastellet i dag, hade de pilar och spjut att försvara sig med, därefter kastade de stenar på oss, och nu slå de oss med käppar som hundar. Jag ser därav, att deras vapenförråd håller på att taga slut, och därför skola vi ännu en gång ansätta dem hårdt och pröva deras krafter och mod.” Det förhöll sig också så, som han sade, att de då använde störrar som kastvapen, men i den första kampen hade de ödlat med skjutvapen och stenar. När de kristna sågo, att även mängden av störrar minskades, höggo de var stör i två delar. Hedningarna anföllo och kämpade häftigt, men vilade sig emellanåt. Männen började nu bliva trötta och sårade på båda sidor.

Under ett uppehåll i striden lät konungen ånyo erbjuda dem fred och lovade, att de skulle få behålla sina vapen och kläder och allt det gods som de själva kunde bära ut ur fästningen. Då var Sämund ”husfru” fallen, och de män som voro kvar gävo nu det rådet, att de skulle giva sig själva och fästet i hedningarnas våld. Men detta var ett mycket oklokt råd, ty hedningarna höllo icke sitt ord, utan togo alla — män, kvinnor och barn — och

dräpte många, nämligen alla som voro sårade eller unga och som det syntes dem besvärligt att föra med sig; de togo också allt gods som fanns där i fästet. Sedan gingo de in i Korskyrkan och plundrade den på all dess skrud.

Prästen Andreas gav konung Rettibur en stavvxa¹ med silverinläggningar och hans systerson Dunimiz en guldring; därav trodde de sig förstå, att han var en man som hade något att säga i staden, och behandlade honom med större aktning än andra män. De togo det heliga korset och förde det bort med sig. De togo också den tavla som stod framför altaret och som konung Sigurd hade låtit göra i Grekland och fört med sig hem till Norge; denna lade de ned på trappan framför altaret. Därefter gingo de ut ur kyrkan. Då sade konungen: ”Detta hus har blivit skrudat med stor kärlek till den gud som äger det. Men det synes mig, att man icke har tagit vård om huset eller staden så, som sig borde; ty jag ser, att guden nu är vred på de män som skulle ha dem i sin vård.”

Konung Rettibur gav prästen Andreas kyrkan och skrinet, det heliga korset, boken ”plenarius” och fyra klerker; men hedningarna brände kyrkan och alla de hus som funnos i fästningen. Den eld som de hade tänt i kyrkan, slocknade två gånger; då höggo de ned kyrkan, och sedan började den låga överallt innantill och brann som andra hus. Efter detta foro hedningarna till sina skepp med bytet och mönstrade sitt folk. När de sågo, vilka förluster de hade lidit, togo de allt folket som krigsbyte och delade det mellan skeppen.

Prästen Andreas for ut till konungens skepp med det heliga korset. Då föll en stor fruktan över hedningarna på grund av det under som skedde; det kom en så stark hetta över konungsskeppet, att de alla tyckte sig vara nära att brinna upp. Konungen bad tolken fråga prästen, vad som vållade detta. Han svarade, att den allsmäktige guden, som de kristna männen trodde på, sände dem ett tecken på sin vrede, därför att de, som icke ville tro på sin skapare, djärvdes att beröra hans pinotecken med händerna. ”Så stor kraft bor i korset”, sade han, ”att dylika järtecken även förr ofta ha visat sig för hedniska män, då de ha haft det i händerna, somliga än mera uppenbara än det som nu är för handen.” Konungen lät då sätta prästerna i skeppsbåten, och Andreas bar korset i sin famn. De förde båten längs skeppssidan fram till förstäven och sedan tillbaka längs det andra bordet bort till lyftningen; därefter stötte de från bord med båtshakar och förde båten in till bryggorna. Sedan for prästen Andreas om natten i storm och regn in till Solbjarger med korset.

Konung Rettibur och de av hans här som voro kvar seglade bort och tillbaka till Vendland. Många av dem som blivit tagna som krigsfångar i Kungahälla voro sedan länge i träldom i Vendland, och de som blevo utlösta och kommo tillbaka hem till Norge till sina egendomar kommo

¹ Stavvxa: stridsvxa med långt skaft, som kunde användas till stöd under gången.

aldrig till samma välmåga som förr. Köpstaden Kungahälla har icke heller sedan höjt sig till samma blomstring som den förut hade.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlasson, *Norges konungasagor*. D. 3.
Översatta av Emil Olsson. Lund, 1926.

Magnus blindes saga

Snorre Sturlasson

Svensk tolkning av Åke Ohlmarks

Undret i Konungahälla

Fem vintrar efter kung Sigurds död inträffade en märkelig händelse i Konungahälla. Sysslomän där var då Harald flettes son Guthorm samt Sämund husfreja, gift med prästen Andreas Brunssons dotter Ingeborg. Deras söner var Pål flipp och Gunne fis. Åsmund hette en lönnboren son till Sämund. Andreas Brunsson var en märkelig man, han sjöng mässorna i Korskyrkan. Hans hustru hette Solveig. Med dem var då till barnafostran och uppväxt Jon Loptsson, elva år gammal, och Jons far prästen Lopt Sämundarson var också där. Andreas prästs och Solveigs dotter hette Helga, gift med Einar. Det hände i Konungahälla natten till första söndagen efter påskveckan att det hördes ett väldigt gny ute på gatorna i hela staden som om kungen färdats där med sin hird, och hundarna ylade så svårt att man inte kunde hålla dem utan de slet sig lösa. Men alla som kom ut vart galna och bet allt i sin väg, män såväl som boskap. Och alla som vart bitna till blods vart vansinniga och alla havande miste fostren och blev galna. Sådana varsel inträffade nästan varje natt efter påsken fram till himmelfärdsdagen. Folket var dödsförskräckt för dessa under och många gav sig bort och sålde sina gårdar och for ut i bygden eller till andra köpstäder. Men de som var klokast tyckte det värsta var att detta varslade om stora tidender som ännu inte kommit, och de fruktade mycket därför, vilket senare också inträffade. Andreas präst talade på pingstens vitsöndag både länge och och förståndigt och slutade sin predikan med att hänvisa till bybornas elände, varvid han bad folket stålsätta sina sinnen och inte lägga den dyra staden öde, utan hellre hålla vakt för sig och finna på råd och ta sig till vara för allt som kunde drabba dem, mot eld och ofred, och att bedja om Guds misskund med dem.

Striden börjar i Konungahälla

Tretton lastskutor gjorde sig redo och lämnade staden för färd till Björgvin, men elva gick under med man och allt ombord och även den tolfte bröts

och godset sjönk, men männen räddades. Då for även Lopt präst till Björgvin och kom oskadd fram. Eirik danakonung och ärkebiskop Össur sände båda ord till Konungahälla och bad folket värna om sin stad, sägande att venderna hade ute en väldig flotta och härjade vida mot de kristna och fick jämt seger. Byamännen lade varningen alltför litet på sinnet, och ju längre det led från den skräck de förut fått, desto mer glömde de den och sköt den ifrån sig. Lavransvakans dag medan det vart talat till högmässan kom Rettibur venderkonung till Konungahälla med fem och ett halvt hundra vendiska snäckor, och på varje snäcka fanns det fyrtiofyra män och två hästar. Dunimits hette kungens systerson och Unibur en hövding som rådde för en stor härskara Dessa två hövdingar rodde med en del av hären upp i östra älvgrenen kring Hisingen och kom därifrån ner mot staden, medan andra styrkor rodde upp till byn längs västgrenen. De lade iland ute vid pålraden och förde upp hästarna och red över Brattsås och så upp kring byn. Andreas måg Einar bar bud om detta till Kastellkyrkan, ty dit hade byfolket gått till högmässan, och Einar kom just som Andreas präst talade. Einar sade dem att en här for emot staden med en väldig mängd skepp men att en del av styrkan red över Brattsås. Då sade många att det måste vara Eirik danakonung, och av honom väntade de sig lejd och nåd. Så lopp allt folket ner i byn till sitt gods och väpnade sig och gick ner till bryggorna. Då såg de en otrolig härstyrka och att det stundade svår ofred. I älven vid bryggan flöt nio österfärdsskepp som ägdes av köpmännen. Venderna lade först dit och höll slag. Köpmännen gick i vapen och värjde sig länge och tappert, och kampen vart hård innan köpmännen besegrades. I denna framstöt förlorade venderna halvtannat hundra skepp av hela sin här. När striden var som hetast stod stadsborna på bryggan och sköt mot de hedna, men när drabbningen började mattas flydde de upp i byn och sedan begav sig allt folket till kastellet. Männen förde dit alla sina dyrgripar och allt de kunde bära. Solveig och hennes döttrar och två andra kvinnor gick uppåt landet. När venderna vunnit köpskeppen gick de i land och mönstrade sina styrkor och fick då veta vad förlust de lidit. Då lopp somliga av dem in i byn, andra ut på köpskeppen och tog allt gods de ville ha med sig. Därefter lade de eld i byn och brände ner den helt och hållet jämte skeppen. Sedan anföll de med hela sin styrka kastellet och ordnade en stormning.

Den andra striden

Konung Rettibur lät erbjuda dem som var i kastellet att de skulle få fritt avtåg med vapen, kläder och guld. Alla skrek emot och gick ut på borgvärnen, där somliga sköt, andra kastade sten eller slungade störrar, och då vart åter en hård srid. Mycket folk föll på bägge sidor fast vida mest hos venderna. Solveig hade då tagit sig upp till Solbjargir och berättade där om vad som stod på.

Då uppskars härpil och sändes till Skurbåga, där det var sammanskottsöl och mycket folk samlat. Där var en bonde vid namn Ölver bredmun. Han sprang genast upp, tog sköld och hjälm och en väldig yxa i hand och sade: – Låt oss stå upp, gott folk, och ta våra vapen och fara stadsborna till hjälp, för det kommer snart var man att tycka vara skam att vi sitter här och kolkar öl, medan bra folk nere i stan offrar livet för vår skull! – Många gav svar och talade emot och menade att de bara skulle bli ihjälslagna själva utan att kunna komma stadsborna till hjälp.

Men Ölver sprang upp och sade: – Blir ni också kvar allihop, så går jag ensam dit, för nog skall en eller två hedningar mista livet för mig innan jag faller. – Och så sprang han ner till byn. Männen gav sig efter honom för att se hur det gick honom och ifall de kunde på något vis stå honom bi. Men när han kom så nära inpå kastellet att de hedna kunde se honom, då lopp emot honom åtta beväpnade karlar. När de möttes omringade hedningarna honom. Ölver svingade yxan över huvudet och träffade med dess övre hörn den som stod bakom honom under hakan så den skar sönder både käke och strupe och mannen föll baklänges. Men när yxan i detsamma susade framåt högg han en framför sig i huvudet och klöv det ända ner i axlarna. De anföll honom, men han drap ytterligare två och blev själv svårt sårad, medan de fyra som var kvar flydde. Ölver satte efter dem, och det var ett dike framför dem. Två av hedningarna hoppade ner där, och Ölver dräpte dem båda. Självtod han där och satt fast i dikesmodden, så att två av de åtta hedningarna kom undan. De män som följt Ölver tog honom med sig tillbaka till Skurbåga, och han läktes och vart rask igen. Men det säger folk, aldrig har en karl gett sig på en manligare färd.

Två ländermän, Filippus bror Sigurd Gyrdarson samt Sigard, kom med sex hundraden män till Skurbåga, men Sigurd vände tillbaka med fyra hundraden och tycktes efter det föga värd och levde heller inte länge. Sigard åter gav sig med de två hundraden ner till byn och slogs där mot hedningarna och föll med allt sitt folk, Venderna anföll kastellet, men kungen och skeppsstyrarna stod utanför striden. På ett ställe där venderna stod var det en man som sköt med båge och fällde en karl död med var pil. Två män stod framför honom med sköldar. Då sade Sämund till sin son Åsmund att de skulle avlossa sina båda bågar bägge på en gång. – Så skjuter jag på en av sköldbärarna, sade han. Han gjorde så, och sköldmannen satte skölden framför sig. Då sköt Åsmund mellan sköldarna och pilen träffade i skyttens panna med sådan kraft att den stod ut i nacken, och han föll död bakåt. När venderna såg det, ylade de alla som hundar eller vargar.

Då lät kung Rettibur ropa till dem och bjuda dem fred, men de vägrade. Sedan gick hedningarna hårt till anfall. Då var det en av de hedna som gick så nära, att han var ända framme vid kastellporten och med svärd fällde den som stod innanför. Männen överöste honom med skottvapen och sten

och han var sköldlös men så trollkunnig att inga vapen bet på honom. Då tog prästen Andreas vigd eld och signade den och skar fnöske, lade eld i det, satte eld på en piludd och räckte Åsmund pilen. Han avsköt den mot trollmannen, och det skottet tog vad han tålde, så att han föll död till marken. Då lät hedningarna lika illa som förut och ylade och tjöt. Allt folket drog sig då undan till kungen, och de kristna tänkte att nu var deras enda möjlighet att ta sig undan.

Det var en tolk som kunde vendiska, och han förstod vad en hövding sade, som hette Unibur. – Detta folk, sade han, är så vildsint och svårt att ha att göra med att om vi också toge allt vad gods här är, skulle vi gärna ha gett lika mycket till för att aldrig ha kommit hit, så mycket manskap och så många hövdingar som vi förlorat. Först när vi i dag började slåss mot kastellet hade de till värn både pilar och spjut, sen kastade de sten, nu slår de oss med käppar som hundar. Därav ses att deras vapenförråd börjar tryta, och vi skall därför än en gång göra det hett för dem och se hur de klarar det. – Och det var som han sade, att nu kastade de bara störrar medan de i första stormen ovarsamt gjort slut på skjutvapen och sten.

När de kristna såg att också störrarnas antal minskades, högg de sönder varje störr till två. Hedningarna anföll och gjorde en hård dust och vilade sig mellan angreppen. På båda sidor var man både tröttad och sårad. I en av pauserna lät kungen än en gång bjuda dem lejd så att de skulle få ta med sig sina vapen och kläder och allt de själva kunde bära med sig ut ur kastellet. Då var Sämund husfreja fallen och det var de mäns råd som fanns kvar att ge upp kastellet och ge sig själva i hedningarnas våld. Det var det oklokaste råd, ty hedningarna höll inte ord utan tillfångatog dem alla, män, kvinnor och barn. Många dräptes, alla som var sårade eller barn och som de tyckte det var ont att släpa med sig. De tog också allt vad gods där var i kastellet, och de gick in i Korskyrkan och pundrade den på all dess skrud.

Andreas präst gav åt konung Rettibur en silverslagen pikyxa och åt hans systerson Dunimits ett fingergull. De trodde sig därför veta att han var någon sorts styresman i staden och höll honom högre än de andra. De tog det heliga korset och hade bort det och de tog tavlan som stod framför altaret och som kung Sigurd låtit göra i Grekland och haft till landet. De lade ner den på trappan framför altaret, och gick sedan ut ur kyrkan.

Då sade konungen: – Detta hus har varit pyntat med stor kärlek till den gud som äger huset, för det syns ju att guden vredgas på husväktarna. – Kung Rettibur gav åt Andreas präst kyrkan och skrinet, det heliga korset, boken plenarium samt fyra klerker, men de hedna brände kyrkan och alla hus som var i kastellet. Men den eld de tänt i kyrkan slocknade tvenne gånger. Då högg de ner kyrkan, och först då började den flamma invändigt och brann som alla andra hus. Sedan gav sig hedningarna till sina skepp med sin härfångst och mönstrade sin här, och när de såg vad skada de lidit, tog de som härbyte allt folket och fördelade det mellan skeppen. Andreas

präst och hans hus kom på kungsskeppet samman med det heliga korset. Då kom det skräck över hedningarna emedan det med ens tycktes dem bli så hett på kungsskeppet att de så när trodde de skulle brinna upp. Kungen bad tolken spörja prästen varför det vart så. Han sade att allsmäktig Gud, som de kristna trodde på, sände dem ett tecken på sin vrede emedan de djärvdes i sina händer gripa han pinas märke, dessa som inte ville tro på sin skapare. – Och så mycken kraft följer korset, sade han, att ofta förr har sådana järtecken kommit över hedna män när de vågat röra vid det, ofta ännu mer uppenbara. Då lät kungen sätta prästerna i skeppsjollen, och Andreas bar korset i sin famn. De drog båten längs hela skeppet, fram längs det ena bordet och tillbaka längs det andra ända till lyftingen, och sedan sköt de på skutan med båtshakar och stötte båten in mot bryggan. Sedan for Andreas präst om natten med korset ut till Solbjargir, och det var både blåst och regn. Andreas förde korset i tyggt förvar.

Kung Rettibur och den del av hans här som var kvar for bort och tillbaka till Vendland, och mycket av det folk som tagits i Konungahälla var sedan länge i trältjänst i Vendland, men de som friköptes och återvände till Norge och sin odal fick vida mindre trivsel än förr. Köpstaden Konungahälla blev aldrig mer vad den förut varit.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlasson, *Snorres konungasagor*. D. 3. Svensk tolkning av Åke Ohlmarks. Stockholm, 1961.

Magnus den blindes saga

Snorre Sturlasson

Översatt av Karl G. Johansson

Fem vintrar efter kung Sigurds död hände det stora saker i Konungahälla. Harald flettis son Guttorm och Sämund husfru var då sysslomän där. Sämund var gift med Ingebjörg som var dotter till prästen Andreas Brunsson. Deras söner var Pål flip och Gunne fis. Sämund hade en son i löndom som hette Åsmund. Andreas Brunsson var en omtalad man. Han mässade i Korskyrkan. Hans hustru hette Solveig. Hos dem var vid den här tiden Joan Loftsson för att uppfostras och växa upp. Han var då elva vintrar gammal. Joans far prästen Loft Sämundsson var också där. Prästen Andreas och Solveigs dotter hette Helga och blev gift med Einar.

Det hände i Konungahälla natten till den första söndagen efter påskveckan att det hördes ett stort buller ute på gatorna i hela byn, som när kungen drar fram med hela sin hird. Hundarna blev så vilda att de inte kunde hållas och bröt sig ut och de som kom ut blev galna och bet allt som kom i deras väg, både människor och djur, och alla som blev bitna eller fick blod på sig blev vilda och alla som var havande förlorade sina foster och blev vilda. Detta omen visade sig nästan varje natt mellan påsken och himmelfärdsdagen.

Människorna skrämdes mycket av dessa järtecken och många gav sig av och sålde sina gårdar, drog ut i häraderna eller till andra handelsplatser. De klokaste ansåg att detta var ett stort förebud och skrämdes av att det förerbådade stora händelser som ännu inte hade kommit, vilket visade sig vara riktigt. Prästen Andreas talade då länge och klokt på pingstdagen och han avslutade sitt tal med att tala om den fara som hotade byns folk och sade till dem att stärka sinnet och inte ödelägga denna goda plats. Han sade att de i stället skulle vara vaksamma och fatta beslut för att skydda sig mot allt som kunde komma att hända, eld eller ofrid, och be om Guds nåd.

Tretton byrdingar gjorde sig klara att lämna byn för att fara till Bergen. Elva av dem gick förlorade med människor och allt gods som fanns ombord. Den tolfte bröts sönder och godset gick förlorat, men människorna klarade sig. Då for prästen Loft till Bergen och han kom oskadd fram med skeppet. Byrdingarna försvann på Lavransvakedagen.

Den danske kungen Erik och ärkebiskopen Össur sände båda bud till Konungahälla och bad dem att de skulle värna om sin stad. De berättade att vinderna låg ute med en stor här och härjade vida omkring bland kristna

människor och att de alltid segrade. Byns folk lade liten vikt vid denna sak och ju längre tid som gick efter den fruktan som de gripits av desto mer glömde de den och levde sorglöst.

På lavransvakedagen när man höll högmässa kom vindernas kung Rettibur till Konungahälla med fem och ett halvt hundrade av vindernas snäckor och på varje skepp fanns det fyrtiofyra män och två hästar. Kungens systerson hette Dunimiz och en av hövdingarna, som styrde ett stort manskap, hette Unibur. Dessa båda hövdingar rodde upp med en del av hären den östra älvfåran längs Hisingen och kom på så sätt ned mot byn. De lade till ute vid pålarna och satte i land hästmanskapet och dessa red förbi Brattås och upp förbi byn.

Andreas svärson Einar kom med detta bud till Kastalakyrkan, eftersom byns manskap fanns där och hade sökt sig till högmässan. Einar kom dit när Andreas talade. Einar berättade för männen att en här med många skepp sökte sig mot byn och att en del av manskapet red förbi Brattås.

Många sade att det måste vara den danske kungen Erik och de väntade sig att få fred med honom. Alla sprang ned till sin egendom i byn och beväpnade sig. De gick ned till bryggorna och såg att det skulle bli strid och att detta var en oslagbar här.

Det låg nio österfararskepp som ägdes av handelsmän vid bryggorna. Vinderna gick först till angrepp där och kämpade mot handelsmännen. Dessa tog sina vapen och försvarade sig länge väl och manligt. Det blev en hård strid innan de hade besegrats. I detta angrepp förlorade vinderna ett och ett halvt hundrade skepp med allt manskap. När striden var som hårdast stod byns män på bryggorna och sköt på hedningarna, men när striden avtog flydde de upp i byn och sedan sprang allt folk till borgen. De hade med sig sina dyrgripar och allt det gods som de kunde få med sig. Solveig, hennes döttrar och två andra kvinnor gick in i landet.

När vinderna hade besegrat handelskeppen gick de i land och såg över sitt manskap och de blev klara över sina förluster. En del av dem rusade upp i byn och en del gick ombord på handelskeppen och tog allt gods som de ville ha med sig. Därefter tände de eld och brände hela byn och även keppen. Därefter sökte de sig till borgen med hela manskapet och förberedde sig för att gå till angrepp.

Kung Rettibur lät erbjuda dem som var i borgen att komma ut och få behålla sina vapen, kläder och guld. Alla ropade emot detta och ställde sig på borgvallen, en del sköt och en del kastade stenar och några kastade störrar. Det blev en hård strid. Männen föll på båda sidor, men många fler för vinderna.

Solveig kom upp till Solberga och berättade där om händelserna. Därefter skar man härpil och sände den till Skurbågar. Där hölls ett dryckeslag och det hade samlats många människor. Där var en bonde som hette Ölve Stormun.

Han sprang genast och grep sin skjöld och hjälm, tog en stor yxa i handen och sade: ”Vi ska resa oss, goda män, gripa våra vapen och fara för att hjälpa folket i byn. Det skulle vara en stor skam om det sades att vi satt här och hävde i oss öl medan goda män satte sina liv på spel i byn för vår skull.”

Många sade emot. De sade att de själva skulle gå förlorade och ändå inte ge folket i byn någon hjälp.

Då for Ölve upp och sade: ”Även om alla stannar kvar ska jag ge mig av ensam och en eller två hedningar ska väl falla innan jag dör.”

Han sprang ned till byn. Männen sprang efter honom och ville se hur det gick och om han skulle ge någon hjälp. När han kom så nära borgen att hedningarna såg honom sprang åtta fullt beväpnade män emot honom. När de möttes omringade hedningarna honom. Ölve svängde yxan och träffade den som stod bakom honom under hakan med främre hörnet av yxan så att käken och halsen slets upp och mannen föll baklänges till marken. Därefter slog han yxan framför sig och träffade en man i huvudet så att skallen klövs ned till axlarna. Sedan kämpade de och handödade ännu två män och blev själv svårt skadad, men de fyra som då var kvar tog till flykten. Ölve sprang efter dem. Framför dem låg ett kärr och två av hedningarna sprang ned i det och Ölve dödade dem båda. Han stod då själv fast i kärret. Två av de åtta hedningarna kom undan. De män som hade följt efter Ölve tog honom och förde honom med sig till Skurbågar och där återhämtade han sig helt. Det sägs att ingen har uppträtt så manligt.

De två länsherrarna Sigurd Gyrðsson, bror til Philippus, och Sigard kom med sex hundraden män till Skurbågar. Sigurd drog sig undan med fyra hundraden och ansågs efter detta vara litet värd och han dog en kort tid senare. Sigard drog med två hundraden män ned till byn och kämpade mot hedningarna och han föll där tillsammans med hela sitt manskap.

Vinderna angrep borgen, men kungen och hövdingarna stod utanför striden. På ett ställe där fanns det en man som sköt med pilbåge och varje pil dödade en man. Två stod framför honom med sköldar.

Då sade Sämund till sin son Åsmund att de båda skulle skjuta samtidigt mot skytten. ”Och jag ska skjuta på den som håller skölden,” sade han.

Han gjorde så och mannen sköt fram skölden framför sig. Då sköt Åsmund mellan sköldarna och pilen träffade skytten i pannan så att den stod ut genom nacken. Han föll död till marken. När vinderna såg detta ylade de alla som hundar eller vargar.

Kung Rettibur lät ropa till byns folk och erbjuda dem nåd, men de tackade nej till detta. Sedan gick hedningarna till hårt angrepp. En av hedningarna kom så nära att han stod framför borgporten och han högg ned den man som stod innanför porten. Männen sände pilar och stenar mot honom där han stod utan skydd, men han var trollkunnig och inga vapen bet på honom.

Då tog prästen Andreas helig eld och välsignade den. Han skar tändspånor och tände eld på dem och fäste dem vid en pilspets som han gav till Åsmund. Han sköt pilen mot hedningen och den tog så väl att han föll död till marken. Då skrek hedningarna lika illa som tidigare, de ylade och tjöt.

Allt folket gick nu till kungen. De kristna män som styrde trodde då att de skulle dra sig undan. En tolk som förstod vindiska hörde vad hövdingen Unibur sade.

Han sade: ”Det här folket är vådligt och hårt att ha att göra med och även om vi tar allt gods som finns på den här platsen så skulle vi ha betalat med annat gods till samma värde för att inte ha kommit hit och förlorat så mycket manskap och många hövdingar. När vi först angrep borgen i dag hade de pilar och spjut, därefter kastade de stenar mot oss och nu slår de oss som hundar med påkar. Jag anser därför att deras möjligheter till försvar har försämrats och att vi ska göra ännu ett hårt angrepp mot dem och pröva dem.”

Det var som han sade att de nu slogs med störrar, eftersom de i början hade använt pilar, spjut och stenar utan att tänka sig för. När de kristna såg att mängden störrar minskade högg de av dem på mitten. Hedningarna angrep dem och det blev en hård strid och emellanåt vilade de sig. Båda sidor blev trötta och många blev sårade.

Under en vila lät kungen erbjuda dem nåd och lovade att de skulle få behålla sina vapen, kläder och det som de själva kunde bära ut från borgen. Sämund husfru hade stupat och de som var kvar beslöt att de skulle ge upp borgen och ge sig själva i hedningarnas våld. Detta var ett dåligt beslut, eftersom hedningarna inte höll sitt ord. De tog alla människor, män, kvinnor och barn, och de dödade många, alla sårade och unga och dem som de ansåg att det var besvärligt att föra med sig. De tog allt gods som fanns i borgen. De gick in i Korskyrkan och plundrade den på alla utsmyckningar.

Prästen Andreas gav kung Rettibur en liten silverinlagd yxa och hans systerson Dunimiz gav han en fingerring. Av detta tyckte de sig förstå att han var något slags hövding i staden och hedrade honom mer än de andra människorna. De tog det heliga korset och förde bort det. De tog även tavlan som stod framför altaret, den som kung Sigurd hade låtit göra i Grekland och fört till landet. De lade den på avsatsen framför altaret. Därefter gick de ut ur kyrkan.

Kungen sade: ”Det här huset har byggts med mycket kärlek till den gud som äger det, men det tycks mig som om platsen och huset har skötts dåligt eftersom guden är vredgad på dem som sköter det.”

Kung Rettibur gav kyrkan, skrinet, det heliga korset, plenarieboken och fyra klerker till prästen Andreas. Men hedningarna brände kyrkan och alla hus som fanns i borgen. Elden som de tände i kyrkan slocknade två gånger.

Därefter rev de ned kyrkan och då tog elden sig och den brann som de andra husen.

Därefter gick hedningarna till sina skepp med krigsbytet och de gick igenom sitt manskap. När de märkte hur mycket skada de lidit tog de allt folk som krigsbyte och delade upp det mellan skeppen.

Prästen Andreas och hans män gick ombord på kungens skepp med det heliga korset. Hedningarna blev skrämnda av det under som skedde, att det kom en hetta över skeppet så att de tyckte att det var nära att brinna upp. Kungen bad tolken att han skulle fråga prästen hur detta kom sig.

Han sade att den allsmäktige Gud som de kristna trodde på sände dem ett tecken på sin vrede, när de vågade förgräpa sig på hans pinomärke, de som inte ville tro på sin skapare. ”Så mycket kraft följer detta kors att det ofta förut har kommit sådana här järtecken över hedningar då de tagit det, och ofta ändå klarare,” sade han.

Kungen lät sätta prästerna i skeppsbåten och Andreas bar korset i famnen. De drog båten längs sidan av skeppet och runt förstäven och därefter utefter andra sidan till lyftingen. Där sköt de iväg båten mot bryggorna med båtshakar. Prästen Andreas for sedan under natten till Solberga med korset och det var både storm och regn. Andreas förde korset till ett säkert ställe.

Kung Rettibur och det som var kvar av hans manskap drog bort och tillbaka till Vindland. Många av de människor som de hade tagit vid Konungahälla var därefter länge i trädedom i Vindland och de som blev friköpta och kom tillbaka till Norge till sina gårdar levde alla med mindre välstånd än tidigare. Handelsplatsen Konungahälla har aldrig fått samma storhet som den en gång hade.

Tidigare publicerad i: Snorre Sturlason, *Nordiska kungasagor*. D. 3. Översättning från isländskan av Karl G. Johansson. Stockholm, 1993.

Vendernas anfall av Kungahälla 1135

Kerstin & Harry Berg

Det berättas att år 1135 efter påsk började hända märkliga saker i Kungahälla. Det hördes ett gny på gatorna och hundarna tjöt och slet sig. De blev helt galna och bet både människor och boskap. Detta betraktades som ett dåligt omen av folket, särskilt som det förekom nästan varje natt ända fram till Kristi Himmelfärdsdag. Många sålde sina gårdar och begav sig bort från staden. Det sägs att tretton skepp seglade till Bergen och elva av dem förläste med man och allt, ett strandade medan besättningen räddades och endast ett enda kom lyckligt fram. Allt detta betraktades som järkecken på att något fruktansvärt skulle hända. Dessutom fick de besked från den danske kungen att venderna var ute och härjade med en stor här, och att de alltid hade lyckan med sig och segrade. Även detta ett besked, som borde varna dem och göra att de skulle noga bevaka staden.

På pingsdagen talade Anders Präst om den hotande faran och bad folket att inte överge staden utan fatta mod och hålla vakt mot allt som kunde hända dem och be Gud om misskund. Men allt eftersom tiden led glömde Kungahällaborna alla varningar och sin rädsla, allt gick ju sin vanliga gång.

Larsmässodagen, den 10 augusti 1135 alldeles vid högmässotid, kom så vendernas anfall under ledning av hertig Ratibor. Snorre berättar, att han ledde inte mindre än ”tvåhundra femtio snäckor med 44 man 2 hästar på varje snäcka”. En del av hären roddes förmodligen på andra sidan Gullön och Ragnhildsholmen och kunde på så sätt angripa Kungahälla österifrån. Det har också spekulerats om att denna del av hären skulle rott uppför Göta älv och sedan tagit sig nedströms Nordre älv, men det hade säkert varit svårt att tidsmässigt samordna de två häravdelningarna, så att de kunnat göra ett gemensamt anfall. Detta angrepp leddes av Ratibors systerson Dunimitz. En annan av hövdingarna, som omnämns som rådande över mycket folk, hette Unibur. Den andra delen av hären lade till västerut, vid pålarna (ut vit Stikin) som invånarna hade anlagt som skydd mot anfall. Där satte man av beridna trupper, som tog sig över berget Brattås mot Kungahälla.

Anders Präst höll just högmässa i kyrkan, där byborna var församlade, när hans måg Einar kom med underrättelsen att en hel mängd skepp kom emot staden och att ryttare var synliga över Brattås. Mässan måste avbrytas och

allt folket rustade sig och begav sig till bryggorna, där nio handelskepp var förtöjda. Venderna angrep först köpmännen på de förtöjda skeppen. De försvarade sig tappert men förgäves, och angriparna fortsatte upp på bryggorna, där striden fortsatte. Övermakten var alltför stor, byborna insåg att de inte kunde göra motstånd nere i staden utan drog sig upp till kastalen för att försvara sig där.

Efter att venderna plundrat skeppen fortsatte de in i staden, tog allt vad de ville ha och stack sedan skeppen och husen i brand. Kungahälla stod snart helt i lågor och husen brann ner till grunden.

Hertig Ratibor erbjöd försvararna av kastalen att få fri lejd med vapen, kläder och guld, men dessa förkastade förslaget och en häftig strid började. Snorre berättar, att man från kastalen försvarade sig med pilbågar, stenar och störar och att försvaret var så starkt, att venderna vid ett tillfälle drog sig tillbaka för att hålla rådslag. Men anföraren för venderna hade förstått, att försvararnas vapen började ta slut, att man bara hade stöarna kvar, och dem måste man dela, eftersom även de började ta slut. Enligt Snorre måste man klyva dem för att de skulle räcka till. Ratibor lär ha sagt: ”Det här huset har byggts med mycket kärlek till den gud, som äger det, men det tycks mig som om platsen och huset har skötts dåligt eftersom guden är vredgad på dem som sköter det”. Återigen erbjöd Ratibor att de fritt skulle få lämna kastalen med vapen och kläder och allt de kunde bära. Denna gång gick de med på förslaget. Venderna höll inte sitt löfte, tog alla till fånga och dräpte dem, som var sårade och dem de inte kunde ta med sig. De förde också ut kyrkans dyrbarheter och därefter satte de eld på kyrkan och alla hus i kastalen. Det berättas, att elden slocknade två gånger och att venderna slutligen högg ned kyrkan, varefter allt brann ned.

Sagan berättar att venderna återvände till sina skepp med allt de tagit och med fångarna, som de fördelade på skeppen. Bland dem var också Andreas Präst med det heliga korset. Det berättas, att när han kom ombord blev det ett järtecken, venderna kände en sådan hetta, att de tyckte sig brinna upp. Kungen förhörde sig om vad detta kunde bero på och fick till svar av Andreas präst, att det var den Gud, som de kristna trodde på, som sänt detta som ett tecken på sin vrede. Kungen lät då sätta prästen, som bar korset i sin famn, i en båt och sköt den in till bryggan. Därefter seglade venderna tillbaka till sitt land.

Tidigare publicerad i: Berg, K. & H., *Längs Nordre älv*. Kungälv, 2009.

Staden förstörd af venderne

Gustaf Brusewitz

Fjerran i Vesterhafvet, under polcirkeln, ligger en ö kallad Island. Från början befolkad af norska landsflyktingar och andra, som der hoppats och funnit bättre utkomst än i moderlandet, var den i förstone fristat; men kom i trettonde seklet under Norges öfvervälde. Långt afskiljde från sitt stamland, erinrade sig dess inbyggare dock alltid med kärlek och stolthet det samma och deras käraste tidsfördrif var, att vid vinterbrasans sken för barn och barnbarn berätta dess fornhöga minnen, hvilka sägner sålunda gingo i arf från det ena släktet till det andra, årligen förökade med nya underrättelser af de från sina köpfärder återvändande. Slutligen växte de dock till en sådan vidlyftighet, att de blefvo svåra att bibehålla i minnet, hvadan de samlades och upptecknades. På detta sätt har hela Norges äldre historia och en del af den svenska blifvit åt oss förvarade, der de eljest varit ohjelpigt förlorade. Bland de chronister, som gjort efterverlden denna tjenst intager Snorri Sturlason högsta platsen. Född år 1178, uppfostrades han hos en utmärkt förmögen man på Island, Jon Loptsson, hvilken till och med var på modernet af konglig börd; ty hans mor var Thora, en dotter till Magnus Barfot; men fadren var helt rätt och slätt prest – det var nemligen innan äktenskapet blef de andelige förbjudet. Denne Jon Loptsson hade i sin barndom blifvit lemnad att uppfostras hos presten Andreas Brunsson i Konghäll. Troligast är nog att unga Jon, innan de händelser, som nu skola förtäljas, inträffat, åtföljt sin fader, presten, på dennes undanfärd till Bergen, och alltså icke sjelf varit ögonvittne till desamma. Men det säger sig sjelft, att han i det fallet åtminstone efterforskat, hvad öde som träffat de qvarblifvande, och troligen fått sina underrättelser derom af presten Andreas sjelf, kanske hafva de personligen råkats sedan i Bergen, alldenstund Andreas, efter katastrofen i Konghäll, ”förde korset vidare i säkerhet,” neml. till Trondhjem. Efter Jon Loptssons berättelse har sedan hans fosterson Snorri upptecknat händelserna sådana de här, nästan ordagrant, följa. Det är äfven så godt som säkert, att Snorri sjelf år 1219, besökt denna trakt, åtminstone röja hans berättelser den noggrannaste lokalkännedom.

Fem vintrar efter konung Sigurd Jorsalafarares död, inträffade märkvärdiga tilldragelser i Konghäll. Befallningshafvande derstädes voro då Gutorm Harald Flettes son och Sämund Husfreyja. Denne sednare ägde till maka Ingeborg, presten Andreas Brunssons dotter, och hade med henne

sönerne Pål och Gunnar. Asmund hette en sidoson till Sämund. Andreas Brunsson var en ganska märkelig man, prest vid korskyrkan (Kastalakyrkan): hans hustru het Solveig. Hos dem uppfostrades den då elfvaårige Jon Loptsson, hvars fader, presten Lopt Sämundsson, äfven vistades på stället. Andreas prests och Solveigs andra dotter Helga, gift med Einar.

Det tilldrog sig att i Konghäll hördes, nästa söndagsnatten efter påsk, ett stort gny på alla stadens gator, alldeles som en konung der framfarit med sitt följe. Hundarne tjöto och sletto sig lösa, de af dem som sluppo ut, blefvo galna och beto hvad helst de kommo åt, folk eller fänad; allt hvad som blef bitit att blod kom ut, föll i raseri. Dessa förebud ägde rum nära nog hvarje natt, från påsk till himmelfärdsdagen. Folket i staden vändades högeligen, många gjorde sig redo att flytta derifrån, sålde sina gårdar och begåfvo sig ut på landsbygden eller i andra köpstäder. De visaste funno dessa tilldragelser i hög grad ovanliga, intogos af fruktan, sägande, som sant var, att de månede förebåda viktiga händelser, som komma skulle. Men på pingestdagen höll Andreas prest en lång och vacker predikan, i vilken han till slut vände talet på stadsfolkets vända, bedjande dem vara vid godt mod och icke öfvergifva den herrliga staden; men gifva granneligen akt på sina egna gerningar, vara försigtige med elden, vagta sig för tvedräkt, och bedja Gud om miskund.

Tretton lastdragarefartyg gjordes redo och afseglade norrut, till Bergen. Elfva af dessa förgingos med folk och gods; detta senare tilldrog sig, märkeligt nog, på larsmesse afton, således samtidigt med Konghälls undergång. Det tolfte fartyget förolyckades äfven, dock blef folket bergadt. Lopt prest, som gått ombord på det trettonde, framkom deremot välbehållen till Bergen, med allt hvad han egde.

Erik Edmund, danakonungen, och Özur erkebiskop hade båda sändt bud till Konghäll, bedjande folket väl vakta sin stad, emedan venderne hade stor krigshär ute, härjade vida bland de christna och hade ständigt framgång. Stadsfolket brydde sig dock icke stort härom, blefvo sorglöse och glömde efterhand sin förskräckelse. Larsmesse afton, under högmässan, kom Rettibur, vendernes konung, till Konghäll med 250 "snäckor" (smärre fartyg) och på hvarje af dessa voro 44 man och två hästar. Dunimiz het konungens systerson och Unnibur var en annan höfding, som hade under sitt befäl mycket folk. Dessa tvenne rodde med sina flottor genom östra elfarmen upp omkring Hisingen, och framkommo sålunda ofvanför staden. Men en annan flotta anlände genom vestra elfarmen, lade till ute vid pål-arne (ut vit Stikin), der landsatte de sina hästar och togo sedan vägen ofvan om Brattåsen. Stadsfolket var församladt i Kastalakyrkan, och under det Andreas prest som bäst messade, kom hans måg Einar, med den tidning, att en väldig flotta nalkades staden, och en ryttareskara sågs rida upp omkring Brattåsen. Många sade då, att det månede vara Erik, dana konung, af hvilken de icke trodde sig hafva fiendtligheter att befara. Folket begaf sig

skyndsamt ner till sina hem i staden, togo der sina vapen, begåfvo sig ut på skeppsbyggorna och sågo derifrån att ofrid var för handen och fienderne en väldig hop.

Nio österfarareskepp, tillhörande köpmän, lågo i elfven, längs bryggorna; invid dessa lade venderne sig först och slogos med besättningarna. Der blef en hård kamp, ty de angripne värjde sig länge och manligen. Venderna förlorade 150 fartyg, med tillhörande besättning, innan köpmansskeppen blefvo afröjda. Under hetaste striden stod stadsfolket på bryggorna och sköt på hedningarna men då de sågo, att stridens utgång vände sig till köpmansfartygens nackdel, flydde upp i staden, togo der sina kostbarheter och allt hvad de kunde föra med sig, begifvande sig sedan dermed in i borgen. Men Solveig, hennes döttrar och två andra qvinnor skyndade sig undan uppåt landet. Så snart venderne väl fått köpmansfartygen i sitt våld, gingo de i land, öfversågo sitt folk och märkte då hvad skada de lidit. En del af dem lopp in i staden, andra ombord på köpmansskeppen, togo allt det gods de ville hafva, lade sedan eld i staden och nedbrände den i grund, äfvensom fartygen. Derefter ryckte de med all sin magt emot kastellet, färdige till anfall. Rettibur lät tillbjuda dem, som der inne voro, fritt aftåg, med vapen, kläder, guld och silfver. De afslogo dock detta och begåfvo sig ut på vallarna, hvarifrån de anföllo fienden med skjutande och kastning af stenar och störrar. Der blef en hård strid och stort manfall, dock mest bland venderna.

Solveig anlände till en by kallad "Solbjargir", och förkunnade der hvad som var på färde. Då skars budkafle och sändes till "Skurhaga", hvarest mycket folk var församladt till s.k. "sammanskotts-öl". Bland andra befann sig der bonden Ölver, kallad Stormund (Aulver Miklamudr). Denne stod genast upp, tog sköld och hjälm, samt i andra handen en stor yxa, sägande: "stån upp, raske män, tagen edra vapen och dragom åstad till stadsfolkets bistånd; det blefve oss en nesa inför hvar man, att sitta här och fylla oss med öl, under det att det goda stadsfolkets lif och välfärd stå på spel". Många voro de som afrådde detta, hållande före, att de derigenom endast sjelfva kastade sig i fara, utan att ändock vara stadsboarne till någon hjälp. Då sprang Ölver ånyo upp, sägande: "Ändock att i alla sitten qvar, vill jag likväl ensam ge mig åstad, och stupa skola en eller två hedningar för min hand, innan jag faller". Derefter lopp han åt staden. Men några män följde honom, för att se huru saken skulle aflöpa, och om de kunde vara honom till bistånd. När nu Ölver hunnit så nära borgen att hedningarna blefvo honom varse, kommo åtta fullväpnade män löpande och omringade honom. Men Ölver svängde yxan bakut öfver sitt hufvud, så att den, i samma tag, kom under hakan på den bakom honom stående vndern, som deraf stalp baklänges, med sönderskuren strupe och klufvet ansigte: tillika högg han den fremföre honom stående i hufvudet, och klöf det ända ner till skuldrorna. Sedan fortsattes leken och blefvo ytterligare tvenne hedningar

dräpne; dock blef Ölver sjelf illa sårad. De fyra, som öfverblefne voro, begåfvo sig på flykten, och Ölver efter dem. Ett kärr låg i vägen, hvaruti tvenne lupo ner sig och nedhöggos; men han fastnade också sjelf i dyn, och de två återstående hedningarne kommo undan. De som följt Ölver hulpo honom upp och förde honom hem till Skurhaga. Der blef han läkt, och är det allmän sägen, att aldrig har ensam karl utfört manligare bedrift.

Tvenne höfdingar, Sigurd Gyrdeson och Sigard, kommo med en krigarskara till Skurhaga. Den förre vände åter derifrån med sina 400 man, blef sedan föraktad och lefte ej heller länge derefter. Sigard deremot drog, med sina 200, till stadens hjälp, slogs der med hedningarne och stupade med allt sitt folk.

Venderne stormade borgen, dock höllo sig Rettibur och de öfriga höfdingarne utom striden. Bland deras folk var en man som sköt så snällt med båge, att hvarje pil blef mans bane: två andra stodo framför och värjde honom med sina sköldar. Då sade Sämund husfrefya till sonen Asmund, att de båda på en gång skulle skjuta åt skytten; ”men jag”, sade han, ”vill sigta på en af dem som hålla sköldarne”. Han gjorde så: mannen flyttade då skölden till skydd framför sig sjelf, och i detsamma sköt Asmund mellan sköldarne: pilen träffade skytten i pannan, kom ut igen i nacken och han föll död baklänges. Men när vunderna sågo detta, upphofvo de alla ett förfärligt tjut, likt hundar och vargar.

Ånyo lät Rettibur tillbjuda stadsfolket frid, men de afslogo det äfven nu. Hedningarna gjorde åter ett häftigt angrepp. En bland dem gick oförfäradt fram, och kom så nära, att han med svärdet genomstack en man, som stod innanföre i porten, (man torde här böra tänka sig en gallerport eller fällgaller). Han anfölls af borgfolket med både skjutande och stickande; men ehuru han icke bar någon brynja, var han dock genom trolldom osårbar gjord, så att intet vapen bet på honom. Då tog Andreas prest vigd eld, välsignade den, skar en bit fnöske, lade elden deruti och satte det på udden af en pil, som han räckte Asmund. Denne afsköt pilen på trollkarlen, som föll död neder. Hedningarne läto dervid illa som förr, tjöto och gnisslade. De skockade sig kring sin konung och de christne trodde dem rådslå om återtåg. Men en tolk, som förstod vundernes språk, hörde hvad höfdingen Unibur sade: ”detta folk är krigiskt och hårdt att strida emot; ja, kunna vi än bemäktiga oss all den rikedom, som i staden finnes, så måtte vi dock hellre gifva lika mycket, att vi aldrig nånsin kommit hit, sådan mansspillan hafva vi lidit och mistat så många höfdingar. I förstone värjde de sig med pilskott och spjut, sedan kastade de stenar, men nu slå de oss med käppar, liksom voro vi hundar. Deraf märker jag dock, att de begynna lida brist på kastvapen, således är mitt råd, att ännu skaffa dem en het stund och pröfva deras styrka”. Det var verkligen så, som han sade, att de christna nu försvarade de sig med käppar; ty i första ifvern hade de obetänksamt skjutit bort alla sina pilar och likaledes gjort ända på hela

förrådet af kaststenar; men när de sågo, att det äfven led till slut med störarna, klöfvo de hvar stör i tu.

Hedningarna gjorde ännu flera förtviflade anfall, dock med uppehåll emellanåt, för att hemta nya krafter; ty så väl de sjelfva som de christna voro mycket trötta och sårade. Under en af dessa hvilostunder, lät Rettibur ännu en gång erbjuda borgfolket säkerhet till lifvet, samt att få medtaga vapen, kläder och allt hvad de sjelfva kunde bära. Då var den förståndige Sämund husfreya fallen och, efter flertalets af de ännu lefvande tillstyrkan, skedde att de uppgåfvo fästet och öfverlämnade sig i hedningarnes våld; ett det oklokaste beslut som kunnat fattas, ty hedningarna hade ingalunda för afsigt att hålla sina löften. De togo alla, både män, gubbar, qvinnor och barn, dråpo hvad såradt eller minderårigt var, eller som de funno för besvärligt att föra med sig. De togo allt som i borgen fanns af värde, gingo in i korskyrkan och rånade den på alla dess prydnader. Bland annat togo de det heliga korset och ämnade föra det med sig. Den kosteliga taflan, konung Sigurd Jorsalafarare låtit göra i Grekland och hit förärat, togo de neder, men läto den ligga qvar på trappan nedanför altaret. Derefter gingo de ut af kyrkan. Då utlät sig Rettibur; ”detta tempel har i förra tider blifvit utsmyckadt med en prakt som röjer mycken kärlek till den gud, åt hvilken det är egnadt; men nu synes mig som man måtte visat sig föga angelägen om dess vidmagthållande, ty guden är synbarligen blifven vred.”

Andreas prest gaf konung Rettibur en silfverbeslagen och förgylld staf; men Dunimiz, konungens systerson, gaf han en guldring, deraf tyckte de sig förstå, att han måtte vara en ansedd man i staden, och aktade honom derföre högre än andra män. Rettibur skänkte Andreas prest kyrkan, helgedomsskrinet, det heliga korset, boken Plenarium och fyra klerker. Detta oagtadt anlade hedningarne eld i Kastalakyrkan. Den slocknade väl två resor; men sedan de, på det att elden skulle desto bättre gripa omkring sig, huggit ner en del af byggnaden, kom hela kyrkan snart i låga och brände neder, så väl som alla husen och hvad brännbart inom borgen fanns.

Men hedningarna togo vägen till sina skepp, medförande allt hvad de röfvat. Der öfverräknade de sina män, och när de funno, hvilken oerhörd förlust de lidit, gjorde de allt det christna folket till trälar och fördelade dem på fartygen. Bland dem, som sålunda fördes till konungsskeppet, var äfven Andreas prest med det heliga korset. Då blef ett järtecken och en stor förskräckelse uppstod bland hedningarna; ty de kände en sådan hetta, att de tyckte sig vilja brinna upp. Konungen bad tolken spörja presten hvad orsaken härtill mände vara. Han svarade, att Gud allsmäktig, på hvilken de christna trodde, sände dem detta, som ett tecken af sin vrede, derföre att de, som icke trodde på deras skapare, dock djerfdes komma med sina händer vid hans pinomärke. ”Och så underbar kraft”, sade han, ”åtföljer korset, att sådana järecken ganska ofta vederfarits hedniska män, som detsamma vidrört; ja stundom än värre.” Konungen lät då sätta presterna i skeppså-

ten, hvarvid Andreas bar korset i sin famn. Venderne drogo båten längs fartyget åt förstäfven, och förbi densamma, utefter andra sidan, till bakstammen derifrån sköts den med stakar inåt bryggan, hvarefter konung Rettibur med återstoden af sin här seglade derifrån.

Andreas prest begaf sig om natten, i regn och svårt väglag, till Skurhaga med det heliga korset, och bragte det derifrån vidare i säkerhet. Många af dem, som venderne bortfört från Konghäll, befunno sig, långt efter dessa händelser, i trældom i Venden: de af dem, som blefo utlösta och återkommo hem till sina besittningar, hade allesammans der mindre trefnad än förr. Också har köpstaden Konghäll sedan dess aldrig återfått sin förra välmakt.

Tidigare publicerad i: Brusewitz, G., *Elfsysse*. Götheborg, 1864. Faks. Stockholm, 1975.

Venderne i Konongahella

Gustaf Brusewitz

Etthundafemton år hade ungefärligen förflutit sedan konung Olof Haraldsson — kallad ”den helige” slutgiltigt infört kristen tro i ”Viken”, och i Konongahella bekändes nu mera ingen annan.

I sitt lugna hem sutto den gamle, högt aktade presten Andreas Brunsson och hans maka Solveg, omgifne af en talrik familj — det får anmärkas, att den tiden voro de katolske presterne ännu icke bestämdt förbjudne, att ingå äktenskap. Husets tvenne döttrar hette Ingeborg och Helga; den förra gift med befälhafvaren på borgen Sämund Husfrefya och moder till tvenne minderårige söner, den senare med en ung man, vid namn Enar. Men utom dessa egna barn, mågar och barnabarn, såg man i huset äfven en främling, en fosterson ifrån det fjerran Island, Jon Loptsson, då endast elfva år gammal, men på mödernets af förnäm börd; ty han var dotterson till konung Magnus Barfot. Denne Jon har sedan, vid hemkomsten till sin fäderneö, förtäljt om nästföljande tilldragelse, här endast i sammandrag återgifven.

Hvarjehanda tillfälligheter — hvilka de vidskepliga efteråt erindrat sig — hafva af dem uttydts som förutgångna varningar för den stundande olyckan. Sådant låg i det tidehvarfvets anda. Men en verklig och bestämd varning har äfven gifvits; ty den då varande konungen i Danmark, Erik Emun, sände bud till Konongahella, tillrådande borgarne derstädes, att väl befästa och vakta sin stad, emedan venderne med en stor flotta voro ute, härjade och röfvande än här än der. Måhända spåra vi vi i denna varning en yttring af ädel välvilja från drottning Malmfrids sida, som icke glömt Konongahella, der hon, under så väl glada som sorgliga förhålanden, så ofta vistats. Ty hon blef efter Sigurd Jordsalafararens frånfälle omgift med Erik Emun, danakonungen,¹ och denne var för ingen del någon människovän. Huru än härmed kan ha förhållit sig, så lade somlige denna varning på sinnet och begåfvo sig i tid bort från staden. Bland andra afgang på försommaren tretton fartyg med dylika flyktingar till, af hvilka elfva ledo

¹ Enligt andra uppgifter från mig okända källor skall Malmfrid varit förlofvad med Erik Emund innan hon blef gift med Sigurd Jordsalafararen. Detta senare skall hafva skett när Sigurd, segersäll, hemkom från sitt korståg och i Hedeby sammanträffade med danske konungen Nils och sin styfemor (?) Margareta Fridkulla, i hvars följe Malmfrid då befann sig. Snorre nämner inget härom, men tycktes dock hafva afvetat det. Ty i det vansinniga tal, Sigurd höll innan han gaf Malmfrid kindpusten, heter det bland annat: ”Jag egde tvenne dyrbarheter när jag (här?) steg i land, nemligen denna bok” — menande den, han fått af patriarken i Jerusalem — ”och drottningen etc. etc.”

skeppsbrott med folk och allt. Passagerarne på det tolfte blefvo visserligen bergade, men måste lemna allt, hvad de medförde, i sticket. Blott det trettonde fartyget framkom välbehållet till Bergen, medförande Lopt prest, fadren till den hos fosterföräldrarna i Konongahella qvarlemnade gossen Jon Loptsson. De andra fartygens undergång inträffade, märkvärdigt nog, på dagen före Laurentii dag, Larmsmesse aftonen — just samma dag, den förutspådda olyckan, drabbade Konongahella.

Ty "Lafransvökodag" — d. nionde augusti 1135 — dagen före en af de större helgedagarne i den katolska kristenheten, bäst som Andreas prest stod inför högaltaret i Kastalakyrkan, kom hans måg Enar med et budskap, att Rettibur, (Ratibor) vundernes konung kom roendes till staden med halftredjehundra vendiska "snäckor"¹ och på hvarje fyratiofyra man och tvenne hästar. Dunimis het konungens systerson och Unnibur var en annan höfding, som rådde öfver mycket folk. Dessa tvenne höfdingar rodde upp med hela hären på en gång genom östra elfarmen omkring Hisingen så, att de kommo ofvanför Konongahella men en del af hären sändes genom vestra elfarmen. Desse senare landade ute vid "Stikin" (stäket, pålverket) landsatte der sina hästar, redo ofvan om Brattåsen och kringrände sålunda staden.

Det blef en skarp strid ner vid skeppsbyggorna. Stadsboarne värjde sig med mannamod; men oförberedde och öfverrumplade som de voro, blefvo de snart öfvermannade, en del nedhöggs, andre gjordes till fångar, för att sedan, så många, som ansågos duglige till arbete, försäljas till trålar i främmande land. Hela staden plundrades och antändes, sedan allt, hvad der fanns af värde, förts om bord på vundernes fartyg.

Solveg, den gamla prestfrun, hade i första förskräckelsen räddat sig till en gård vid namn "Solberg", hvai från afsändes bud till en annan gård, "Skurhagen".² På detta senare ställe hade mycket folk sammankommit, för att tillbringa dagen med drickesgille — så kalladt "sammanskottsöl". Men oakadt de uppmanades, att skynda staden till hjälp, befanns ingen dertill villig, undantagande de ende Ölver Stormund — "Aulver Miklimudr" — eller kanske rättare "Miklimadr", duktig karl — som genast stod upp, sägande: Om I än alle sitten qvar här, skall dock jag dit, och stupa skola en eller två hedningar för mig, innan jag faller". Han skyndade sedan till staden. Någre män följde honom, för att se, huru detta månne aflöpa och, om de kunde vara honom till bistånd.

Och när han hunnit så långt, att hedningarne fingo honom i sigte, lupo åtta af dem honom i möte. Då nu Ölver svingade yxan till hugg, gjorde han

¹ Rörande antalet variera uppgifterne, förmodligen beroende på, om man, på urgammalt vis, vill räkna "tio tolfte på hundraet, eller på vanligt sätt. Det här angifna antalet är emellertid stort nog, för att fartygen — om än endast "vendiska snäckor" — skulle kunna röra sig i det jemförelsevis trånga farvattnet.

² Angående "Solberg" och "Skurhagen" var det förstnämnda, att döma efter namnlighet och läge, samma gård, som nu kallas "Solbräcka". Och senare var identisk med "Skyrbagen", på den plats, der Kongelfs stad nu står.

det så, att han ristade upp halsen på en af venderne, som stod bakom honom, och med samma slag klöf hufvudet på en, som stod frammanför, derefter nedhög han ännu två, de återstående fyra flydde, Ölver satte efter dem, de lupo ner i ett kärr, der åter tvenne af Ölver blefvo dräpte; sjelf stod ha då fast i gyttjan så, att de sista tvenne kommo undan. Han var svårt sårad, men de, som honom följt, förde honom hem till sitt och der blef han läkt.¹

Från annat håll skyndade tvenne höfdingar staden till hjälp. Den ene Sigurd Gyrdeson, med 400 och den andre Sighard med 200 man. Den förstnämnde vände om utan svärdshugg, och blef derföre under sin återstående lefnad ringa aktad. Den andre deremot stupade med hela sitt följe.

Men ännu höll sig sjelfva borgen, uti hvilken en stor del af stadsfolket inneslutit i sig, med föresats, att försvara sig till det yttersta. Venderne stormade den flera gånger, men tillbakaslogs med påkar och stenkastning. De voro i högsta raseri och tjöto som ulfvar. Sigurd Jordsalafararen hade förordnat, att i hela häradet skulle årligen för hvarje mansperson, som hunnit till nio års ålder och därutöfver, på borgen inlemmas en tröpåk af fem alnars längd, spetsig i ena ändan, eller ock fem tillslagna kaste- eller slungestenaar; och på detta sätt hade der samlats ett stort förråd af dylika. Men i första hettan af försvaret, hade härmed illa hushållats; pilar och kastestenaar var det slut med, snart skulle det äfven vara brist på påkar. Då anlitades en yttersta utväg, hvarje påk klöfs i tu. ”Nu slå de oss med käppar”, utlät sig Unnibur. Tre gånger erbjöds borgfolket fritt aftåg med allt, hvad de egde dyrbart. Men Sämund Husfrefya, som förde befälet på borgen — i sjelfva staden tyckes en Guttorm, Harald Flettes son, hafva varit befälhafvare — varnade från att förlita sig på vendernes löften. Dock, sedan Sämund stupat, dagtingade besättningen, och det gick sedan som han förutsagt, venderna höllo ej sina erbjudna fredsvilkor.

Andreas prest skänkte Rettibur en dyrbar silfverbeslagen yxa, och Duni-mis gaf han en fingerring af guld, hvaraf de tyckte sig kunna förstå, att Andreas var en man af betydenhet, och aktade honom därför högre än andra.

De gingo emellertid in i Kastala kyrkan, och togo bland annat ”det heliga korset”, som Sigurd Jordsalafararen der låtit qvarstå. De togo ock ett konstrikt altarskrin, hvilket konungen af Danmark Erik Emun skänkt till kyrkan. Men hvad beträffar det antependium af koppar och silfver, med förgyllning med emaljer på, hvilket konung Sigurd låtit göra i Grekland, och som torde ha varit å altarets framsida², så togo venderne det visserligen

¹ Läget af det ställe, hvarest denna, i forntiden vida beryktade kamp egde rum, bestämmes på det nogaste af konungasagornas ord: ”enn er hann kom sva nærr kastalanom at heidnir menn matto sia hann, tha liopo moti hönom viii menn alvavnadir”, etc. etc. och vidare ”diki nockot var fyrir theim, oc liopo thar i ij hirnir heidno, oc drap Aulver tha bada, stod hann tha oc fastr i dikino”.

² För jemförelses skull är af intresse, att anföra sagans egna ord, Sigurds, Olofs och Östens saga cap. XL ”tha let konongr thar vera Krossinn helga, oc margaadra helga doma — — — thar setti hann fyrir

löst, men antingen för det de funno det för mycket skrymmande för sina små farkoster, eller ock af ren glömska, läto de det ligga qvar på golfvet framför altaret. Derefter gingo de ut ur kyrkan. Rettibur yttrade då: ”detta tempel har uppförts med mycken kärlek till den gud, som der inne dyrkas, dock tycker jag mig finna, att det sedermera måtte vårdslösats, ty jag märker, att guden nu är vred”.

Han skänkte dock Andreas kyrkan, skrinet, det heliga korset, ett par messeböcker och fyra klerker, som blifvit tillfångatagne.

Men sedan konungen begifvit sig derifrån, brydde de på platsen qvar-blifne venderne sig icke om hans befallningar, utan antände kyrkan, efter att först hafva sönderhuggit en del af taket, hvarigenom de fingo bränsle till ett stort bål inuti byggnaden.

När sedan Rettibur kommit ner till sina skepp, räknat folket, och funnit hvilket stort manfall han lidit, lät han fördela fångarne på sina fartyg, för att göra deras besättningar fulltalige. Andreas prest ledsagade konungen ombord. Då uppstod en så stark hetta, att alla tyckte sig skola brinna upp. Andreas tillfrågad om orsaken, svarade, att det var en kraft, som utgick af korset till hedningarnes förderf. Då lät konungen leda Andreas och de fyra klerkerne ner i skeppsjullen, hvarvid Andreas bar korset i famnen. Jullen drogs sedan längs konungafartygets ena sida fram till förstäfven och derifrån utåt andra sidan till aktern, hvarefter den med stakar sköts inåt skeppsbyggorna — sålunda trodde sig venderne hafva brutit korsets öfvernaturliga verkningar. Derefter afseglade det ena fartyget efter det andra, försvinnande bakom Gullöns berg.

Men Andreas prest Brunsson reste ännu samma qväll i regn och elakt väglag med korset till Solberg, ”och sände det derifrån vidare till säkrare förvaring” — hvart? nämna ej konungasagorna. Först 129 år senare, 1264, kom det, enligt ”Islendskir annalar”, till sin bestämmelseort, Trondhjems domkyrka; men nu är det derifrån spårlöst försvunnet.

De många, hvilka af venderne i fångenskap bortförts voro sedan länge i trældom utrikes och de få hvilke, af fränder friköpte, återkommo till hemorten, hade der ingen trefnad. *Ej heller kom köpstaden Konongahella nånsin åter till sitt förra välstånd.*

Tidigare publicerad i: Brusewitz, G., *Ur Bohusläns konunga-sagor*. Göteborg, 1898.

háalltara tabulam, er hann hafdi göra látit i Gricklandi, oc var gör af eiri och silfri, oc gyllt öll, oc fagrliga sett smeltom gimsteinom thar var oc skrin er Eirikir Eymuni Danakoongr hafdi sendt Sigurdi konungi, oc plenarium ritat gullstöfum, er Patriarkinn hafdi gefit Sigurdi konongi”.

Kongahälla — saga och verklighet

Gösta Bäckström & Jorma Korhonen

”Vi komma nu till en af Nordens äldsta köpstäder till det klassiska Kongahäll, fordom stolt och mäktigt, utbredande sig på Castellegårdens rika slätter, nu ringa och föraktadt, hopträngdt under Fontins stela klippväggar — till det frejdstora Kongahell, kungamötenas och slagtingarnas stad, nu rycktbar endast för pepparkakor!”

Så skrev Axel Emanuel Holmberg på 1800-talet.

Vi märker att tonfallet är uppbragt och indignerat.

Sedan Holmbergs tid har kexchokladen blivit ännu en av stadens förnäma produkter, men forntiden har förblivit läsefrukt och hörsägen.

Omkring år 650 fanns ett ”Konungahella” — i sagorna. Om det fanns i verkligheten var det kanske en handelsplats. Där träffades Hjorleif den kvinnokäre, kung av Rogaland, och den seländske kungen Hrejdar, för att prata politik.

Om namnet Kongahälla fanns redan före detta möte, måste platsen ha ett förflutet med ännu tidigare kungligheters närvaro.

Den allra första stadsbildningen i området, kan ha gjorts redan på 700-talet. Bernhard Kummer, tysk professor, menar att denna stad eventuellt fanns på Ragnhildsholmen.

Skoningslösa

På 900-talet var Kongahälla den mest betydelsefulla staden i Norge. De norska regenterna uppehöll sig här. Här fanns en av sten uppförd kungsgård, där bland annat den elaka drottningen Gunhild residerade 963. Säger sagan. Hon var gift med den fördrivne Erik Blodyx och mor till en skoningslös barnmaskara — Gunhildssönerna, med Harald Gråfell som den mäktigaste.

Ur denna vikingatida centralort utvecklades det ”frejdstora” Kongahälla. Det blev en stor stad, och en avlång stad. Dess byggnader var mestadels uppförda i trä, utefter Nordre älv, med Brattåsen i ryggen. Bebyggelse fanns också på Hisingen-sidan. Namnet Hisingen kanske rentav kommer ur detta —. Hinsidingen, ”delen på hin sidingen”, den sidan?

Under medeltiden fick andra städer ringmurar. Så icke Kongahälla.

Impopulär skattmas

Bohuslän tillhörde Sverige efter att Olof Tryggvesson fallit i slaget vid Svolder år 1000. Men svenskarna tycks inte ha fattat vitsen med Kongahälla — den tillförde dem ingenting. Den bohusländska befolkningen var inte ens intresserad av att bli skatteobjekt under sveakungen. Skatteindrivaren, som hette Roe Skjalge, skickades till de sälla jaktmarkerna, med lite norsk hjälp.

Näste norske regent, Olof Haraldsson, hade bättre lycka som skattmas. Han tog upp skatt ”ända ned till älven”, trots att befolkningen alltså var skriven i grannlandet. Det fanns kanske en naturlig längtan efter norsk status hos folket. Det hela löstes mycket elegant — i Kongahälla.

Tärningskast

Västgötajarlen Ragnvald ställde upp som äktenskapsmäklare, och förordnade giftemål mellan den norske kungen och svearnas prinsessa Ingeborg.

Varken Ingeborg eller hennes far, Olof Skötkonung, infann sig till det strategiska äktenskapet. Men väl en annan prinsessa — Astrid, som var Ingeborgs syster.

Därmed fick Olof Skötkonung likväl en måg i den norska regenten, och fann för gott att bli en hygglig svärfar.

År 1020 bekantade sig kungarna med varandra i Kongahälla, och kom överens om det mesta. Vart Hisingen skulle höra var ett bekymmer. Det löstes med tärningskast. I första omgången slog båda kungarna sexor, och det blev oavgjort.

I andra omgången spräckte Olof Haraldsson tärningarna ofrivilligt och delarna visade tillsammans sju prickar!

En maktfaktor

Den goda grannsämjan mellan länderna i Norden befästes fortsättningsvis med kungamöten i Kongahälla, och ytterligare resonemangsäktenskap. Det ”korsvisa ägandet” var en maktfaktor redan under medeltiden, som vi ser.

Det mest bekanta kungamötet, till vars minne en staty har rests i Kungälv, hände sig år 1101. Då sammanstrålade Magnus Barfot, Norge, Erik Eje-god, Danmark, och Inge Stenkilsson, Sverige. Det blev ett fredsmöte, som kom att förstärkas ytterligare genom Magnus Barfots förmälning med den svenska prinsessan Margareta. Hon fick tillnamnet Fredkulla.

Magnus Barfot gjorde sig tillfälligt impopulär som överhet genom att avsätta Svenke Steinarsson som haft funktionen av ”landshövding”.

Allmogen protesterade. Det skrevs ”at de som boede nest ved Gotelfuen” var ”meget arrige oc onde” och var ständigt beredda till ”ont at giore”.

Denna upproriska befolkning i södra Bohuslän döptes till ”älvegrimar”. De särskilt envisa hörde hemma i Romelanda, Västerlanda och Hjærtum, och fick benäget stöd från Konghällabor.

Svenke Steinarsson återinstallerades som länets herre och allt blev lugnt igen.

Blomstringstid

Med näste regent blomstrade Kongahälla ordentligt. Och det är först nu som sagorna börjar likna verklighet.

Sigurd Jorsalafarare Magnusson var en klok man, och intresserad av andlig odling. Hans goda utblickar grundades under flerårig vistelse i länderna runt Medelhavet, där särskilt Jerusalem gav djupa insikter.

Sigurd hemförde ett träspån från Jesu kors.

Något år efter sin hemkomst lät han uppföra ett stort fästningsverk i Kongahälla. Alla medborgarna i trakten, fyllda nio år skulle årligen lämna fem stenar eller fem spjut som försvarsammunition. Inuti borgen byggdes en kungsgård och en berömd korskyrka, Kastalakyrkan, som invigdes år 1127. I kyrkan, inbyggt i ett kors, fanns det lilla träspånet från originalet.

De olyckor som senare skulle drabba staden, efter Sigurd Jorsalafares död, skylldes på träspånet från Jesu kors. Av de tre löften som Sigurd fick ge för relikens kom bara två att uppfyllas. En ärkebiskopsstol inrättades i Norge och därtill påbjöd Sigurd att folket skulle betala ”tionde” till prästerskapet. Det lilla träspånet från Jesu kors avbetalades under många århundraden.

Men Sigurd Jorsalafare hade också fått lova patriarken i Jerusalem att träspånet skulle resas i ett kors vid Olof den heliges viloplats. S:t Olofs kvarlevor fanns i Trondheim, inte i Kongahälla. Den missen var ödesdiger.

Storstad

Kongahälla hade under sina glansdagar, enligt romantiker i förra seklet, en befolkning om 13000 människor. Tar vi bort en nolla får vi en tidsrimlig storlek — 1300 människor passar bättre.

Kongahälla var en medeltida storstad med en god status. Dess handelsmän och sjötrafik hade reguljära förbindelser med Italien — Välskland — och Spanien. Därtill for man gärna för att göra affärer med länder runt Östersjön.

När den äldsta stadsbildningen i Kongahälla skövlades av kung Rettibur, i en verklig slaktmassaker 1135, låg nio skepp för Östersjöfart i stadens hamn. Elva skepp hade just avseglat mot norska Bergen. Där har vi en del av Kongahälls flotta.

Ny stad

Tre år efter den totala ödeläggelsen, 1138, reste sig ett nytt Kongahälla. Det stod helt klart i människornas medvetande att där till varje pris skulle finnas en stad som hette Kongahälla.

Det yngre Kongahälla fick ett Augustinerkloster vid 1100-talets slut på den plats där Sigurd Jorsalafares kastellgård funnits. Klostret var mycket rikt med jordegendomar från Hisingen till Tjörn. Jorden brukades av bönder som betalade arrende med smör, mjöl och malt etc.

Bohusläns beskrivare på 1800-talet, Holmberg, visste dessutom att klostrets abbot fick böta till kungen för ”politiska vinglerier”.

Omkring år 1250 uppfördes också ett franciskanerkloster. Utgrävningar av detta har visat att munkarna inte undslapp tidens oro. Av 75 påträffade skelett visade några på huggskador, och andra på sjukdomar. En skulle visade tecken på att innehavaren haft syfilis. Påven påbjöd fö att kyrkans män skulle leva i celibat, men först år 1247 nåddes Norden av kyskhetskravet.

Vid 1200-talets mitt uppfördes en borg på en holme i Nordre älv — Ragnhildsholmen. Det var verkligen en holme förr — i dag rinner älven en bit bort.

Ragnhildsholmen

Borgen restes på initiativ av Hakon Hakonsson — en kung som verkligen ville utveckla Bohuslän. Han uppmuntrade bebyggelse på skärgårdsöarna och särskilt frodades Öckeröarna och Marstrand.

Kungar, liksom deras banemän, kom som gäster till Ragnhildsholmens borg. Den sistnämnda kategorin togs om hand av fängelseavdelningen. Nåja, även kungar kunde hamna i en cell i detta norska statsfängelse. Sålunda var Erik Prästhatare, kung, internerad här under några år.

Sin viktigaste roll spelade borgen vid 1300-talets början. Riddaren och och hertigen Erik Magnusson blev en sprängkil i den nordiska politiken. Han fick borgen av sin blivande svärfar, kung Hakon, och ifrån Ragnhildsholmen förde han strax krig mot både svenskar och normän och danskar.

Enligt synopsis skulle hertigen gifta sig med kung Hakons dotter, men valde att behålla de norska områden han tillskansat sig.

Schismen stegrades i flera stadier. Upplösningen 1310 gav honom både riket, nu dubblerat, och kungens dotter. Dessförinnan hade normmännen tagit initiativet till Bohus fästning.

Just Bohus blev det snilledrag som förvandlade Ragnhildsholmens borg till en ganska meningslös företeelse.

Sedan är det en annan sak att Norge och Sverige förenades i ett rike i samma ögonblick som Bohus stod nyckelfärdigt ...

Kardinalbesök

Vi ser att monarker och potentater fortsatte att komma till bygden. Det yngre Kongahälla uppnådde inte sin föregångares storhet, men var likväl en stor och välartad stad, med minst tre kyrkor.

Det var relativt vanligt att kungar besökte städer vid medeltidens början. Avståndet till folket var inte så stort. Men nu kom rentav påvens kardinaler? Och det är nog härigenom man kan förstå att Kongahälla II var av betydelse.

Politik och religion gick inte alltid ihop. Kung Sverre landsförvisade kardinal Fredrik av San Marcello år 1194, när det upptäcktes att denne var instrument för en intrigerande biskop. Wilhelm av Sabina mottogs bättre när han kom år 1247. Genom denne lyckades man utverka tillstånd för sillfiske på söndagar utanför Marstrand — på villkor att fiskstimmen närmade sig land under helgen ... Men det är en annan stad och en annan historia. Fast kanske var det just i Kongahälla som helgdispensen utverkades.

Konungsligt skön

Gå upp på bergen i området och titta ut över Nordre älvs bygder — och tänk dig en en fordom mycket tät stad, en livaktig hamntrafik, med skepp som lämnar och ankommer sin hemmahamn, och främmande koggar som glider fram med tung last. Njut av fantasin och gärna av utsikten — den är som bygden. d v s konungsligt skön!

Epilog: Kongahälla utgör en gåta inom arkeologin. Man har ännu inte funnit den äldsta staden. Utgrävningar har lett tillbaka till 1200-talet, d v s till Kongahälla II.

Lösfynd en bit västerut, yxor från 900-talet har aktualiserat planer på omfattande utgrävningar. I höst kommer diskussioner i gång. Men innan man satsar ordentligt, vill arkeologerna vara säkra på att det verkligen finns en äldre stadsbildning att gräva fram. Således var finns det äldsta Kongahälla?

Fynd från det yngre Kongahälla kan studeras på Historiska museet i Göteborg.

Där arbetar fö arkeologen Mona Lorentzon, vilken vi är skyldiga stort tack för manusgranskning och kritik.

Tidigare publicerad i: *Arbetet Väst* 1984-08-25

Medeltidens grymmaste dåd

Gösta Bäckström & Jorma Korhonen

Konongahella var inte bara en handelsplats bland andra västsvenska/sydnorska städer på 1100-talet. Den hade en livfull bondebygd i sin närhet, med en stor befolkningstäthet. Själva staden Kongahälla hade 1000-13000 invånare!

Den större siffran figurerar i äldre skrifter. Den mindre siffran känns rimligare, men kan vara i underkant. Vi kan jämföra med den år 1700 mycket ungdomliga staden Göteborg som då hade 6000 invånare. Hundra år senare bodde där 12000.

Klart är emellertid att Kongahälla var en av Nordens största städer. En kosmopolitisk stad med gäster från när och fjärran, och en välkänd punkt på världskartan om en sådan funnits. När kung Rettibur skövlade staden år 1135, och anställde slaktning av dess invånare, var detta följaktligen ett av den krigiska medeltidens grymmaste dåd.

Undergången

Kongahällas undergång på Larsmässoafton den 10 augusti år 1135 beskrevs i ett reportage av islänningen Snorre Sturlasson. Av allt att döma besökte han området, vilket lokalkännen vittnar om. Men han var inte ögonvittne till händelsen. Snorre föddes 1178, och reste i Sverige först på 1200-talet.

Få människor i denna eftervärld har läst originalberättelsen. Däremot har tolkningar av tidigare tolkningar kommit i omlopp. Här följer ännu en:

Det sista året hade präglats av oro. Alltsedan Harald Gille tog kommandot. Han var Sigurd Jorsalafares oäkta son. Han ville inte bara ha sin rättmätiga del av arvet — han skulle ha allt. Harald Gille lät stympa sin halvbror, tillika den ”rättmätige” kungen, som hette Magnus Sigurdsson. Magnus blev ”den blinde” efter att Harald Gille låtit sina trälarna stinga ut hans ögon. Därtill högg man av honom en fot, och avslutade med kastrering.

Det var 1134. Stadens befolkning fogade sig i den nya ordningen. Många slöt upp bakom Harald Gille, men de flesta kände olust och höll god min för sin egen välgångs skull.

Varsel

Där fanns dock vartecken. Söndagsnatten efter påsk år 1135 hördes ett oljud ”som en konung framfarit med sitt följe” och ”hundarna blev galna och bet allt de kom åt.” Det hela var oförklarligt. Oljudet upprepade sig nästan varje natt fram till Kristi Himmelfärdsdagen i maj.

De som ville ha bättre nattsömn lämnade Kongahälla.

På själva pingsdagen göt prästen Anders Brunsson nytt mod i folket. Och stoppade utflyttningen för en tid.

På försommaren kom det bud från bland annat danskarnas konung. Han varnade för att vender — ett slaviskt eller nordgermanskt folk med hemvist i nuvarande Östtyskland, Polen eller Baltikum var på rövarstråt. Kongahällas befolkning kände inte faran särskilt påträngande i sommarvärmen ...

Men vendernas konung Rettibur, anföll Kongahälla i ett av dess allra svagaste stunder. Hade han spioner i staden?

I kastal kyrkan pågick Larsmässoaftonens högmässa. Prästens måg störtade in och berättade att en stor ryttarskara hade landsatts väster om staden, och just då kunde beskådas uppe på Brattåsen.

Några aningslösa borgare trodde att det var danskar som kommit på vänbesök.

När Kastal kyrkan tömts på folk var fienden redan över dem. I hamnen attackerades Kongahällas handelsfartyg av en flottstyrka. Öster om staden smög fientliga skepp. Anfallet kom från tre håll, i en satanisk kniptångsmanöver.

Flydde

Stadsborna besköt inkräktarna från bryggor i hamnen. Venderna förlorade 150 farkoster (snipor). Men köpmännen kunde inte hålla ut. Kongahällas befolkning försökte rädda ägodelar, och skyndade sedan in i stadens försvarsborg — Kastellet.

Prästhustrun Solveig räddade sig landsvägen till Solbjargir, tillsammans med sina döttrar och två väninnor. Därifrån skickades budkavle till ett gille i Skurhaga. Ja, det pågick en fest i Skurhaga.

Medan Rettibur plundrade Kongahälla, och satte eld på staden, samlades 600 man i Skurhaga. 200 av dem beslöt att undsätta sina grannar. Ingen av dem överlevde slaget.

Alla slaktades

Kung Rettibur förlorade många män. Men han hade förfogat över 11000 krigare i anfallet. Där fanns skrämmande resurser.

Befolkningen i Kongahällas borg höll stånd mot inkräktarna, men i slutändan valde man att kapitulera. Rettibur hade lovat fri lejd. Det var ett svek. Alla som inte dög till trälar slaktades.

Prästen Anders Brunsson assisterade vid utdelningen av Kastalakyrkans dyrgripar mellan rövarhövdingarna. Träkorset och altartavlan lär ha förblivit i de troendes ägor. När kyrkan var plundrad satte man eld på den. Prästen frigavs. Venderna lämnade trakten.

Byggdes upp

Det gick ett år eller två och där fanns åter en stad. Men detta Kongahälla II uppnådde inte sin företrädares storhet eller rennompé.

Man kan fundera över om Kongahälla II verkligen byggde vidare på det skövlade Kongahälla I. Arkeologerna har än så länge hittat till 1200-talet i området — d v s till den yngre staden. Men var finns då 1100-talets stad?

Tidigare publicerad i: *Arbetet Väst* 1984-08-25

Berättelsen om tåget under wendiska konung Ratibor mot staden Kongahälla

Abraham Cronholm

Först berättas efter tidens tänkesätt om onda förebud för den ofärd, som drabbade staden. Söndagsnatten en vecka efter påsk var sådant buller på gatorna, som der konungen med sitt följe drager fram. Alla hundar läto illa och bröto sig ut. När de kommo ut, blefvo de galna, och beto alla i sin väg. Och alla som blifvit bitna, så att det blödde, blefvo äfven vansinnige. Detta skedde hvarje natt från påsk till Kristi himmelfärdsdag. Stadboarne fruktade mycket; många sålde sina gårdar, och drogo bort till andra härader, eller andra köpstäder. Alla lade märke till tecknen, och sade, att det månne vara förebåd till stora ting, som stundade. Andreas präst höll i kyrkan en predikan pingstdagen, och slöt med att nämna borgarnes betryck, och bad dem fatta mod och ej göra den herrliga staden öde, utan heldre hålla råd med hvarandra och akta sig för all åverkan af eld och ofred, och slutligen anropa Gud om miskund. — Af tretton köpmansskepp (byrdingar), som ämnade sig till Bergen, blefvo de elfva borta. Sedan skedde detsamma med några andra. Stadens inbyggare fingo budskap från Erik Emun, danakungen, och Anzurr (Ascer) erkebiskop i Lund, att de skulle värna sin stad; ty wenderna hade en stor här ute, och härjade vida omkring bland kristna män, och hade ständigt seger. Kongahellas borgare hade emedlertid glömt de olycksbådande tecknen och lade ej någon vikt vid budskapet. Oförmödat anlände Ratibor (Rettibur), wendernas konung, med halftredje hundra wendiska snäckor; och på hvarje snäcka voro fyrtiofyra män och två hästar. I konungens följe var hans systerson Dunimiz, och en höfding vid namn Unnibur. Folket var i kastellkyrkan och hörde på Andreas präst, då Einar, den förres sväger, anlände dit med underrättelse om wendernas ankomst. I början trodde stadsboarne att det var danska konung Erik Emun som anländt, i hvilken händelse de hade endast fred att vänta. Likväl skyndade de hem, och väpnade sig; och, då de kommo på skeppsbyggnaden, sågs, att det var ofred förhanden, och att fiendernas här var oräknelig. Nio östfarare, som voro köpmansskepp, angrepos först; men skeppsfolket försvarade sig tappert och stadsboarna stodo derjemte på byggnaden, och skjöto på hedningarna. Striden var hård och ett manligt motstånd skedde, innan köpmansskeppen afröjdes. Wenderna hade då förlorat halftannat hundra skepp. Stadens invånare flydde till kastellet med sina dyrbarheter och all

den egendom de kunde taga med sig, men hedningarna plundrade och brände både skeppen och staden. Hvarefter de gjorde sig redo att anfälla kastellet. Innan dess hade konung Rettibur låtit lofva dem, som ville gå ut, fred till sina lif, och att de skulle få behålla vapen, kläder, guld och silfver; men alla gåfvo med gälla rop ett nekande svar. I början hade de belägrade pilar, stenar och stockar, att värja sig med. Många af dem föllo, men likväl ännu flera wender. En man vid namn Aulver, som vid underrättelsen om stadens fara kommit från landet, för att bistå sina landsmän, kämpade ensam med åtta wender, och af dem kommo endast två undan. Sjelf fördes Aulver sårad hem. Och icke har någon mans färd varit käckare. Tvenne länsmän, Sigurd Gyrdarson och Sigard drogo staden till undsättning, den förre med fyra hundra män, och vände utan ära tillbaka; den andre med tvåhundra och de föllo alla i strid med hedningarna. Wenderna hade en bågskytt, som var så skicklig, att för hvarje pil från hans båge föll en man; men framför honom stodo tvenne wender, och betäckte honom med sina sköldar. Då Sämund Husfreja, som var en av Kongahällas syslomän, såg det, talade han med sin son Asmund, att de båda skulle skjuta åt ett håll, Asmund på skytten, men Sämund på en af sköldhållarne. Så snart den sednare såg sig hotad, betäckte han sig med skölden, och Asmunds pil träffade då skytten i pannan och trängde ut genom nacken hvarefter han föll död ned. Då wenderna sågo det, tjöto de, som hundar, eller vargar. Konung Rettibur lät ånyo tillbjuda stadboarne fred, men de nekade härtill. Då angrepo hedningarna ännu häftigare. Bland dem var en man som stod utan rustning i striden, och likväl bet ej vapen på honom; hvilket kom deraf, att han var trollkunnig (fiölkunnigr). Andreas präst tog vigd eld, lade tunder deruti och fäste det på en spjutudd. Han fick det Asmund, och denne riktade det mot den wendiska mannen, som föll dervid. Då tjöto wenderna som förr, vände sig till sin konung och beklagade den förlust de i dag lidit, som ej kunde ersättas med dubbelt så mycket gods, som fanns i denna stad. Likväl hoppades de, att striden snart skulle få slut, då deras fiender började sakna anfallsvapen. Då lät konung Rettibur ännu en gång bjuda stadboarne fred, och af den orsak, att Sämund Husfreja var fallen togo de deremot. Likväl höllo ej hedningarna sitt ord, utan dräpte alla som voro så sårade, eller så unga, att de endast med svårighet kunde föra dem hem med sig. De öfriga blefvo fångar. Allt gods i kastellet bemäktigade de sig, sedan gingo de i korskyrkan, och bortröfvade alla dess prydnader. Andreas gaf konungen ett silfverbeslaget och förgylldt svärd (refdi) och hans systerson, Dunimiz gaf han en gullring (fingr gull). Deraf förstodo de, att klerken hade något att säga i staden, och hedrade de honom mest. Det heliga korset togo de bort, och altartaflan, som Sigurd Jorsalafarare låtit göra i Grekland, lade de ned för altaret. Sedan gingo hedningarna ut af kyrkan. Konung Rettibur sade, ”att kyrkan var prydd med stor kärlek till den Gud, som huset ägt, men litet månede de hafva aktat staden, eller huset, *derföre*, att

Guden, som jag ser, är blifven vred på dem, som försvara det.” Konungen gaf åt Andreas präst, kyrkan, skrinet, det heliga korset, boken, plenarium och fyra klerker. — Men hedningarna satte i brand kyrkan och alla hus inom kastellet; folket skiftades som byte mellan skeppen. Men sedan kom en fruktan öfver hedningarna på konungsskeppet förmedelst ett sällsamt järtecken. De hade ombord Andreas präst och det heliga korset och der uppstod en hetta så stark, att de tyckte sig vara nära att bränna. Då tolken på konungens befallning frågat klerken efter orsaken, gaf han det svar, ”att den allsmäktige Guden, på hvilken de kristna trodde, sände dem tecken till sin vrede, derföre att de, som ej trodde på sin skapare, djerfdes att med händerna vidröra detta tecken af hans lidande (píslar-verk). Och så stor kraft hade detta kors, att hedna män, som vågat att taga det i sina händer, erfarit både dessa och ännu större järtecken.” Konungen lät skjuta prästerna ut i en båt, och Andreas präst bar korset i sitt sköte. Båten sattes i land vid bryggan, och sedan for Andreas präst till Solbjerg och hade korset i god förvaring. Men Rettibur konung for med de öfverlevande af hären till Vindland (Wenden). Många af dem, som i Kongahella togos till fånga, voro sedan länge i träldom i Wenden; de, som utlöstes och kommo till Norige tillbaka, hade mindre lycka och trefnad, än förr. Och köpstaden i Kongahella har aldrig återvunnit sin fordna makt och anseende.

Att wenderna kunde finna vägen till Kongelf (Konungahella), bör ej förefalla oss sällsamt; ty en handelsväg gick från denna rika köpstad till Hedeby öfver Bältet och sedan längs östersjöns södra kustländer, såsom man af Othars och Wulfstans periplus kan skönja. Wendiska köpmän foro till Birka, och de från Samland till Hedeby. Wendiska sjöröfvare gästade öfverallt i Danavälde. Jomsvikingarne hade redan i Hakon Jarls dagar dragit till Norige att kämpa om öfvermakt och seger. En utbredd communication mellan alla nordiska länder synes sålunda banad såväl med svärdet, som på handelns och de fredliga underhandlingarnas väg. Detta wendiska härtåg, som i allt bär stämpeln af ett rofbegär och af ett hat till kristen tro, som under hedendomens sista dagar upplågade i ryslig vildhet, får lämpligen en plats, der vår framställning från wikingarnes härfärder öfvergår till andra i större skala utförda, på andra ändamål syftande krig, dessa i tidens mening heliga krig, korstågen mot nordens hedningar. Efter en codex bestod wendernas flotta af (300) trehundra, efter en annan af (550) femhundra skepp.

Tidigare publicerad i: Cronholm, A., *Forn-nordiska minnen*. D. 2. Lund, 1835.

Titeln till denna artikel satt av red.

Historien om Camminskrinet

Åsa Engström

Här får vi ta del av de många turerna kring det så kallade Camminskrinet. En av flera kopior finns på Göteborgs stadsmuseum.

Föremål som på något sätt försvunnit, eller förkommit, har en tendens att lämna en särskilt spännande mystik efter sig. Det faktum att objektet i sig saknas gör att spelrummet för spekulationer och berättelser blir extra stort. Om objektet dessutom redan innan det försvann hade en spännande historia så höjer detta spänningsnivån ytterligare några snäpp. Allt detta uppfyller berättelsen om Camminskrinet.

Sigurd Jorsalafar

Berättelsen tar sin början i tidigt 1100-tal. I Heimskringla (Nordiska kungasagor) berättar Snorre Sturlasson om Magnus Barfot av Norge som vid sin död efterlämnade tre söner. En av dem, Sigurd, fick den södra delen av landet på sin lott och således även Ranrike, det vill säga nuvarande Bohuslän. Inspirerad av hemvändande vikingar som varit i Konstantinopel som varingar i kejsarens tjänst, samlade Sigurd år 1107 en flotta som satte kurs mot Medelhavet. Flottan angjorde bl.a. Portugal och Spanien men målet för den kombinerade handels- och pilgrimsresan var Jerusalem. Framme i Jerusalem mottogs de av kung Balduin som skänkte Sigurd flera dyrbara gåvor, däribland relikier och ett spån från det heliga korset. Efter många äventyr återkom Sigurd år 1111 till hemlandet Norge. Då han nu var en av dem som besökt den heliga staden fick han tilläggsnamnet Jorsalafar (Jerusalemsfararen).

Sigurd vistades gärna i Kungahälla, staden med det strategiska läget vid Nordre älv, en stad som han själv hjälpt till att bygga upp. Sannolikt anlades staden i slutet av 1000-talet som en viktig knutpunkt för den norska kungamakten. Med tiden hade Kungahälla utvecklats till en betydelsefull handelsstad med internationella kontakter, främst med England och Nordtyskland. Även den kyrkliga närvaron var påtaglig i Kungahälla. Enligt Snorre lät Sigurd uppföra en kastal, dvs. en befäst plats med vallgrav och kungsgård. Inom detta borgområde byggde han även en

korskyrka av trä, Kastalakyrkan, som invigdes 1127. Här förvarades bland annat det spån från Kristi kors som han fått av kung Balduin, en altartavla i koppar och silver som han låtit göra i Grekland och ett Plenarium (mässbok) med guldbokstäver. I kyrkan skall också ha förvarats det skrin som denna berättelse handlar om. Detta relikskrin skall ha skänkts honom av den danske kungen Erik Emune.

Överfallet på Kungahälla

År 1130 dog Sigurd Jorsalafar och slapp därmed bevittna det dramatiska överfallet på Kungahälla en augustidag 1135, då staden plundrades och brändes av en vendisk flotta. Händelsen skildras livfullt och detaljerat av Snorre som bland annat berättar om alla olycksbådande förebud. Venderna var ett västslaviskt folk som bebodde områdena längs den södra östersjökusten. Genom olika handelsförbindelser och giftemålsallianser hade skandinaviska och vendiska kungligheter utvecklat intrikata släktband. Detta förhållande kunde emellanåt resultera i för båda parter gynnsamma överenskommelser men även ge upphov till intriger och hämndaktioner. En del forskare menar att överfallet på Kungahälla skall ses ur detta perspektiv. Attacken kan ha varit en hämnd för en oförätt alternativt en varning, eller styrkedemonstration, som en del i en konfliktsituation, dessutom var detta ingen enskild händelse. Venderna hade vid denna tid även genomfört flera attacker längs den skånska kusten. Snorres dramatiska skildring bör därför tas med en nypa salt, men är ändå av intresse, inte minst genom sin detaljrikedom.

Hur gick det för Kungahälla? Staden byggdes upp igen och hade en fortsatt viktig roll som Norges sydligaste utpost. För att förstärka skyddet för staden uppfördes i mitten av 1200-talet en borg på Ragnhildsholmen. Under hög- och senmedeltid avtog dock Kungahällas betydelse. Efter att ha bränts ner av svenskarna år 1612 kom Kungahälla att överges för gott.

Camminskrinet

Tillbaka till 1135. Oavsett avsikten med överfallet på Kungahälla plundrades staden och enligt Snorre brändes kyrkan ner efter att den plundrats på sitt värdefulla innehåll. Snorre berättar också om hur Andreas präst slapp undan och flydde till Nidaros (Trondheim) med det heliga korset, medan venderna fick med sig "skrinet".

Cammin, eller Kamin (nu: Kamień Pomorski, red:s anm.), är en liten stad i nordvästra Polen. Staden står med en katedral, St Johanneskatedralen, vars tidiga byggnadshistoria går tillbaka till 1175, då Cammin blev biskopssäte i detta då nyligen kristnade område. Fram till slutet av andra världskriget fanns det i kyrkan ett skrin, Camminskrinet, som skall ha inne-

hållit den heliga Cordulas relik. Kan detta ha varit det skrin som vender-
nas hertig Rettibur fick med sig efter överfallet på Kungahälla? Många
menar att det är samma skrin, och möjligheten finns att detta kan stämma.
Problemet är att skrinet försvann i samband med ryska bombningar av
staden under andra världskrigets slutstrider. Enligt obekräftade uppgifter
skall skrinet, tillsammans med andra värdefulla föremål, ha evakuerats från
kyrkan för att forslas bort på en järnvägsvagn. Vagnen skall ha träffats av
en bombexplosion varvid alla värdesaker gick förlorade.

Lyckligtvis finns det kvar avgjutningar och fotografier av Camminskrinet.
Men hur dessa kopior kommit till, vem som gjort dem, när man gjort dem
och varför, är inte helt enkelt att få fram information om. Göteborgs stads-
museum har en kopia i sin ägo. Enligt en arkivuppgift köptes den till
museet 1882 tillsammans med andra ”avgjutningar i gips från å utrikes ort
befintliga fornsaker”. År 1933 vände sig dåvarande Göteborgs arkeologis-
ka museum till katedralen i Cammin med en anhållan om att få beställa
fotografier på originalskrinet. I Stadsmuseets arkiv finns idag dessa foton
tillsammans med alla handlingar, korrespondens med mera, som har med
denna beställning att göra. Originalplåtarna/negativen saknas dock, möjli-
gen ingick de aldrig i beställningen.

Hur såg då detta märkliga skrin ut? Att det var ett ovanligt praktfullt
arbete står helt klart. Stommen var av trä med beklädd med 22 utskurna
älghornsplattor som hölls på plats av förgyllda bronsband. Banden
avslutades med skulpterade djurhuvuden. De vackert snidade hornplattorna
visar djur, masker och slingrande rankor. Stilen kallas Mammenstil och
dateras till cirka 950-1000. Detta skulle innebära att det inte var ett
nyttillverkat skrin som Sigurd Jorsalafar fick i gåva av kung Erik. Men
skrinet bör ha varit så unikt i sin praktfullhet att åldern var av mindre
betydelse, kanske tillförde den rentav ytterligare värde. Skrinet hade
måtten 63 x 26 cm och dess form är intressant då den liknar den
arkitektoniska formen på hallbyggnader från samma tid som skrinet.
Formen visar svängda långsidor med böjd takrygg. Det har också påvisats
att skrinet har likheter med en uppochnedvänd båt med tvär för- och
akterstäv. Skrinet är tveklöst ett vikingatida nordiskt mästerstycke.

Skrinet åter på plats

Idag finns åter en Kastalakyrka med ett Camminskrin! I stadsdelen Komar-
ken i Kungälv uppfördes den moderna Kastalakyrkan 1980. I detta sam-
manhang kom ett erbjudande från Bergens museum om att, för den nya
kyrkans räkning, framställa en kopia av Camminskrinet. Museet hade en
egen sådan kopia och tyckte att, med tanke på ovanstående berättelse,
Kastalakyrkan självklart skulle ha ett eget skrin.

Det finns ytterligare kopior av Camminskrinet, bl.a. på Nationalmuseet i Köpenhamn och på Bohusläns museum.

Tidigare publicerad i: *Fynd*. 2012.

Kastellet vid Konungahälla

Gerhard Fischer

”Og det var menns tale at ikke har det vært faret større hedersferd fra Norge, enn denne var.” Slik ender Snorre sin strålende beretning om den unge kong Sigurd Magnussons Jorsalferd som han har malt med de sterkeste farger. La så være at prakten og hederen har vokset i minnet og fra munn til munn. Det spørsmål skal vi la ligge. Men siden Sigurd Jorsalfarer ble vår første virkelige borgbygger bør vi følge hann på ferden og se litt på de inntrykk han må ha fått – tross sagaens taushet på dette punkt og den litt naive fremstillingen av kongens vilje til ikke å la seg imponere av noe som helst.

Høsten 1108 seilte kong Sigurd, 18 år gammel, over til England og ble der om vinteren. Vi hører ikke annet om dette oppholdet enn at ”Heinrek, Viljalm Bastards sønn”, var konge der, men vi kjenner den veldige utvikling i engelsk historie i de hundre år siden Olav Haraldsson for i viking og kjempet med i striden mellom angelsaksere og daner. Det ble ikke mennene fra Norden som vant den endelige seier, men stammefrendene sydfra. I de fargerike scenene på ”Bayeuxtapetet” kan vi følge ”Willelm Dux” til seieren ved Hastings i 1066 slik samtiden så disse dramatiske hendingene. Ennå blir vi grepet av umiddelbar spenning foran dette over 60 m. lange broderiet, fullt av liv og pussige enkelheter, som Vilhelm Erobrerens egen dronning skal være mester for. Overalt i moderne fremstillinger av 1000-årenes kultur er detaljer fra det gjengitt. Det tør vel også hende at det av og til leses litt for meget ut av de naive bildene.

For oss er det bare et par ting som har direkte betydning. Flere steder ser vi borganlegg som ved første øyekast virker noe fantastisk. Men ved nærmere studium blir det klart at det er en bestemt type av befestninger som må være karakteristisk for tiden. På en haug med brante skrenter ligger en høy bygning, tydelig et tårn, enkelte steder med palisader rundt toppen av haugen, mens der ved foten er antydnet en grav med en liten voll utenfor, et sted kanskje en mur. En lang bro går opp til foten av tårnet eller palisadene. Det er klart at jordskråningen var for bratt. Broen virker i høy grad steil nok som den er. Vi ser antydnet en port dels ved foten, dels ved toppen av broen, der det også et sted ser ut til å være en plattform eller et ytre galleri utenfor palisadene. Det er viktig å legge merke til at alle de fire borgene som er gjengitt (Dol, Rennes, Dina og Bayeux) ligger i Bretagne

og Normandie, der de scenene mellom hertug Vilhelm og Harald Godvins-son foregår som blir opphavet til normannernes erobringstog over Kanalen. Vi kan dessverre ikke her følge de ytterst pussige og livaktige fremstillinge før og etter overfarten, da rytterne styrter til Hastings etter mat som blir tilberedt etter alle kunstens regler og spist under biskopens velsignelse. Men vi skal merke oss at det første Vilhelm gjør er å befeste sin leir, mennene graver og der ses en haug med et påbegynt kastell nettopp av den typen vi så i Nord-Frankrike og som jeg før har nevnt som motsetning til de angelsaksiske ”burhs”. Tross all forenkling i bildene har vi her et ytterst viktig samtidig vitnesbyrd om den befestningskunst normannerne brakte med seg over Kanalen, og det stadfestes helt av våre dagers arkeologi og historieforskning.

Vel er det så at ”The Conqueror” også på et par særlig viktige steder lot reise mektige firkanttårn av stein som vi skal komme tilbake til senere, og i begynnelsen av 1100-årene kan kong Sigurd ha sett ikke så få steinborger under arbeid. Men ennå var de aller fleste av de utallige borganleggene som de nye herskerne reiste for å trygge sin makt, befestninger av jord og tre. Det var i katedralene de først og fremst fikk bruk for den høyt utviklede murteknikk og den enorme kraft og fasthet i oppbygg og gruppering som vi ennå i dag har all grunn til å berundre. Og det tør vel hende at den unge norske kongen har husket disse første inntrykkene av skjønnhet og majestet da han senere sto overfor de samme oppgavene hjemme; men der skal vi ikke følge ham.

Og sant å si lærer vi heller ikke så meget ved å dra med ham sydover på Jorsalferden. Vel hører vi om ikke så få kasteller og borger, særlig i Portugal og Spania der han fikk sine første kamper mot ”hedenske blåmenn”, men som vanlig beretter sagaskriveren bare om selve striden og gjengir skaldekvadenes stereotype bravader. Hvordan de borganleggene så ut som ga høve til kong Sigurds heltegjerninger, sies det ikke et ord. Bare en gang får vi noen detaljer, men det gjelder en befestet hule som nordmennene stormet på en særlig måte. Og hos normannerne på Sicilia hører vi bare om gjestebud – ja på selve krigsskueplassen i Jorsalaland er det mer tale om fest enn kamp, dessuten om de kostelige relikvier kongen fikk med hjem. Bare et par linjer beretter om beleiringen av den syriske borgen Sidon som han hjalp kong Balduin med å vinne. Nå har vi også en arabisk skildring av denne hendingen, men den får vi komme tilbake til når vi skal studere de kjempemessige borgerne korsfarerne fikk reist på utrolig kort tid. De var vel dessuten bare så vidt påbegynt da Sigurd gjestet det hellige land. Men arven fra romernes befestninger hade holdt seg levende og var økt både i det byzantinske rike og hos muhammedanerne. Og tross kongens bud om at de lite skulle undre seg over det nye og uvante de så, har nok selve Byzans, den mektige bymuren med alle tårnene og ”keiserens herligste haller” gjort sterkt inntrykk. Men neppe slik at det

vakte noen som helst trang til etterligning like så lite som de sarasenerborger de hade sett i Spania og annetsteds, dertil var alt for fremmedartet og ulikt forholdene hjemme, og i alle fall over evne. Heller ikke hjemreisen over Bulgaria, Ungarn og Bayern hører vi annet om enn at de blev el mottatt og fikk veivisere.

Ved midtsommer 1111 kom korsfarerflokken endelig til ”Slesvik i Danmark”. Det gamle Hedeby var vel etter Harald Hardrådes herjing flyttet over på nordsiden av Slien der Slesvig by ligger nå. I hvert fall beretter Snorre at de fant Nikolas danekonge i ”Heiðaby” og at han tok seg av dem på beste måte. Uten å legge for meget i det skal vi minnes dette kong Sigurds besøk i Slesvig. Vollen rundt det eldste Hedby har vi studert før, men det kan være grunn til å se litt mer på forsvarsverkene her nede før vi følger ham hjem til Konungahella.

Nå er det slett ikke lett å få virkelig greie på utviklingen av *Danevirke* – det mektige grensevernet mot frankere og vendere som i århundrer demmet opp for angrep på den jyske halvøya. Ennå er det langt fra enighet mellom forskerne på begge sider av grensen. Og til dette kommer gravninger etter hvert kan svekke eldre oppfatning – og kanskje også lage nye problemer.

Men i stort sett må vel bygningshistorien kunne ses slik at det eldste anlegget går tilbake til første del av 800-årene. Frankerriket under Karl den store var vokst østover til Elben. Hammaburg og andre grensborger ble bygd etter direkte forbilde av de romerske limeskastellene. Slaviske stammer lenger øst ble keiserens forbundsfeller mot danene. Dette skulle være bakgrunnen for danekongen Gudfreds sperrevoll – det eldste *Danevirke*. Bare en port skulle gå gjennom vollen – den ble senere kalt ”Wieglesdor”.

Flere utbygginger fulgte – et langt stykke av vollen ble ledd på yttersiden med en svær mur av kampestein. Og til slutt ble bygd teglmur utenpå hele den lange mindre delen – ”Valdemarsmuren” kalles den. Og her kan vi være trygg. På en liten blyplate fra Valdemar den stores grav sies uttrykkelig at han bygde muren om *Danevirke*. De må ha vært omkr. 1160-årene – og det er et av de stedene i Norden der tegl først ble brukt.

Om kampesteinsmuren har vi ikke så sikre kilder. Men det berettes at dronning Tyra – hun som fikk hedersnavnet *Danebod* – skal ha gjenreist *Danevirke* i 900-årene. Det har da vært naturlig å tro at kampesteinsmuren er reist i hennes tid. Nå er det etter arkeologisk gransking reist tvil om dette, men yngre enn 1100 er den vel i hvert fall ikke. Og det viktigste for oss er å få et inntrykk av *Danevirke* slik kong Sigurd må ha sett det.

Det ligger ypperlig til. I øst går Slien nesten halvveis inn i landet. Og i det bløte marsklandet ut mot Vesterhavet har vel Eideren og den lille bielven Treen vært nok grensevern. I virkeligheten gjaldt det bare å stenge det 15 km. brede mellomrommet. Her ligger den svære hovedvollen. Vi følger den vestfra der den ennå bukter seg gjennom marskland på nordsiden av en

liten å. På den bløte bunnen er brukt underlag av tre, men ellers er oppbygget forholdsvis enkelt – hele forterrenget var bra vern i seg selv.

Så knekker hovedvollen nordøstover – mot innerste vestende av Slien. Og denne knekken reiser straks et problem. En annen voll går mer rett mot øst – til sydenden av den tverrarmen Hedeby ligger ved. Det er *Kovirke* eller *Kograben* som den også kalles. Og her har vært nok av teorier. Det er en lav voll med grav mot syd, så angrepssiden er sikker nok. En kan tenke på et ytre vern for Hedeby. Der er også pekt på at vi her kan ha det første Danevirke – den vollen kong Gudfred (Gøttrik) lot bygge. Siden retningen vestover peker like mot knekken i hovedvollen, kunne det ligge nær å tenke på direkte sammenheng med den vestre delen vi fulgte nettopp. Men det ser ikke slik ut, for hovedvollen har vist seg å være bygd i ett på begge sider av knekken.

Og nå følger vi det interessanteste stykket – den 4 km. lange ”Valdemarsmuren. Som i Hedebyvollen er her påvist mange byggeperioder. Den siste – teglmuren – skal vi ikke se på enda. Og de fire utbyggingene av den eldste jordvollen minner om Hedeby. Men kampesteinsmuren er et helt nytt trekk, et imponerende bygg, den er 3 m. bred i bunnen og 2.5–3 m. høy. Skallene var bare murt i lere så det er ikke underlig at deler av yttersiden er glidd ut og at der senere måtte solidere murverk til.

Ved ”Danevirkesjøen” rett vest for Hedeby stopper denne delen av hovedvollen. Her videt den seg ut til en firkantet borgplass, omkr. 40 m. bred og 50 m. lang. ”Thyraborg” kalles den i nyere tid, men ellers er her også forskjellige meninger om alderen. Det har ligget nær å tro at grensejarlen hadde sitt vakthold her i 800-årene – ikke minst fordi den eneste porten gjennom vollen – Wieglesdor – lå i nærheten, omkr. 600 m. fra borgen. Men det er også pekt på at borgvollen kan være fra noe senere tid.

Nå er Danevirkesjøen tørket ut, og der er funnet rester av en trebro eller vei. Lenger nord fortsetter hovedvollen, og dessuten gikk en 3 km. lang ”forbindelsevoll” over Hedebyvollen. De innviklede problemene her skal vi ikke innlate oss på – så meget mer som de langt fra er undersøkt tilstrekkelig enda.

*

Ett er i hvert fall sikkert – i hovedtrekkene må det storslåtte forsvarsverket ha stått slik vi nå har fulgt det, da kong Sigurd kom fra Jorsalferden og gjestet kong Nikolas i Slesvig. Og at han har tatt med seg et sterkt inntrykk av den veldige betydning et slikt grensevern må ha, kan vi vel også gå ut fra. Fra Jylland seilte han over til Norge. Det står inte nevnt, men er vel rimelig at han dro inom Konungahella. I hvert fall hører vi snar om hans særlige interesse for denne grensebyen vid Elven.

”Han satt lange stunder (lǫngum) i Konungahella og styrket (eflði) meget den kjøpstad. Der gjorde han et stort kastell (kastala) og lot grave et stort dike om. Det (kastellet) var gjort av torv og stein (torfi ok grjóti). Han lot bygge hus (husa) i kastellet og lot gjøre der en kirke.”

Denne viktige omtalen av vår første grenseborg finner vi innskutt midt i den romantiske beretningen om Borghild Olavsdaters forhold til kongebrøderne få år etter Sigurds hjemkomst. Og i slutten av sagaen bruker Snorre enda en gang delvis de samme ord:

”Kong Sigurd lot så meget styrke (efla) kjøpstaden i Konungahella, at det da ble ingen mektigere (rikari) i Norge, og satt der lange stunder (lǫngum) for å verge landet (til landzgæzlu). Han lot bygge (husa) kongsgård i kastellet. Han la på alle herreder som var i nærheten av kjøpstaden, og også på bymennene, at hvert år skulle hver mann, ni vintre gammel eller eldre, bære til kastellet fem våpensteiner (vápusteina) eller fem staurer som de skulle gjøre kvasse i en ende og fem alen høye. Der i kastellet lot kong Sigurd gjøre korskirken, det var en trekirke og omhyggelig bygd både i emne og utstyr (mjök vönduð af efnum ok smið).”

De helligdommer kongen lot være i denne kirken som ble kalt Kastellkirken og innvidd tre år før hans død, skal vi ikke komme inn på her. Men det løftebruddet at han lot den dyrebare korsrelikvien bli i Konungahella og ikke førte den til St. Olavs grav ble til det største uråd, sier sagaen. Tross kongens tro at korset skulle være til vern mot alt ondt der øst ved landsenden, kom straffen alt i 1135. Onde varsler gikk forut som skremte mange til flukt. Men resten ble snart trygge igjen og brydde seg for lite om de bud som kom fra danekongen og erkebispem i Lund om venderens herjinger på de nordiske kystene.

Lavransmessedag (10. august) kom venderfyrsten Ratibor opp elven med en veldig flåte, han deler hæren og drar fra to sider mot byen. En mann kommer styrtende opp i Kastellkirken under høymessen mens Andreas prest taler, alt folket løper til bryggene og prøver å verge dem, men må snart søke inn i kastellet med kostbarhetene sine og det gods de kan få med seg. Venderne plyndrer og brenner byen, søker så mot kastellet. Det er et uhyggelig dramatisk liv i Snorres skildring. Hans egen fosterfar Jon Loptsson var til oppfostring hos Andreas prest og 11 år gammel da dette hendte. Mange trekk i kampen nevnes, hedningenes ulvehyl når noen av deres beste menn faller. Ratibors gjentatte tilbud om grid. Men vi hører svært lite om selve kastellet. Likevel får vi inntrykk av at forsvarerne har ganske bra vern så lenge de har våpen nok. Men da de brukt opp piler, spyd og steiner og til slutt må bruke staurer og tilmed kløve dem for å få dem til å vare lenger, og da hjelpen utfra mislykkes, lar de seg lokke av Ratibors løfte. Men det var det uklokeste råd, sier sagaen, for hedningene holdt ikke ord. Mange ble drept og resten tatt med som fanger. Kirken og husene i kastellet ble brent. Bare Andreas prest får ta med seg det hellige

kors etter det jærtegn at ”det kom så stor hete over kongsskipet at de alle tyktes nær ved å brenne” da de prøver å ta relikvien ombord. Den kom sedan til Nidaros. ”Kjøpstaden i Konungahella har aldri fått slik oppkomst som før”, sier Snorre. Heller ikke etter hans tid kom byen til å spille noen betydelig rolle i rikets historie. Flere ganger er den flyttet, og våre dagers Kungälv er en overordentlig idyllisk plett, men ingen storby.

Mens det gamle Konungahella er forsvunnet sporløst, har minnet om kong Sigurds kastell holdt seg på et vis like til nå. Enda ligger ”Kastellegården” under mektige trekroner på høyre bredd av Nordre elv, et par kilometer sydvest for Kungälv. Forklaringen er den at det omkring 1200 ble bygd et augustinerkloster på kastellhaugen. Og navnet på dette ”Kastelleklostret” (Kastala klaustr) er i nyere tid gått over på jordeiendommen og gården. Vide akreer strekker seg nå flatt innover fra elven. Et stykke i nordøst for hovedgården ligger ”Klosterkullen”. På avstand virker den bare som et tett skogholt, men nærmere ved ser en de omkr. 10 m. høye jordskråningene stige jevnt opp fra flaten i en litt uregelmessig avlang runding, vel 100 m. lang og 80–90 m. bred ved foten. Selve plataet oppe i kastellet kan ha vært omkr. 3000m². Det kan ikke være tvil om at hoveddragene i kastellvollen er bevart, best på nord- og sydsiden. Den sydvestre delen er nå noe lavere og den sydøstre mest ødelagt. Her synes å være spor av diket som sagaen taler om, og fra det ser det ut som en bred grav slynger seg nedover mot elven. Men ellers er det umulig å få greie på de opprinnelige terrengforholdene ved korte besøk på på stedet. Dels ligger massene fra klostergravningen i 1890-årene i tilfeldige hauger, og det er heller ikke lett å si om de søkk i vollkronen som ses både på øst- og vestsiden, kan tydes som oppganger eller skyldes senere gravninger. En virkelig undersøkelse av voll og dike er ikke foretatt. Vel skar Wilhelm Berg snitt inn i den utvendige skråningen på flere steder, men nevner bare at der ikke var spor av murer eller andre bygninger, som rimelig kan være.

Hele terrenget er vel så omplanert i klostertiden at der neppe kan finnes sikre spor etter de opprinnelige bygningene i kastellet. Derimot kunne en undersøkelse kanskje gi klarhet i spørsmålet om inngangsforholdene og vollens bygning i forhold til den naturlige fjellknausen som enda stikker frem flere steder, særlig på nordøstsiden. Den søndre delen ser ut til å være fylt opp. Her var en del trefundamenter som skulle tyde på at grunnen har vært forholdsvis løs. Et intressant funn var den murte runde brønnen omtrent midt på plataet. Det er vel rimelig at samme vannåren ble brukt i kastelltiden.

Det synes klart at kastellet har ligget i nordøstkanten av det gamle byområdet. Riktignok har det aldri vært gravd systematisk, men det skal være en skarp grense mellom den påfallende svarte jorden i akrene langs elven, der brannrester og råttent treverk har gitt fargen, og den lysere jorden utenfor. Denne grensen skulle vise at tettbebyggelsen i det gamle

Konungahella har strakt seg fra kastellet vestover et stykke forbi den nåværende gården og fra elven opp mot veien mellom gården og "Klosterkullen". Det er da naturlig å tenke seg en oppgang til kastellet fra vest, så senkningen i vollen her kan kanskje minne om den porten bymennene toget ut gjennom for å bli sveket og nedhogd av venderne. Om der, i alle fall fra først, har vært en utgang på østsiden også, tør være tvilsommere.

I det hele må vi dessverre innrømme at det er lite vi vet om enkelhetene i kong Sigurds kastellanlegg. Stor hjelp får vi heller ikke i sagaen, men et par ting bør vi se nærmere på. Når Snorre sier at kastellet var gjort "af torfi ok grjòti" og ikke nevner noe om tømmer (viðum) – som ved Olavs Borg og andre steder – ligger det nær å tro at det i hvert fall ikke har vært trevegg på yttersiden av vollen slik vi så det på Trelleborg og Hedeby. Noen kampesteinsmur som ved Danevirke var der neppe heller – da hade vel Wilhelm Berg funnet rester av den i de snittene han tok i vollen. De staurene som skulle skaffes hvert år, må vel være brukt til oppsetning og vedlikehold av palisader langs vollkronen. Riktignok hører vi at forsvarerne brukte staur som kastevåpen, men det var etter at alt annet var brukt opp. Kanskje har de brutt opp gjerder for i alle fall å ha noe å verge seg med. Siden venderne ikke klarte å storme kastellet må vi tro at diket og den steile skråningen med palisdene har vært en alvorlig hindring. Kanskje har her som andre steder også vært palisader eller hekk langs ytterkanten av graven. I hvert fall må vi tenke oss angrepet konsentrert om portåpningen. Det nevnes også at en av venderne "gikk så nær at han gikk til kastellporten (at kastalahurðinni) og stakk sverdet i denn mann som sto innenfor porten (fyrir innan hurðina)." Denne hendeingen er fortalt fordi hedningen var trollkyndig så våpen ikke bet på ham enda det ble brukt både stein og skudd. Den gir jo et ytterst merkelig bilde av inngangsforholdene. Vi får nærmest inntrykket av en smal åpning uten stengsel eller bare med en primitiv grind. Og det ser ut som de kunne skyte ned her fra toppen av vollen. Noen virkelig låsbar port som på Trelleborg og andre steder er det i alle fall neppe tale om, heller ikke noen bro opp i kastellet som på Bayeuxteppet. Derimot har der vel vært bro over diket og en voll foran oppgangen slik vi ofte ser det på jordborgene helt fra romersk tid.

Men ellers nytter det jo lite å gjette når materialet er så sparsomt og detaljundersøkelser mangler. Ett er i hvert fall klart. Enda sagaene bruker nesten samme uttrykk om anlegget av Olavs Borg og Sigurds kastell, er det en utpreget forskjell på de to jordborgene. Olav Haraldssons "borg" ved Sarpsfossen var et typisk vikingetidsanlegg som svenskenes Hedeby og mange andre. Der var plass nok til en hel liten by innenfor vollen, og utviklingen av denne byen sprengte snart den opprinnelige innhegningen så borgkarakteren forsvant.

Kong Sigurds kastell er derimot et bevisst grensevern av helt moderne type, en "enkeltmannsborg" i utkanten av en by som her riktignok var ubefestet, men som i fredstid ga rikelig underhold for borgbesetningen. Og ved plutselige overfall ser i at bymennen kan søke vern i kastellet. Hade kon Sigurd enda levd og holdt forsvaret oppe her ved sydgrensen av riket, er det vel tvilsomt om venderne hade hatt så lett spill. I hvert fall var hans kastell ved Konungahella det første forsøk på å nytte erfaringene utefra og støtte forsvaret til enkelte faste punkter.

Vi kommer tilbake til disse grensetraktene ved Elven vel hundre år senere. I Norge er denne tiden fylt av uro og borgerkrig, men ute i Europa gjennomgår befestningskunsten nettopp i 1100- og 1200-årene en rivende utvikling som også kom til å sette sine spor i vårt land, og som vi må se litt nærmere på for overhodet å forstå den plutselige oppblomstring i borgbyggingen under Sverreætten.

Tidigare publicerad i: Fischer, G., *Norske kongeborger*. B. 1. Oslo, 1951.

Titeln till denna artikel satt av red.

Kastalakyrkan

(1127-1135)

Sölve Gardell

Kastalakyrkan hade sitt läge på den nuvarande Klosterkullen och var byggd av Sigurd Jorsalafare inuti Kastalen eller den borg, som han låtit uppföra till stadens försvar. Hon kallades än Helga korskyrkan efter det kors, som konung Sigurd skänkt kyrkan, och än Kastalakirkia efter borgen.

Kyrkan var byggd av trä och beskrives som synnerligen praktfull både vad material och utstyrelse beträffar. Hon var med största sannolikhet uppförd i stavkonstruktion, ett på den tiden vanligt byggnadssätt hos Nordens folk.

Kyrkan invigdes år 1127, ”då Sigurd varit konung i 24 vintrar”¹. Sigurd gynnade sin kyrka i hög grad och skänkte henne många värdefulla relikier, som han hopbringat under en resa till Konstantinopel och Jerusalem. Bland dessa omnämns följande i Heimskringla av isländaren Snorre Sturlason:

Det heliga korset. Detta var kyrkans dyrbaraste klenod. Sigurd hade på sin resa fått korset av konung Balduin i Jerusalem, och såväl denne som patriarken därstädes hade gått högtidlig ed på, att det inneslöt ett spån av det kors, på vilket Frälsaren led döden. Sigurd i sin tur hade med ed lovat patriarken att föra spånet till domen i Nidaros, men vid hemkomsten ändrade han sig och förde istället den heliga relikien till Kastalakyrkan i Kongahälla. Som skäl för att han bröt sin ed anfördes, att han trodde, att relikens närvaro vid gränsen skulle tjäna till landets värn. Tron på relikernas undergörande makt var nämligen så stor, att en helig relik ansågs som den starkaste av en Orts befästningar. Om man överförde en relik till sin kyrka, så menade man, att man gjort den store döde till medlem av sin egen församling. Han bodde hos dem, kyrkan blev hans hus, och stadens intressen blevo hans².

Antemensale. Detta var en kyrkoprydnad, avsedd att bekläda altarets framsida, och bestod av en skiva ”av koppar och silver, väl förgylld och prydd med emalj och ädla stenar”. Antemensalet hade Sigurd låtit förfärdiga på sin återväg från det heliga landet år 1111 i Byzans eller nuvarande Konstantinopel, som var den tidens paramentverkstad. Förmodligen var arbetets framsida ornerad med reliefframställningar ungefär i likhet med

¹ Snorre Sturlason, Kongesagaer. overs. af Gustav Storm. (Magnussønnernes saga, kap. 32).

² Cfr Hirn, Y., Det heliga skrinet. Sthlm 1909, s. 41.

vad man exempelvis kan se på det ryktbara antemensalet från Broddetorp i Västergötland.

Relikskrin. Av den danske konungen Erik Emune hade Sigurd såsom gåva erhållit ett relikskrin, som han sedermera skänkte till Kastalakyrkan. Skrinet var säkerligen av enastående värde.

Plenarium. Detta var en dyrbar mässbok, som låg på kyrkans altare. Boken var skriven med guldbokstäver och var ursprungligen en gåva till Sigurd från patriarken i Jerusalem.

* *
*

Kastalakyrkan skulle icke länge överleva sin store gynnare och upphovsman kung Sigurd. Ty år 1135 eller fem vintrar efter dennes död hände det stora tidender i Kongahälla, i det att venderna ödelade staden med dess kyrka och övriga byggnader. En ståtlig skildring av de då inträffade händelserna lämnas oss av Snorre, som nedtecknat dem nästan efter ett ögonvittnes berättelser¹.

Det året, säger han, skedde många förebud i Kongahälla så gott som var natt från påsktiden till Kristi himmelfärdsdag. Människorna räddes också mycket över dessa under, och många gjorde sig därför redo att draga bort. Då talade Anders präst till stadsborna på vite söndag, det är pingsdagen, och han ordade länge och vältaligt om faror, som hotade dem. Han bad folket stärka sin håg och icke lägga staden öde utan hellre hålla vakt kring staden och bedja Gud om misskundsamhet för sig.

Så inföll larsmässodagen, den 10 augusti, och folket var i högmässan i Kastalakyrkan, där Anders präst talade. Då kommo venderna och överföllu staden, som efter en hård och förtvivlad kamp intogs, skövlades och brändes. De vilda vikingarna trängde ock in i Kastalakyrkan och plundrade den på dess skrudar och andra dyrbarheter. De togo det heliga korset och antemensalet vid altaret och satte slutligen eld på kyrkan. Men Anders präst fördes av vikingarna till venderkonungen Rettiburs skepp, där ett stort järtecken plötsligen inträffade. Det kom nämligen en sådan hetta över konungens skepp, att alla tycktes nära att brinna, och konungen bad därför tolken spörja prästen, varav detta kunde komma. Då svarade Anders präst, att den allsmäktige Guden, som kristmän trodde på, sänt hedningarna detta tecken på sin vrede, då de voro djärva nog att ha i händerna hans pinoredskap, de som icke ville tro på sin skapare. ”Och så mycken kraft följer med korset, att det ofta förut skett liknande järtecken över hedniska män, när de hade det i händerna.” Konungen lät därför sätta prästerna i skeppsbåten, men de övriga fångarna fördes som trälar till vendernas land.

¹ Snorre Sturlasøn, Kongesagaer, overs. af G. Storm. (Magnus Blindes saga, kap. 9-11).

Anders präst däremot bar korset i sitt fång och for med relikten om natten till Solberg — en gård i Ytterby socken — och flyttade den senare till dōmen i Nidaros. Rettibur slutade sina dagar som kristen omkr. år 1152. Vid anfallet på Kongahälla var han tydligen imponerad av det kristna templet, ty sagan låter honom uttala sin stora beundran för den konstrikt utstyrda Korskyrkan. ”Detta hus”, säges han ha yttrat, ”har varit utstyrt med stor kärlek till den gud, som äger det. Men det synes mig som om man litet vaktat på staden eller huset, ty jag ser, att guden är vred på dess väktare.” Även i Kongahälla trodde man, att den Högste blivit förtörnad och därför låtit sin straffdom övergå staden. Skälet härför ansåg man vara, att konung Sigurd brutit den ed, han svurit.

Tidigare publicerad i: Gardell, S., *Kungälv's kyrkor genom tiderna*. Göteborg, 1928.

Venderna anfaller

Kenneth Gustafson

Det hade varit en tid med besynnerliga händelser i Kungahälla, berättar Snorre. Hundarna hade gripits av vansinne och drog omkring i flockar, attackerade alla i sin väg och stod nätterna igenom ylande vid stadsporten. De människor som blev bitna av dem, eller fick blod på sig, blev vilda och alla som var havande förlorade sina foster och blev även de vilda. Underjordiska ljud hördes, muller och slammer likt det som uppkommer då en beväpnad här med svärd och sköldar rider fram över hård torr mark.

Underligheterna började natten till första söndagen efter påsk. Året var 1135. Ett år som hittills förflutit lika bra som det föregående. Ett år i en lång räckta av godårstider alltsedan 1116, då kung Sigurd slog sig ner i staden och lät sin ynnest flöda.

Sigurd Magnusson – Jorsalafare – en av Magnus Barfots söner, hade på egen bekostnad låtit bygga ett kastell omgivet av en vallgrav, en korskyrka av trä och en kungasal. Vid invigningen av kyrkan 1127 skänkte han en grekisk altartavla belagd med koppar och silver och ädelstenar, ett relikskrin, en mässbok präntad med förgyllda bokstäver som han fått av patriarken i Jorsala. Men den allra finaste gåvan var ett träkors, emedan kung Balduin och patriarken gått ed på att detta inneslöt en liten flisa av Jesu kors.

Kung Sigurd var mycket förtjust i Kungahälla och tillbringade stor tid där. Han bemödade sig om att utveckla staden både när det gällde försköning och omfång, så att den skulle överträffa andra städer i Norge. Handeln var vidstäckt och livlig, stadens skepp besökte under sina handelsresor så avlägsna länder som Spanien.

Kungahälla var juvelen i Norges krona.

Men dessa dagar efter påsk fem år efter kung Sigurds död, rådde skräck i staden. Borgarna tolkade tecknen som straff för något. Men vad? Man drog sig till minnes åren med kungen i staden. Hans vansinnesutbrott som kommit allt oftare. Kvällen då han slängde den förgyllda mässboken i brasan. Det hade talats mycket om den händelsen. Likaså att han slog sin hustru drottning Malmfrid. Han ville bli fri från henne. Han hade begäpat sig i en ung kvinna, Cecilia, och ville gifta sig med henne trots att Malmfrid fortfarande var i livet. En sådan skam. Biskop Magni i Bergen hade uppsökt Sigurd och meddelat att han absolut inte kunde tillåta någon vigsel

inom sitt biskopsområde, att det var ett brott som drog vanära över Guds lag och den heliga kyrkan.

Sigurd beslutade att förlägga bröllopet till Stavanger. Biskopen där var först lika avvisande, men menade att om kungen donerade en stor summa pengar till kyrkan och biskopen, skulle detta kompensera den syndfulla handlingen och då skulle saken möjligen komma i ett annat läge.

Ja, det var en skam. Malmfrid som var från den bästa av familjer. Furst Jaroslav av Gårdarrike var hennes farfar och farmor var Olof Skötkonungs dotter Ingegerd. Och Malmfrids mor var ingen mindre än den svenske kungen Inge Stenkilssons dotter Kristin.

Man kom ihåg fler händelser och rykten. Historien med fisken i badkaret. Det var så att kungen på en resa gästade Opplanden. Där iordningställdes ett bad åt honom. Han låg i vattnet och plaskade, det var rest ett tält över karet så man såg honom inte. Men hörde. Han hade fått för sig att det sam en fisk i vattnet, fann det lustigt och började skratta. Först så smått och allt folket runt omkring tyckte det var skojigt och blev glada, för när kungen var glad var alla glada och tvärtom. Det skulle vara fest till kvällen och han hade mer än en gång förstört stämningen genom att sitta vred och tungsint vid bordet. Men han skrattade allt mer och allt högre och verkade till slut ha tappat besinningen. Det var denna händelse som fick folk att förstå att kungen var på väg att bli tokig.

Men det värsta brottet var löftet till kung Balduin och patriarken i Jorsala, att placera korset med träflisan vid Olof den heliges grav i Nidaros. Det placerade han i Kungahällas kyrka i stället.

Det fanns förklaringar till det timade.

De övernaturliga händelserna fortsatte fram till Kristi himmelfärdsdagen. En del borgare sålde sina hus och flyttade ut på landet. Tretton stora skepp lastades med folk och dyrbarheter och avseglade till Bergen. Detta trots prästen Andreas Brunssons ivriga förmaningar om lugn och besinning, att inte feigt övergiva den härliga staden; Guds hand rådde ändå, och allt mänskligt var hö.

Men rykten spreds om en stor flotta, vilken farit på härtåg mot de kristna. En flotta som styrde norrut, härjade och segrade överallt.

Gediget härverk

En morgon i augusti, det var på Lavransvakedagen, (Larsmässodagen), kom budet att av de tretton avseglade skeppen, hade bara ett kommit fram till Bergen: det trettonde. Övriga hade förlit i en storm utanför Norges kust.

Händelsen skapade stor förstämning. På kvällen hölls mässa i Kastalakerkyrkan. Brunssons predikan och böner uppehöll sig vid de oroliga tiderna.

Plötsligt rycktes kyrkporten upp, prästens måg Einar rusade in och skrek att en stor flotta siktades på älven. Många trodde då att det var den danske kungen Erik som de hade vänskapliga förbindelser med.

När folket kom ut ur kyrkan såg de ett vimmel av skepp närma sig från två håll. Huvuddelen av armadan roddes uppför älven, passerade just förbi sundet mellan Gullö och Ragnhildsholmen, och skulle inom kort nå fram till bryggorna där köpmännen hade sina handelsfartyg liggande. Från andra hållet, i vattnet öster om Munkholmen, gled med den starka strömmen den mindre delen av flottan ner mot staden. Och när borgarna vände sig om möttes de av en lika förskräckande syn. En stor skara beväpnade ryttare sprängde fram över Brattåsbergen. Det slamrade av svärd och sköldar, hovarna mullrade mot marken.

Det var vundernas kung Rettibur med sina hövdingar Unibur och Duni-miz, som i sin segerrika härnad nu nått Kungahälla. Skepp så många att de inte gick att räkna, varje fullbemannat med män i stridsutrustning. Hästar och ryttare hade redan satts iland längre söderut, vid ett ställe som kallades stikin eller pålarna, en pålspärr i älven ett stycke nedströms. De hade ridigt över Brattåsen och attackerade nu i samma stund som flottan nådde staden.

Allt samordnat och välplanerat.

Första målet för erövringen var de nio handelsfartygen. Stora österlandsfarare med dyrbar last ombord. Man slogs på bryggorna, där stadens folk mangrant – i alla fall de vuxna karlarna – slutit upp. Tillsammans med köpmännen på fartygen kämpade de väl men i stort underläge. När stridens utgång stod klar flydde de upp i staden, var och en till sitt och hämtade sina värdefullaste ägodelar och förskansade sig i kastellet.

Vunderna plundrade fartygen och satte därefter eld på dem. Så begav de sig upp i staden, rövade och brände ner husen för att slutligen koncentrera sig på kastellet där stadens befolkning organiserade försvaret under ledning av Sämund och hans son Åsmund.

Innan vunderna började anfallet erbjöd kung Rettibur de förskansade fritt uttåg ur borgen med sina vapen och dyrbarheter. Men stadsbefolkningen ropade att hellre faller de, den ene efter den andre, än ger sig i kamp med hedningar. Därefter började de skjuta och kasta sten på angriparna som skrek av raseri över detta bemötande.

Så var striden om kastellet i full gång. Stadsborna kämpade tappert och det blev stora förluster på vundernas sida. Borgen visade sig ge ett gott skydd, var svårare att inta än den först gav intryck av. Stadsborna hade från sin högre position en bra angreppspunkt; allt löst blev till vapen som slängdes i huvudet på fienden. Tunga ekstockar mejade ner flera män åt gången.

Ett par kvinnor, bland dem Brunssons fru Solveig, hade lyckats fly till en by som hette Solbjargir ett stycke österut vid älven. När de berättade vad som som hände sände man budkavle till byn Skurbaga strax intill. Där

pågick en ölfest, många människor var församlade och stämningen var hög.

Bland de festande fanns bonden Ölve som också kallades Stormund. Styrkt av ölet stod han upp, grep sin yxa, sköld och hjälm och eldade sina supbröder: ”stå upp raske män och ta era vapen och drag åstad till stadsfolkets bistånd. Det skulle vara en nesa att sitta här och fylla oss med öl när det goda stadsfolkets liv och välfärd står på spel”.

Öl har så olika inverkan på människor. En del blir som Stormund, andra tunga i tanke, ord och gärning. Stormund fick inte några med sig, utan sprang själv till stadens försvar. Jo, ett par män följde efter honom, men på tryggt avstånd. De var bara nyfikna och ville se hur det gick.

Stormund kom fram till kastellet. När han upptäcktes av vunderna omringade de honom, åtta stycken fullt beväpnade. Stormund svängde sin yxa så kraftigt bakåt att den kom under hakan på en av vunderna som fick strupen och ansiktet sönderskuret och stod död i backen; den framför, som han egentligen måttade åt, klövs från hjässan ner till axlarna. Det var två i samma slag.

Så fortsatte det och ytterligare två vunder nedkämpades, men Stormund själv blev illa sargad.

Nu var det fyra kvar. Dessa blev så rädda för denna mänskliga stridsmaskin att de tog till flykten. Men Stormund var efter dem. I flyktvägen låg ett kärr som ingen observerade. Två av vunderna gick ner sig, blev stående upp till midjan i dyn. De hade inga vapen, bara sina händer och nådde inte långt. Stormund hade sin yxa och nådde längre och strax stod han där som ende överlevande, vajade fram och tillbaka i moraset, kom inte ur fläcken. De två andra vunderna syntes bara ryggarna av när de försvann bland träden.

De nyfikna från Skurbaga, som följt efter för att betitta det hela, vågade sig nu fram, hjälpte Stormund upp ur dyn och blev på det sättet hjältar de också.

Inne i kastellet höll stadsborna på att ge upp, Vapnen och allt som kunde brukas som vapen var slut och strax skulle de ha fienden inom väggarna. Rettibur frågade åter om stadsfolket ville kapitulera, men fick nekande svar även denna gång.

Då kom undsättningen.

De två länsherrarna Sigurd Gyrðsson och Sigard närmade sig från Skurbaga Gyrðsson med 400 man och Sigard med 200. Stadsborna såg dem komma och jublade. Men Gyrðsson blev skräckslagen när han såg detta gedigna härverk, kommenderade helt om och red hem igen. Sigard däremot gav sig in i striden och stupade med alla sina män.

Det sägs att Sigurd Gyrðsson efter detta blev föraktad och inte levde länge. Det fanns en bågskytt bland vunderna som var så skicklig att varje pil från honom gav träff och död. Två av hans kamrater stod på var sin sida

om honom och vörjde honom med sina sköldar. Detta observerades av Sämund som sa till Åsmund: ”Vi skjuter båda på samma gång, du på skytten men jag på en av dem som håller sköldarna”. När mannen såg pilen komma, flyttade ha skölden till skydd framför sig själv. Åsmund sköt mellan sköldarna, pilen träffade i pannan och kom ut i nacken och skytten föll död ner.

Så finns berättelsen om Andreas Brunssons insats med vigd eld. En av venderna hade kommit fram till stadsporten, som var ett sorts fällgaller, stack in sitt svärd och lyckade döda en av stadsborna. Trots att man besköt honom från nära håll träffades han inte. Det var som om pilarna vek undan och man trodde honom genom trolldom vara osårbar. Men vad biter på trolldom om inte – Gud själv. Andreas präst tog vigd eld, alltså elden från kyrkan, välsignade den och skar lite fnöske som han lade elden i. Så sattes det hela på en pilspets, sköts iväg av Åsmund och si – Guds under dödar.

Men Guds under retade venderna som drog sig tillbaka för att hålla rådslag. De resonerade som så att mycket vapen kunde försvararna inte ha kvar. De flesta slogs nu bara med käppar, som om venderna bara var usla hundar. Striderna hade tagit hårt på krafterna, båda sidor hade fått känna på stort manfall. Venderna beslöt i rådslaget om en stunds vila.

Det var under denna vila som kung Rettibur åter lät erbjuda stadsborna nåd och lovade dem fritt uttåg med vapen och ägodelar så mycket de orkade bära. Sämund som så skickligt lett försvaret av borgen, hade stupat och nederlaget var ett faktum. Stadsborna accepterade kapitulationen.

Venderna höll inte sitt löfte. De dödade gamla och skröpliga, minderåriga och sårade. Plundrade borgen och kyrkan på alla dyrbarheter. Det heliga korset tog de med sig, relikskrinet och den förgyllda mässboken likaså. Den fina altartavlan, som kung Sigurd lått göra i Grekland, lät de bli liggande på trappan nedanför altaret.

När de gick ut ur kyrkan yttrade kung Rettibur: ”Detta tempel har i förra tider blivit utsmyckat med en prakt som röjer mycken kärlek till den gud åt vilken det är ägnat. Men nu synes mig det såsom blivit hållet i vanvördnad, ty guden är nu synbarligen vred på dem som det bevara skulle”.

Andreas Brunsson försökte muta Rettibur med en förgylld silveryxa och till hans systerson, hövdingen Dunimiz, skänkte han en guldring. På så sätt gav han dem intrycket att han var en aktad man i staden. Rettibur ve knade något, visade sig hedersam mot honom och lät honom behålla kyrkan, skrinet, korset, mässboken och fyra präster.

Men när Rettibur vände ryggen till tände venderna eld på kyrkan. Elden ville dock inte ta sig, man försökte två gånger, sedan högg man ner delar av kyrkan och lyckades så få fyr på den, brände ner de övriga husen i staden och allt annat som kunde brinna.

Rettiburs män lastade sina skepp med vad de rövat från staden, tog med sig alla överlevande stadsbor för att göra dem till trälar och fördelade dem

på skeppen. Bland dem som fördes bort var Andreas Brunsson. Han gick ombord på kungsskeppet bärande det heliga korset.

Då uppkom en värme, en stor hetta över kungsskeppet som skrämde hedningarna. Via tolken frågade Rettibur prästen vad detta kunde vara. Brunsson svarade att det var ett tecken från den allsmäktige guden som de kristna trodde på. Guden uttryckte med detta sin vrede över vundernas dåd och att straffet nu var på väg över dem. Brunsson sa: ”Och så stor makt har detta kors, att ofta liknande järtecken – och en del ännu påtagligare – hänt förr med hedningar som tagit det i sina händer”.

Då satte Rettibur alla prästerna i skeppsbåten – Brunsson bar fortfarande korset i famnen – drog båten längs skeppssidan kring stäven och akteröver längs andra sidan och sköt sedan ut den med båtshakar så att den flöt in mot stadens bryggor. Så var han av med dem. Under natten förde Brunsson korset vidare till säkert förvar i Solbjargir.

Vunderna seglade tillbaka med sina fångar och allt rövat gods. Många av fångarna levde länge i trældom, några blev friköpta och kom tillbaka till Kungahälla.

Som om Snorre själv varit med

Det är fantastiskt hur en sådan här händelse är skildrad som av ett ögonvittne. Men så är det: ögonvittnet var Jon Loptson, son till prästen Lopt Sämundson i Kungahälla, som var gift med Magnus Barfots dotter Thora. (Celibatet var ännu inte infört i Norden. Det kom först efter 1248 vid kyrkomötet i Skänninge.) Jon Loptsson var elva år vid vundernas anfall. Han flyttade sedan till Island och kom att bli fosterfar åt Snorre som senare tecknade ner historien.

Men Gustaf Brusewitz menar att Jon Loptsson, som bodde och uppfostrades av prästen Andreas Brunsson, vid tillfället inte vistades i Kungahälla utan följde med sin far, Lopt Sämundsson, till Bergen när denne med flera andra beslöt sätta sig i säkerhet kort före överfallet. Brusewitz har i boken Elfsyssell framkastat teorin att Jon Loptsson måste ha fått det hela berättat för sig av Andreas Brunsson. De träffades i Bergen efter det att Brunsson fört korset vidare till Olav den heliges grav.

Det förekommer även olika uppfattningar om var de där byarna Solbjargir och Skurbaga låg. Wilhelm Berg placerar Solbjargir ungefär väster om isbanan Skarpe Nord. Skurbaga, som i förbigående sagt felaktigt heter Skurhaga hos Brusewitz, förlägger han till Kungälvs gamla stadsbebyggelse. Samma placering anger även Brusewitz. Solbjargir däremot, som inte kan vara Solberga eller Solbräcke, då dessa byar ligger för långt bort, vill Brusewitz placera vid Munkegårde. Som skäl för den teorin anger han att där fanns ett kloster under Kastalakyrkan dit Brunssons fru lyckades fly

och slå larm till Skurbaga där Ölve Stormund engagerades. Budkavlen skulle då gått över Fontinbergen till Skurbaga.

Kärret där Ölve Stormund och vendarerna gick ner sig finns fortfarande kvar. Det är nu betydligt mindre, igenvuxet och ofarligare efter utdikningar, bebyggelse och annan markbearbetning i närheten. Kärret är bildat kring en liten bäck som avvattnar ett sankområde i Kastellegårdsskogen och rinner ner förbi ett ställe som heter Stubberöd.

Återhämtningen

Kungahälla byggdes upp igen, fortsatte att leva och utvecklas. Men minnena från händelserna på Larsmässodagen hängde tungt över borgarna och berättades från släktled till släktled.

De överlevande köpmännen var utplundrade, några valde att flytta sin rörelse till annan ort, en del blev kvar i Bergen dit de räddat sig med en del av sina ägodelar före överfallet. Några av dem som tillfångatagits lyckades bli fria och återvände.

Även om Kungahälla hämtade sig, så var tiderna annorlunda. De norska kungarnas politik ändrade inriktning och i samband därmed blev heller inte staden, som under Sigurd Jorsalafares tid, gynnad som säte för Norges kung. Den danska stormakten och det tyska inflytandet längs Östersjöns sydkust hindrade försöken till fortsatt vikingaverksamhet i denna riktning efter 1100-talets mitt. Detta innebar att Kungahällas betydelse minskade.

Berättelsen om vendarernas överfall är den mest omtalade händelsen i stadens historia. I alla krönikor om Kungälv finns den med. Här kan hänvisas till Johan Oedmans *Chorographia Bahusiensis*, Brusewitz *Elfsyssel*, Axel Emanuel Holmbergs *Bohusläns historia* samt ett antal andra skrifter bland dem Erik Lönnroths arbeten. Den viktigaste källan är förstås Snorres *Magnus den blindes och Harald Gilles saga*. De editioner som använts är Emil Olssons, Åke Ohlmarks, Karl G Johanssons samt den norska jubileumsutgåvan. Uppgifter är även hämtade ur *Morkinskinna*.

Den som var regent vid Kungahällas förstörelse var Sigurd Jorsalafares son Magnus. Han fick tillnamnet den blinde, vilket strax skall förklaras. Men han var inte ensam kung, utan delade makten med Harald Gille, vilken dök upp från Irland och förklarade sig vara son till Magnus Barfot. Sanningen i påståendet bevisade han genom att gå på glödande plogjärn.

Efter Sigurd Jorsalafares död 1130 begärde Harald Gille halva Norge, vilket han också fick. Mellan Magnus och Harald Gille rådde allt större ovänskap och vid ett överfall fick Magnus ögonen utstuckna, en fot avhuggen och blev dessutom snöpt. Detta hände vintern före vendarernas anfall. Magnus, numera den blinde, tog sin tillflykt till ett kloster i Nidaros.

I praktiken var alltså Harald Gille ensam kung från vintern 1135 till sin död året därpå. Ironiskt nog dök ännu en okänd son till Magnus Barfot upp,

Sigurd Slembijakn eller Slämmejäkne, vilken blev Harald Gilles baneman. Sigurd Slembijakn stormade in till Harald Gille en natt och slog ihjäl honom. Harald låg och sov bredvid sin frilla Tora Guttormsdotter, vaknade efter de första slagen och skrek: vad hårt du behandlar mig i natt, Tora!

Tidigare publicerad i: Gustafson, K., *Om Kungälv i Norden*. Kungälv, 2001.

Kungahälla som maktbas

Staden i dess sociopolitiska och ideologiska kontext: 1123-1135

Lars Hermanson

Abstract

Kungahälla as a Power-base. The Town in its Socio-political context: 1123-1135

On St. Laurentius day, the tenth of August in 1135, a great Vendic armada sailed all the way from Pomerania to southern Bohuslän and devastated the Norwegian town Kungahälla. In this article this specific event functions as a point of departure in order to analyse the relations between the Norwegian Kings and the Slavonic Princes during the period 1123-1135. An attempt has been made to analyse the function of a medieval town from other angles than the strict economical one. By placing the town Kungahälla in a wider sociopolitical and ideological context, it is possible to show that a medieval town could represent different aspects of power. Kungahälla was a sociopolitical center – a military meeting-place (for offensive actions) – and probably the place also had a particular ideological significance, as representing a new kind of Catholic Christian rulership, first and foremost connected to the Norwegian King Sigurd Jorsalafar. The conclusion is drawn that the clashes of interests during the period were closely connected to individuals, and group of individuals. In this context, specific localities were associated with specific powerholders. Consequently Kungahälla was ravaged by the Vends because it was associated with certain Norwegian Kings and their allies.

Inledning

På Lavransvakedagen, den tionde augusti 1135 seglade en stor vendisk flotta hela vägen från Pommern till södra Bohuslän, där man anföll och plundrade den norska staden Kungahälla. Detta anfall har blivit ihågkommet som en stor katastrof i norsk-isländska källor, och författare

som t. ex. Snorri Sturluson förmedlar en dramatisk skildring av attacken. Denna händelse kommer här att bilda utgångspunkt för en analys av relationerna mellan de norska kungarna och de slaviska furstarna under perioden 1123-1135. Syftet är att omvärdera vendernas roll som politiska aktörer i Östersjön mot bakgrund av de slaviska furstarnas medlemskap i de nordeuropeiska allianssystemen. Tidigare forskning har allt som oftast behandlat de tidigmedeltida Skandinaviska städerna utifrån en annan infallsvinkel där staden tolkas som en maktbas på grund av dess sociopolitiska, ideologiska och militära betydelse.

Under medeltiden utgjorde Kungahälla det norska kungadömet utpost mot söder. Staden låg i ett omtvistat gränsområde, där danska, norska och svenska kungar strävade efter att hävda sina politiska och ekonomiska intressen. I detta område spelade Göta älv en betydande roll som en handelsled, vilken förband det svenska inlandet med Skagerack och Kattegatt. Kungahälla stod på sin höjdpunkt framförallt under 1200-talet. Staden var då ett av det norska rikets viktigaste handelscentrum, samtidigt som platsen fungerade som kungadömet port mot Europa.

Här är det dock Kungahällas tidigaste historia som står i fokus. Snorri Sturluson skriver i *Heimskringla* att den norske kungen Sigurd Jorsalafar lät förstärka handelsplatsen i Kungahälla så mycket att det var den: ”mäktigaste platsen i Norge” (*Hkr.* III, kap. 32, s. 275). Detta är dock sannolikt en stark överdrift. Arkeologiska utgrävningar har visat att Kungahälla under dess tidiga fas hade en mycket blygsam bebyggelse och fynden av hantverk och handel är nästan obefintliga (J. Rytter, 2001, s. 44). Staden kan därför under denna period inte betraktas som någon betydande handelsplats.

Trots detta kom Kungahälla att utgöra målet för ett mycket omfattande vendiskt anfall år 1135. Denna attack, som anfördes av den pommerske fursten Ratibor, finns deltaljerat beskriven i Snorris *Heimskringla*. Snorris berättelse om det vendiska överfallet har karaktären av en ögonvittnesskildring vilket kan förklaras som ett resultat av att författaren har hämtat uppgifter från sin fosterfader och läromästare Jón Loftson, som under sin barndom bodde i staden. Furst Ratibors anfall kommer här att utgöra utgångspunkten i ett försök att placera Kungahälla inom dess sociopolitiska och ideologiska kontext under 1100-talets första årtionden.

Furst Ratibors anfall mot Kungahälla år 1135

I Magnus den Blindes och Harald Gilles saga finner vi Snorris ödesmätade skildring av den vendiska attacken mot Kungahälla. Förebådad av en rad omen anländer furst Ratibors väldiga armada bestående av 660 skepp till staden den 10 augusti, 1135. Författaren uppger att ombord på varje

fartyg fanns 44 man och två hästar (*Hkr.* III, kap. 10, s. 290). Utöver Ratibor, anfördes flottan av hans systerson Dunimiz och en hövding vid namn Unibur. Snorri betonar vid upprepade tillfällen att venderna var hedningar och berättelsen bär stundtals drag av en klassisk helgonlegend (L. Lönnroth, 2001, s. 21).¹

I Kungahälla fanns vid tidpunkten för anfallet ingen kung närvarande, varför stadsinvånarna tvingades försvara staden på egen hand. De bjöd ett tappert motstånd, men venderna intog stadens försvarsbefästning och brände Kastalakyrkan. En central roll i Snorris berättelse spelar kyrkans relikier då författaren förtäljer att Ratibor skall ha beslagtagit en flisa från Kristi kors, ett relikskrin och en plenariebok. Korsreliken uppges dock ha återbördats till stadens präst. Venderna skall sedan ha tagit flera fångar och med ett rikt byte seglat tillbaka till Vendland. Snorri avslutar episoden med konstaterandet att: ”handelsplatsen Kungahälla har aldrig fått samma storhet som den en gång hade” (*Hkr.* III, kap. 12, s. 296).

Kungahälla i skriftligt och arkeologiskt källmaterial

Det finns dock anledning att förhålla sig skeptisk till Snorris bild av Kungahällas storhet, och då särskilt när det gäller framhäandet av stadens ekonomiska betydelse. I själva verket var förhållandet snarare det motsatta. D.v.s. att det först fr. o. m. senare delen av 1100-talet som staden växte till ett betydande kommersiellt centrum. En diskrepans råder således mellan arkeologiska och skriftliga vittnesbörd.² Kanske betonar Snorri, Kungahällas storhet i syfte att framhäva sin fosterfader Jón Loftssons ärorika förflutna. Den norske kungen Magnus Barfot uppges ha varit Jóns morfar, vilket i sin tur måste ha inneburit att den ryktbare korsfararkungen Sigurd Jorsalfar var hans morbror. Denna ädla härstamning kan således ha varit anledningen till att islänningen Jón Loftsson uppfostrades och växte upp i en norsk kunglig, aristokratisk miljö.

Kungahälla nämns för första gången i det skriftliga källmaterialet på 1130-talet av den anglo-normandiske historieskrivaren Ordericus Vitalis. Författaren räknar upp Kungahälla som en av det norska rikets *civitates*, tillsammans med Bergen, Kaupangr, Borg, Oslo, och Tønsberg (Ordericus Vitalis, bok X, kap. 6, s. 220). Emellertid visar det arkeologiska materialet från Kungahälla att staden i motsättning till handelscentra som t.ex. Bergen och Kaupangr, knappast kan ha varit en stationär handelsplats. Arkeologiska fynd av aristokratisk karaktär tyder dock på att Kungahälla under dess tidigaste fas ändå måste ha haft någon form av politisk betydelse.

Den stora frågan är då varför ett så massivt vendiskt anfall riktades mot staden? Kungahälla bör vid denna tidpunkt inte ha utgjort någon konkur-

rent till vendiska handelsintressen (en slavisk tinnring är det enda materialet som vittnar om kontakter med slaviska områden). Inte heller tycks utsikterna till ett rikt byte ha varit särskilt stora, med tanke på de få arkeologiska fynden av handelsverksamhet. Trots dessa förhållanden vittnar de skriftliga källorna om ett omfattande, noggrant planerat företag. Snorris uppgift om att den vendiska armadan skall ha bestått av 660 skepp är sannolikt en stark överdrift. Det nordiska källmaterialet rörande 1100-talet beskriver sällan flottor på över 300 skepp.

Informationen att vunderna bar hästar med sig på skeppen är emellertid intressant. Detta är sannolikt den enda källa som berättar att vunderna tog med sig ett sjöburet kavalleri på sina krigsföretag. Expeditionen synes därför inte ha varit en vanlig vendisk plundringsräd med det främsta syftet att roffa åt sig så mycket byte som möjligt. Furst Ratibors militära operation måste ha haft ett specifikt ändamål. För att få svar på vilket detta syfte kan ha varit måste vi gå tillbaka till årtiondena före år 1135, detta för att kunna placera Kungahälla i en vidare historisk kontext.

Sigurd Jorsalafar: den katolska kristenhetens försvarare i norr

Kungahälla är intimt förknippad med den norske kungen Sigurd Jorsalafar som regerade mellan åren 1103 till 1130. Under de första två årtiondena delade han kungamakten med sina bröder Øystein och Olav, men efter den sistnämnde broderns död år 1122, blev Sigurd ensam kung i Norge. Sigurd Jorsalafar är ur många avseenden att betrakta som en typisk härförarkoning för sin tid. Likt sina danska samtida kollegor, furstarna Knud Lavard och Harald Kesje, bedrev han flera utländska härtåg för att stärka sin makt på hemmaplan.

Sigurd tillhörde en specifik typ av nordiska furstar, som bedrev en aggressiv utrikespolitik med kristna förtecken. Ända sedan Sven Estridsens dagar, hade dessa skandinaviska krigarkungar strävat efter att inneha rollen som den katolska kyrkans banérförare i norra Europa.³ Sigurd Jorsalafar hade till följd av sina utlandsresor goda kontakter med olika framstående europeiska företrädare för den katolska kyrkan. Ett brev skrivet av abboten Peter Venerabilis av Cluny, visar att den norske kungen hade nära band till den gregorianska reformrörelsen. Abboten omtalar Sigurd som en närstående vän till clunyenserna: "nostre societatis amico". Han skriver vidare att Sigurd skall ha befriat "kristna folk från de kristnas fiender i söder och i öster" (RN/1:65.). Sigurd Jorsalafar kan därför ur många avseenden betraktas som en europeiseringsagent, då han kunde brukas som ett instrument för den katolska kyrkan att utöka sitt inflytande i Nordeuropa och de baltiska områdena.

Kungahällas ideologiska betydelse

Sigurds roll som den katolska kristenhetens försvarare utmärks, utöver Jerusalemresan, av att han med kristen symbolik strävade efter att manifestera sin makt i staden Kungahälla. Här lät han uppföra en kyrka där han placerade de mest kraftfulla kultiska prestigeobjekt som det norska kungadömet ägde, d.v.s. en flisa av det heliga korset och ett relikskrin, vilket han skall ha fått i gåva av den danske kungen Erik Emune. Korsreliken måste ha varit ett kultiskt objekt av stor betydelse. Snorri berättar att kung Balduin av Jerusalem skänkte den till Sigurd på villkoret att han skulle verka för att sprida kristendomen, och med all sin makt sträva efter att grunda ett ärkebiskopssäte i Norge (*Hkr.* III, kap. 11, s. 250).⁴ Korsreliken har sannolikt räknats till det absoluta toppskicket bland de skandinaviska relikerna. Flisan från Kristi kors hade varit i direkt köttslig kontakt ”med Gud själv”, som Snorri uttrycker det, vilket gav objektet en särställning i förhållande till ”vanliga” helgonreliker. Detta betydde troligen att den heliga flisan t.o.m. värderades högre än St. Olavs reliker i Trondheim. Sigurd Jorsalafar lovade kung Balduin att föra korsreliken till Trondheim, men han infriade dock aldrig sitt löfte. I stället valde han att förvara den i Kungahälla. Anledningarna till detta förfarande kan ha varit flera.

En relik av denna betydelse måste ha förärat staden en specifik symbolisk identitet. Reliker ansågs under medeltiden ha en beskyddande funktion. Ofta fungerade de som ett substitut för en offentlig auktoritet, och närvaron av reliker ansågs kunna bringa välstånd (P. Geary, 1994, s. 205 ff & s. 163-176). Ett kultiskt objekt av korsrelikens dignitet betraktades som lyckobringande (*felicitas*) inom flera områden i livet, t.o.m. i strid. Detta kan illustreras med Snorris uppgift att Sigurd Jorsalafars son, Magnus den Blinde, lät bära korsreliken framför sina trupper i slaget vid Färlev år 1134 (*Hkr.* III, kap. 3, s. 281). En orsak till varför Sigurd lät förvara reliken i Kungahälla kan ha varit att han ville skapa en helig stad med en liknande sakral status som Ringsted och Odense. I detta sammanhang kan Kungahälla således ha representerat en ny katolsk, kristen härskarideologi.

På vilket sätt var då Sigurd och Kungahälla involverat i maktpolitiken i Östersjön? För att kunna klargöra denna fråga måste vi för det första närmare undersöka vilket syftet kan ha varit med Sigurds berömda härtåg kallat ”Kalmareledning”, och för det andra analysera periodens politiska allianssystem.

Sigurd Jorsalafar – Kungahälla och Baltikum

Norsk-isländska källor förtäljer att syftet med Sigurds fälttåg var att kristna de ”hedniska smålänningarna” (*Ágrip*, kap. 56, s. 99, *Hkr.* III. kap. 24, s. 263). Abboten av Cluny, Peter Venerabilis, omtalar också härtåget som ett ”korståg”. Från början var det tänkt som en gemensam aktion tillsammans med danerna under ledning av deras kung Niels Svendsen. Danskarna anslöt sig dock aldrig till härtåget, vilket ledde till att Sigurd som hämnd härjade i områden tillhörande Danmark. Källornas uppgifter om Sigurds ”korståg” är emellertid märkliga då vi vet att Småland vid denna tid sedan länge varit kristet. Tidigare forskning har tolkat expeditionen som ett norskt försök att ge sig in i den svenska maktpolitiken i samband med de osäkra maktförhållanden som rådde i landet efter Inge d.y. Halstenssons död någon gång i början av 1120-talet.⁵

I sin bok *The Discovery of the Baltic*, har dock historikern Nils Blomkvist tolkat det norska härtåget utifrån ett vidare storpolitiskt perspektiv. Han hävdar att kampanjen i första hand var riktad mot ett växande vendiskt handelsherravälde i Östersjön, där Kalmarsund allt mer hade kommit att kontrolleras av vendarerna. De medeltida nordeuropeiska källorna ger genomgående en negativ bild av vendarerna som bestående av en samling hedniska, primitiva plundrarfolk. Denna bild är t.ex. påfallande i Snorri Sturlusons *Heimskringla*, i Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* och i Helmold av Bosaus *Chronica Slavorum*. Nutida historiker har delvis byggt vidare på detta återgivande då man talar om en s.k. ”vendisk vikingatid”. Blomkvist omtolkar dock denna bild då han i första hand vill se vendarerna som köpmän, vilka under 1100-talets första årtionden hade byggt upp ett omfattande handelsnätverk i Östersjön. Han ser denna handelsorganisation som en föregångare till den tyska Hansan, d.v.s ett slags ”protohansa” (N. Blomkvist 2005). Enligt Blomkvists tolkning var det främsta syftet med ”Kalmareledning” inte att omvända smålänningarna. I stället var målet att förhindra att det uppstod ett vendiskt herrvälde i Kalmarsund och omkringliggande områden.

Sigurds expedition skulle utifrån detta synsätt ha varit en konsekvens av en maktkamp gällande kontrollen över Östersjöns strategiska handelsleder. Två konkurrerande nätverk bestående av å ena sidan – Slesvigs skyddsherre, Knud Lavard, allierad genom giftermål med det ryska novgorodiska/kieviska furstehuset, konkurrerade om handeln i Östersjön med ett vendiskt-polskt nätverk, bestående av vendiska makthavare och den polske fursten Boleslaw III. Sigurd Jorsalafar skulle enligt Blomkvist främst ha varit allierad med Knud Lavard, då den norske kungen genom sitt giftermål med den ryske fursten Mstislav Vladimirovitjs dotter Malmfrid, måste ha

varit en del av det dansk-ryska nätverket.⁶ Sigurd och Knud var följaktligen svågrar och kanske även vapenbröder.

Utifrån denna tolkning skulle vi således kunna belägga att Kungahälla under Sigurd Jorsalafars regering var involverat i Östersjöpolitiken, och vi kan därmed spåra en relation mellan norska kungar och vendiska furstar. Kungahälla skulle mot bakgrund av dessa förhållanden främst kunna ha haft en militär och kanske även religiös, symbolisk roll. Uppförandet av kyrkan och förvarandet av relikerna kan ha varit en symbolisk handling av kommunikativ art, där den norske kungen ville manifesteras sin tillhörighet till det katolska religiösa systemet och dess politiska ambitioner. Författaren till den norska källan *Ágrip*, skriver i slutet av 1190-talet, att Sigurd lät bygga en kyrka vid: ”landets yttersta ända och satte det heliga korset där, nästan i hedningarnas våld för att det skulle vara till värn för landet.” (*Ágrip*, kap. 54, s. 92). Den religiösa maktsymboliken i texten framgår med all påtalighet.

Var Kungahälla ett militärt centrum?

Kungahälla visar under Sigurd Jorsalafars regering drag av ett typiskt korsfararnäste i ett s.k. ”frontier society”. Vi skulle här kunna dra en parallell till förhållandena i det samtida Spanien. James F. Powers har behandlat medeltida kristna städer, vilka låg på gränsen till de muslimska områdena i Spanien. Han hävdar att städerna i detta gränssamhälle fungerade som militära baser för den spanska korstågsrörelsen – *reconquista*. Powers betecknar dessa städer som ”societies organised for war” (J.F. Powers 1988, s. 93 ff.) Kanske skulle Kungahälla under dess tidiga fas kunna tolkas som ett militärt centrum, vilket bar vissa likheter med de spanska kristna städerna?

Likt den danska gränsstaden Slesvig, hade Kungahälla en religiös, men kanske först och främst en militär roll (en viktig skillnad är emellertid att Slesvig hade en stor ekonomisk betydelse). Kungahällas militära funktioner bör först och främst förknippas med *offensiv* krigsföring, då det arkeologiska materialet inte uppvisar några starka försvarsbefästningar härrörande från stadens tidigaste fas.⁷ Kanske utgjorde Kungahälla en samlingsplats där olika härförare med sina följen samlades för att delta i Sigurd Jorsalafars krigsföretag. Om så var fallet, framstår en vendisk attack mot ett sådant offensivt militärt centrum som ett strategiskt val då staden kunde utgöra ett hot mot vendiska intressen.⁸

Vid tiden för anfallet på Kungahälla hade dock Sigurd Jorsalafar varit död i fem år. En stads militära roll var beroende av den politik som fördes av dess skyddsherre. I augusti år 1135 hade Sigurds påstådde bror, Harald

Gille, efter intensiva strider med sin motståndare, Magnus den Blinde, lyckats tillskansa sig kronan i Norge. Harald Gille har inte blivit någon berömd krigarkonung, vilken anförde storartade utländska härtåg. Minnet av hans broder Sigurd Jorsalafars aggressiva utrikespolitik var dock troligen fortfarande starkt hos venderna. Sigurds politik är emellertid blott att se som en delförklaring och en bakgrund till plundringen av Kungahälla. Vi bör därför vända blickarna mot venderna och se vad källorna har att berätta om den pommerske fursten Ratibor.

Vem var furst Ratibor!

Tyvärr finns det inte mycket information att tillgå då det gäller furst Ratibor. Han tycks dock ha varit en pommersk furste av stor betydelse, som under ca 1130- till 1150-talet regerade i det östvendiska området. Ratibor var bror till furst Wartislaw, vilken av Saxo Grammaticus omtalas som en av den danske kungasonen Knud Lavards allierade (Saxo: 13.5.3.). Det finns indikationer som visar att Ratibor inte alls behöver ha varit hedning. Hans bror Wartislaw var t.ex. kristen. Han uppges av Helmold ha tagit missionären Otto av Bamberg under sitt beskydd, och han skall ha arbetat för spridandet av kristendomen i Pommern. Wartislaws söner Bugislaw och Kazimar, som på 1150-talet under sin farbror Ratibors överinseende regerade över Pomeranerna och Liutizierna, skall enligt Helmold till sin faders minne ha grundat ett munkkloster i Stolpe (Helmold, kap. 4, s. 257f.) Wartislaw har även blivit ihågkommen som biskopsdömet Uznams grundläggare.

Snorri betonar vid upprepade tillfällen att Ratibor var en hedning, men hans berättelse tyder än dock på att den vendiske härföraren måste ha varit medveten om de kristna relikernas betydelse. Ratibor visar de heliga relikerna sin respekt genom sitt handlande i samband med nedbrännandet av kyrkan i Kungahälla. Snorri hävdar att han beordrade att relikerna skulle bäras ut ur kyrkan innan den brändes ner (*Hkr.* III, kap. 11, s. 294). Ratibor tillät stadens invånare att behålla den heliga korsreliken, men förde med sig kyrkans relikskrin till Pommern. Att stjäla relikerna kan på intet sätt betraktas som ett typiskt hedniskt beteende. Under medeltiden var stölder eller plundring av heliga relikssamlingar ett relativt vanligt problem bland de kristna (P. Geary 1994, s. 210ff.). Man bör dock i sammanhanget beakta Snorris tendens och syfte med episoden. Ratibor visar t.ex. drag av ”den ädelt handlande hedningen”, vilket är ett återkommande tema i Snorris författande (L. Lönnroth 2001, s. 28). Skildringen tjänar även mirakelberättelsens syfte genom att visa korsrelikens heliga kraft.⁹

Ratibor hade sannolikt nära band med den polska furstefamiljen. Han uppges ha varit gift med en kvinna vid namn Pribizlava, som skall ha varit

en dotter till Boleslaw III av Polen (E. Christiansen 1980-1981, s. 798, n. 310). Arnold av Lübeck hävdar att Bernard, greven av Ratzeburg, var gift med en dotter till furst Ratibor (Arnold av Lübeck, kap. 7, s. 196). Dessa förbindelser indikerar att Ratibor sannolikt var en kristen furste med mäktiga allierade. Han måste därför tolkas som en framstående aktör på den nordeuropeiska politiska arenan. Ratibor var en del av ett nätverk, vilket även inkluderade nordiska furstar, då hans hustru Pribizlava kan ha varit en syster till Rikizia, gift med den danske prinsen Magnus Nielsen och senare (ca 1138) med den svenske kungen Sverker d.ä.

Varför anföll Ratibor Kungahälla?

Frågan kvarstår dock; varför anföll Ratibor Kungahälla 1135? Här är det omöjligt att ge något entydigt svar, varför man får hänge sig till spekulationer. Låt oss först närmare analysera den rådande situationen gällande de politiska allianssystemen kring år 1135. Flera nordiska-slaviska allianssystem hade raserats under perioden 1130-1135. Pakten mellan Slesvigs skyddsherre Knud Lavard, furst Wartislav av Pommern och det Monomakidiska furstehuset hade gått om intet i och med Knud Lavards död år 1131. Den norska kungafamiljens band med det ryska furstehuset bestod i Sigurd Jorsalafars äktenskap med Malmfrid, dotter till Mstislav Vladimirovitj och syster till Vsevolod av Novgorod. Detta band bröts i och med Sigurds död 1130. Två år senare dog Mstislav Vladimirovitj, vilket blev inledningen till försvagning av novgorodiska/kieviska furstendömet (senare, år 1136, blev Vsevolod avsatt från tronen i Novgorod). Handelsnätverket Slesvig-Gotland-Novgorod saknade därmed mäktiga beskyddare. Knud Lavards bror, den danske kungen Erik Emune försökte emellertid senare återupprätta detta nätverk genom sitt giftermål med Sigurds änka, Malmfrid.^{1°}

Även den dansk-polska pakt mellan Boleslaw III och kung Niels som hade bekräftats genom att Niels son Magnus gifte sig med Boleslaws dotter Rikizia, hade raserats efter slaget vid Fotevik år 1134. Magnus stupade i slaget och hans far slogs ihjäl i Slesvig några veckor senare. Erik Emunes ställning var efter trontillträddandet fortfarande hotad då han var involverad i en fejd med sin halvbror Harald Kesje. I Norge var Harald Gilles position ännu osäker då han nyligen hade besegrat sin konkurrent till kungatronen, Magnus den Blinde.

Före attacken mot Kungahälla hade Erik Emune slutit en vänskapsallians med den norske usurpatorn Harald Gille. Efter att Harald hade besegrats i slaget vid Färlev (i Bohuslän), år 1134, flydde han till den danske kungen. Isländska källor berättar att de två furstarna var eiðbræðr (edsbröder), och Saxo Grammaticus omtalar Harald som Eriks amicus (vän) (Frk: kap. 94, s. 322, Saxo:14.1.6). Erik gav Harald militärt stöd och uppges ha skänkt

honom Halland som ”län”. I utbyte mot detta bistånd deltog Harald aktivt med sina flottor i den danske kungens kamp mot venderna. Den isländske skalden Einarr Skúlason berättar att Harald Gille utkämpade två sjöslag i Danmark mot de ”trolösa” männen (d.v.s. venderna). Ett vid Ven och ett annat vid Læsö (*Hkr.* III, kap. 12, s. 296). Denna vänskapspakt var därför en viktig orsak till varför Norge och Kungahälla drogs in i maktpolitiken i Östersjön. Flera av de vendiska furstarna var fiender till de danska kungarna och självklart så även till deras bundsförvanter. Haralds vänskap med Erik hade således ett högt pris då han samtidigt hade erhållit mäktiga fiender s.a.s. ”på köpet”.

När Harald Gille återvände till Norge fick han ett massivt stöd i Kungahälla. Snorri hävdar att hans män kallades ”Elfargrimum”, vilket betyder män från trakten kring Göta älv (*Hkr.* III, kap. 5, s. 285). Följaktligen kan vi konstatera ett relativt starkt band mellan Harald och Kungahälla.¹¹ Erik Emune kan tidigare haft nära relationer med Sigurd Jorsalafar, då Snorri berättar att Erik skulle ha skänkt ett relikskrin till Sigurd, vilket han lät förvara i Kungahällas kyrka. Sannolikt var detta en gåva som skänktes för att bekräfta en vänskapspakt mellan de två furstarna. Denna form av gåvogivande var under medeltiden ett vanligt inslag då det gällde upprättandet av vänskapsförbund (J.V. Sigurdsson 1999, s. 78ff.).

Vid tiden för det vendiska anfallet rådde det således en mycket instabil politisk situation i de nordiska länderna. Det hade därmed uppstått ett gynnsamt läge för Ratibor att genom en massiv aktion slå till mot de nordiska makthavarnas inflytande i Östersjön. Härtåget var dock inte bara riktat mot Kungahälla, utan kanske i första hand mot Danmark. Snorri berättar att Ratibor under seglatsen mot Bohuslän företog ett flertal attacker utmed den skånska kusten som tillhörde det danska kungariket. Författaren uppger vidare att Erik Emune och ärkebiskop Asser skall ha sänt bud till den norske kungen för att varna honom att en stor vendisk flotta seglade i nordiska vatten (*Hkr.* III, kap. 10, s. 289.) Denna uppgift visar att attacken mot Kungahälla var väntad.

Uppgiften att venderna medförde hästar på skeppen vittnar om att det inte var ett vanligt plundringsföretag. Pommeranerna var sedan långt tillbaka tränade i att strida till häst (W. Brüske 1983, s. 100ff.). Sannolikt var Ratibor väl medveten om att den danske kungen förfogade över ett effektivt kavalleri efter Eriks stora seger i slaget vid Fotevik. En hypotetisk förklaring till varför venderna medförde hästar, är att Ratibor i själva verket planerade att anfälla den danska kyrkans centrum, d.v.s. ärkebiskopssätet i Lund. Ett sådant företag krävde onekligen en landbaserad rytthär. Det finns även förhållanden som pekar i riktning mot att den pommerske fursten genomförde en gemensam aktion tillsammans med

venderna från Rügen. Det faktum att Erik Emune företog sin berömda skövling av Arkona, inte långt efter attacken mot Kungahälla, skulle kunna tyda på att detta var en hämndaktion som en vedergällning för Ratibors härjningar (E. Christiansen 1980-1981, s. 712, 8).¹²

Ratibor och Boleslaw III

Den vendiska armadans storlek vittnar dock om att flera aktörer än Ratibor kan ha varit initiativtagare till expeditionen. Den slaviska härens omfång och moderna truppslag kan tyda på att Ratibor agerade under den polske fursten Boleslaw III:s överinseende. Boleslaw hade tillhört ett allianssystem som konkurrerade med Knud Lavard, Sigurd Jorsalafar och det Monomakidiska furstehuset. I början av 1120-talet hade Boleslaw startat ett omfattande erövringståg mot sina grannar i väster; Pommeranerna och Liutizierna (W. Brüske 1988, s. 94ff). Han erövrade Stettin och härjade svårt Liutiziernas områden. Boleslaws expansionspolitik fortsatte med oförminskad kraft under de kommande åren, och han blev en mäktig krigsherre med många underordnade vasaller, som t.ex. den pommerske fursten Ratibor. Boleslaw förde krig mot det novgorodiska/kieviska furstendömet i öster, och snart ville den polske feodalherren utöka sitt inflytande även i Östersjön. Han saknade dock en flotta. Det gjorde emellertid inte hans vasall och svärson Ratibor. Det förefaller därför inte osannolikt att de båda furstarna genomförde en förenad aktion då man troligen hade gemensamma politiska-ekonomiska intressen i Baltikum.

Utöver Boleslaws segerrika armé och hans vittomfattande nätverk av bundsförvanter, var kyrkan hans viktigaste maktinstrument. Därför bör man i sammanhanget även väga in det polska ärkestiftet Gniezno's ambitioner att etablera sig i Pommern och på Rügen. Flera intressenter konkurrerade dock om missionen i dessa områden. Den danska kyrkan under ledning av ärkebiskop Asser, hade sen långt tillbaka med viss framgång strävat efter att etablera ett danskt biskopsdöme på Rügen. Det fanns även en tredje part som ville göra denna strategiskt belägna ö till sitt missionsområde. Under 1200-talet hade missionären Otto av Bamberg försökt etablera ett pommerskt biskopsdöme, underlydande den tyske kejsaren Lothar. Ottos aktiviteter beskyddades av den pommerske krigarfursten Wartislaw, som hade revolterat mot sin överherre Boleslaw. År 1128 sände Otto av Bamberg en delegation till Danmark i syfte att inmuta det "hedniska" Rügen som ett pommerskt (tyskt) missionsområde (L. Hermanson 2000, s. 58). Ärkebiskop Asser gav emellertid aldrig sitt medgivande till delegationens missionsplaner. Samma år upprättade dock Boleslaw en allians med den danske kungen Niels Svendsen och hans son Magnus Nielsen, som bekräftades genom att Magnus gifte sig med Boles-

laws dotter Rikizia. Pakten hade troligen som främsta syfte att reducera den upproriske fursten Wartislaws utökade makt i Pommern, samt att skapa en motvikt till hans alliansbroder Knud Lavard, vilken hade etablerat sig som en Östersjöfurste av betydande dignitet (L. Hermanson 2000, s. 16 ff.). Alliansen resulterade i ett omfattande anfall mot Wartislaws maktbaser i Usedom och Wolin.

Denna politik slutade emellertid i ett stort misslyckande. I slaget vid Fotevik, år 1134, massakrerades den danske kungen Niels och hans son Magnus armé av ett överraskande kavallerianfall anført av Erik Emune. Magnus dödades i striden och hans far dräptes i Slesvig några veckor senare. Detta betydde att Boleslaw hade förlorat sina mest betydande bundsförvanter i norr. Det förefaller troligt att Ratibors härtåg mot Danmark och Norge skulle kunna tolkas som en hämndaktion, initierad av furst Boleslaw, med syftet att bestraffa de fiender som hade dödat hans svärson Magnus Nielsen.¹³

Det förhållande att den stora vendiska armadan gjorde sig besväret att segla hela vägen från Pommern (och eventuellt Rügen) till Bohuslän för att anfälla Kungahälla, förefaller trots allt något märkligt. Kanske kan valet av attackmål förklaras utifrån Kungahällas symboliska betydelse som det norska kungadömetets södra utpost och dess funktion som ett heligt, religiöst centrum. Under Sigurd Jorsalafars regering hade staden sannolikt spelat en betydande roll för den norska kungamaktens expeditioner och intressen i Östersjön. Anfallet skulle därför kunna tolkas som en maktdemonstration för att visa slaviskt överherravälde i Baltikum. Kanske ville furst Ratibor och eventuellt även Boleslav III, kraftfullt demonstrera att Erik Emune och hans allierade norske bundsförvant, Harald Gille, skulle hålla sig utanför den baltiska maktpolitiken.

Slutsummering: Kungahälla – platsen, politiken och aktörerna

Syftet med denna artikel har varit att analysera relationerna mellan de norska kungarna och de slaviska furstarna under perioden 1123-1135. Den vendiska attacken mot Kungahälla år 1135, har fungerat som en utgångspunkt för att förklara de politiska konflikterna under den aktuella perioden. Anfallet har tolkats som en konsekvens av de norska kungarnas deltagande i de Nord- och Östeuropeiska allianssystemen. En förutsättning för en framträdande position inom maktspelet på Östersjön var allianser, baserade på olika personliga band mellan Nord- och Östeuropeiska furstar. Dessa pakter bekräftades genom giftermål och vänskap. Tack vare dessa förbindelser, kunde de politiska aktörerna erhålla ömsesidigt militärt stöd. Som exempel kan nämnas Erik Emunes militära stöd till usurpatorn Harald

Gille, vilket bidrog till att han lyckades besegra sin motståndare Magnus den Blinde och göra sig till kung av Norge. Ett annat exempel är paktens mellan den polske fursten Boleslaw III och den danske kungen Niels Svendsen och hans son Magnus, som resulterade i en förenad sjöburen attack mot den pommerske fursten Wartislaws maktcentra i Usedom och Wolin.

Stora militära expeditioner krävde således omfattande nätverk av inflytelserika allierade. Ratibors välplanerade flottföretag indikerar att mäktiga bundsförvanter stödde honom. Här har hypotesen framlagts att en av hans allierade kan ha varit den polske fursten Boleslaw III. Boleslaw och Ratibor var troligen personligt knutna till varandra genom giftermål och vasallskap, och sannolikt hade man en ekonomisk, politisk intresse-gemenskap då det gällde Östersjöpolitiken.

De militära företag som här analyserats kan i flera fall förknippas med hämndaktioner, vilka synes ha varit en del av det politiska spelet. Här kan vi således utifrån ett rikspolitiskt perspektiv studera handlingsmönster som visar likheter med den klassiska medeltida fejden. I dessa konflikter har sannolikt begrepp som ära och vanära haft ett avgörande inflytande på de politiska aktörernas beslut. Intressekonflikterna var nära förbundna med individer eller grupper av individer. I detta sammanhang förknippades specifika orter med särskilda makthavare. Kungahälla skulle därför kunna tolkas som ett sociopolitiskt centrum knutet inte enbart till kungar som t.ex. Sigurd Jorsalafar och Harald Gille, utan även till deras allierade. Dessa nätverk innebar att ett anfall mot Kungahälla inte bara var en attack mot den norske kungen, utan också ett slag mot hela det allianssystem som Harald var en del av. Furst Ratibors val av Kungahälla som attackmål kan ha haft flera anledningar, utöver den ekonomiska profiten från plundring. Ett anfall av detta slag kunde tjäna syftet att försvaga fiendliga allianssystem, varför expeditionen skulle kunna tolkas som en maktdemonstration och ett varnande exempel på vilket straff som kunde drabba den makthavare som valde att stödja Ratibors fiender.

Denna typ av vendiska krigsherrar var på intet sätt i första hand sysselsatta med ett planlöst härjande utmed kusterna. Den tidigare uppfattningen av vunderna som mer eller mindre primitiva hedniska pirater, vilka representerade en arkaisk "viking-mentalitet" kan ifrågasättas på flera punkter. Slaviska furstar som Ratibor, hans bror Wartislav och andra vendiska makthavare som t.ex. obotriferfursten Henrik Gudskalksen, var väl inkorporerade i de Nordeuropeiska allianssystemen. Flertalet av de vendiska furstarna var sannolikt kristna, och de var följaktligen en del av samma politiska kultur som de skandinaviska, saxiska, och de polska furstarna.¹⁴

Förutsättningarna för de politiska aktörernas beslut och handlingar var således desamma, och som en följd av dessa förhållanden följde man samma spelregler.

Venderna var ofta överlägsna skandinaverna ur militärtekniskt och krigstaktiskt avseende. Erik Emune imiterade t.ex. furst Ratibors taktik då han planerade härtåget mot Arkona. Likt Ratibor medförde han hästar på de danska skeppen (enligt Saxo, fyra hästar på varje fartyg). Först efter erövringen av Rügen, 1168, lyckades den danska kungamakten skapa ett effektivt försvar mot vendernas flottor. Venderna kan således inte betraktas som en grupp primitiva stammar tillhörande de civiliserade världens periferi. I själva verket spelade de en central roll inom det politiska spelet på Östersjön och dess kringliggande områden.¹⁵

En viktig skillnad är emellertid att de vendiska folken och dess herrar aldrig kom att få en offentligt erkänd ställning inom det katolska politiska systemet. Merparten av de skriftliga källorna var författade av personer som var en del av detta system. I dessa källor betonas slavernas olikhet med allt större kraft i takt med den katolska kyrkans växande behov av en gemensam identitet. Flertalet av dessa författare skrev sina verk efter det stora korståget mot venderna 1147. De slaviska folken kom då att framstå som den katolska kyrkans huvudfiende i Nord-, och Östeuropa, vilket har färgat de västeuropeiska författarnas bild av venderna.¹⁶ Bernhard av Clairvaux var t.ex. hjärnan bakom påvebullen ”Divinae dispensatione”, i vilken det fastslås att krigare som begav sig på korståg mot venderna erhöll samma rättigheter och privilegier som de korsriddare vilka for till Jerusalem (A.I. Bystedt 2000, s. 17).

I denna artikel har även framförts ett försök att analysera den medeltida stadens funktioner från ett annat perspektiv än det strikt ekonomiska. Genom att placera Kungahälla i en vidare sociopolitisk, och ideologisk kontext, blir det möjligt att visa att en tidigmedeltida stad kunde representera olika former av makt. Kungahälla var ett sociopolitiskt centrum – en militär mobiliseringsplats – och troligen hade staden även en specifik ideologisk betydelse som representerade en ny typ av katolsk kristen härskarideologi, vilken i första hand är att förknippa med korsfararkungen Sigurd Jorsalafar.¹⁷ Kungahälla associerades med en kunglig karisma och en helig status tack vare dess extraordinära relikier.

Sigurd Jorsalafar är sannolikt inte att betrakta som vilken kung som helst. Under 1100-talets första årtionden var han den mest ryktbare nordiske kungen i Europa. Sigurds resa till Jerusalem och hans krigiska engagemang för kristendomen hade gjort honom till en kunglig hjälte och ett föredöme bland det katolska systemets ledande representanter. Under hans regering kom således den till synes obetydliga staden Kungahälla att få en plats på

den katolska kyrkans karta. Med största sannolikhet försökte Harald Gille upprätthålla denna heliga karisma som varit förknippad med hans bror och staden Kungahälla (ett förhållande som förstås även måste ha gällt Sigurd Jorsalafars son, Magnus den Blinde).

Kanske kan dessa faktorer förklara diskrepansen mellan skriftliga vittnesbörd och arkeologiska kvarlevor. Invånarna i Kungahälla var troligen under stadens tidigaste fas, först och främst att betrakta som mobila aristokratiska krigare framför handelsmän. Detta förhållande skulle kunna förklara de fåtaliga fynden av hantverk, handel och bebyggelse.

Avslutningsvis skulle man kunna konstatera att Kungahälla, trots det faktum att det var en liten stad med ytterst begränsad ekonomisk betydelse, kan ha spelat en viktig roll på ett annat plan som en följd av dess sociopolitiska, militära, och ideologiska funktioner. Så kanske vi trots allt kan finna ett uns av sanning i Snorris framhävande av Kungahällas storhet under åren 1123 till 1135.

Noter

¹En av Snorris huvudkällor var den norska krönikan Ágrip, författad ca 1190.

²Utgrävningar har visat ett asklager, vilket kan dateras (C¹⁴) till sent 1000-tal. Närmast yngre bebyggelse lämningar är daterade (dendrokronologiskt) till 1138-1139 d.v.s. tre eller fyra år efter det av Snorri beskrivna anfallet. H. Andersson m.fl. 2001.

³Sven Estridsen hade en personlig förbindelse till påven i hans egenskap av att tillhöra påvens s.k. "St. Petri vasaller". Dessa furstar rekryterades ofta från semi-perifera områden, som t.ex. Norden, Polen och Sicilien. K. Villads Jensen, 1999, s. 20.

⁴Här bygger Snorri i stor utsträckning sin information på den norska källan Ágrip. Se Ágrip, kap. 54, s.92.

⁵Sigurd var genom sitt giftermål med Malmfrid (dotterdotter till den svenske kungen Inge Stenkilson) knuten till den svenska kungafamiljen. Så var även Niels Svendsen genom sitt äktenskap med Inges dotter Margareta.

⁶Ordericus Vitalis berättar att Sigurd gifte sig med Malmfrid på hemvägen från Jerusalem, d.v.s år 1111. Ordericus Vitalis, bok X, kap. 6. s. 220. Tyvärr vet vi inte när Knud Lavards giftermål med Ingeborg förrättades, men sannolikt var det före 1120, då paret hade en dotter som gifte sig 1133.

⁷Författaren till den isländska källan Morkinskinna skriver att kung Sigurd skall ha uppfört en borg "av sten och torv med vallgrav omkring". Mrk. kap. 75, s. 351.

⁸Möjligheten att Kungahälla bedrivit handel med Östersjön bör dock inte helt överges. Snorri skriver t.ex. att vänderna under anfallet 1135, först skall ha attackerat nio "Austrfararskip" som tillhörde köpmännen i staden. Hkr. III, kap. 10, s. 290. Även författaren till Sverresaga, berättar att stormän i Bohuslän skall ha förfogat över "Austrfararskip", vilket visar att handel med Östersjön kan ha bedrivits i denna landsända, åtminstone under senare delen av 1100-talet. Ss., kap. 24. s. 51.

⁹L. Lönnroth hävdar att mirakelberättelsen i Ágrip och i Hkr kan ha tjänat syftet att visa att vändernas anfall var ett gudomligt straff för att korsreliken inte förvarades på rätt plats, d.v.s. i Trondheim. L. Lönnroth, 2001, s. 29ff.

¹⁰Malmfrid var styvmor till den norske kungen Magnus den Blinde. Erik Emune upprättade år 1133 en allians med Magnus genom att han gifte bort sin brorsdotter Kristin med den norske kungen. Saxo berättar att syftet med denna giftermålspolitik var att få militärt stöd från grannlandet. Saxo: 13.8.7. Erik och Magnus blev emellertid senare fiender, men efter Harald Gilles död bilade de konflikten genom ett återupprättande av deras forna pakt.

¹¹Harald Gille hade också ingått i en personlig förbindelse med jarlen eller ”kungen” av Västergötland, Karl Suneson, genom att han gifte bort sin dotter Brigida med den götiske magnaten. Hkr. III, kap. 22, s. 22, s. 332.

¹²Knytlingasaga, förlägger härtåget mot Rügen till ca 1136. Knytlingesaga, kap. 101, s. 135.

¹³Om den tyske kejsaren Lothar hade något att göra med denna konflikt är osäkert. Vi vet dock att Boleslaw, fem dagar efter attacken mot Kungahälla, i Merseburg erkände kejsar Lothar som överherre och därmed blev hans vasall över Pommern och Rügen. Otto von Freising, Lib. VII, kap. XVIII, s. 336. I maj samma år hade Erik Emune sänt en delegation till Lothars hov i Magdeburg, troligen med syftet att upprätta någon form av vasallförhållande. E. Christiansen, 1980-1981, s. 713 n. 8.

¹⁴En omvärdering av det s.k. ”hedniska kultcentrat” på Rügen har företagits av historikern Henrik Janson. H. Janson, 1998, s. 17 ff. samt H. Janson, 2002.

¹⁵Samlingsbegreppet ”vender” är självfallet ett komplicerat begrepp. De vendiska folken tillhörde olika furstendömen och kan därför inte ses som en enhetlig grupp; på samma sätt som skandinaverna tillhörde tre olika kungariket. Venderna bör heller inte enbart förknippas med Östersjöområdet då de även utövade inflytande i Kattegatt/Skagerrack-regionen. Östersjökeramik, ortnamn m.m. vittnar om venderernas närvaro inom det danska rikets gränser. Se t.ex. M. Roslund, 2001, samt F.W. Housted, 2000, s. 39-44.

¹⁶De tyska annalisterna bemötte t. ex. kejsar Lothars beslut att mottaga Boleslaw III med en liturgisk reception i Magdeburg med stor indignation. Sannolikt ansåg man det opassande att en ”slavisk främling” skulle agera som den katolska kyrkans försvarare. K.J. Leyser, 1989, s. 94. Saxo nämner aldrig de fredliga relationerna mellan danskar och vender. I stället väljer han att betona fiendskapen, och han är väldigt angelägen om att göra en åtskillnad mellan de barbariska vendererna och de civiliserade danskarna. Den danske historikern Kurt Villads Jensen hävdar att detta var ett utmärkande drag bland medeltida kristna författare i s.k. ”Frontier-societies”. K. Villads Jensen, 2000, s. 6-12.

¹⁷Då det gäller Kungahällas symboliska betydelse. Se, A. Christophersens intressanta artikel, ”...og han sat der lenge og vakta landet...” ”Konghelle i middelalderen. Momenter til en diskusjon”, i: Kungahälla. Problem och forskning kring stadens äldsta historia, ed. Hans Anderson, Kristina Carlsson & Maria Vretemark, 2001. Christophersen behandlar dock i första hand Kungahälla från ett skandinaviskt perspektiv. Han tolkar staden som representerande en ”officiell” profil och status i dess egenskap som utgörande det norska kungadömet sydligaste utpost.

Litteratur

Andersson, H. & Carlsson, C. Kungahälla – a report on work in progress. I: *Regions and reflections*. Lund, 1991.

Andersson, Hans (2001), Kungahällas urbanisering i ett västskandinaviskt perspektiv. I: *Kungahälla. Problem och forskning kring stadens äldsta historia*. Uddevalla, 2001.

- Arnold av Lübeck, *Arnold av Lübecks Slavekrønike*, dansk övers. P. Kierkegaard. Copenhagen, 1885.
- Blomkvist, Nils (2002), *A discovery of the Baltic*. Leiden, 2005.
- Brüske, Wolfgang, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes*. 2. ed. Köln, 1983.
- Bysted, Ane Lise (2000), "Teologien bag Venderkorstogene". I: *Venderne og Danmark*. Odense, 2000.
- Christophersen, Axel, (2001), Konghelle i middelalderen. I: *Kungahälla. Problem och forskning kring stadens äldsta historia*. Uddevalla, 2001.
- Christiansen, Eric (1980-81): Saxo Grammaticus, *Danorum regum heroumque historia*. Books x-xvi. Oxford, 1980-81.
- Frk = *Fagrskinna – Nóreg's konungatal*. Reykjavik, 1985.
- Geary, Patrick J., *Living with the dead in the Middle Ages*. New York, 1994.
- Helmold af Bosau: *Præsten Helmolds Slavekrønike*, dansk övers. P. Kierkegaard. København, 1881.
- Hermanson, Lars, *Släkt, vänner och makt*. Göteborg, 2000.
- Hkr. = Snorri Sturlusson, *Heimskringla I-III*. Reykjavik, 1941-1951.
- Housted, Friedrike W., "Stednavne af slavisk oprindelse på Lolland, Falster og Møn". I: *Venderne og Danmark*. Odense, 2000.
- Janson, Henrik, "On the concepts pagani and christiani in the Early Medieval Baltic area". I: *Acta Visbyensia XII*. Visby, 2002.
- Knytlingasaga, dansk övers. Jens Peter Ægidius. København, 1989.
- Leyser, Karl J., *Rule & conflict in an early medieval society. Ottonian Saxony*. Worcester, 1989.
- Lönnroth, Lars, "Vad visste Snorre om Kungahälla?" I: *Nordiska möten*. Kungälv, 2001.
- Mrk. = Morkinskinna i engelsk övers. av T.M. Andersson & K.E. Gade. New York, 2000.
- Ordericus Vitalis: *The ecclesiastical history of Orderic Vitalis*, vol. V. London, 1975.
- Otto von Freising: *Otonis episcopi Frisingensis Chronica sive Historia de duabus civitatibus*. Ed. II. Hannover et Lipsiae, 1912.
- Powers, James F., *A society organized for war. The Iberian municipal militias in the Central Middle Ages, 1000-1284*. Los Angeles, 1988.
- RN/I = *Regesta Norvegica*. I. 822-1263. Oslo, 1989.
- Roslund, Mats, *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. Lund, 2001.
- Rytter, Jens, "Hva kan arkeologien fortelle oss?" I: *Nordiska möten*. Kungälv, 2001.
- Saxo = *Saxonis Gesta danorum*. I. Havniæ, 1931.
- Sigurðsson, Jon Viðar, *Norsk historie 800-1300. Frå høvdingmakt til konge- og kyrkje-makt*. Oslo, 1999.
- Ss. = Sverre-Soga. Norsk övers. Dag Gundersen & Finn Hødnebo. I: *Norges kongesagaer*. Bd. 3. Oslo, 1979.
- Villads Jensen, Kurt, "Pavelig korstogspolitik og Skandinavien", *Rubicon*: 7:1-1999. Tema *Middelalderen*. Odense, 1999.
- Danmark. Et tværfagligt seminar. Odense, 2000.
- Ágrip = Ágrip. Ei liti norsk kongesoge. Norsk övers. Gustav Indrebø Oslo, 1936.

Tidigare publicerad i: *Meta* (Lund), 2002:1.

Kongahells förstöring

Axel Emanuel Holmberg

Ovanliga naturtilldragelser och tillfälligheter, såsom underjordiskt buller, och vattuskräck, som anging stadens hundar, ansågos af Kongahells innevånare såsom järtecken, bebådande en stor, deras stad hotande olycka. Det underjordiska dånet, hvilket liknade det gny, som uppkommer, då en beväpnad skara framryder begynte natten till den första söndagen efter Påsk och fortfor allt intill Christi-Himmelfärdsdag. Förskräckte här af, sålde många borgare sina egendomar och flyttade ut på landet eller till andra städer. Tretton stora skepp lastades med folk och dyrbarheter, för att gå till Bergen, men på samma dag Kongahell förstördes, förläste de tolf under Norge, och endast det trettonde framkom lyckligt. Man ansåg skeppsbrottet som ett himlens straff för visad olydnad emot prestens i Kongahell *Anders Brunssons* förmaningar. Denne hade på pingstdagen allvarligen lagt borgerskapet på hjertat att icke feget öfvergifva deras herrliga stad, utan befalla sig i Guds hand, göra bot och bättring, varsamt umgås med elden och noga vara på vakt emot fiendtliga angrepp. Men dessa föreställningar glömdes snart, likasom de varningar, hvilka stadsboerna fingo emottaga från Danmark och Bergen, att väl bevara sin stad, emedan en stor flotta från det hedniska *Wenden*¹ vore utlupen på härtåg emot de christne och segrade öfverallt.

Kongahells innevånare voro, Larsmessodagen 1135, samlade i Kastala kyrkan och Anders Brunsson höll som bäst på att för dem läsa högmässan, då plötsligt prestens svåger *Einar* instörtar i kyrkan med den underrättelse, att en otalig flotta framroddes och att en stor skara beväpnade ryttare sprängde längs *Brattåsen* mot staden. I första förskräckelsen visste man ej hvad man skulle tro. Man menade, att det var Danske konungen, af hvilken man ej fruktade något ondt. Emellertid grepo borgarena i största hast sina vapen och ilade ned åt elfven. Der mötte dem en förfärande syn. Wendernes konung *Rettibur* [Ratibor] nalkades deras stad med en flotta af 250 smärre skepp, armerad med 11000 man och 1000 hästar. En afdelning af sin flotta, under höfdingerna *Unibur* och *Dunimiz*, hade han sändt

¹ Venderne bebodde nuvarande Rügen, Pommern och Vestpreussen, och voro ett ädelt och stridsamt folk, men utstöttes av Valdemar den stores och Danmarks härar.

genom östra elfarmen upp emot Hisingen¹, för att sedan låta den med den starka stömmen drifva ned på Kongahellaboarnes vid skeppsbyggarna liggande handelsflotta, under det att han sjelf med sin hufvudstyrka anföll från motsatta hållet. Vid det straxt söder om staden liggande landningsstället liggande Stikin eller Pålarne hade han landsatt det rytteri, han enligt ett då nyligen infördt bruk på fartygen medhaft². De vid staden liggande handelsfartyg voro 9 till antalet, stora s.k. ”österfarare”, och ehuru från tvenne håll anfallne, eller, som talesättet lyder, bragte mellan tvenne eldar, lemnade dock de der ombord varande köpmän denna gång icke godt pris på sina varor, utan värjde sig manneligen och understöddes af borgarena, hvilka från bryggan öfverhöljde fienden med skurar af spjut och pilar. Först efter en rasande kamp, och sedan wenderne förlorat 150 fartyg, lyckades det dem att bemäktiga sig skeppen och få fast fot på bryggan, — och detta var den första striden.

Så snart stadsboarne insågo omöjligheten att förhindra fienden att landstiga, ilade hvar till sitt efter sina dyrbarheter, och skyndade sig dermed in uti Castellet, der den ädle *Sæmund Husfreja* och hans son *Åsmund* förde befälet. Wenderne skyndade efter och lagade sig att storma borgen, sedan de först utplundrat och uppbränt staden, tillika med de eröfrade skeppen. Innan anfallet började erbjöd väl Rettibur de belägrade fritt aftåg med vapen och dyrbarheter, men de hjeltemodige ropade med en mun, att de förr skulle falla den ene efter den andre, än mottaga någon gunst af hedningar, sköto, kastade stockar och stenar samt gjorde stor manspillan.

Nu uppstod en förfärlig strid. Roflystnad och raseri över det envisa motståndet och den redan lidna förlusten drefvo hedningarnes massor likt stormrörda hafsvågor emot fästets murar, men förtviflan gjorde hvarje Kongahellsbo till ett ogenomträngligt bålverk emot den förstörande strömmen. Manfallet var utomordentligt stort på wendernes sida, och hvarje christen – ty de hade fördelen af lokalen – skickade hopar av de odöpte, enligt tidens tro, till helvetet. Alla vapen, dem konsten och nöden någonsin tillskapat, blefvo härvid nyttjade: svärd, spjut, yxor, pilar, stenar och ändteligen de förut omtalte ekepålarne. Omsider voro alla vapen bortskjutna; sjelfva förrådet af ekstörar begynte blifva knappt. Då lärde nöden hjeltarne att klyfva hvarje påle midt i tu, för att ännu en tid kunna uppehålla den olika striden.

¹ Så skall det enligt ordalydelsen i Sturlassons konugasagor, hafva tillgått; men troligare är P.A. Munchs gissning, att Sturlasson orätt uppfattat ordet ”eystri quisl”, östar elfarmen, och att dermed, här liksom längre fram, vid skildringen af slaget 1160 mellan Inge Haraldsson och Hakon Hårdabred, menas den arm af Nordreelf, som flyter öster om Munkholmen. Wenderne kund obemärkte komma den vägen, om de först smugit sig igenom den då segelbara Ragnhildsholmskanalen, och i denna sednare kunde de hafva kommit genom ett annat vattendrag, som fordom afskurit den s.k. Gullön från Hisingen, och efter hvilket ännu ses spår.

² På hvarje fartyg befunno sig 44 man och 2 hästar.

Snart bleknar likväl hoppet om seger. Alltmer glesna de tappre stadsboarnes leder. Öfver högar af de sinas lik tränga nya friska skaror af hedningar till storms. Icke mod, men krafter och vapen till deras motande fattas. På afstånd synas väl tvenne läns herrar, *Sigurd Gyrdsson* och *Sigard*, med 600 man ila den betryckta borgen till undsättning; men feg och försagd viker den förre med sina 400 tillbaka, följd af samtida och eftervärlds förakt. Sigard stupar och hans 200 män falla alla i skön ordning omkring sin höfdings lik. Motståndet på Castellet fortsattes det oaktadt med lika ihärdighet, och då wendernes konung åter tillbjöd de christne pardon, svarade de blott med hugg och skott. Två af fiendens största kämpar stupade. Den ene var en bågskytt, hvars pil aldrig felade. Han betäcktes med sköldarne af två wender, så att ingen kunde skada honom; men Sæmund Husfreja och hans son Asmund sköto vid gifvet tecken på en gång, den ene på sköldhållaren, den andre på bågskytten, och då den förre ryckte skölden åt sig, till egen betäckning, fick den sednare pilen tvärtigenom hufvudet, och sköt sedan aldrig mera. Den andre kämpen var utan synligt harnesk, och ansågs för en trollkarl, emedan ingen kunde fälla honom. Han var djerf nog att gå ända upp till slottsporten och dräpte der en man, men fick, oaktadt allt skjutande, ingen skada, förmodeligen emedan ingen träffade. När presten Anders Brunsson det såg, tog han af den invigda elden i kyrkan, välsignade den, och fattade den i fnöske, som sattes på en ekpil och gafs åt Åsmund. Åsmund sköt – och den förmente trollkarlen föll död till jorden. Vid denna syn uppgåfvo hedningarne ohyggliga rop och läten, och gnisslade med tänderna – mannen lär ha varit en af deras förnämste höfdingar. Stormningen upphörde nu för ett ögonblick, och wendernes anförare gingo till råds. De tycktes vara villrådige om hvad de skulle göra, och de belägrade trodde sig förstå, att det var fråga om aftåg, då en av dem, som förstod wendiska språket, hörde Unibur yttra: ”Hårt är detta folk att tags med, och om vi än eröfra allt hvad de ega, så hade bättre varit att vi gifvit lika så mycket till, för att aldrig hava kommit hit, så mycket folk och höfdingar hafva vi här mist. Först i dag värjde de sig med skott och spjut, sedan slogo de oss med sten, och nu bulta de oss med störrar, såsom hundar. Dock ser jag just deraf, att deras vapenförråd börjar att minskas; derföre låt oss ännu en gång med all vår styrka löpa till storms, och se hur det aflöper”. – Sagt och gjordt. – Ny strid, lika vild, som de föregående; men ännu stå Kongahells hjeltar obesegrade. Detta anfall afgjorde likväl deras öde. Blödande faller deras höfding Sæmund Husfreja, och med honom dör deras sista hopp om räddning, då för tredje gången konung Rettibur tillbjuder dem, emot borgens öfverlämnande, lif, frihet och så mycket goda de kunde bära. Nu var intet annat att göra, än att emottaga dessa villkor, men knappt hade de godtrogne lemnat sig i fiendens våld, förrän alla sårade och barn nedhuggas, och de öfrige, såväl män som qvinnor, utsläpas på skeppen såsom krigsfångar. Kongshuset och kyrkan utplundrades, och Sigurd Jorsalafars

skänker, den heliga altartaflan, det heliga korset, skrinet och boken, kommo i hedningernes våld. Presten Anders Brunsson förstod likväl, genom att förära Rettibur en silfverbeslagen staf och Dunimiz en guldring, så intaga den förre för sig, att han skänkte honom, utom friheten, äfven kyrkan och dess ofvannämnda prydnader, samt fyra prester af fångarne. Lik Titus i Jerusalems tempel gick den wendiske konungen in uti korskyrkan, besåg den konstrika byggnaden och yttrade dessa märkliga ord: – ”Uppbyggandet af detta hus vittnar om en mycken kärlek till den Gud, hvilken det är helgadt; men mig synes såsom det blivit hållet i vanvördnad, ty jag ser att Gud nu är vred på dem, som det bevara skulle”. Konungens gåfva respekterades likväl icke af hans folk, ty så snart denne lämnat kyrkan nedhöggs hon och uppbrändes tillika med de öfrige bygganderna i Castellet. Anders Prest med sitt kors blev ock utförd som fånge, men fick en egen tillfällighet att tacka för sin räddning. Det är inte ovanligt, att vid Larsmesetiden såkallade solskott, d.ä. en hastigt påkommande olidelig och qväfvande hetta, inträffa. Ett sådant påkom, då wenderne inskeppade sig, och den dervid ovane konungen lät spörja Anders Brunsson om orsaken till fenomenet. Af fintlighet eller öfvertygelse förklarade presten hettan såsom ett tecken på de christnas Guds vrede öfver, att det heliga korset befann sig uti de odöptes våld, och sade, att värre hade väl skett af samma orsaker. När hedningarne det hörde, kastade de presten och hans trolltyg uti en båt, som med båtshakar sköts från skepp till skepp i land. Derpå hissade rövareflottan segel och styrde till Wenden med det olyckliga Kongahells innevånare och rikedomar. De flesta af de förre återsågo aldrig mera fädernestaden. De dogo uti slafveri, och de få som kommo tillbaka, liknade skendöde, som återkommit till lifvet. Minnet af det rysliga öde, de undergått, hvilade lik en oupplöslig förbannelse öfver dem och gjorde, att de aldrig mer kunde trifvas – Kongahell, det herrliga, var fallet och kom aldrig till sitt fordna välstånd igen.

En manlig bragd, som en af våra landsmän utförde vid detta olyckliga tillfälle, må vi icke glömma att omnämna. Under första striden i Kongahell flydde presten Anders Brunssons hustru med flera qvinnor upp till gården Solberg¹ med underrättelse om fiendens infall, då härbud derifrån genast utgick till kringliggande trakt. Då härbudet anlände till Skurhaga², var det ett stort gästabud, på hvilket en ung och modig bonde *Ölver* (Aulver) *Stormund* befann sig. När han hörde hvarom fråga var, sprang han upp, grep sin sköld, hjälm och stora stridsyxan, och ropade: ”Låtom oss nu stå upp, I gode män, taga våra vapen och skynda stadsboarne till undsättning, ty det månne lända oss till stor skam, om någon får veta, att vi sitta här och

¹ Troligen n.v. Solbräcka eller måhända Munkgårde, hvars namn, af yngre dato än wendernes anfall på Konghell – då funnos inga munkar ännu der i staden – tydligen angifver att det varit en gård tillhörig det sedermera på Kastala-kyrkans plats anlagda klostret.

² Sannoligt det i föregående nämnda Skyrbagar.

fylla oss med öl, under det tappre män i staden sätta sitt lif på spel för våra skull"! Men ingen ville följa honom. emedan de sade sig blifva nedhuggne, utan att stadboarne hade deraf den ringaste nytta. Det oaktadt gaf sig den hjeltemodige Ölver ensam i väg, under yttradt hopp att nedlägga en eller ett par hedningar, innan han sjelf blefve slagen. Knappt blefvo wenderne honom varse förr än åtta beväpnade framsprungo och omringade honom, men Ölver svängde sin yxa så skickligt, att hon klöf hufvudet på den som stod framför honom, på samma gång som hon afskar strupen på den han hade bakom sig. Andra gången han lyfte yxan fällde han åter i ett tvehugg tvenne hedningar, och lät de öfrige fyra så eftertryckligt smaka yxhammarren, at de, illa sårade, togo flykten. Sjelf fick Ölver i denna lek djupa sår, men eftersatte likväl de flyende, och dräpte två av dem, hvilka han jagat ut i ett hängdy, men blef sjelf sittande i gyttjan¹. Då framskyndade någre hans vänner, hvilka följt honom på afstånd, för att se huru färden skulle aflöpa, hjälpte honom upp ur dyet och förde honom hem till Skurhaga. Der läktes snart hans sår, och han fick i sårabot det eviga beröm, att aldrig någon bonde i Norden gjort manligare resa än Bohuslänningen Ölver Stormund.

Kongahells förstöring är det sorgligaste och dess innevänares hjeltekamp vid detta tillfälle det mest rörande minne i våra häfder. Vår tid, sjelf så obetydelig, söker öfverskyla sin litenhet genom att låtsa vörda det gamla stora. Det förevigar minnet af sina stora män och deras bragder genom minnesvårdar, för att dermed inbilla efterverlden, att man verkligen värderat de förre. Man satte till och med på Kistinge ljunghed vid Halmstad en tandpetare till minne af en liten seger öfver en underlägsen styrka. Hvad har man gjort för Kongahellshjeltarne?

Tidigare publicerad i: Holmberg, A.E., *Bohusläns historia och beskrifning*. D. 1. Örebro, 1867. Faks. Uddevalla, 1979.

¹ Denna "hängdy" åtefinnes ännu vid den väg, som längs elfstranden går från Castellgården (det forna Konungahella) åt Komarken, och som, fordom stadens hufvudgata, ännu på flera ställen har sin stenläggning i behåll.

Kungahälla — fynd och åsikter

Mats Hugoson

Tills för några år sedan fanns det inga arkeologiska fynd från Kungahälla som var så gamla som de historiska uppgifterna om staden. Amatörarkeologen Mats Hugoson har genom sina fynd ändrat på detta. Han berättar här om sina första fynd och om de känslor de har väckt.

En solig och varm sensommareftermiddag år 1981 anlände jag för första gången till platsen för det gamla Kungahälla. Vid mitt besök ingav platsen ett pastoralt intryck, där den låg i dalgången intill Nordre älv ett par kilometer från Kungälv med sina böljande sädesfält, som sakta rörde sig när en kvällsvind kom ilande och gav en påminnelse om att dagen började gå mot sitt slut. Den gamla herrgården, Kastellegården, som är belägen på den plats där det medeltida Kungahälla en gång låg, gjorde ett dåligt intryck i sommarvärmen under det gröna taket av åldriga almar. Jag vandrade genom herrgårdsallén av stora och grova träd ned till älvstranden. När jag väl kommit ned till stranden bröts den orörda landskapsidyllen.

De första fynden

Från stranden och ca 50 meter uppför den slänt, som går upp mot det stora vita boningshuset, var marken ordentligt upplöjd. Nere vid älven låg stora uppgrävda lermassor. Ur den söndertrasade marken stack rostiga järnföremål upp. Keramik- och glasbitar låg utströdda. Det var en märklig upplevelse att stå i ensamheten och plocka till sig föremål, som låg utströdda likt snäckskal på en havsstrand.

Med den ringa kunskap, som jag hade om arkeologi kunde jag dock inte närmare avgöra vare sig vad föremålen föreställde eller deras exakta ålder. Jag kom dock ihåg, att jag av historiker hört sägas, att Kungahälla redan var utgrävd och att någonting ytterligare av intresse inte fanns att utforska. När det dessutom såg ut att vara tillåtet att plöja upp marken och placera en stor avskrädeshög ut i älven och tydligen också att muddra i älvkanten, ansåg jag, att det inte kunde åstadkomma någon skada om jag stoppade en del souvenirer i fickorna. Eftersom det var så mycket som låg överallt

omkring mig och föremålen såg ut att ha legat länge utsatta för väder och vind, bidrog detta till att jag inte ansåg mig behöva informera något museum om vad jag upplevt. Det borde ju lantbrukaren på Kastellegården i så fall redan ha gjort. Säkert borde också de museala myndigheterna ha sett till att något värdefullt inte spolierades på en plats, som var så känd för dem. Då jag inte heller var säker på om det jag funnit var särskilt gammalt betraktade jag inte mina fynd som så särskilt uppseendeväckande. Jag valde därför ut en del föremål efter deras utseende. Det blev bl a en yxa, ett ärgigt runt föremål, som påminde om en gammal 5-öring i storlek, en del små knivar och några keramikskärvor.

Intresset ökar

Efter mitt första besök vid Kastellegården gick ett par veckor och jag glömde nästan mina souvenirer tills jag en dag fick tag på en bok om vikingatida föremål och jämförde mina fynd med bilderna i boken. Då började jag förstå vad jag hittat. Jag gjorde rent de föremål, som jag tidigare funnit och begav mig sedan tillbaka till Kastellegården. Det var nu som mitt stora intresse för Kungahälla vaknade. Jag förstod, vilken skandal som inträffat. Den förstörelse, som jag sett den där sensommareftermiddagen, var mycket liten jämfört med vad som hela tiden pågått alltsedan år 1612 då Kungahälla gick under till följd av krigiska förvecklingar.

Vid alla de återkommande besöken i Kungahälla försökte jag att lägga märke till inte bara var någonstans större koncentrationer av föremål påträffades, utan också hur jorden såg ut på olika platser. Jag kunde då konstatera, att såsom jag redan angivit på kartor, som jag sedermera överlämnat till museerna, jorden strax ovanför strandkanten var av varierande sammansättning bestående av dels tjock lera, dels torr och svart jord.

Båtfynd, hamnpir och handelsvaror

På den omrörda stranden låg bl a vad jag tolkade som rester efter båtrelingar. Åtskilliga båtnitar låg strödda på stranden liksom ett antal verktyg som t ex mejslar, som kanske varit använda vid båtbyggen. Ute i vattnet kunde jag också skönja rester efter vad som såg ut som ett skeppsvrak sticka upp ur botten.

Nere vid stranden hade också muddrats fram stora mängder hasselnötter. Kanske de en gång utgjort handelsvara till eller från Kungahälla. Enligt de uppgifter, som jag senare fått av arkeologer är de äldsta fynden, som är av vikingatida typ, gjorda nere vid älvstranden. Till dessa fynd hör bl a ett förgyllt bronsföremål föreställande en på rygg liggande drake, som kämpar med ett djur som påminner om en get. Dessutom låg här också mycket

svartgodskeramik samt en del mönstrad keramik, varav en del såg ut att inte vara drejad.

Ett stycke ifrån det lilla pumphus, som ligger nere vid älvstranden, tycker jag att marken har ett utseende, som kan tyda på en utfyllnad. Kanske detta kan vara en av Kungahällas avskrädeshögar. Den skulle i så fall kunna ge värdefull information om stadens liv.

Vid stranden, ett 50-tal meter uppströms platsen för den första stora muddringen, blottades ett år efter mitt första besök vid Kastellegåren konturerna av en stor stensatt hamnpir. Detta skedde när lantbrukaren gjorde en ny stor muddring i älven. Då kom också en stor mängd bruksföremål och vapendetaljer i dagen. Till dessa föremål hör bl a en stor stridsyx med träskaftet delvis bevarat, ett antal lås och nycklar samt några små knivar.

Köpmannakvarter och klosterdamm?

I den mycket fyndrika åker, som ligger strax ovanför strandbrinken, har jag funnit lämningar efter vad jag tolkat som ett köpmannakvarter. Här fann jag bl a täljstensföremål såsom sländtrissor och delar av täljstenskärl samt keramik och föremål av älghorn. Intill denna åker finns resterna av en husgrund, som på senare tid har gjorts till en avstjälningspalats för stenar, som rensats ur åkern. Bland dessa stenar finns en del huggna täljstensblock, som säkerligen en gång legat i Kungahällas gamla byggnader.

Intill den plats där franciskanerklostret en gång var beläget finns en något sumpig fördjupning i marken. Kanske detta är platsen för en gammal klosterdamm. I anslutning till en dikesgrävning, som lantbrukaren gjorde, fann jag en del föremål, som antyder att denna plats kanske vore intressant att gräva ut.

Utspridda fynd

Vid mina många strövtåg över åkrarna har jag funnit flera föremål långt bort från det omedelbara området kring Kastellegården. Tex har jag hittat blytenar och keramikskärvor ända bort vid skogsbrynet, som avgränsar åkrarna från den omgärdande skogen. Kanske detta är resultatet av den jordflyttning, som skedde under 1800-talets senare del då bördig jord flyttades till avlägsnare delar av åkrarna för att där få bättre jordmån och fördelaktigare odlingsförhållanden.

Kastellets plats

Beroende på det material, som jag funnit under mitt sökande, anser jag, att det under Sigurd Jorsalafares regeringsperiod uppförda kastellet i början av 1100-talet inte, som man tidigare trott, har legat på den s k Klosterkullen

utan i stället närmare älvstranden. Kanske låg det just där Kastellegården nu ligger. Inte minst militärstrategiska skäl anser jag tala för detta påstående. Alla av mig funna vapendelar nära älvstranden nedanför Kastellegården, skeppen som behövde skyddas samt Snorre Sturlasons berättelse om det stora slaget den 10 augusti 1135 anser jag styrker mitt påstående. Vid slaget år 1135, då venderna anföll Kungahälla, retirerade stadens innevärdare från bryggorna, där den första striden stod, in i det skyddande kastellet. En sådan reträtt skulle säkerligen ha omöjliggjorts om kastellet legat så långt bort från bryggorna som Klosterkullen. Detta beror på att de anfallande venderna då säkert skulle ha kunnat skära av en sådan reträtt genom den beridna styrka, som de sänt ut för att ta staden i ryggen.

Ett trasigt smycke

Ju mer jag har försökt sätta mig in i problematiken kring Kungahälla, ju mer frapperas jag av den slapphet och liknöjdhet med vilken svenska myndigheter reagerar. Hur kan det t ex fortsätta att vara tillåtet att plöja sönder den fasta fornlämningen Kungahälla? Hur kan det t ex fortsätta vara tillåtet att fylla ut det gamla Kungahällas hamnområde, som dessutom är en del av ett naturskyddat område?

Kungahälla, som säkert har sina rötter långt tillbaka i vikingatiden, utgör idag ett mycket trasigt smycke här i Västsverige. Kanske det ännu inte är så trasigt att det inte går att reparera. Låt oss hoppas det bästa!

Tidigare publicerad i: *Fynd*. 1987:2.

Vendernas överfall

Mats Hugoson

Året 1135 utgör en mycket omtalad tidpunkt i Kongahällas historia. Vad som då skedde finns utförligt beskrivet av den isländske skalden Snorre Sturlason, som föddes år 1178. Snorres berättelse grundar sig på vad hans fosterfar Jon Loptsson som liten pojke har upplevt. Larsmässodagen den 10 augusti år 1135 berättas att predikan hölls i Kastalakyrkan, där Andreas präst höll predikan för stadens befolkning. Andreas präst hade vid denna tidpunkt hand om uppfostran av Jon Loptsson. Mitt under predikan kom budskapet att ett anfall av en fientlig här var omedelbart förestående. Stadsborna lämnade i hast kyrkan och begav sig ned till bryggorna vid älven. Man kunde där konstatera, att det rörde sig om de vid denna tidpunkt fruktade venderna. Enligt Snorre Sturlasons berättelse bestod vanderhären av 11000 man och 1000 hästar lastade på 250 skepp. I ett försök att förhindra vendernas intrång i staden innan kvinnor, barn och åldringar kunnat sätta sig i säkerhet med stadsbornas ägodelar i det skyddande kastellet, kämpade stadens vapenföra befolkning en hopplös kamp mot en överlägsen fiende. Venderna fick ganska snart övertaget i striden och stadens försvarare retirerade därför mot kastellet.

Enligt Snorre Sturlason hade venderna seglat upp för Nordre älv varefter de vid anfallet hade delat upp sig så att en del av hären lade till med sina skepp vid de s.k. pålarna ute i älven. Dessa pålar användes av främmande köpmannafartyg att fastgöra skeppen vid. Denna del av den vendiska hären steg sedan till häst och gjorde en kringgående rörelse ned över Brattåsen mot Kongahälla. Den andra delen av hären rodde med sina skepp upp ovanför staden. De använde härvid den nästan nu utdikade och igenvuxna flodarm, som avgränsar Ragnhildsholmen från Hisingen. När denna flotta väl hade kommit upp ovanför Kongahälla lät venderna sina båtar driva med strömmen ner mot staden. De behövde härigenom inte binda en del av sitt manskap vid årorna i den strida flodströmmen som de hade varit tvungna att göra om de hade rott uppför älven mot Kongahälla. Samtliga vander på båtarna kunde i stället delta i den strid, som uppstod med de köpmansskepp, som låg förtöjda ute på älven och med stadsborna, som slogs från stadens bryggor. Flera skepp, tillhörande både vander och de köpmän, som gästade Kongahälla, uppges ha gått till botten med sin last under striden. Venderna uppges ha förlorat så många som 150 skepp. Rester av dessa skepp bör fortfarande finnas kvar nere i älvleran.

Det exakta läget för kastellet är inte känt, men man har velat förlägga platsen för detta till den s.k. Klosterkullen. Att detta skulle kunna vara riktigt kan eventuellt stödjas av att det augustinerkloster, som uppfördes mellan åren 1193 och 1202 på den kulle, som idag kallas Klosterkullen, omkring år 1293 omnämnes såsom "kastala klaustr". Vid de utgrävningar som företogs av Vilhelm Berg på 1890-talet, fann man dock ingenting, som pekade på att Klosterkullen skulle kunna vara platsen för det forna kastellet. Man fann heller inte några vapendetaljer, som kunde hänföras till tiden för vendernas överfall, vilket man rimligen borde ha gjort om Klosterkullen hade varit skådeplatsen för slaget om Kongahälla år 1135 såsom sagan berättar.

Ett annat läge för kastellet kan ha varit platsen, där Kastellegårdens huvudbyggnad nu ligger. Flera faktorer pekar på att så kunde vara fallet. En av de personer, som deltog i Tells utgrävning vid slutet av 1950-talet, har berättat att han för c:a 10 år sedan vid ett besök på Kastellegården mötte arrendatorn, som just höll på att frakta bort delar av en befästningsbyggnad, som var byggd av bl.a. medeltida tegel för att få plats för en oljecistern under boningshuset. Dessa murrester förvarades sedan i väntan på att arkeologer skulle undersöka dem. Då detta trots påstötningar aldrig skedde användes de förvarade sten-, tegel- och murresterna senare såsom utfyllnadsmaterial.

Förutom att det följaktligen under nuvarande boningshus på Kastellegården eventuellt kan finnas en tidiga medeltida befästningsbyggnad fann jag själv nedanför Kastellegården intill älven vid ett slumpartat besök på platsen en mängd med grävskopa upptagna lermassor ur älven. Dessa hade arrendatorn grävt upp med motiveringen att älven varje år spolat bort en mängd jord högre upp på land vid de årliga översvämningarna under vinterhalvåret. För en arkeologiintresserad person skapade synen av denna lermodd rena julaftonstämningen. Ur leran kunde jag omgående plocka fram 5 stycken yxor av vikingatida och tidig medeltida typ. Dessutom ett par doppskor till svärdsskidor av vilka en till sitt utseende är identisk med en doppsko, som man fann i Lund vid de utgrävningar, som företogs vid anläggandet av PK-bankens lokaler. Denna doppsko uppges härstamma från åren 1100-1150. Dessa vapendetaljer tillsammans med en hel del andra anser jag tyder på, att ett slag en gång har stått vid de förmodade bryggor, som tidigare får anses ha funnits utefter älven. Fyndplatsens läge strax nedanför den ovan omtalade förmodade befästningsanläggningen, anser jag ger ökad tyngd åt att det kanske verkligen var resterna av kastellet, som arrendatorn avlägsnade. Säkerligen gav sig stadsborna i Kongahälla inte i handgemäng med en överlägsen fiende utan att ha ganska nära till det skyddande kastellet. Den del av vendernas här, som ridit över Brattåsen och tog stadsborna i ryggen, borde säkerligen också ha avskurit de kämpande försvararna på bryggorna från kastellet, om detta legat långt

bort från bryggorna på den s.k. Klosterkullen. Kanske kan också själva namnet "Kastellegården" innehålla en anspelning på att gården har det nära läge till det en gång existerande kastellet i Kongahälla.

Att man vid de tidigare större utgrävningarna på 1890-talet och 1950-talet inte funnit några lämningar av det tidigmedeltida eller vikingatida Kongahälla och inte heller träffat på någon större mängd vapendetaljer, som kan hänföras till det stora slaget den 10 augusti 1135 kanske helt enkelt beror på att man har undersökt fel områden. Kanske är det så, att kastellet och slutstriden om Kongahälla vid vendernas överfall inte alls stod omkring den kulle, som idag kallas för Klosterkullen. Vid de utgrävningar, som företogs på Klosterkullen på 1890-talet, fann man under resterna av augustinerklostrets stensatta golv ett brandlager varav slutsatsen drogs, att någon tidigare byggnad på platsen brunnit. När branden skedde eller vad som brunnit kunde man dock inte med den tidens metoder avgöra. Massgravarna efter slaget, om dessa kan påträffas, skulle säkert kunna ge mycket värdefull information om händelseförloppet den olyckliga dagen i Kongahällas historia. Kanske jordades de stupade omedelbart utanför kastellet, som eventuellt stod på det ställe där Kastellegårdens huvudbyggnad nu ligger. Antalet döda har av Snorre Sturlasson angivits till så många som 6000.

Av den beskrivna striden mellan stadsborna, som sökt skydd i kastellet och de anfallande venderna framgår några upplysningar om kastellet. Det berättas, att en vender med ett svärd stack till en av försvararna genom kastellets port. Denna bör följaktligen ha bestått av något sorts galler. Från befästningarna i kastellet slungade befolkningen stötar mot venderna. Dessa befästningar kan därför ha bestått av några utskjutande språng. När dagen led mot sitt slut och försvararna, varav redan många hade stupat eller var sårade, började få brist på vapen, beslutade sig försvararna för att kapitulera sedan de fått löfte om fri lejd. Dessförinnan hade en från landsbygden utanför Kongahälla rekvirerad undsättningsstyrka på cirka 200 man redan fått sätta livet till. Efter det att stadsborna givit sig åt venderna togs åtskilliga tillfånga för att senare bli trälar i vendernas land. Andra blev i stället ihjälslagna. Kanske var det de, som vägrade, att överlämna sina ägodelar till venderna som drabbades av detta öde. Säkerligen gömde stadens invånare sina dyrbarheter inuti kastellet innan de öppnade porten för sina motståndare. En del av dessa undangömda ägodelar kanske fortfarande finns bevarade i marken på den plats, där kastellet en gång stod.

Tidigare publicerad i: Hugoson, M., *Kongahälla, förintad stad*. Skövde, 1985.

Opphavet til Konungahella

Halvdan Koht

Slik som Kungälf — det gamle Konungahella — er lagt, slik har det vori vanleg å legge byar i både gamal og ny tid, — att med ei elv og eit stykke ovanfor elvosen, helst så langt opp som det mogleg eller lagleg å koma med skuter. Med slikt eit læge var byen best mogleg trygga på sjösida, og — det som kanskje var det viktigaste — han kom nærare inn i det opplandet som skulle sørgje for varer for han til å handle med. Slik ligg i Noreg byar som Sarpsborg, Drammen og Skien. Slik ligg gamle storbyar som London og Paris. Slik låg det gamle Brügge i Flandern. Slik ligg unge byar på den amerikanske austkysten som Quebec, Boston, Philadelphia, Richmond. Men naturvilkåra kunne skifte, t.eks. med oppsanding i elva, eller hamna kunne bli mindre lagleg når større skip kom i bruk. Konungahella fekk konkurrenter som tevla byen ut.

Kva veit vi så om opphavet til bybygginga på Konungahella?

Vi kan trygt gå ut ifrå at Konungahella frå fyrsten heitte berre Hella.

Ordet ”hella” meiner på norsk ein stor flat stein. I gamal tid vart det mykje nytta om ei steinflate på stranda som hövde til å legge innåt med båt, og det vart til eit namn når denne steinflata jamt vart brukt til landingsplass. Langs med den gamle norske havstranda finns det eit 40-tal slike Heller alt ifrå Götaelv til Lofoten, men ingen stad så mange som i Bohuslen; der er det minst 10 av dem.

Låg Hella sers lagleg til, kunne ho bli ein lasteplass for varer. Då kunne ho bli kalla Lahelle. Slike Laheller finns berre i Sör-Noreg, 9 i talet, lengst aust i osen til Glomma der no byen Fredrikstad ligg, og lengst ved i byen Eigersund. Elles kan ein finne Hella samansett med andre ord, 20 til av slike namn, derav to — omfram Konungahella lengst sør i Bohuslen; Det er Smedshella i Forlanda sokn og Skamhella (d. er den stutte hella) i Holta sokn. Ein annen stad i Noreg finn vi Hella samansett med eit kongsnamn; det er Håkonarhella (no uttala Håkhedlo) eit stykke utanfor Bergen. Etter tradisjon som synes pålitande, fekk ho namnet etter kong Håkon Adalsteinsforter (den Gode) som døydde der kringom året 960.

Når Hella attmed Götaelv fekk namnet Konungahella, måtte det vera av di at kongar møttes der. Skulle ho ha fått namn etter berre *ein* konge, måtte det ha vorti Konungshella.

Ein kunne gisse på at dei kongane det her vart spørsmål om, var vikingkonger eller "sjökongar" som søkte hit opp med rovet sitt eller lå her og lurte på rov. Vi hører om at vikingar nytta Brennøyerne utanfor Götaelv på denne måten. Men eg trur lite på at vikinghovdigane kalla seg kongar, så det var visst ikkje frå dem at Konungahella fekk namn.

Det er rikskongane vi må rekne med, og når dei kunne nytte denna Hella til møtesstad, så må det alt fra før ha vori noko busetning og noko av ein kjøpstad der.

No veit vi at det var gamal handel kringom osen til Götaelv. Det er gjort eit stort myntfunn heilt utmed osen, i Harestad sokn attmed Nordre elv, såleis ikkje så svært langt ifrå det gamle Konungahella. Det var arabiske myntar, laga kringom år 900; så på den tida har handelen frå österlanda nådd fram heilt dit. Men ingen ting vitnar om at Konungahella spela noka rolle i denne handelen.

Handel og samfersel har vel gjort sitt til at dei nordiska rika tok til å bli samla på den tida. Da vart det strid om det gamle småriket som den gongen heitte Ranrike, det som no er Bohuslen. Kringom år 900 kom den norske kongen Harald Hårfagre med flåten sin til Götaelv. Götane hadde sperra ho med eit påleverk, ("stik", på svensk stäke). Men kong Harald — så fortel hirdskalden hans, Thorbjörn Hornklove — batt skipa sine til påleverket og heldt slag med götane. Han vann siger og la så heile landet under seg.

Striden om landet var ikkje dermed slutt. Men den endelege avgjersla som gjorde som gjorde Ranrike til ein part av Noregs rike, synes ha komi med den hæferda som kong Håkon Adalsteinsfostre gjorde mot götane i 950-åra. Han sette visst brorson sin, kong Trygve Olavsson, til styrar for seg i Ranrike, og da så sia Vestergötlandsjarlen Ragnvald Ulvsson gifte seg med dotter til kong Trygve, var nok det norske herredömet her trygga med fred og venskap.

No er det fortalt i den islandske Njålssaga at kong Harald Gråfeld, ettermannen til kong Håkon, og mor hans, dronning Gunnhild, hade sessen sin "aust i Konungahella", — det skulle da vera ein gong i 960-åra. Det blir da nemnt både kongshall og jamvel ei steinhall. Men Njålssaga, skriven bortimot år 1300, er tvertigjennom så uhistorisk så det er uråd å feste lit til det ho fortel, og alt dette om kongssessen i Konungahella på den tida må vi uhjelpeleg stryke or historia. Der er noko som sagaskrivaren har ført over ifrå kunnskap om seinare tider.

Sameleis er det visseleg med forteljinga i saga om kong Olav Trygveson, at han møttes i Konungahella med den svenske enkedronninga Sigrid Storråde, — det skulle da ha vori i 990-åra. Alt det som er fortalt om dei to er så romantisk tillaga at vi ikkje kan ta det for historisk. Det kan nok vera rimeleg at kong Olav møttes med verbror sin, Ragnvald jarl, ein stad på grensa mellom dei to rika, og da kunne det falle naturleg for seinare saga-

skrivarar å gå ut ifrå at det var i Konungahella. Men det gjev da inga historisk visse.

Det kan vera eit spørsmål om vi ikkje kjem på tryggare historisk grunn med saga om kong Olov Haraldsson (den Heilage); for meldingane om hans liv vart oppskrivne tidlegare enn om dei andre norske kongane, likevel ikkje före ei hundre år etter han var död. Vi har greitt vitnemål om at herredömet hans over Ranrike var fast og sterkt. For vi hörer at han gav den store garden Vettaland længst nord i fylket til tenestemannen sin Brynjolv med tillnamnet Ulvalde (d.e. kamél) og sette han som lendmann der. Det torer vi ta for sanning, sia Brynjolv var ættfar til storfolk som sat der på gården enda kringom år 1200 og nok hade greie på ættetalet sitt. Garden hörte visseleg med til det jordegodset som Harald Hårfagre hade tileigna seg i Ranrike såleis som han gjorde i andre norske smårike. Og vi torer gisse på at Hella attmed Götaelv var med i det kongelege jordegodset. Men det er berre ei gissing.

Om kong Olav Haraldsson hörer vi no at Ragnvald jarl fikk i stand sit fredsmöte i Konungahella med den nye svenske rikskongen Olav Eriksson (Skotkonung). Etter den tidrekninga Snorre Sturlason sette opp, skulle dette ha vori i året 1019. Og det ville da bli det fyrste kongemötet på denne Hella. Men nett i forteljinga om hopehavet mellom desse to Olav'ane er det så mykje segndiktning — og hos Snorre så mykje konstruksjon — så vi kan ikkje lite altfor trygt på det, enda så rimeleg det kan synes.

Det same gjeld forteljingane om hopehavet mellom Olav Haraldsson og ettermannen til den svenske kong Olav, Anund Jakob. Dei òg skulle ha hatt eit möte — som måtte ha vori i året 1026 — i Konungahella. Vi er nöydde til å setta spørsmålsteikn hér òg. Men vi torer nok legge attåt at på den tida heldt det visst på å laga seg ein by på denne "Hella".

Frå denne tida er det gjort eit stort myntfunn attmed Götaelv, med penger frå både England, Tyskland og Danmark. Men det er attmed den søndre elva, helt utmed osen, så sjölve Konungahella kjem ikkje med her heller. Og det merkelege mötet som kong Magnus den Gode heldt med danskekongen Hardeknut i 1038, der dei gjorde arveavtale seg imellom, er sagt i kjeldene var halde attmed Götaelv eller på Brennøyane. Konungahella er ikkje nemnt. Men det kunne no vera av di at denne byen var ikkje så lagleg for möte med den danske kongen.

Vissare greie på at no var det by på Hella, får vi av det som sogune fortel om at både kong Magnus (1035-47) og kong Harald Hardråde (1046-66) i visse höve kom og budde i Konungahella, så det skulle de vera ein kongsgard der. Dermed blir det rimeleg å sette opphavet til byen til fyrste halvta av 1000-talet.

Sonen til kong Harald, kong Olav Kyrre (1067-93) budde i det minste somtid i Ranrike og døydde der på ein gard, visseleg da ein kongsgard, som i dei gamle sagahandskriftene blir skrivne ulikt, men som P.A. Munch

vel med rette identifisert som Håkeby i Tanum sokn. Men det var, heiter det, i Konungahella at han møttes i 1068 med den danske kongen Sven Estridsson, — ”slik som skikken var med kongene,” står det i det gamle sagahandskriftet Morkinskinna (og derifrå i Fagrskinna). Der vart det da gjort fred mellom Noreg og Danmark. Det var fyrste gongen ein dansk konge kom der, og det skulle, etter rekninga i dei norske sagaene, vera det tredje kongemötet der.

Så fekk desse kongemöta i Konungahella toppunktet sitt — og samstundes avslutninga — i det dramatiske mötet i året 1101 mellom alle dei tre nordiske kongane, — den norske Magnus Berrfött, den svenske Inge Stenkilsson, den danske Erik Eiegod. Dei gjorde da fred for heile Norden.

Det er såleis klart at Hella fyrst kan ha fått namnet ein gong på 1000-talet eller kanskje snarast etter år 1101.

Men likså klart er det at det da alt för var ein handels- eller marknadsplass, ein kaupang eller köping, der på staden. Den får vi enedleg höre noko sikkert om under kong Sigurd Jorsalfare (1103-30). Her er vi i det lukkelege tilfellet at vi har opplysningar frå ein mann som på den tida sjölv levde i byen. Det var den kjente islendingen Jon Loptsson, sjölv ein dotterson til kong Magnus Berrfött. Det var i gutedagane, til han var 11 år (1124-35), at han budde og vart oppfostra i Konungahella. Men han var ein vaken og evnerik gut, og han har sjölv fortalt om minna sine derifrå til Snorre Sturlason, som han kom til å bli fosterfar for.

På den måten får vi kunnskap om at etter kong Sigurd haddi komi heim att frå Jerusalemsferda si (i 1111), tok han beint fram Konungahella til hovudsessen sin. Og når det da blir sagt at han ”styrkte” byen mykje, så tour vi gisse på at han da gav byen kjøpstadrett. Difor ser vi da òg at den normanniske historieskrivaren Ordericus Vitalis (som skreiv omlag 1130) rekna opp byane i Noreg, seks i talet, da var Konungahella ein av dem, jamstelt med Sarpsborg, Oslo, Tönsberg, Bergen og Trondheim. Det fans andre ”kaupangar” som andre bokskrivarar på den tida ville ta med; men dei kunne ikkje koma opp i den fullgilde kjøpstadrekka.

Kong Sigurd bygde eit ”kastell” i byen, med vassgrav i kring etter européisk mönster, og inni kastellet kongsgard og kyrke. Til denne kyrka gav han den dyre helgedomen som han hade fått av kongen og patriarken i Jerusalem, ein spån av den heilege krossen. Han hade lova å gje denne kostelege spånen till Olavskyrka i Trondheim; men der hade bror hans, kong Öystein, bygd kyrke, og Sigurd valde da heller å la krossenspånen vera i den kyrke, han sjölv bygde. Dette var da ei krosskyrke om ho så vanleg vart kalla ”kastellkyrka”. Ho vart högtideleg vigd i 1127, og kong Sigurd gav ho andre helgedomar òg. Til å göyme dem i fekk han eit fint skrin hos den danske kongen Erik Emune, og sjölv gav han ei altartavle som han hade fått gjort i Grekland.

Jon Loptsson har fortalt om at byen om somaren 1135 vart herja av ei fæl farsot, serleg med hundegalskap, og folk vart så oppskremt at mange ville flytte bort. Dermed får vi med det same ei opplysning som kan gje oss eit bilete av det handelslivet som var knytt til Konungahella; for vi hører at rømingane siglde bort på 13 lasteskip som da åpenbert hørte til i byen. Samstundes får vi veta at det framfor bryggene låg 9 kjøpmannsskip som blir kalla "austrfararskip", det vil seia at dei før i handel på Östersjölönda, og at dei truleg var i eiga till framande kjøpmenn. Desse skipstala er dei einaste vi har frå nokon norsk by på den tida. Dei vitnar just ikkje om nokon stor handel, og det ligg nok i at Konungahella ikkje hade noko stort oppland som kunne produsere utførselvarer; dei enaste slike som vi veit om, er gryter og sleiver av kleberstein (på svenska täljsten). Men byen hade da i det minste komi med i den Östersjöhandelen som på den tida kom i gang, og har vel da serleg innført salt; i det tilfellet kan vi rekne med att folk ifrå byen var noko med sild-fisket utanfor Skåner.

Så kom det store overfallet av vendiske sjörövarar på larsokdagen, 10. august 1135. Om striden den dagen og dei neste dagane, og om koss byen og festninga vart herja og brent, har vi den dramatiske forteljninga hos Snorre hundre år etterpå med Jon Loptsson til heimelsmann. Snorre, som visst da sjölv hade vori der i byen, legg attåt: "Kjöpstaden i Konungahella har aldri komi seg upp — att slik som var för var."

Dette siste er kanskje likevel ikkje rett. Snorre har nok tenkt seg at byen var rikare före 1135 enn han i sanning var. Han skriv at före den tida var ingen by i Noreg rikare enn den. Visst er det at han vart bygd opp — att etter herjinga, og folketalet vaks så mykje at der vart bygt tre kyrker. Det er berrsynt at det var bruk for ein kjøpstad der. Kongane kom der titt, og dei hade jam tein syslemann sittande der. At byen var viktig, har vi vitnemål om i at det var mykje strid om han i borgarkrigane. Og at han var rik, ser vi av notisen om at kong Sverre i 1178, med det sama han hade teki kongsnamn, tok ein skatt av byen på tjue fulle merker sølv.

Men samstundes, på 1100-talet, fekk Konungahella ein konkurrent i den nye svenske byen Lödöse (i gamal form Ljodhus) eit stykke lenger oppmed elva, og den hade visseleg eit rikare naturleg oppland i Vestergötland. Tevlinga mellom dei to byane var ein led i tevlinga mellom Noreg og den nye makta som vaks fram i Sverige på 1200-talet. Det fortel noko om både økonomisk og politisk maktskifte at no vart det Lödöse som var mötestaden for kongane.

Ein annan, og til slutt enda farlegare medtevlar fekk Konungahella på 1200-talet i den nye kjøpstaden Marstrand, grunnlagt av den norske kongen Håkon Håkonsson. Det var denne byen som endeleg utkonkurrerte Konungahella da det store sildfisket slo til utanfor Bohuslensstranda på 1500-talet.

I disse hundreåra hade Konungahella den viktige stillinga som den ytarste norske grensebyen. Difor vart han festningsby. Håkon Håkonsson tok til med festningsbygging på Ragnhildarholm, Håkon Magnusson bygde det sterke Bohus straks etter 1300. Her var forposten for det norske riket så lenge det hade sjölvstendet sitt.

Tidigare publicerad i: *Bygden kring älvarna*. Kungälv under 1000 år. Vänersborg, 1959.

Kongahällas gruvliga skövling av venderna i dag för 800 år sedan

Ett blodigt blad ur Nordens forntidshävd

Sign. Eirik

I dag kan Kungälv fira ett märkligt 800-årsminne. Larsmässodagen den 10 augusti 1135 plundrades nämligen det nuvarande Kungälvs föregångare den mäktiga köpstaden Kongahälla, så grundligt av vendiska vikingar att det ej mera återuppstod i sin forna glans.

Detta Kongahälla var beläget ca fyra km. väster om der nuvarande Kungälv och låg utbrett på stranden av Nordre älv på det område i Ytterby socken där Castellegården nu ligger. Första gången staden omtalas är i Nials saga där det berättas att Harald Gråfäll och Gunhild kungamoder vistades där vid en tidpunkt som kan bestämmas till omkring 969. Redan då hade staden gator och Gunhild bodde, berättas det, i ett hus av sten. Framtill år 1135, då Kongahälla drabbas av olyckan, finnes staden ofta nämnd i hävderna som en mäktig handelsstad men kanske allra oftast som en mötesplats för kungar och furstar, ett slags Nordens Genève, där man kanske inte ordade så mycket om pakter och sanktioner men väl slöt fred och förlikning. Mest känt är väl trekungamötet i Kongahälla år 1101, då en svensk prinsessa som underpant på ingången fred förmäldes med den norske konungen Magnus Barfot. Som drottning kallades hon därför Margareta Fredkulla.

Sin storhetstid hade staden under Sigurd Jorsalafares tid 1103-1130. Han gynnade dess handel på allt sätt, och han lät anlägga ett kastell av sten och torv under vilket uppfördes flera byggnader, däribland en praktfull kyrka, kallad Kastalakyrkan efter borgen eller Helga Korskyrkan efter det heliga kors som konung Sigurd erhållit i Jerusalem som gåva av konung Baldvin och sedan skänkt till den kyrka, han lät uppföra i Kongahälla. Bland Sigurds övriga gåvor till kyrkan märktes en antemensale ”av koppar och silver, väl förgylld och prydd med emalj och ädla stenar”, samt plenarium eller mässbok skriven med guldbokstäver, en gåva av patriarken i Jerusalem och till slut ett relikskrin som Sigurd förärats av danske konungen Erik Emune.

Som bidrag till stadens försvar ägde var och en som var bosatt i staden eller de närmaste häraderna skyldighet att för varje år och för varje familjemedlem över nio år leverera fem stenar lämpliga till kastvapen eller också fem pålar fem alnar långa och vassa i ena ändan att användas till borgens palissader. Dessa pålar kunde emellertid även användas i striden och Kongahällas arsenal torde ha varit rätt välförsedd.

De flesta uppgifter vi ha om Kongahälla har vi genom Snorre Sturlason, och han har i sin tur fått dem av Jon Loftson som var så gott som ögonvittne till vad som nu kom att hända. Vi följa Snorres berättelse mer eller mindre ordagrant.

Hemska järtecken förebåda att något kommer att hända

Fem vintrar efter konung Sigurds död hände det stora tidender i Kongahälla. Där voro då sysselmän Guthorm, son av Harald Flette och Sämund Husfröja. Han var gift med Ingeborg, dotter av prästen Anders Brunsson (obs. celibatet var ännu inte infört); deras söner hette Paul Flip och Gunne Fis. Åsmund hette Sämunds oäkta son. Anders Brunsson var en mycket märklig man; han var präst vid Korskyrkan, Solveig hette hans hustru. Hos dem fostrades och uppföddes Jon Loftson och var 11 vintrar gammal; Loft Sämundsson präst var också där, Jons fader. En dotter av Anders präst och Solveig hette Helga, som Einar var gift med.

Det hände i Kongahälla natten till första söndag efter påskveckan att där blev ett stort gny ute i gatorna i hela staden, som när konungen for med hela sitt följe och hundarna blevo så oroliga, att man icke kunde hålla dem inne, utan de bröto sig ut, men alla de, som kommo ut blev galna och beto allt som kom i deras väg människor och boskap, och allt som blev bitet, så att blod kom ut, blev rasande, och allt som bar på foster miste fostret och blev rasande.

Sådana förebud hände nästan var natt från påsk till Himmelfärdsdag. Människorna räddes mycket vid dessa under; många gjorde sig redo att flytta bort, sålde sina gårdar och foro upp i landet eller till andra köpstäder, och de, som voro de visaste, funno det märkligt och voro rädda att detta skulle varsla om stora händelser. Men Anders präst talade på Vitesöndag (pingstdagen) länge och vältaligt om stadsbornas fara och bad dem "fatta mod och icke lägga den dyrbara staden öde utan hålla vakt mot eld och ofred och bedja Gud om misskund".

Larsmässodagen avseglade tretton byrdingar till Bergen, elva sjönko med man och allt den tolfte förliste medan besättningen lyckades rädda sig, medan den trettonde med Loft präst ombord kom oskadd fram till Bergen. Erik Emune, danakonung och Assur, ärkebiskop (i Lund) hade båda sänt varningar till Kongahälla; en stor vendisk flotta var ute på härjningståg i Kattegatt och hade överallt haft framgång. Stadsborna aktade emellertid ej

på dessa varningar utan hade återigen blivit sorglösa när den första skräcken lämnat dem.

Venderna kommer!

Larsmässodagen då högmässan hölls, kom emellertid venderkonungen Rettibur till Kongahälla med trehundra snäckor; på varje snäcka var det 44 man och två hästar. Dunimiz och Unibur, två hövdingar, rodde med en del av styrkan upp för den östra älvarmen runt Hisingen och kommo så ovanifrån till staden medan en annan del gick upp för den vänstra armen. De lade till vid "pålarne" (troligen pallisader, som stadsborna anlagt till skydd mot anfall från sjösidan eller pålrader neddrivna i älven för att spärra farleden) förde i land hästarna varpå denna del av hären tog vägen runt om Brattås ned mot staden.

Stadens befolkning var samlad till högmässa i Kastalakyrkan, när underrettelsen kom, att en stor flotta nalkades staden medan en här red över Brattås. Folket skyndade till vapen, ty man såg genast, att det ej var vänner som nalkades. Nio österfararskepp, som lågo på älven blevo målet för det första anfallet. Köpmännen som ägde båtarna försvarade sig emellertid tapert och understöddes därav av folket på stranden, som överöste venderna med en skur av pilar. Till slut dukade emellertid köpmännen under för övermakten men då hade venderna mist halva sin flotta. (Hur nio handelsfartyg som lågo för ankar och ej kunde ha varit avsevärt mycket större än de anfallande fartygen, kunde sänka 150 skepp är dock en gåta, hade Sigurd Josalafare bland mycket annat importerat den grekiska elden?)

När handelsfartygen erövrats flydde stadsborna upp till det befästa kastellet medan venderna gingo i land och räknade sina förluster. Dessa befunnos mycket stora och i harmen däröver plundrades och nedbrändes den övergivna staden. Venderna tågade därefter upp mot kastellet. Kung Rettibur bjöd fri lejd samt rättighet att behålla vapen, kläder och guld. Men alla ropade emot, några kastade stenar, andra sköto och snart var striden i full gång. Manfallet var stort på ömse sidor men störst bland venderna som voro de anfallande.

Innan venderna omringade kastellet hade Solveig, Anders prästs hustru, och två andra kvinnor flytt uppåt land för att båda upp befolkningen. När de kommit till Solberg skars där härpil, som sändes till Skurbaga, där trakten män samlats till sammanskottsöl. (Solberg o. Skurbaga voro troligen två byar i trakten av det nuvarande Kungälv). En av de närvarande en bonde vid namn Ålve Miklemun, var tydligen i det rätta humöret, ty han sprang upp tog sin hjälm och sin sköld och ryckte till sig sin yxa och sprang ut samt försökte få de andra med sig. De andra männen voro emellertid tveksamma och skylldes på att de inte kunde göra någon nytta mot övermakten. Då gick Ålve själv, medan de andra följde efter för att

hjälpa honom, om han skulle råka illa ut. När han kom fram till borgen rusade åtta vender emot honom men han svängde yxan runt huvudet, med främre kanten av yxan träffade han en av vunderna som försökte nalkas honom bakifrån så att käken och huvudet klövs och i samma hugg klöv han huvudet på en annan ända ned till axlarna. Sedan sköto de på varandra och Ålve dödade ytterligare två men också Ålve blev svårt sårad. Icke förty sprang han efter de fyra återstående vunderna som tagit till flykten och dräpte ytterligare två, när de skulle gå över ett dike, men han fastnade själv i diket, varifrån han dock blev uppdragen och hemförd av sina tillskyndande vänner. Endast två av de åtta vunderna undkommo.

Till Skurbagar hade under tiden anlänt 720 man, av vilka dock 480 återvände utan att ta del i striden, medan däremot de 240 övriga tågade ner till staden och stupade till sista man.

Under tiden stod striden het om kastellet. En av vunderna gick så nära att han kom alldeles intill kastellets port och stack med svärdet till den man, som stod innanför porten, men männen därinne anföllo honom med skott och sten; han var utan sköld men så trollkunnig att inget vapen bet på honom. ”Då tog Anders präst vigd eld och signade den och satte den på en pilspets och gav den till Asmund. Han sköt denna pil på den trollkunnige mannen, och detta skott bet så, att han icke trängde efter mer, utan föll död till jorden. Då buro sig hedningarna illa åt, tjöto och skällde.

Vapnen börja tryta, kastellet, måste ge upp den ojämna striden

Nu började det emellertid bli ont om ammunition och vapen för försvararna. Detta märkte vunderna och fördubblade därför sina ansträngningar. Kongahällaborna hade redan tidigt förbrukat alla sina pilar och spjut, sedan hade de försvarat sig med stenar och till slut med störar. När det började bli ont om dessa höggo de varje stör i två delar och striden fortsatte med oförminskad styrka. Så småningom blevo emellertid båda motståndarna trötta och venderkungen lät därför bjuda fred, de kristna skulle få behålla vapen och kläder och så mycket, som de kunde bära bort från kastellet.

Sämund Husfröja var nu fallen och man gick med på att uppgiva borgen mot venderkonungens lejd. Lejden hölls emellertid ej utan alla blevo tillfångatagna, — män, kvinnor och barn. De som voro sårade eller så unga att de ej kunde medföras, dräptes. Vunderna togo alla föremål i kastellet och plundrade kyrkan på allt dess innehåll. De togo det heliga korset och förde det bort och de togo också tavlan framför altaret. Anders präst gav kung Rettibur en silverprydd och förgylld pikyxa och hans systerson Dunimiz en guldring, varav de förstodo att han var en betydande man. Konung Rettibur gav nu Anders präst kyrkan tillbaka, jämte skrinet, det heliga korset, plenariet och fyra klerker. ”Men hedniska män satte eld på kyrkan och alla de hus, som voro i kastellet, men den eld, som de hade tänt

i kyrkan slocknade två gånger, då höggo de kyrkan ned, och då tog det till att låga överallt inuti och brände som andra hus”.

När kastellet var avbränt tågade venderna ned till sina båtar för att räkna bytet och mönstra sin här. Då befunnos förlusterna vara så stora, att man tog allt folket till fångar och fördelade dem mellan skeppen. Anders präst kom då till kungaskeppet med det heliga korset och det kom då så stor hetta över detta att alla tycktes nära att brinna upp varför kungen lät spörja prästen, varav detta kom. Han sade då, att den allsmäktige Gud, som kristne män trodde på, sänt dem detta tecken på sin vrede, då de voro djärva nog att hava i händerna hans pinoredskap, de som icke ville tro på sin skapare, ”och så mycket kraft följer med korset, att det ofta förut skett liknande järtecken, och några mer uppenbara, över hedniska män, när de hade det i händerna”.

Konungen lät då sätta prästen i skeppsbåten och överlämnade det heliga korset till honom, varefter venderna med stakar sköt båten in mot bryggan. Han förde samma natt det heliga korset till Solberg i nuvarande Ytterby och därifrån till domen i Nidaros.

Men konung Rettibur och hans här for åter till Vendland och de som blivit tagna till fångar gingo en lång trældomstid till mötes. En del blev visserligen utlösta och återvände till Norge men ”de kommo alla till mindre trevnad än förr. Köpstaden Kongahälla har aldrig fått slik uppkomst som förut.”

Kastalakyrkans relikor finnes fortfarande kvar?

Finnes nu något bevarat från gamla Kongahälla? Ja, grushögen, där staden stått, samt några små obetydliga fynd man gjort i denna. Någon större utgrävning har nämligen inte skett. Däremot är det möjligt att det relikskrin, som omtalas i det föregående fortfarande finns till.

För några år sedan, närmare bestämt i Göteborgs och Bohusläns fornminnes förenings tidskrift 1932/1933, framförde nämligen Haakon Shetelig den gissningen att det berömda Camminskrinet skulle vara samma skrin som en gång tillhört Kastalakyrkan i Kongahälla. Shetelig hade fått idén av intendenten för Kgl. Livrustkammaren, baron Rudolf Cederström, men han var den förste som återgav den i tryck. Hans sammanställning av vad det är som talar för Camminskrinets identifiering med Kongahällaskrinet verkar onekligen övertygande även om absolut visshet aldrig kommer att vinnas.

Shetelig har tidigare sysselsatt sig med Camminskrinet, som förutom av honom behandlats av tyska forskare och av Ewert Wrangel. En liten beskrivning kan vara på sin plats (en avgjutning finnes annars på Göteborgs museums arkeologiska avd.). Skrinet är av trä täckt med utskurna benplattor, fästa med bronsbeslag. Bronsbeslagen äro prydda med kraftigt modellerade djurhuvuden och graverade bårder med rankor och bandmotiv.

Benplattornas yta är täckt med en frodig djuornamentik. Genom denna ornering kan skrinet bestämmas som tillhörande den s.k. Jellingestilen, som härskade i Norden i andra hälften av niohundratalet och första delen av tusentalet.

Vad är det som talar för att detta skrin är identiskt med skrinet i Kastalakyrkan? Jo, först och främst vissa detaljer i Snorres livfulla berättelse om stadens plundring. När kastellet var intaget hade kung Rettibur först skänkt kyrkan med dess relikier däribland också skrinet till Anders präst. Men hedningarna respekterade sedan ej denna konungens order, utan Anders präst blev förd ombord på konungens skepp såsom fånge, liksom de lade beslag på relikerna. Genom ett underverk återfick emellertid Anders präst friheten och korset. Däremot nämnes ingenting om skrinet och de andra dyrbarheterna, som rövats bort från helgedomen och vilka Snorre samvetsgrant uppräknat flera gånger i berättelsen. Det är alltså troligt att de fraktades till vendernas land.

Kung Rettibur övergår sedan till kristendomen. Under plundringen av Kungahälla har han visat uppmärksamhet mot prästen och velat skona kyrkan och relikerna. Det omtalas också, att prästen blivit förd ombord på kungsskeppet jämte korset. Troligen fördes också kyrkoprydnaderna dit. Det ligger då nära till hands att konungen hade tagit väl vara på kyrkans prydnader, om han visade böjelse för kristendomen.

Staden Cammin (nu: Kamień Pomorski, red:s anm.) ligger på nordkusten av Pommern vid Camminer Bodden en strandsjö som bildar utloppet av sundet Dievenow (nu: Dziwna, red:s anm.) mellan ön Wollin och fastlandet. Staden nämnes första gången 1107 och blev sedermera biskopssäte år 1175 med en katedral bygd av hertig Kasimir. Det är ju troligt att skrinet som nu innehåller relikier från den heliga Cordula, en av de elvatusen jungfrur, som tillsammans med Ursula led martyrdöden, har stått där sedan byggnadens tillkomst, vilket bara är 40 år efter Kungahällas plundring.

Camminskrinet tillhör Jellingetiden. Det bör då, när kung Erik Emine gav det till Sigurd Jorsalafare, ha varit hundra år gammalt eller något mera. Däri ligger dock inget orimligt. Verkliga praktpjäser har alltid haft sitt värde. Och de ha nog också alltid varit sällsyntheter. Det enda arbete av samma slag, som vi känna är Hambergsskrinet. Man har anledning att tro att detta skin tillhört Knut den stores dotter Gunhild, som blev tysk kejsarinna under namnet Kunigunde.

Detta är i det närmaste vad Shetelig har att anföra, som talar för att vi har ett minnesmärke från det gamla Kungahälla bevarat till våra dagar. Hans bevisföring verkar så bindande, som man överhuvudtaget kan begära.

Tidigare publicerad i: *Göteborgs Morgonpost. Lördagsbilaga* 1935-08-10

Venderna i Kungahälla

Claes Krantz

Fem vintrar efter Sigurd Jorsalafares död (1135) hände märkliga ting i Kungahälla, berättar Snorre Sturlason i sina kungasagor. På natten en vecka efter påsk började det plötsligt dåna i gatorna över hela staden, ungefär som när kungen for fram där med hela sitt följe. Samtidigt blev alla hundar i staden galna, tjöt vilt och rusade ut. De bet människor och kreatur, och alla, som blivit bitna, greps också av galenslap. Detta upprepades natt efter natt under våren och tyddes av stadsborna som järtecken, bådande kommande olyckor. Folk gjorde sig redo att lämna staden, somliga sålde sina gårdar och drog till andra platser, och stor rädsla kom över alla. Men prästen i staden, Anders Brunsson, förmanade dem och bad dem visa mod och tillförsikt, inte lägga staden öde utan stanna och vara på sin vakt mot vad som än kunde hända. Så småningom lugnade sig också de upprörda, och ju mera tiden led, desto mera grep sorglösheten åter omkring sig.

Sommaren skred fram och intet oroväckande visade sig. Men bud kom från olika håll, bland annat kungen i Danmark och ärkebiskopen i Lund. De manade kungahällaborna att ta vara på sin stad, ty vendiska vikingar var ute med en stor flotta och vann allestädes seger över de kristna. Och på Larmässodagen — den tionde augusti — bröt ovädret ut. Menigheten var samlad i kyrkan, där prästen Anders predikade. Plötsligt, mitt under predikan, anlände prästens måg med bud om att en främmande styrka närmade sig staden från två håll, dels på älven och dels från höjden Brattås nordväst om staden. Härjarflottan, förd av konung Rettibur, omfattade trehundra skepp, och de hade delat sig i två styrkor. Den ena seglade upp genom Göta älv och närmade sig österifrån, den andra kom från väster genom Nordre älv. På varje skepp var det fyrtiofyra man och två hästar, alltså sammanlagt 13200 man och 600 hästar. En del av styrkan gick i land och grupperade sig i skydd av Brattås samt tågade så mot staden från landsidan.

När menigheten i kyrkan fick höra talas om detta, rusade de ned till staden för att gripa till vapen och rädda sin egendom. Nio köpmansskepp låg vid Kungahällas bryggor, och de visade venderna det första motståndet. Striden blev hård, men köpmännen och deras folk blev till slut nedgjorda. Venderna förlorade dock därvid etthundraåtta skepp. Stadsborna hade

understött köpmännen genom livligt skjutande från bryggorna, men när venderna steg iland, flydde borgarna upp i kastellet, medtagande allt vad de förmådde bära av sina ägodelar. Venderna tågade in i staden och satte eld på både den och köpmansskeppen. Därefter vände de sig mot kastellet och ordnade sig till strid. Först sände dock kung Rettibur bud ditin och erbjöd pardon, men borgarna svarade med höga stridsrop och började överösa venderna med ett regn av pilar, spjut och störrar. Manfallet blev stort på båda sidor, dock störst hos venderna.

Under tiden hade Anders Brunssons hustru Solveig med sina båda döttrar begett sig till den närbelägna byn Solberg och berättat, vad som hänt. Därefter sändes härpil till Skurbaga, som också låg i närheten. Många män var där samlade till gille, och en av dem, som hette Ålve sade:

”Stå upp, goda män, och tag edra vapen samt låt oss hjälpa borgarna, ty det skall tyckas var man, som spörjer det, vara en skam, att vi sitter här och lapar öl, medan goda män i staden sätter livet till för vår skull”.

De flesta var dock emot förslaget, eftersom de ansåg motståndet lönlöst. Då sprang Ålve upp och ropade:

”Om än alla andra stannar, ska jag gå ensam och en eller två hedningar skall dö för mig, innan jag faller”.

Så rusade han iväg och slogs besinningslöst. Sex hedningar fällde han till marken, innan han svårt sårad måste dra sig ur striden. Men hans sår läktes sedan, och han vann mycken ära för sin bragd.

Två ländermän kom med sjuhundratjugo man till undsättning, men den ene av dem drog sig feigt undan med fyrahundraåttio man. Resten stannade och kämpade, till dess alla låg på slagfältet.

Kungahällsborna fortsatte alltjämt att bjuda motstånd från kastellet. Flera av vendernas förnämsta män stupade. Kung Rettibur samlade då sitt folk till rådplägning, och en av hövdingarna yttrade därvid:

— ”Detta folk är ej gott att ha vapenskitte med, och om vi än tar allt det gods, som finns i denna stad, så kunde vi ha givit lika mycket till för att icke ha kommit hit, så många män och hövdingar har vi mistat. Först då vi började strida mot kastellet, hade de pil och spjut till värn, därefter kämpade de mot oss med stenar, och nu slår de oss med käppar som hundar. Därav ser jag, att deras försvarsvapen minskas, och vi skall än en gång fresta att gå emot dem”.

Så brakade striden åter lös, och den fortgick, tills båda sidor var uttröttade och behövde vila. Kung Rettibur bjöd då ännu en gång pardon, och stadsborna började tveka i valet, ty en av deras ledare, Sämund Husfröja, hade fallt. När venderna lovade, att intet skulle vederfaras försvararna, gav dessa upp. Men löftet bröts nästan i samma stund det gavs, fienderna trängde in i kastellet, fängslade män, kvinnor och barn förde dem ombord på skeppen, dödade alla sårade och sjuka, tog allt gods, som fanns i kastellet, plundrade kyrkan och satte eld på den och alla husen inom

kastelletts murar. Två gånger slocknade elden i kyrkan, och då högg vendarerna ned den med yxor. Det heliga korset och altartavlan tog de med sig. Men Anders präst gav kung Rettibur en silverprydd och förgylld yxa samt fick i gengäld behålla korset och altartavlan. Han förde sedan korset till Nidaros.

När fångar och gods tagits ombord, lämnade vendarerna Kungahällas ruiner bakom sig och seglade hem till sitt land. Ett högt pris hade de betalat för vad de vunnit. De fångna stadsborna hölls sedan länge i trældom i Vendland. Somliga av dem blev dock friköpta och kom tillbaka till Norge. Men Kungahälla blev från den dagen aldrig, vad det fordom varit.

Tidigare publicerad i: Krantz, C., *Göteborg och Bohuslän*. Uppsala, 1943.

Kungälv, skådeplatsen, för många märkliga och även blodiga tilldragelser, en gång Nordens mäktigaste stad

800 år ha den 10 aug i år förflutit sedan staden genom våld och brand jämnades med marken för att icke mer återuppstå i sin forna glans

Sign. Sj-m

Kongahälla var fordom en stolt och mäktig stad, som under sin glans dagar under 1100-talet utbredd sig på Kastellgårdens slätter, men har sedan dess flera gånger flyttats. Första gången fornsagorna tala om plats för konungamöte är omkring år 650, då konungen på Rogaland, Hjarleif den kvinnokäre, höll möte med den seländske konung Hreidar, vilken plats säkerligen varit Kongahälla. Det är även i anledning av att dåtida småkonungar så ofta här sammanträffade och höllo rådslag, som platsen sedermera erhöll sitt namn, som nu betyder konungars sal eller tillhåll. Enligt en av våra säkraste urkunder, Njalasagan, var Kongahälla stad så tidigt som i början av 900-talet.

Genom sitt läge vid riksgränsen samt emedan den var en av Norges största köpmannastäder kom Kongahälla att bli skådeplatsen för många märkliga och icke minst blodiga tilldragelser. För att trygga och värna staden mot fiender uppförde konung Sigurd, efter det han år 1111 återkommit från sin Jorsalafärd, en borg (Kastellet) med kungagård. Han ålade dessutom alla människor över nio års ålder, bosatta inom de närliggande häraderna, att var tolfte månad till borgen bära fem stenar eller störar att användas såsom kastvapen. Det skulle senare visa sig att detta var en mycket klok åtgärd, vilken skulle komma väl till pass. Han lät även bygga en kyrka inom Kastellet, som invigdes år 1127. Här förvarades en del relikier bl. a. spån av det heliga korset och framför altaret uppsattes en tavla, tillverkad i Grekland av koppar och silver, förgylld och prydd med emalj och ädla stenar.

I dessa dagar har man särskild anledning påminna sig Nordens då mäktigaste stads öden. Det är den 10 aug. 800 år sedan staden genom våld och brand jämnades med marken och den har sedan dess icke förmått återtaga sin dåtida ställning.

Larsmässodagen år 1135 hölls högmässa i Kastellkyrkan av Anders präst och stadsborna voro där församlade. Mitt under högmässan kommer prästens måg ilande till kyrkan med den sorgliga underrättelsen att en här med många skepp var på väg mot staden, samt att en del av hären red ned över Brattåsen. Det var vundernas konung Rettibur, som anlände med omkring 300 båtar med folk och hästar. Ryttaavdelningens avsikt var att falla staden i ryggen, under det att den andra delen lade till vid ”pålarna” (palisader till skydd för anfall från sjösidan). Då folket fingo veta nyheten sprungo de till sina hem och väpnade sig samt skyndade ned till bryggorna, där striden redan rasade mellan vunderna och några där liggande främmande köpmansskepp. Köpmännen försvarade sig tappert och innan de blivit övervunna hade vunderna förlorat ej långt från hälften av de i striden deltagande skeppen. Stadsborna blandade sig nu i striden och sköto på hedningarna. De förstnämnda voro ju många gånger underlägsna fienden och förmådde ej hålla ut. Medtagande sina skatter drogo de sig upp till Kastellet och förskanskade sig där.

Efter att hava plundrat och bränt staden drog nu kung Rettibur sin här mot Kastellet och lovade innevånarna att få förbliva frie män och behålla det de ägde om de ville giva sig. De ädle kongahälleborna ville ej mottaga denna ynnest utan besvarade hans erbjudande med en salva pilar och spjut. Striden rasade nu åter för fullt och många liv spilldes. Den vendiska hären blev dock mest illa åtgången.

Om denna fruktansvärda händelse hade bud gått upp till de närbelägna byarna Solberg och Skurbaga. I den sistnämnda var det gille och många män voro samlade där. Där var även en käck och modig bonde, som hette Ålve Stormund. Han stod genast upp och ropade: ”Låt oss stå upp, gode drängar, och tag edra vapen och låt oss fara och hjälpa stadsborna, ty det vill tyckas en skam för var man, som spörjer det, att vi sitta här och fylla oss med öl, medan gode män sätta sitt liv i fara för vår skull. ”De övriga voro dock icke hågade därtill. Ålve sade då: ”Om än alla män dröja efter, skall då jag gå allena, och dö skall en eller två hedningar för mig innan jag faller.”

I närheten av Kastellet mötte honom åtta fullt beväpnade hedningar, vilka omringade honom. Ålve svängde sin yxa över huvudet och skar med eggen strupen av en av dem, som stod bakom honom. I nästa ögonblick ven yxan framför honom och slaget klöv huvudet mitt itu på en annan. Själv blev han svårt sårad, men dödade ytterligare två på platsen. De övriga flydde, varav två sprungo till ett dike, där de funno sin död genom Ålves yxhugg. De av byfolket, som av nyfikenhet hade följt efter, togo honom med hem, där han åter tillfrisknade och hyllades för sin djärvhet. — Under tiden striden rasade kommo två ländermän till innevånarnas undsättning.

De hade med sig var sin här, tillsammans 720 man. Den ene vände genast han blev varse att fienden var så överlägsen. Den andre, som hette Sigurd,

skyndade med sina 240 man till staden och kämpade här en tapper strid och föll med alla sina kämpar.

Under denna tid kämpade stadsborna tappert. Då deras pilar voro slut, kommo den omtänksamma konung Sigurds stenar och störar till stor användning. När störrarna började tryta klövo de dem så att de fingo två av varje. Många av de tappre försvararna hade nu fallit och då venderkonungen åter under fagra löften bjöd fred, beslöto de att giva sig.

Det visade sig snart att dessa löften ej skulle bliva hållna, ty alla sårade, samt kvinnor och barn, vilka de icke ville föra med sig, blevo dödade. De övriga togos till fånga och gjordes till trälar. Allt gods och guld rövades, även kyrkans. Därefter sattes eld på kyrkan, men denna slocknade tvenne gånger och först sedan den huggits ned tog elden full fart.

Kongahällas storhetstid var för alltid förbi. Staden blev visserligen några år senare återuppbyggd men kunde aldrig återtaga den ställning den dittills hade innehaft.

Då man betänker att den anfallande styrkan uppgått till omkring 11000 man skall man vid en återblick på denna minnesrika och ödesdigra dag finna huru ädelmodigt kongahällaborna kämpade för att freda sin älskade stad från fiendens våld. Vad försvararna beträffar, beräknas stadens folkmängd vid denna tid ha varit omkring 14000. Man måste dock taga i betraktande den avfolkning som uppstod genom den skräck befolkningen något tidigare utsattes för. Av någon oförklarlig anledning blevo natten till den 14 april stadsborna nämligen mycket oroliga samt många hundar galna vilka anföllo människor och djur, som i sin tur blevo galna. Dessa och andra tilldragelser förskräckte folket och många sålde sina gårdar och begåvo sig till andra orter. (Endast till Bergen seglade tretton skepp med folk och gods, av dessa gingo 11 skepp under. Man kan uppskatta bara dessa till åtminstone ett tusen man.) Många kvinnor och barn satte sig i säkerhet i de närbelägna byarna. Återstående c:a 3000 till 4000 man var det, förutom Sigurds 240 man samt Ålve, vilka kommo till hjälp och utförde så hjältemodiga verk, som försvarade sig och sin stad på ett sådant storartat sätt. Striderna hade börjat på förmiddagen (budet kom in till kyrkan under högmässan) och varade till fram emot aftonen. Alltså omkring åtta timmar. Man måste medge att det var en storartad och hjältemodig bragd de ädla självförsvararna utförde om man tager i betraktande att inkräktarna i striden förlorade omkring två tredjedelar av sitt folk samt att stridsvapen voro pil och båge, stenar och störar. Att de till sist blev tvungna att giva sig i fiendens våld är icke något förnedrande, ty de hade gjort allt vad i deras makt stod för att rädda sin stad och sina käras hem.

Detta är visserligen icke den enda stora strid som avgjorts i staden eller dess närhet, ej heller någon glädjande tilldragelse. — De tappre från världs- och andra krig hyllas ju och kommas ihåg — och då bör ju även den numera visserligen icke så mäktiga men ändock så natursköna och

minnesrika staden Kungälv på 800-årsdagen, på ett värdigt sätt begå firandet av sina tappra mäns gärningar.

Tidigare publicerad i: *Bohusposten* 1935-05-24

Kungahällas fall

Selma Lagerlöf

Till Kungahällas olycksdömda stad
ha Vendens härar kommit. Husen brinna.
En enda eldflod är den långa gatan.
I fiendens våld är allting fallet.
Och ned till, där venderskeppen
till avfärd rustas, föras gods och fångar.

Då stadens män och kvinnor drivas fram
som fångar över dessa långa bryggor,
där foten slinter uti levrat blod,
där brutna svärd och högar av lik
påminna dem om nederlagets nesa
och där de se sitt bohag, allt de älskat
uppstaplat för att fraktas bort med skeppen,
då dessa arma människor, som nu ryckas
från hem och lycka bort till usel träldom,
där tåga fram, upplyfta de sin blick
till Anders präst, som, även han är fånge,
står högt på venderkungens eget skepp.

Den gamle prästen står i skeppets stam
och möter alla blickar, suger till sig
all gräslighet av vrede och förtvivlan,
som bor i dessa usla fångars hjärtan.

Hans öra lyssnar efter varje skri,
vart rytande av vrede är för honom.
Han ser hur nävar knyts, pannor rynkas,
då folket drager fram förbi hans plats,
och fast det vältrar bort i harmful tystnad,
han känner dock hur varje tunga frågar:
”Ser du nog av jämmer, Anders präst?”
Och bakom blickar, vari vanvett lurar,
han skönja kan hur alla själar fråga:

”Är detta vad du velat, Anders präst?”

Och jungfrur komma, oskuldsvita jungfrur,
av skam och skräck från sina sinnen drivna,
de höja bundna händer mot den gamle.

”Är detta då den lott, som du oss unnat?
Vad ha vi gjort dig? Huru ha vi syndat,
vi, som ha vuxit upp likt dalens liljor,
att du oss utvalt till så djup förnedring?”

Men kvinnor visa hotande mot staden,
där hemmen brinna. Männen se mot älven,
där folket haft sin väg till makt och ära.

”Vad”, fråga alla, alla, ”var vår synd?
Varföre straffar Gud så gräsligt hårt?
Vi är det stora Kungahälla fallet?”

Ja, prästen kan nog veta vad de tänka:

”Du, Anders präst, som förutsagt vår ofärd,
är du nu glad, du Guds profet och man?
Säg, gläds du nu, att du talat sanning,
att fallet är det stora Kungahälla?”

Den gamle läser deras tysta tankar:

”Vad tänker Anders präst, som en gång for
i härnadståg som viking och som fordom
var hedning av all hjärtans lust och makt
men blev en kristen, då hans gudar sveko
och svage män, som kämpade för korset,
förmådde göra honom till sin fånge?
Vad tänker han, som sedan trott så fast
på Herren Kristi makt att väldigt bistå?
Oss hava hedningarna övermannat,
och fallet är det stora Kungahälla.
Vad tänker han om detta, Anders präst?”

Den gamle läser allas deras tankar:

”Vi vilja se om Anders präst är glad.

I våras skedde bland oss stora tecken.

Vi hörde mitt i natten stora härar
med krigiskt larm igenom staden tåga,
vi hörde det, och späda barn det hörde,
och hundar hörde det och tjöto gräsligt,

och dock var ingen mänska till att se.
Sen uppstod Anders präst och spådde nöd
och undergång åt Kungahälla stad.
Nu gläds han, ty han ser han talat sant.”

Och folket jämrar sig liksom ett slaktdjur,
då strupen blottas. ”Är det sanning, präst?
Har Gud lagt sådan makt uti din hand?”

Du förutspådde denna domens dag,
och den har kommit på din tungas bud.
Förfärlige, hur visste du? O ve,
har Gud lagt sådan makt uti din hand?”

Den gamle läser allas deras tankar:
”O, vad vi bäva för dig, Anders präst!
Se, denna sommar, sen du spått oss ofärd,
förskräcktes några, lastade på skepp
sitt gods och bohag samt förläto staden
för att i andra land med trygghet leva.
Du, präst, du stod på bryggan, då, de foro,
och över dem, som lämnade sin stad,
därför att nöd och sorg den förestodo,
nedkallades av dig all himlens vrede.
Präst, de förgingos, slukades av havet,
så som du velat. Präst, så är det sant,
en sådan makt är given dig av Gud.”

Och liksom alla gripits på en gång
av fasa för den man, som bragte ned
så namnlös sorg utöver arma människor,
begynna alla fångar högljutt klaga.
Och prästens namn med smädeord och verop
far ifrån mun längs alla bryggor.

Den höge prästen står i ostört lugn.
Av all den jämmern suger han sig glädje,
av allt det hatet ser han lycka spira,
dess större blir hans timme, då den kommer.

Han fruktar icke, bävar, tvekar icke,
för allt som händer. Sådan är Guds skämtan.
Gud leker med dem. Styrkans herre leker

med jordens bävande och rädda söner.

Ty prästen vet, att fastän fästet fallit,
fast kyrkan störtat, fast dess gods är rövat,
är detta blott Guds lek, blott skenbar stränghet,
ty Kungahälla kan ej, kan ej falla.

Han vet det, prästen, andra städer fallit,
Jerusalem har fallit, Rom har fallit,
men Kungahälla kan ej, kan ej falla.

Förskräckligt var dess straff, men folkets synder
förtjänade intet mindre, och för Herren
är ringa sak att resa fallna murar,
att lyfta upp dess sjunkna skepp ur floden,
att återge det rövat guld och bohag.
Just nu är timmen, då Guds hjälp skall komma,
ty Kungahälla kan ej, kan ej falla.

Nu kommer venderkungen med sin hovstat
till bryggan ned, och efter honom släpas
av trötte tjänare ett mansstort kors,
beprytt med Kristi bild och med de ord,
som av Pilatus fästades på korset.
Och över prästens anlet far en ljusning,
nu vet han visst, att Herren måste hjälpa.

Men venderkungen stiger på sitt skepp
och ger på samma gång ett avfärdstecken.
Och då nu korset vräktes ned på skeppet
bland gyllne bägare, bland svärd och smycken,
allt medan gycklare försmäda bilden
och peka hånande på korsfäst Gud,
då skrattar Anders präst, förfärligt gällt,
nu vet han, att hans ångest nått sitt slut.
Ty för det korsets skull kan Herren Gud
ej övergiva Kungahälla stad.

Han ropar högt och skarpt, att alla bäva:
”Guds folk, stå upp ur dina band och länkar,
Guds stund är kommen!
Nu hjälper Herren. Herren måste hjälpa.
Se, detta kors, hans eget kors, som fördes

utav vår konung hem från Österlanden,
det helga trä, varpå den Ende dött,
det kommet är i hedningarnas händer.
Nu rågas måttet. Herren måste hjälpa.”

Och alla fångar, som i hatfull ondska
på prästen blickat, störta nu på knä
och söka sträcka armarna mot himlen
och söka sammanknäppa bundna händer.

Men vunderna, som redan stött från land,
förfäras även de och lyssna stilla,
ty Anders präst står för dem som en trollkarl,
en väldig herre över vind och vågor.

”Gud”, ropar Anders präst, ”vi bidar du?
Du kan ej lämna detta helga kors
i hedningarnas våld, du måste hjälpa.
Gud Kristus, ädle, segerdjarve hjälte,
stig upp på paradisetts högsta torn,
se vad som sker i dag i Kungahälla!
Gud Kristus, tag ditt silvervita pansar,
ställ upp din sköldborg av förfarne kämpar,
sänd ned ur skyn ett regn av spjut och pilar!
Gud Kristus, hjälp oss, segerdjarve hjälte!”

Och undret kommer, undret som han fordrar.

Ty detta talats just i middagsstunden,
och genast ökas väldigt solens brand,
Serafer smida samman ljusets strålar,
så att de falla såsom spjut av eld
på vunderkungens skepp. Och genom luften
far hettan fräsande, så att den kännes
som glödhet ugn. Och många falla döda.

Då kallar vunderkungen Anders präst.
”Vad vållar hettan? Är det dina ord,
som verka, att oss solen vill förbränna?”

”Guds vrede är det”, säger Anders präst,
”Guds vrede, därför att du fört hans bild
och korset, varpå han sin pina led,

ombord på detta usla rövarskepp,
och av Guds vrede måste du förgås.”

Då fruktar Vendens konung Anders präst,
och från sitt skepp, som flyter mitt i älven
han sätter ut en liten ömklig båt.

Dit vräker han nu ned de kristnes Gud
och han sätter också dit den fasans man,
som tjänar korsets gudom.

Men sedan seglar Vendens stora flotta
med tagna fångar och allt dyrbart byte
ohindrad utför älven ned mot havet.

Till kullen, där helt nyss kastell och kyrka
i prakt sig reste, kommer Anders präst
med korset, som han släpat upp från bryggan,
helt böjd av denna mödosamma börda.
Till varje gård längs hela långa gatan
han dragit korset. In på brända tomter
de två ha vandrat, stått på heta platser,
där eldens flammor svängde runt omkring dem.
Och överallt har prästen sagt till korset:
”Se, ingen räddats. Se, att allt är tomhet.”
Och kring kastellet, varestriden stått
mer het än annorstädes, har han vandrat
och släpat korset bland de många liken:
”Se”, sade han, ”de äro alla döda.”
Och slutligt har han kommit upp på kullen
och rest sitt kors ibland en massa spillror,
så att det överstrålar älv och stad,
och sagt: ”Se, allt är borta, du blott lever.
Se, allt vårt gods är stulet från vår stad,
se, alla skepp ha rövats ur vår hamn,
se, all vår skörd är bränd, vår boskap slagen,
en grushög är det stolta Kungahälla.
Allt, allt är borta. Du allen är rättat.”

Och prästen stannar där i flera timmar
i samtal med det underbara korset:
”Du, Herrens kors, vad skall jag tänka om dig?
Förr, då du släpades av Jesus Krist,

han måste dö på dig för folkets synder,
och du var grymt föraktat och försmädat,
mens glada mänskohopar rördes kring dig.
Nu frälsar du dig själv och lämnar folket
åt gränslös nöd, åt trældom och förtvivlan.
Du, Herrens kors, det är en slem förändring,
som dessa tusen åren verkat hos dig.”

Och åter sitter prästen sänkt i tankar.
Så står han upp i lågande förakt:
”Nu, kors, vill jag väl vandra upp till kungen
och lämna dig tillbaka i hans händer
och säga honom, kors, att du är mäktigt,
dock är du ej det sanna Herrens träd.
Sen må han dig förkasta eller bruka,
just som han vill. Men jag skall åter vandra
till fångenskapens land, till mina bröder,
att där predika om det sanna korset.”

1894

Tidigare publicerad i: *Ord och bild*. 3(1894).

Lagerlöf, S., *Från skilda tider*. Efterlämnade skrifter.
Stockholm, 1949.

Sagornas Kungahälla

Göran Lundh

Snorres berättelser om Kungahälla verkar inte trovärdiga, menar doktoranden i arkeologi Göran Lundh, som personligen har upplevt hur myterna har utvecklats ohämmat i vår tids Kungälv. Man måste göra rent hus med myterna för att kunna bygga upp en mer seriös historieskrivning, anser han.

Kungahälla är en av våra mer sägenomspunna medeltidsstäder. Där kunskapen saknats har de isländska sagorna fått fylla ut tomrummen. Det är främst i Snorre Sturlasons ”Heimskringla” från omkring 1220-1240 som vi kan läsa om alla de händelser som i långa tider fått människor att se Kungahälla som Norges största och förnämsta stad under tidig medeltid, staden där kungar möttes — sagornas stad.

Olav Tryggvason och Sigrid Storråda

I ”Heimskringla” kan man hitta många episoder som på ett eller annat sätt berör Kungahälla. Oftast är det i samband med att en kung tillbringade en tid i staden eller att kungamöten ägde rum här. En beryktad händelse utspelade sig år 998. Olav Tryggvason hade friat till Sigrid Storråda och dessa skulle nu mötas i Kungahälla. Olav ställde endast ett krav på Sigrid, nämligen att hon skulle låta sig döpas och därmed överge sin hednatro. Då Sigrid vägrade blev Olav arg, slog henne i ansiktet med sin handske, och sa: ”Hvi skulle jag vilja hafva dig till maka, hundhedna?”. Sigrid svarade: ”Detta kan väl varda din bane.” Olav Tryggvason och Sigrid Storråda skildes åt men hela historien avslutades först några år senare då Olav Tryggvason dog i slaget vid Svolder.

Tärningskastet

Några årtionden senare möttes Olav den helige och Olof Sveakonung. Man skulle med tärningars hjälp lösa en tvist om en gränsbygd på Hisingen. I första omgången kastade båda kungarna två sexor. I andra kastet fick Sveakungen återigen två sexor. Då det blev Olav den heliges tur kastade han en sexa, men den andra tärningen brast så att det blev en sexa och en etta. På detta sätt vann Olav Hisingsbygden åt sig.

Trekungamötet

Det kanske mest kända mötet i Kungahälla är det s k trekungamötet år 1101. Enligt Snorre möttes då Inge Stenkilsson, Erik Ejegod och Magnus Barfot ”vid Kungahälla i Älven”. Detta möte resulterade i att kung Magnus skulle gifta sig med den svenske kungens dotter Margareta, även kallad Fridkulla. På detta sätt skulle freden mellan de olika länderna främjas. Frågan är var detta möte ägde rum. Äldre isländska källor, såsom Morkinskinna och Fagrskinna, menar att mötet hållits ”vid landamäret i Älven” (landamäret = gränsområde). Det är Snorre, den yngste historieskrivaren, som först sammankopplar staden med kungamötet. En trolig förklaring kan vara att Snorre tagit med Kungahälla som geografisk hänvisning. Traditionen sade att man möttes i Älven, och Snorre förtydligade detta med att det var i Älven som flyter förbi Kungahälla d v s i Älven **vid** Kungahälla.

Skall vi tro på sagorna?

Tidigare ansåg man att det isländska sagamaterialet hade ett stort historiskt källvärde, trots att de var skrivna ett par hundra år efter den tid de skildrade. Vad författaren hade gjort, var endast att skriva ner äldre muntliga traditioner som gått i arv från generation till generation. Eller som en norsk författare uttryckte det på 1800-talet: ”Nedskriveren brugte blot pennen, tanker og ord tilhørte tradisjonen.”

Idag är synen på sagorna delvis en annan. De muntliga traditionerna har trängts tillbaka för att i stället ge plats åt den fritt skapande författaren. Fortfarande finns traditionerna kvar i grunden, men där dessa saknats har författaren själv komponerat förutsättningarna för händelserna. Man har även konstaterat en påverkan från den latinska historieskrivningen på kontinenten.

Många händelser i ”Heimskringla” anses vara tvivelaktiga. Bakom dessa döljer sig ofta berättelser från kontinenten. Innehållet har då anpassats till nordiska förhållanden. Vissa forskare t ex Lauritz Weibull, har även hävdats att enstaka personer i sagorna är diskutabla. Som exempel kan nämnas att Sigrid Storråda anses vara en icke-historisk person. Hon ”skapades” ungefär 200 år efter den tid då hon ska ha varit en slavisk prinsessa. Man har också uppmärksammat likheten mellan Sigrid Storråda och Sigurdsdiktens Brynhild. Det är troligtvist hon som fått stå som modell för sagornas Sigrid.

Det är svårt att skilja dikten från verkligheten. Vissa saker kan vara sanna, andra inte. Ändå tror jag att det är viktigt att alla som forskar kring Kungahällas tidigaste historia tar ställning till sagornas sanningshalt. Det finns många frågetecken, och jag ska här peka på några av dem.

Vendernas anfall

I ”Heimskringla” finns två episoder där Snorre mer ingående har beskrivit Kungahälla. Det är i ”Sigurd Jorsalafares, Eysteins och Olavs saga” samt ”Magnus Blinde och Harald Gilles saga”. I den förra berättas om Sigurd Jorsalafares återkomst från korståget till Jerusalem. I den senare finns en utförlig beskrivning av vendernas anfall den 10 augusti 1135.

Man har många gånger hävdats att Jon Loftsson, Snorres fosterfar, var i staden då venderna anföll. Snorre skulle därmed fått berättelsen berättad för sig av ett ögonvittne. Men Jon Loftsson hade med största sannolikhet redan lämnat staden. Hans far, Loft präst, hade varit i Kungahälla men lämnade staden ”med allt sitt” före den 10 augusti. Att han reste ”med allt sitt” borde innebära att även sonen Jon var med på resan.

Snorre beskriver vendernas anfall ingående och med stor realism. Vissa delar har en starkt övernaturlig och mystisk karaktär med religiösa förtecken. Likt en modern deckarförfattare bygger han upp händelseutvecklingen så att man redan i ett tidigt stadium förstår att något drastiskt kommer att ske. Det hela startade vid påsktid. Hundarna blev galna och bet både människor och boskap så att de blev sjuka. Detta hände nästan varje natt från påsk till himmelfärdsdag. Detta var en första varning och många försökte också lämna staden. Prästen Anders Brunsson övertalade dem att stanna kvar. Det är vanligt i folkliga traditioner att ödesdigra händelser föregås av övernaturliga upplevelser. Dessa är, liksom hos Snorre, ofta realistiska och detaljerade. Kungahälla fick ytterligare en varning. Det var tretton skepp från staden som på väg till Bergen råkade i sjönöd, varav elva sjönk. Detta inträffade samma dag som venderna anföll staden.

Anfallet leddes av kung Rettibur och två hövdingar, Dunimiz och Unibur. De senare anföll med sina styrkor från öst. Rettibur och hans män lade till vid pålverket och gick över Brattås. Under anfallet lyckades Solveg, maka till prästen Anders Brunsson, ta sig upp till byn Solberga för att skaffa hjälp. Därifrån sände man bud till Skurbaga, där folk var församlade till ett samman-skottsöl. Hjälpen anlände till Kungahälla men vendernas styrka var överlägsen. Motståndet slogs ner och staden plundrades och brändes ner. Snorre avslutar händelsen med orden: ”Köpstaden i Kungahälla fick sedan aldrig sådan blomstring som förr”.

Kamp mellan kristna och hedningar

Här ska redogöras för några detaljer som kanske kan säga oss något om Snorres tillförlitlighet. Venderna kom seglande med ”halvsjette hundrade Vendasnäckor”, vilket innebär 550 skepp. På varje skepp fanns 44 män och två hästar. Det skulle innebära att Rettibur förfogade över 24200 män och 1100 hästar. Denna uppgift gör att man blir litet betänksam. Vi vet inte hur många invånare Kungahälla hade vid denna tidpunkt, men låt oss göra ett tankeexperiment. En

inte orimlig siffra för våra tidigmedeltida städer kan sägas vara ca 500 invånare. Förutsätter vi att Kungahälla hade en befolkning på 500 personer år 1135, skulle det innebära att vendernas styrka var 50 gånger större! Att Snorre överdrivit siffrorna något bör stå helt klart. Var det kanske för att betona stadsbornas heroiska försvar?

Det vendiska anfallet skildras av Snorre inte bara som en kamp mellan vender och kungahällabor utan lika mycket som en kamp mellan kristna och hedningar. Snorre redogör på flera ställen för det skydd och den hjälp de kristna fick. Dessa exempel bör ses som ett religiöst budskap till läsaren och inte som en skildring av ett faktiskt händelseförlopp.

”En heden man gick så nära till kastaleporten, att han gaf ett svärdstygn åt mannen, som stod innaför, men man kastade då öfver honom spjutvapen och stenar. Han var väl utan skydd, men så trollkunnig, att inga vapen beto på honom. Då tog Anders prest vigd eld, signade honom, skar tunder, lade i elden och satte på en piludd, som han lemnade till Åsmund. Denna sköt nu på den trollkunnige mannen, och skottet bet så väl, att han föll död till jorden. Då uppgåfve hedningarne onda läten som förr, tjöto och skälde.”

På ett annat ställe skriver Snorre: ”Anders prest var på konungaskeppet med det heliga korset. Då kom en bäfvan öfver hedningarne, ty öfver konungaskeppet kom en så stor hetta, att alle tyckte sig vara nära att brinna. Konungen bad tolken spörja presten, hur det kom sig, och han svarade, att allsmäktig Gud, på hvilken de kristne män tro, sände detta tecken på sin vrede deröfver att de, som icke vill tro på sin skapare, djerfvdes hafva i sina händer hans pinas tecken. Så stor kraft följer korset, att slika järtecken hafva ofta förr skett öfver hedne män, som haft det i sina händer, ja ibland hafva de varit ännu tydligare.”

Det finns många fler exempel att ta upp. Ägde t ex vendernas anfall, på Larsvakodagen den 10 augusti 1135, verkligen rum? S:t Lars var ett helgon som försvarade kyrkans egendom mot hedningarna. Det är ju detta som Snorres berättelse i själva verket handlar om. Är det bara en slump eller ska vi läsa skildringen som en symbolik?

Jag har här försökt att visa på några problem man kan stöta på när man vill studera Kungahällas tidiga historia. Jag menar att sorterar vi bort alla dessa mer eller mindre tveksamma episoderna i ”Heimskringla” får vi inte mycket kvar av ”sagornas Kungahälla”. Men, Kungahälla blir inte mindre intressant för det.

(Citaten är hämtade ur Hans Hildebrands översättning av Snorre Sturlasons Konungasagor. Sagor om ynglingarne och Norges konungar intill 1177 — Heimskringla.)

Tidigare publicerad i: *Fynd*. 1987:2.

Vad visste Snorre om Kungahälla?

Lars Lönnroth

Kungahälla omtalas på flera ställen i Snorre Sturlassons omkring 1230 nedskrivna norska kungasagor, som tillsammans blivit kända under namnet *Heimskringla*. Första gången staden nämns är i berättelsen om Olaf Tryggvasons ödesdiga gräl med Sigrid Storråda, ett gräl som enligt sagan äger rum i Kungahälla mot slutet av 900-talet och ger upphov till den fejd som kulminerar i Slaget vid Svolder år 1000. Sista omnämmandet förekommer i berättelsen om hur jarlen Erling Skakke, far till kung Magnus Erlingsson, uppehåller sig på Hisingen år 1163. Den utförligaste och ur källsynpunkt intressantaste av Snorres berättelser om Kungahälla är dock den som handlar om vundernas anfall på staden år 1135. Där – och endast där – ger Snorre sina läsare detaljerade platsangivelser, som ger intryck av att bygga på verklig kunskap om hur staden såg ut under tidig medeltid.

Vilka källor kan då Snorre tänkas ha använt när han berättar om Kungahälla? Principiellt kan man tänka sig tre olika slag: 1) Äldre litterära källor, 2) Uppgifter från personer som besökt Kungahälla, 3) Snorres egna intryck vid eventuellt besök i staden.

De viktigaste litterära källor som Snorre utnyttjat är – som forskningen påvisat – munken Odd Snorrasons latinska biografi över Olaf Tryggvason, diverse äldre sagor om Olaf den helige, det norska krönikeverket *Ágrip* samt sagosamlingen *Morkinskinna*, alla skrivna i slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet. Här omtalas åtskilliga händelser vid Göta älvs mynning och det omkringliggande gränsområdet mellan Norge, Danmark och Sverige (landamæri på fornisländska). Det bör dock noteras att staden Kongahälla i dessa källor sällan omnämns annat än i förbigående och aldrig i samband med begivenheter som skall ha ägt rum före ca 1050, ett faktum som tyder på att staden inte fanns eller i varje fall inte var känd före den tiden. Antagligen fanns det inte så mycket uppgifter om Kungahälla i den norsk-isländska litteraturen före Snorre. Han är den förste som påstår att staden skall ha funnits före år 1000, och han är också den som lyfter fram staden till en förstarangsplats i norsk-svensk historia.

En huvudorsak till att Snorre på detta sätt utvidgar – och möjligen överdriver – Kungahällas betydelse synes vara, att han hört sin egen fosterfar och vördade läromästare, den isländske hövdingen Jón Loftsson, berätta om denna stad. Fosterfadern, som avled 1197, var en lärd man, prästutbildad och samtidigt en av Islands mäktigaste och mest högättade män, dotterson till den norske kung

Magnus Barfot. Han hade enligt Snorres uppgift själv befunnit sig i Kungahälla på 1130-talet såsom fosterbarn till prästen Andreas Brunsson och dennes hustru Solveig. Den elvaårige gossen Jón tycks visserligen ha lämnat staden tillsammans med sin far, Loft Sämundsson, omedelbart före vendernas attack år 1135, men fosterföräldrarna Andreas och Solveig stannade enligt *Heimskringla* kvar och räddade sig först i sista ögonblicket undan förödelser. I Snorres text figurerar Andreas Brunsson som huvudperson, ur vilken synvinkel det mesta berättas. Sannolikt verkar därför, att Jón Loftsson vid ett senare tillfälle hört fosterföräldrarna förtälja vad som hände. Deras historia har sedan kompletterats med Jóns egna barndomsminnen av staden och i denna form förmedlats vidare till hans egen fosterson, Snorre.

Därutöver har Snorre själv möjligtvis haft egna upplevelser och minnen från Kungahälla. Av *Sturlunga saga* vet vi nämligen att han företog en resa till Västergötland år 1219, då han bland annat var gäst hos västgötarnas lagman Eskil. Vid den tiden var Kungahälla obestridligen den viktigaste norska platsen i det gränsområde som norröna resenärer passerade på sin väg in i Sverige. Snorre har därför haft möjlighet att uppehålla sig i staden under längre och kortare tid, antagligen vid inresan till Västergötland eller vid tillbakaresan. Något bevis för att han faktiskt var där finns inte, men den detaljerade skildringen av staden i *Heimskringla* gör ett sådant antagande rimligt.

Låt oss nu mot denna allmänna bakgrund se närmare på Snorres berättelse om vendernas anfall på staden 1135! Det är inte min avsikt att i detalj analysera allt som sägs i denna text men däremot uppmärksamma själva inledningen och avslutningen, ty där finns nycklar till Snorres källor och litterära strategi som berättare. På så vis kan vi hoppas att dra vissa slutsatser både vad gäller hans faktiska kunskaper om Kungahälla och hans sätt att utnyttja dessa kunskaper.

Själva kärnan i berättelsen är en äldre kyrklig legend eller mirakelhistoria om en helig relik – en flisa av Kristi kors – som Kung Sigurd Jorsalafar skall ha fått med sig hem från sin pilgrimsfärd till det heliga landet. I en av Snorres huvudkällor, *Ágrip*, återges mirakelhistorien på följande vis:

Kungen bad om en flisa från det heliga korset, och det fick han, men inte förrän tolv män och han själv som den trettonde hade svurit, att han skulle främja kristendomen av all makt och upprätta ärkebiskopsstol i landet, om han kunde, och att korset skulle vara där Olaf den helige vilade, och att han skulle införa samt själv betala tionde, men det andra höll han inte, och detta hade så när medfört stor olycka, såvida inte Gud hade avvärjt olyckan genom ett järtecken. Ty kungen lät bygga en kyrka vid landets yttersta ända (*landsenda*) och satte korset där, nästan i hedningarnas våld, såsom det sedan skulle visa sig. Han tänkte att det skulle vara till värn för landet, men det blev till elände, ty hedningarna kom och brände kyrkan, tog korset och prästen och bortförde bådaderna. Då kom en sådan hetta över hedningarna, att de nästan tyckte sig brinna upp, och de blev förskräckta av denna som av ett fasans under (*skyssi*),

men prästen säger till dem att branden kom av Guds makt och det heliga korsets kraft. Då satte de ut en båt och lät både korset och prästen komma i land. Och eftersom prästen inte tyckte det var tryggt att utsätta korset för samma fara en gång till, flyttade han det i löndom norrut till Olaf den heliges biskopssäte, där det var svuret att det skulle vara, och där har det sedan förblivit.

(*Ágrip*, kap. 53)

I denna berättelse förekommer alltså inte namnet ”Kungahälla” och inte heller namnet på prästen eller andra inblandade personer, även om de fåtaliga geografiska upplysningarna tyder på att den omtalade händelsen utspelar sig vid den södra landsgränsen, alltså vid Göta älvs mynning. Ej heller klargörs vilka ”hedningarna” är eller om den omtalade kyrkan befinner sig i en stad eller by eller bara i ett allmänt utkantsområde. Hela mirakelberättelsen är mycket allmänt hållen och tjänar uppenbarligen det kyrkopolitiska syftet att motivera varför den heliga korsflisan bör förvaras i ärkebiskopssätet Trondheim, där Olaf den helige vilar, och inte någon annanstans.

I *Heimskringla* har Snorre återgivit början av denna historia nästan ordagrant efter *Ágrip*:

Sedan gavs denna heliga relik (=korsflisan) till kung Sigurd efter att han och tolv andra män hade svurit på att han skulle verka för kristendomen med all sin kraft och instifta en ärkebiskopsstol i landet om han kunde. Han lovade att det heliga korset skulle förvaras där kung Olav den helige vilade och att han skulle införa och själv betala tionde.

(*Magnussönernas saga* kap. 11, övers. Karl G Johansson)

Fortsättningen, kungens överlämnande av relikten till kyrkan vid landgränsen, återges betydligt utförligare och med långt fler realistiska detaljer:

Kung Sigurd lät stärka handelsplatsen i Konungahälla så mycket att det var den mäktigaste platsen i Norge. Han var länge där för att skydda gränsen. Han lät bygga en kungsgård i borgen. Han krävde av alla härader i närheten av handelsplatsen och alla människor i byn, att varje man som var äldre än nio vintrar var tolfte månad skulle bära till borgen fem vapenstenar eller fem störar som skulle vässas i ena änden och vara mer än fem alnar höga.

Där i borgen lät kung Sigurd bygga Korskyrkan. Det var en träkyrka, byggd med gott virke och kunnande. När Sigurd hade varit kung i tjugofyra vintrar invigdes Korskyrkan. Där lät kung Sigurd sedan förvara det heliga korset och många andra heliga relikter. Den kallades Kastalakyrkan. Framför altaret ställde han en tavla som han låtit göra i Grekland. Den var gjord av koppar och silver och vackert förgylld, prydd med metaller och ädelstenar. Där fanns en kista som den danske

kungen Erik eimune hade sänt till kung Sigurd och en plenarius skriven med gyllene bokstäver som patriarken givit honom.

(*Magnussönernas saga*, kap. 32)

Här är det tydligt att Snorre har kompletterat de knapphändiga upplysningarna i *Ágrip* med uppgifter från annat håll. Dessa uppgifter kan delvis ha kommit från *Morkinskinna*. Där omtalas nämligen att kung Sigurd etablerade sin huvudstad i Kungahälla, som därefter blev den rikaste handelsplatsen i Norge. I samband härmed sägs att kungen byggde en borg ”av sten och torv med en vallgrav omkring”, och att där innanför ”fanns kungsgården och även Korskyrkan, där kung Sigurd placerade det heliga korset.” Slutligen meddelas att där även fanns en ”altartavla av guld och silver som kungen fört med sig till Norge” (*Morkinskinna*, kap. 75).

Men uppgifterna i *Heimskringla* är mer detaljerade, delvis olikartade och förefaller att bygga på större lokalkännedom. Åtminstone en del av det som sägs om kung Sigurds gåvor till Korskyrkan bör rimligen stamma från Jón Loftsson, som väl att märka inte bara var fosterson till Korskyrkans präst utan dessutom systerson till kung Sigurd. De rent topografiska uppgifterna kan å andra sidan möjligen vara baserade på Snorres egna synintryck på platsen, men de kan också vara inhämtade från mer eller mindre tillförlitliga vittnen. Sådan information har dock knappast kommit från Snorres litterära källor, ty där finns ingenting av denna art förutom det som redan citerats ur *Morkinskinna*.

Sedan Snorre sålunda lagt grunden till sin kommande berättelse om vendernas anfall på staden, övergår han till andra ämnen, men återvänder efter tio kapitel på nytt till Kungahälla:

Fem vintrar efter kung Sigurds död hände stora saker i Konungahälla. Harald Flettis son Guttorm och Sämund husfru var då sysslomän där. Sämund var gift med Ingebjörg som var dotter till prästen Andreas Brunsson. Deras söner var Pål flip och Gunne fis. Sämund hade en son i lönndom som hette Åsmund. Andreas Brunsson var en omtalad man. Han mässade i Korskyrkan. Hans hustru hette Solveig. Hos dem var vid den här tiden Joan Loftsson för att uppfostras och växa upp. Han var då elva vintrar gammal. Joans far prästen Loft Sämundsson var också där. Prästen Andreas och Solveigs dotter hette Helga och blev gift med Einar.

Det hände i Konungahälla natten till den första söndagen efter påskveckan att det hördes ett stort buller ute på gatorna i hela byn, som när kungen dra fram med hela sin hird. Hundarna blev så vilda att de inte kunde hållas och bröt sig ut och de som kom ut blev galna och bet allt som kom i deras väg, både människor och djur, och alla som blev bitna eller fick blod på sig blev vilda och alla som var havande förlorade sina foster och blev vilda, Detta omen visade sig nästan varje natt mellan påsken och himmelfärdsdagen. Människorna skrämdes mycket av dessa järtecken och många gav sig av och sålde sina gårdar, drog ut i

häraderna eller till andra handelsplatser. De klokaste ansåg att detta var ett stort förebud och skrämdes av att det förebådade stora händelser som ännu inte hade kommit, vilket visade sig vara riktigt.

(*Magnus den blindes och Harald Gilles saga*, kap. 9)

Här blir mirakelberättelsen plötsligt så uppfylld med namngivna personer att den hotar att sprängas, speciellt som flertalet inte har någon viktig funktion i berättelsen och heller inte omtalas i äldre källor. Endast prästen Andreas är helt outhärlig i rollen som relikväktare och korsets räddare, medan däremot de övriga ur narrativ synpunkt lätt skulle kunna undvaras. Att de får vara med förklaras enklast av att de faktiskt figurerat i Jón Loftssons barndomsminnen som på ett eller annat sätt förmedlats vidare till fostersonen Snorre. Dessutom ger dessa personuppgifter läsaren ett intryck av historisk autenticitet, som *Ágrips* mirakelberättelse inte alls förmedlade lika tydligt.

Inte desto mindre har de avslutande järtecknen en fantastisk och mytisk prägel som i varje fall för nutida läsare rimmar dåligt med autenticitetsprägel. Dock skulle man kunna tänka sig att hundarnas beteende har en fullt naturlig förklaring: de är helt enkelt smittade av rabies, och de människor som blir bitna drabbas följaktligen av vattuskräck. Symptomen är just sådana som man kan förvänta vid denna sjukdom och förklarar också den panik som utbryter.

Å andra sidan förmedlar texten själv genom uttryck som "omen" (*minning*) och "järtecken" (*undr*) intrycket att det handlar om övernaturliga begivenheter. Påståendet att gatubullret lät "som när kungen drar fram med hela sin hird" antyder kanske rentav att det är hednaguden Odens vilda jakt som drar fram genom Kungahälla som ett förebud om de hedniska vendernas kommande härjningar. Hur man än tolkar denna passage, är det tydligt att Snorres text – på mirakelberättelsens vis – bygger upp en konfrontation mellan mörkrets (hedniska) och ljusets (kristna) krafter. Den motsättningen blir än tydligare i det följande, som samtidigt förbereder läsaren på Andreas Brunssons kommande hjälteroll som relikväktare:

Prästen Andreas talade då länge och klokt på pingstdagen och han avslutade sitt tal med att tala om den fara som hotade byns folk och sade till dem att stärka sinnet och inte ödelägga denna goda plats. Han sade att de i stället skulle vara vaksamma och fatta beslut för att skydda sig mot allt som kunde komma att hända, eld eller ofrid, och be om Guds nåd.

Tretton byrdingar gjorde sig klara att lämna byn för att fara till Bergen. Elva av dem gick förlorade med människor och allt gods som fanns ombord. Den tolfte bröts sönder och godset gick förlorat, men människorna klarade sig. Då for prästen Loft till Bergen och han kom oskadd fram med skeppet. Byrdingarna försvann på Lavransvakedagen (10 augusti).

(*Magnus den blindes och Harald Gilles saga*, kap. 9-10)

Av Andreas Brunssons tal framgår att stadsborna borde ha stannat kvar för att försvara Kungahälla mot det öde som hotade. Att tolv av de tretton skeppen går under kan då uppfattas som ett gudomligt straff. Möjligen har Snorre också velat antyda att det trettonde skeppet klarade sig därför att det innehöll Loft Sämundsson och dennes son, den elvaårige Jón Loftsson. Hursomhelst framstår i texten övergivandet av Kungahälla som en viktig förutsättning för att staden sedan lätt kunde besegras av hedningarna. Hela detta avsnitt, som också det rimligen bygger på Jón Loftssons vittnesmål, förefaller starkt präglad av mirakelberättelsens övertro och teologiska logik, som säkerligen inte har varit den prästutbildade Jón främmande.

De relaterade händelserna kan inte desto mindre ges en naturlig förklaring, om man antar att flera av Kungahällas invånare insjuknat i vattuskräck efter att ha bitits av rabiessmittade hundar. I ett sådant läge är det också begripligt om en stor del av befolkningen grips av panik och väljer att lämna staden för att inte själv råka illa ut. Ryktet om att denna utvandring lämnat staden försvarslös kan sedan i sin tur ha lockat vunderna att gå till attack. Det går naturligtvis inte att bevisa att det var så det förhöll sig, men onekligen skulle det förklara en del av de övernaturliga inslagen i en berättelse som för övrigt tycks bygga på en någorlunda autentisk rapport från ett ögonvittne.

Efter det nyss citerade avsnittet kommer så den utförliga beskrivningen av hedningarnas attack på Kungahälla den 10 augusti under ledning av vunderkungen Rettibur och dennes båda underhövdingar Dunimiz och Unibur. Skildringen av de kvarvarande stadsbornas tappra men i längden hopplösa försvar mot övermakten är här så realistisk att läsaren får ett starkt intryck av historisk autenticitet, och till detta intryck bidrar inte minst de många namnen på människor och platser i Kungahälla. Mirakelberättelsens teologiska retorik ersätts här under flera sidor med historieskrivarens mer nyktra framställning. Man vill därför gärna tro att det mesta bygger på vittnesrapporter från Andreas Brunsson och andra som faktiskt var närvarande under själva anfallet. Man vill också gärna tänka sig att de förekommande uppgifterna om byggnader och platser är någorlunda autentiska och pålitliga, trots att endast ett fåtal av dess uppgifter kunnat styrkas genom arkeologiska fynd eller oberoende källuppgifter. Men i slutet, när hedningarna segrat och bereder sig att plundra kyrkan, återknyter Snorre till mirakelberättelsens fromma diskurs:

De gick in i Korskyrkan och plundrade den på alla utsmyckningar. Prästen Andreas gav kung Rettibur en liten silverinlagd yxa och hans systerson Dunimiz gav han en fingerring. Av detta tyckte de sig förstå att han var något slags hövding i staden och hedrade honom mer än de andra människorna. De tog det heliga korset och förde bort det. De tog även tavlan som stod framför altaret, den som kung Sigurd hade låtit göra i Grekland och fört till landet. De lade den på avsatsen framför altaret. Därefter gick de ut ur kyrkan.

Kungen sade: ”Det här huset har byggts med mycket kärlek till den gud som äger det, men det tycks mig som om platsen och huset har skötts dåligt eftersom guden är vredgad på dem som sköter det.”

Kung Rettibur gav kyrkan, skrinet, det heliga korset, plenarieboken och fyra klerker till prästen Andreas. Men hedningarna brände kyrkan och alla hus som fanns i borgen. Elden som de tände i kyrkan slocknade två gånger. Därefter rev de ned kyrkan och då tog elden sig och den brann som de andra husen.

Därefter gick hedningarna till sina skepp med krigsbytet och de gick igenom sitt manskap. När de märkte hur mycket skada de lidit tog allt folk som krigsbyte och delade upp det mellan skeppen.

Prästen Andreas och hans män gick ombord på kungens skepp med det heliga korset. Hedningarna blev skrämde av det under som skedde, att det kom en hetta över skeppet så att de tyckte de var nära att brinna upp. Kungen bad tolken att han skulle fråga prästen hur detta kom sig.

Han sade att den allsmäktige Gud som de kristna trodde på sände dem ett tecken på sin vrede, när de vågade förgripa sig på hans pinomärke, de som inte ville tro på sin skapare. ”Så mycket kraft följer detta kors att det ofta förut har kommit sådana här järtecken över hedningar då de tagit det, och ofta ändå klarare,” sade han.

(Magnus den blindes och Harald Gilles saga, kap. 11)

I allt väsentligt är detta bara en vidare utbrodering av *Ágrips* mirakelberättelse, dock med hjälp av realistiska smådetaljer som sannolikt förmedlats till Snorre via Jón Loftsson. Venderkungens ord om den kristne gudens vrede mot kyrkan – en replik som är typisk för ”ädla hedningars” sätt att uttala sig i litterära texter av kristet ursprung – är sålunda främst att betrakta som en vidare utveckling av det ursprungliga huvudmotivet i mirakelberättelsen: att hedningarnas hemsökelse var ett gudomligt straff för att korsreliken inte förvarades på rätt plats. Att elden i kyrkan slocknar två gånger innan den brinner ned är också det ett utpräglat legendmotiv, ägnat att understryka kyrkobyggnadens helighet. Det avgörande järtecknet, när hedningarna skräms att släppa iväg prästen med det heliga korset, är visserligen här mer utförligt berättat än i *Ágrip*, men att det ändå är *Ágrips* version som ytterst ligger till grund för Snorres framgång av att nästan samma formulering förekommer i båda texterna: ”det kom en hetta över skeppet så att de tyckte de var nära att brinna upp” (Jfr *Ágrip*: ”Då kom en sådan hetta över hedningarna, att de nästan tyckte sig brinna upp”). Och Andreas Brunssons avslutande predikan för venderkungen återspeglar *Ágrips* uppgift att ”prästen säger till dem att branden kom av Guds makt och det heliga korsets kraft.”

Även avslutningen är i god överensstämmelse med *Ágrip*, om än uppenbart kompletterad med information från annat håll:

Kungen lät sätta prästerna i skeppsåten och Andreas bar korset i famnen. De drog båten längs sidan av skeppet och runt förstaven och

därefter utefter andra sidan till lyftingen. Där sköt de i väg båten mot bryggorna med båtshakar. Prästen Andreas for sedan under natten till Solberga med korset och det var både storm och regn. Andreas förde korset till ett säkert ställe.

Kung Rettibur och det som var kvar av hans manskap drog bort och tillbaka till Vinland. Många av de människor som de hade tagit vid Konungahälla var därefter länge i träldom i Vinland och de som blev friköpta och kom tillbaka till Norge till sina gårdar levde alla med mindre välstånd än tidigare. Handelsplatsen Konungahälla har aldrig fått samma storhet som den en gång hade.

(*Magnus den blindes och Harald Gilles saga*, kap. 11-12)

Liksom i *Ágrip* sätts alltså prästen med den heliga korsflisan i en båt och får gå i land. Däremot sägs inte explicit att han sedan för relikens till Trondheim utan bara ”till ett säkert ställe”, möjligen därför att en sådan formulering bättre svarade mot Jón Loftssons vittnesmål. Dock måste det ha varit bekant för Snorre att korsflisan så småningom hamnade i Trondheim, och han har ju också tidigare i texten berättat att kung Sigurd svurit att förvara flisan vid ärkebiskopsstolen där Olaf den helige vilade.

Den avslutande upplysningen att Kungahälla ”aldrig fått samma storhet som den en gång hade” är intressant i ljuset av möjligheten att Snorre själv varit där. Har han då själv kunnat konstatera att staden inte svarade mot den bild som Jón Loftsson en gång givit honom? I varje fall tycks han vara av den uppfattningen, att Korskyrkan och de hus som fanns i borgen brunnit ned och inte återuppförts, åtminstone inte i samma dimensioner som tidigare. Om en sådan uppfattning bygger på självsyn eller hörsägen framgår dock inte av hans text.

Vilka slutsatser kan vi då dra om Snorres källor till berättelsen om Kungahälla? Uppenbarligen har *Ágrips* mirakelberättelse, trots sin knapphändighet, levererat själva grundstrukturen. Jón Loftssons vittnesmål om staden har Snorre synbarligen också i hög grad utnyttjat men anpassat till mirakelberättelsens framställning. Den historiska kärnan i Jóns berättelse har möjligen varit en rabiesepidemi som på 1130-talet drev bort folk från staden och i sin tur ledde till ett vendiskt piratangrepp (sådana förekom obestriddligen vid denna tid). Men hela händelseförloppet har av Snorre, Jón Loftsson eller den kyrkliga traditionen underordnats den fromma legenden om den heliga korsrelikens, en legend som förträffligt svarat mot ärkebiskopsstolens ideologiska behov att hävda Trondheims ledarställning framför andra platser i Norge.

Innebär då detta, att Kungahälla före 1135 haft en position som ur Trondheims synvinkel kunnat förefalla hotfull eller alltför stark? En del omständigheter skulle möjligen kunna tyda på detta, först och främst uppgifterna om byggandet av kungsgården och om kung Sigurds generösa utsmyckning av Korskyrkan (omtalad både i *Morkinskinna* och *Heimskringla*) men också själva den omständigheten, att en kungaättling som Jón Loftsson fick sin uppfostran där hos

kyrkans präst. Att han för fostersonen Snorre skildrat Kungahälla som en betydande plats är i varje fall tydligt.

Litteraturanvisningar

Den bästa vetenskapliga utgåvan av Snorres *Heimskringla* är fortfarande Bjarni Aðalbjarnarsons i serien Íslenzk Fornrit vol. 26-28 (Reykjavik 1941-1951). Där finns också inledningar och kommentarer beträffande Snorres källor. Jag utgår i min analys från denna utgåva av det fornisländska originalet men citerar Karl G Johanssons moderna översättning i *Nordiska kungasagor*, vol. 1-3 (Fabel, Stockholm 1991-93), som nära följer Aðalbjarnarsons text och kommentarer. Berättelsen om den heliga korsflisans öde i Kungahälla återfinns i den tredje volymen, Magnussönernas saga kap. 11 och 32 samt Magnus den blindes och Harald Gilles saga kap. 9-12.

Den utgåva jag använt av den fornnordiska *Ágrip* är Bjarni Einarssons, Íslenzk Fornrit vol. 29 (Reykjavik 1985). *Sturlunga saga* – som innehåller den viktigaste informationen om Snorre och hans fosterfar Jón Loftsson – finns utgiven i kommenterad trebandsutgåva på nyisländska av Örnólfur Thorsson med flera (Svart á Hvítu, Reykjavik 1988). *Morkinskinna* har utgivits av Finnur Jónsson (Köpenhamn 1932) och föreligger dessutom i en helt modern och ypperligt kommenterad översättning till engelska av Theodore M. Andersson och Kari Ellen Gade (Cornell U.P., Ithaca & London 2000). Översättningarna till svenska av dessa sagatexter är mina egna.

Den vetenskapliga diskussionen om förhållandet mellan Snorres historieskrivning och äldre källor sammanfattas sakkunnigt av Theodore M. Andersson i forskningsöversikten "Kings' Sagas", *Old Norse-Icelandic Literature: A Critical Guide*, ed. C. Clover & J. Lindow (Cornell U.P., Ithaca & London 1985), s. 197-238. Den klassiska Snorrebiografen är Sigurður Nordals *Snorri Sturluson* (Reykjavik 1920). Bland senare skrifter om författarskapet kan nämnas två samlingsverk, *Snorrastefna*, ed. Úlfar Bragason (Reykjavik 1992) och *Snorri Sturluson: Beiträge zu Werk und Rezeption*, ed. Hans Fix (Walter de Gruyter, Berlin 1998).

Tidigare publicerad i: *Nordiska möten*. Kungälv, 2001.

Om beliggenheden af enkelte historisk merkelige punkter i nærheden af det gamle Konghelle

Peter A. Munch

I den ypperlige beskrivelse over vendernes ødelæggende angreb paa staden Konghelle, der er optagen i vore kongesagaer, men vistnok oprindelig er en af Kong Harald Gilles saga uafhængig episode, forekomme nogle localangivelser og stedsnavne, som det hidtil næppe har lykkets oldforskere tilfredsstillende at forklare. Da jeg i min nylig udkomne "Beskrivelse over Norge i middelalderen" ønskede at kunne yttre mig med bestemthed om disse punkter og antog, at en nærmere underretning om gaardenes nuværende navne og beliggenhed i omegnen af Kongelf maatte kunne afgive vigtige oplysninger, henvendte jag mig desangaaende til hr. provst Grundell i sidstnævne stad og modtog ogsaa fra ham særdeles værdifulde bidrag til sagens opklarelse, men som dog ikke bringe alt fuldstændigt paa det rene. Imidlertid er jeg dog derved sat istand til at komme det rette noget nærmere paa spor, saavel som virkelig at berigtige et par væsentlige fejltagelser, som man hidtil i bestemmelsen af det gamle Kongehelles geographiske har begaaet. Da enhver berigtigelse af dette slags maa ansees være af interesse, vil jag her korteligen anføre og begrunde de vundne resultater.

Man maa for det første erindre, at nuværende Kongelf ej ligger der, hvor det gamle Konghelle laa. Kongelf ligger nu der, hvor Gøtaelven deler sig i sine to hovedarme, der omslynge den store ø Hisingen. Det gamle Konghelle, eller idetmindste dets midtpunkt (thi det var af lang udstrækning), laa derimod omtrent halvanden fjerdingvej længre nede ved elvens nordre arm, tildeels omgivende det i sagaerne omtalte kastel, hvis beliggenhed endnu antydes ved den paa dets, eller rettere det i kastellet stiftede klostres, ruiner opførte Kastelgaard. Ifølge Holmbergs beskrivelse over Bohuslän skal den nederste eller vestligste deel af byen endog have strakt sig henimod Ytterby kirke, der ligger omtrent en halv miil fra det nuværende Kongelf.

Af de to arme, hvori Gøtaelven deler sig, er den østlige, der nu gaar forbi Gøteborg, den smaleste; den har sydligt løb, ingen øer, og er fra Kongelf till Gullberg eller Gøtalejon omtrent halvanden miil lang. Den vestlige, eller den nordlige, ved hvilken det gamle Konghelle laa, er derimod næsten dobbelt saa bred og dybere, men kortere (fra Kongelf til Kville noget over

een miil lang) og med flere øer. Disse ere, i den orden, hvori de følge efter hinanden: 1) Sævetuen, førhen rimeligviis kaldet *Sjávarþufa*; 2) Elvebakken, fordum *Bagaholmr*, hvor *Bagahús*, nu Bohus, fæstning anlagdes 1308, ligeoverfor Kongelf, temmelig bred, og oftere forbunden med begge bredder, saavel paa fastlandet i nord som paa Hisingen i syd, ved broer; 3) Skibsholmen, meget liden; 4) Tyveholmen; 5) Munkholmen, en fjerdingvej nordenfor Elvebakken; 6) Rangle- eller Ranilleholmen, fordum *Ragnhildarhólmr*, en lille nu med Hisingen landfast holme, ligeoverfor Kastellegaarden, hvor Haakon Haakonsson i midten af 13de aarhundrede anlagde en borg, der dog allerede i begyndelsen af 14de aarhundrede synes at være bleven forladt; 7) Gullø, fordum *Gulley*, en temmelig betydelig ø ligeoverfor Ytterby kirke, men nu landfast med Hisingen, ligesom Rangleholmen. Længere nede i elvemundingen ligge nogle mindre holmer; indløbene mellem dem vare de saakaldte *Elfarkvíslir*. Saavel fra den nordre arms udløb i den saakaldte Elvefjord, som fra den søndre arms udløb i Vikefjord, Rivefjord og Dana fjord strække Hisingens kyster sig noget over en miils vej frem i havet til henimod Økerøerne (*Eykreyjar*). Fra Kalvssund mellem Økerøerne er der til Kongelf ad den nordre arm omtrent halvtredie miil, ad den søndre omtrent halvfjerde.

Om vendernes ankomst til Konghelle udtrykker beretningen sig saaledes: ”Paa Laurentii dag, da der just prædikedes til højmesse, kom den vendiske konge Rettibur til Kongehelle; han havde halvtrediehundrede (250 eller 300) snekker; paa hver snekke vare 44 mand og to heste. Kongens systemsøn hed Dunimiz, og en anden høvding, der befalede over en stor styrke, hed Unnibur; disse to høvdinger roede op med deres hær ad det østre løb (*kvísl*), op om Hisingen, og kom saaledes ovenfra ned til byen; dog med en deel af hæren styrede de op ad det venstre løb til byen. De lagde til ved pælene og satte der i land hestfolket, som nu red landvejen om Brataasen og op om byen”.

Maaden, hvorpaa de forskjellige afdelinger af flaaden sejlede op til byen, är noget tvetydigt beskrevet. Strengt taget skulde det synes, som om Rettibur stod i spidsen for en afdeling, der rimeligviis drog ad det venstre eller korteste løb, og at Dunimitz's og Unnibur's afdeling igjen deelte sig i tvende mindre, af hvilke den ene valgte det vestre, den anden det østre løb. Men fortælleren har dog vistnok meent, at flaaden blot ankom i to afdelinger, den ene, under anførsel af Rettibur, ad det vestre, den anden, anført af Dunimitz og Unnibur, ad det østre løb. Dette bestyrkes ogsaa derved, at Hrokkinskinna ikke læser, som Hryggjarstykket og udgaven af Heimskringla, *en sumu liði lögðu þeir upp vestri kvísl* (med en deel af hæren styrede de op ad det vestre løb), men ”*en hinu liði*” (med hiin afdeling) o.s.v., og dette ”hiin” kan blot sigte til den først omtalte deel under Rettiburs commando. Det følgende tillæg: ”de lagde til ved pælene og satte der hestfolket i land”, hvilket staar i umiddelbar forbindelse med den

nysnævnte ytring om, at, ”hiin skare” drog op ad det vestre løb, passer ligeledes bedst på Rettiburs afdeling, om hvilket der udtrykkeligen siges, at den medbragte heste, hvilket derimod ej fortælles om den deel, Dunimitz og Unnibur commanderede. Egentlig er der ogsaa noget besynderligt deri, at kun Rettiburs styrke saa nøjagtigt er opgiven, medens der ej meldes et ord om, hvormange skibe og folk de to andre høvdinger førte mod staden, og man er derfor maaske berettiget til den formodning, at hiin talangivelse oprindelig har sigtet til den hele her, over hvilken Rettibur førte overcommandoen, men at sagaskriveren blot har udtrykt sig noget unøjagtigt, eller ogsaa misforstaaet den oprindelige beretning. Dette punkt lader sig dog nu ikke med sikkerhed afgjøre, derimod synes den opstillede for-tolkning af udtrykkene om hærens tvende afdelinger at være uomtvistelig.

Det heder i beskrivelsen af begge afdelingernes cours, at den ene fulgte det vestre, den anden det østre løb. Ogsaa dette udtryk er noget tvetydigt. Den kan enten betyde, at Dunimitz's og Unnibur's afdelinger droge op ad den østlige hovedarm, ved hvilken Gøteborg nu ligger, og saaledes, efterat være komne til det sted, hvor det nuværende Kongelf er anlagt, bøjede ind i den anden arm eller Nordreelven, forbi Sævetuen, Bagaholmen og Munkholmen, eller ogsaa, at de nok droge op ad samme hovedarm som Rettibur, men holdt sig nærmere Hisingen, paa østsiden af Gulløen og Ragnhildholmen, medens Rettibur sejlede paa vestsiden. Den første forklaringsmaade har hidtil været den eneste, man saatsige antog mulig; men den anden, hvilken hr. provst Grundell i sin ovenomtalte skrivelse foreslaar, maa ved første øjekast vise sig at være den ene rigtige. Ikke at tale om, at der i al den tid, da staden laa saa langt nede ved elven, som ovenfor beskrevet, næppe faldt nogen ind at sejle til eller fra Konghelle den store omvej heelt rundt om Hisingen, maatte det for en fiendtlig hær, der hjemsøgte et fremmed land, om dens anførere endog vidste, at Hisingen var en ø, der kunde omseljes — hvilket er meget at betvivle — være en hensigtsløs uforsigtighed at splitte sig ad i to afdelinger, der under opsejlingen vilke være aldeles adskilte fra hinanden ved den store, bjergfulde, næsten en miil brede ø, og af hvilke især den østre afdeling vilde have at sejle op ad et langt, smalt løb, med velbefolkede kyster, hvis indbyggere næppe vilde have tilladt dem at drage uhindret frem. Desuden vilde den anden afdeling, hvis flaaden paa den maade havde skilt sig ad ved Økerøerne, have haft næsten dobbelt saa lang og dobbelt saa vanskelig vej at tilbagelægge som den første, tildeels endogsaa behøvet en anden vind; det havde under alle omstændigheder været umuligt for den at ankomme udenfor Konghelle nøjagtigt paa samme tid som den første, og dette synes dog sagaens beretning aldeles bestemt at forudsætte, thi der nævnes intet om, at Dunimitz og Unnibur kom senere til byen, tvertimod yttres Dunimitz sig længere ud paa dagen saaledes, at man kan see, han har deeltaget i kampen ligefra dens begyndelse. Betragte vi beretningen nær-

mere, bliver det ogsaa klart, at dette sted kun er dens hensigt at angive, hvorledes den fiendtlige styrke fordeelte sig ved staden selv, uden nøjagtigen at omtale dens cours ved indsejlingen. Den ene afdeling kom lige til staden paa den nedre side og landsatte her hestene, den anden kom paa den øvre side. Den første har rimeligviis sejlet paa nordvestsiden af Gulløen og Ragnhildholmen, hvorved den næmest byen ej kom i berørelse med Hisingen, den anden har sejlet paa øst- eller sydøstsiden af Gulløen og Ragnhildholmen, maaskee endog af Munkholmen; derved kom den til at følge Hisingens kyster. Sagaens udtryk ”*up um Hísing*” bliver derved fuldkommen passende, ligesom begge afdelinger paa den maade ikke blive synderligt adskilte fra hinanden og maae antages at være ankomne paa een gang, udtrykket ”*vestra kvísl*” kunde maaskee og være betegnende, thi nu idetmindste kaldes den hovedarm, der gaar forbi Kongelf, ”Nordreelven”, og der er ingen sandsynlighed for, at den i oldtiden bar andet navn. Den anden hovedarm kaldtes somoftest ligefrem ”Gautelven”. Benævnelserne *kvíslir* synes ogsaa, hvad denne arm angaar, nærmest at have været brugt om Nordreelvens udløb, der endnu kaldes Kvillann, en nyere sammendraget form istedetfor *Kvíslarnar*, *Kvítlarnar*, *Kvíllarnar* (aldeles ligesom man siger Bergann for *Bergarnar*, Husann for *Húsarnar*) og saaledes aabenbart er det farvand, vore sagaer kalde *Elfarkvíslir* (Elvefjorden).

Fienden ankom saaledes vestenfra til Konghelle og lagde med skibene til ved stadens brygge, medens hestfolkene landsattes længere nede og rede over Brataasen, saaledes kaldes endnu en bjergaas, der fra Ytterby kirke til henimod den nuværende stad i en retning fra sydvest mod nordøst begrænder den slette, hvorpaa Konghelle laa; over denne ere rytterne saaledes komne vestenfra eller nordvestenfra ned til staden, medens endeel af dem rimeligviis ere blevne staaende paa højden for at holde vakt. De, som vilde flygte fra byen op i landet, havde saaledes ingen udvej til at komme mod vest eller nord, men det var alene vejen mod nordøst, som stod de flytende aaben. Dette bliver af vigtighed til at bestemme beliggenheden af gaardene *Sólbjargir* og *Skyrbagar*, som i beretningen nævnes. Det heder, at Andres prest kone Solveig tilligemed sine døttre flygtede op i landet og kom til gaarden *Sólbjargir*, hvorfra der sendtes krigsbud til *Skyrbagar*, hvor der var et gilde; en af gjeesterne var den tapre Ølver Myklemund, der, som bekjendt, strax ilede ned til byen og fældte 6 af fienderne, men blev derpaa, haardt saaret, siddende fast i et dige, hvorfra hans venner reddede ham. Siden kom de tvende lendermænd Sigurd og Sigard til *Skyrbagar* med 600 mand, men kun Sigard gik mod fienden med de 200, medens Sigurd vendte om igjen med de 400. — Hvor de her nævnte gaarde skulle søges, har hidtil været meget omtvistet. Capt. Munthe antager *Sólbjargir* for at være Solberg i Romelanda sogn, lige i nord for Konghelle, og *Skyrbagar* for at være gaarden Surte paa østsiden af elven, skraas over for det nuværende Kongelf. Men contexten viser aabenbart,

deels at *Sólbjargir* og *Skyrbagar* maae have været nabogaarde, deels at *Sólbjargir* maa have ligget nærmere ved byen end *Skyrbagar*, thi ellers havde man ej behøvet at sende bud fra hiin gaard til denne; *Sólbjargir* kan ej have ligget længere fra byen, end at en middelaldrende kone af den højere klasse, som Solveig, orkede at gaae derhen, og *Skyrbagar* kunde heller ikke ligge længere borte, end at en rask mand, som skulde kæmpe med en overlegen fiende og havde vaaben at bære, ikke udmattede sig saaledes ved at gaae, at han, naar han naaede bestemmelsesstedet, var for træt til at stride. Kort at sige, begge gaarde maae have ligget i den nærmeste egn om byen. Dette synes ogsaa at fremgaae af den omstændighed, at Sigurd Gyrdarsøn først efterat have naaet *Skyrbagar* trak sig tilbage, thi han maatte dog være kommen staden temmelig nær, førend han kunde faae en saa bestemt underretning om fiendens overmagt, at han derved afskrækkedes fra at binde an med denne, og han havvde et anseet det nødvendigt at forlade *Skyrbagar*, hvis han ej havde frygtet for, at fienden ogsaa her let kunde naae ham. Hvad nu Solberg i Romelands sogn angaar, da ligger det for det første halvanden miil fra Konghelle, længere end Solveig kan ha været istand til at gaae, eller idetmindste til at ankomme saa betimeligt, at der endnu kunde sendes krigsbud til en nabogaard og en mand fra dette atter begive sig ned til byen og naae denne, førend den hele affære var forbi; for det andet ligger den ogsaa halvanden miil fra Surte, hvis afstand fra byen derimod ej var mere end en halv miil, og hvor følgelig efterretningen maatte være ankommen meget tidligere end til Solberg i Romeland. Om dette kan der altsaa ikke under nogen omstændighed være spørgsmaal.

Hvad *Skyrbagar* angaar, da har dette nevn sædvanligviis været misforstaaet paa grund af en urigtig læsemaade. Texten i folioudgaven af Heimskringla har nemlig ikke ”*til Skurbaga*”, men derimod ”*til Skurhaga*”, hvilket forudsætter nominativet *Skurhagi*. Imidlertid har baade Cod. A., der rimeligviis er en afskrift af den egentlige saakaldte Kringla, og Cod. E., eller den berømte Cod. Frisianus, her *Skurbaga*. Hrokkinskinna har *Skyrbaga*, Hryggjarstykke *Skurbaga*, og formen *Skurhaga* findes saaledes ikke i nogen anden Codex af vigtighed, end de to papirsafskrifter, C. og D., af den saakaldte Jøfraskinna, og dog har ogsaa D. paa det første sted *Skurbaga*. Allerede heraf synes endelsen – *baga* at være rigtigere end – *haga*, og dette vinder end mere bestyrkelse derved, at biskop Øysteins jordebok (den røde bog) oftere omtaler gaarden *Skyrbagar*, eller, som den ogsaa skriver navnet, *Skyrvagar*, i nærheden af Konghelle. Saaledes hedder det, at Mariekirken i Konghelle ejer ½ marks bol og 1½ teig for 3 øres bol, i *Skyrfbaghum*; Ytterby kirke ejer ”*i Bakka i Skyruagha lida*” et øresbol, ”*i bøle þolfs fola ibidem*” ½ ertogs bol. ligesaameget ”*i bøle þorbiornar gasa*” og ”*i bøle Olafs notara*” ; 15 penninger ”*i bøle Kiætillz Svæinungs*”, alle ”*ibidem*” ɔ: i *Skyrvagalida* ; endelig ”*i Skyruaghum*” en teig. Formen

Skyrbaughum, der staar midt imellem *Skyrbagum* og *Skyrvagum*, godtgjør identiteten af disse to; den viser ligeledes, at navnet er en fleertalsform, der i nom. hedder *Skyrbagar* ikke *Skyrbagi*. Benævnelsen ”*Skyrvagaliði*” er ogsaa karakteristisk; det sees deraf, at en ”Lide”, — saaledes kaldte man i Borgesyssel, Ranrike og Elvesyssel en mindre deel af en bygd, rimeligviis et antal gaarde, der tilsammen udredede een mand ved krigsopbud — benævntes efter *Skyrvagar* som den fornemste gaard; det sees derhos af de flere omtalte ”*bøli*”, der angives efter opsiddernes navne, at liden maa have været meget udparcelleret og sterkt befolket, omtrent saaledes som det plejer at være tilfældet med gaarde, der ligge i den umiddelbare nærhed af en by.

Spørgsmaalet, om *Skyrbagar* kan være den samme gaard, som det nuværende Surte paa østsiden af elven, er vigtigt ogsaa af den grund, at det, hvis det besvares bekræftende, afgiver beviis mere for, at Norge allerede i 1135 maa have været i besiddelse af den lille landstrimmel paa østsiden af elven, der indbefattede Skordals- og Surtegaarderne og efter sin beliggenhed nærmest burde tilhøre Vestergötland. Denne besynderlighd antager jeg riktignok desuagtet at have fundet sted meget tidligere end anlægget af Bohus fæstning, og at den saaledes ikke, som Holmberg mener, er foranlediget derved, at man til forsyningen af Bohus fæstning har kjøbt de omtalte gaarde; thi allerede i grændseforretningen under Magnus lagabøter, der er ældre end fæstningens tilværelse, anføres *Naudingja-aa* (Nødinge-aaen) paa østsiden af Gøtaelven strax nordenfor Skordalen som det sydligste grændsemerke mellem Norge og Gautland. Det er egentlig Ødman, fra hvem den mening, at *Skyrbagar* er det nuværende Surte, er udgaaen, thi han fremsætter den i sin Beskrivelse over Bohuslän s. 91. Men denne mening fremsætter han aabenbart kun, fordi han følger Peder Claussøn, der har valgt den fejlagtige læsemaade *Skurhagi*, hvilken han gjengiver Skurdhaug, og Ødman maa derhos, for at faae dette navn til at passe, paa dette sted kalde gaarden *Skjurthög*, uagtet han dog s. 102 og 142 kalder den Sårte. Da gaarden nu kaldes Surte, Sorte og i de hos Hadorph (Riimkr. II. s. 299, 320, 321, 334) anførte diplomer fra 15de aarhundrede *Svortöön*, *Svorthé*, *Svartha*, *Svartöö*, og de paa dens grund opførte møller i den halmstadske Reces af 1483 kaldes *Svartakvernar*, er det klart, at dens rette navn er *Svartar*, á *Svörtum*, og at der aldrig har været noget *Sk* i navnet, hvilket saaledes Ødman paa egen haand, aldeles vilkaarligt, har forvansket for at faae til at passe paa det ”*Skurdhaug*” der ligeledes, ifølge det föranførte, er en form, der ingensteds hører hjemme. Al tanke om, at Surte og *Skurbagar* skulde være samme gaard, maa saaledes bortfalde.

Holmberg i sin ”Bohusläns hist. och beskrifning” II. s. 331 erklærer sig ogsaa imod denne forklaring, men ene og alene af den grund, at Surte laa paa den anden side af elven, hvilken efter hans mening maatte have været opfyldt af fientlige skibe, der hindrede enhver overgang. Denne grund er

naturligviis for mig, der antager, att begge hærafdelinger sejlede opad Nordreelven og ikke havde noget med den søndre arm at bestille, af liden eller ingen vægt, thi communicationen over elven kunde blot sperres, hvis fienderne virkelig havde omsejlet Hisingen. Holmberg mener, at *Sólbjargir* og *Skyrbagar* ere gaardene Solbrekka og Skorby i Kareby sogn, det første omtrent $\frac{3}{8}$ miil, det sidste en fjerdingvej længer, nordenfor Konghelle. Men urigtigheden af denne mening fremgaar allerede derat, at ” den røde bog”, som nævner *Skyrbagar*, hvor Ytterby og Konghelles kirker omhandles, ogsaa udtrykkeligen nævner *Skorbær* eller *Skorbyr* under Karleby kirke (j *Skorbø ij, ørtogar — hustru Astrid a Skorby*), hvoraf det sees, at *Skorbær* er forskjellig fra *Skyrbagar* ; og med Skorby falder ogsaa Solbrekka.

Det simpleste middel til at gjenfinde *Skyrbagar* kunde synes at være dette, at man undersøgte alle de nuværende stedsnavne i Ytterby og Kongelfs sogne for at opdage det tilsvarende. Men det besynderlige er, at netop et saadant ej findes, thi det er herom, jeg især har forespurgt mig hos hr. provst Grundell, og paa den af ham meddeelte fortegnelse findes intet navn, der paa nogen maade kan antages at være en forvanskning af *Skyrbagar*, ligesaa lidt som der findes noget Solberg. Disse navne ere altsaa nu forsvundne.

En saadan forsvinden plejer dog ikke at finde sted, uden hvor en gaard enten i tidens løb er udparcelleret til flere mindre gaarde, f. ex. Birkevold ved Eidanger, eller hvor den er optagen af et senere byanlæg. Vi have her altsaa valget mellem at søge *Skyrbagar* enten i en af de tættest bebyggede egne i nærheden af det gamle Konghelle, eller paa det sted, hvor det nuværende Kongelf siden 1681 staar. At *Skyrbagar* allerede ved 1400 var sterkt udparcelleret, viser den ovenanførte notis fra ”den røde bog”.

Hr. provst G. gjør opmerksom paa, att ligeoverfor Kastellegaarden, paa øen Hisingen i Rødbo eller Kongelf sogn, ligge, omgivne af ”Sku” eller ”Skurberg”, som almuen kalder det, gaarden Hakerød ved elven, og længere op Bakker eller Bakerød, samt en dal, lidt mere mod sydøst, dog med fri udsigt til elven, og det gamle Konghelle, Høg, Østerøg, Solbrekke, Aasen, Lid, Grimaashøg og Grimaas. Hele denne grend, antager han, kan have været den gamle Skyrbagalide, hvor maaske Aasen har været den fornemste gaard, og Solbrekke bliver det gamle *Sólbjargir*. Han mener, at Solveig er flygtet over elven, ligesom og at kommet til staden, ja at der maaskee endog har været posteret fiender paa Hisingesiden, med hvilke han kan have stredet. Naar jeg desuagtet ej troer at kunne erklære mig for denne mening, er det deels, og især, fordi jeg ikke kan forlige sagaens udtryk om Solveigs flugt ”*á land upp*” med en flugt over elven, deels fordi der gives andre data, der synes at vidne om en anden beliggenhed for *Skyrbagar*.

Holmberg meddeler s. 310, skjønt desværre heel unøjagtigt, et paa gaarden Totorp i Jorlanda sogn forvaret diplom af 31te august 1359, af det indhold, at Reidar Jonsson, foged paa Bagahus, var angivne dag paa Bagaholm, hvor han udnævnte 6 mand, der skulde tilvurdere Tholf Helgesøn et vederlag af kongens jordegods istedetfor en marks bol ”i *Skyrbaghom*”, heri dog iberegnet de fire ertogers bol (eller en ertogs bol) ”i *Uppsalom*”, der var kongens sameje; de tilkjendte nu samme Tholf en marks bol af *Toluthorp* (Totorp i Jorlanda), som kongen ejede, tilligemed 2 ørers bol af samme gaard østenfor Aaen (en Jorlanda sogn gennemstrømmende Aa) under *Geiraffall*. Ødman, som omtaler dette diplom (s. 81), angiver indhålet saaledes, at kong Haakon Magnussøn tilbyttede sig den holme, Bohus slot staar paa, af indbyggerne paa Totorp i Jorlanda imod et stykke eng og et fjeld, Jærefjeld kaldet. Saa aabenbart urigtig, som denne fortolking er, bør den dog, netop formedelst dens urigtighed, ikke oversees, thi det er ej usandsynligt, at der paa Ødmans tid, over hundrede aar tilbage, har været et sagn om et saadant bytte, hvorved Bohus fæstning erhvervede at stykke landejendom, og at dette sagn har ledet ham til en afvigelse, som ellers vilde være utrolig. Det synes rimeligt, at hensigten med byttet har været at tilvejebringe det fornødne ager- og græsningsland for fæstningen i dens umiddelbare nærhed, og at Ødman kun har forvexlet *Skyrbagar*, det tilbyttede land, med Bagaholmen selv. Man seer ogsaa af diplomet, at ”*Uppsalir*” maa have lige ind paa *Skyrbagar*, siden det endog regnes med hertil. Det samme *Uppsalir* nævnes ligeledes i ”den røde bog” under Ytterby kirke, tilligemed en anden gaard, ved navn *þorp*, midt iblandt *Skyrbagagaardene*, og da saavel *Uppsalir* som *þorp* nu ligeledes ere forsvundne af jordebogen, bliver det heel rimeligt, at de have deelt skjepne med *Skyrbagar*¹.

Ovenfor er det bemærket efter hr. G.s opgivelse, at almuen i Egnen om Kongelf kalder de Bjerge, der omgive Hakerød, Aasen og Lid, Sku eller Skurberg. Denne benævnelse synes vistnok, saaledes som hr. G. fremsætter den, at være appellativisk og omtrent være det samme, som vi kalde Svadberg, men imidlertid maa den dog være egen for denne Egn, da den, saavidt vides, ej forekommer nogensteds i det øvrige Norge. Sku kunde i det ældre sprog have i genitiv *Skýr*, ligesom *kú* har i gen. *kýr*, *brú* stundom *brýr*. De nu saakalde Skordalsgaarde, paa hiin landstrimmel østefor elven, der tilhørte Norge, men nordligere end Surte, skraas over for Bahus, kaldes efter capt. Munthes angivelse i oldtiden *Skýrdalr*, eller maaskee rettere *Skýrdalr*, hvor altsaa dette *Skýr* atter kommer igjen. Holmen, paa hvilken Bahus fæstning laa, hed *Bagaholmr*, et navn, der ej kan være udledet af ordet ”Bagge” o: nordman, thi dette navn skrives med dobbelt g og vilde desuden, som øgenavn, ej have været brugt af nordmændene selv; men det

¹ Et torp eller en huusmandsplads under gaarden Skjelbrekka ¼ m. nv. fra det nuværende Kongelf hedder rigtignog Upsala, men dette synes dog at ligge for langt borte til her at kunne komme i betregning.

er sandsynligt, at den havde navnet efter den gaard, under hvilken den oprindelig hørte, og som derfor maa have heddet *Bagar*, gen. *Baga*. Denne gaard maa have ligget paa den deel af fastlandet, der var Baholmen nærmest, og det bliver da, hvor Konelf nu ligger. Da der nu ogsaa her gives saakaldte "Skurberg" i nærheden, kunde gaarden let have faaet det mere betegnende navn "*Skýr-Bagar*". Eller og, hvad der er det rimeligste, har gaardens oprindelige navn været *Skyrbagar*, og holmens *Skyrbagahólmr*, forkortet *Bagahólmr*, ligesom "Hjoringlidvaag" paa Hareidland ved Hjoringlidvaag paa Hareidlang ved Hjoringevaagen er forkortet til "Lidvaag". Forudsætte vi, hvad ovenfor antydedes, og hvad i og for sig er rimeligt, at grunden til erhvervelsen af hiint markebol i *Skyrbagar* var fæstningens trang til dyrkbar jord, saa antyder dette da og en mangel herpaa, og denne mangel er da sandsynligviis opstaaen ved den tilflytning af strandsidderne og andre parcelledyrkere paa de nærmeste gaardes grund, som fæstningens nærhed og den derved opstaaede rørelse kunde foranledige, hvilket ogsaa "den røde bogs" angivelser synes at bekræfte; det er højst rimeligt, at nogle decennier efter at fæstningen var anlagt, hele stranden fra den gamle by indtil den nærverende byes østlige ende fik et forstadsmæssigt udseende, og at dette kan have givet anledning til det af Holmberg (s. 299, 300) omtalte ellers lidet rimelige, sagn, at staden skal have strakt sig ligefra nuværende Kongelf til Ytterby sogns sydvestligste grændse. Under saadanne omstændigheder kunde let navnene paa de gaarde, hvis grund saaledes benyttedes, i tidens løb forsvinde, og disse gaarde maae da have været *Sólbjargir*, *þorp*, *Uppsali* og *Skyrbagar*. Karl XI kunde i 1681 næppe udvise den plads til anlægget af Kongelf, som den nu indtager, med mindre den havde været kongelig ejendom, og dette stemmer ganske godt med, at fogden allerede i 1359 tilbyttede fæstningen en deel af *Skyrbagar*; i tidens løb kan fæstningen have arronderet sig endnu bedre. Bemærkes maa det forresten, at der i nærheden af Kongelf findes et par gaarde med tilsyneladende moderne, senere paasatte navne, Valterseng og sædegaarden Marieberg, i nærheden af hvilket dog et fjeld ved navn Mareberg skal ligge; det kan vel hælde, at idetmindste det første af disse kan have baaret et af de ovennævnte navne.

At der allerede paa Harald Gilles tid har gaaet broer fra Bagaholmen til begge sider, baade til fastlandet og til Hisingen ligesom senere hen i tiden, er ikke usandsynligt; isaafald var den endnu en hindring mere for venderne i at omsejle Hisingen, medens der da rigtignok opstaar mindre vanskelighed ved at lade Ølver komme fra den kant. Men da det hedder, at lendermændene kom med deres i hast samlede tropper til *Skyrbagar*, synes det dog, som om dette sted maa have ligget imellem staden og en kant, hvor man endnu ikke havde seet noget til fienden, og det var umuligt, hvis *Skyrbagar* skulde søges paa Hisingen, ligeoverfor byen.

Hvad Gulløen angaar, da vil enhver, som erfarer, at den skjønt nu landfast med Hisingen, dog har beholdt sit navn, og ligger ligeoverfor Ytterby kirke, erkjende, at det er denne, forhen sterkt skovbegroede og paa vildt rige ø, og ikke Gullholmen ude i skjærgaarden ved Morlanda paa Oroust, som menes, naar det i Haakon Hakonssøns saga cap. 288 hedder, at kong Haakon Den Unge under sid ophold i Konghelle en dag drog øster over aaen till Gulløen for at more sig ved jagt, men her paadrog sig den sygdom, hvoraf han døde. Den omstændighed, at det her hedder ”*austr yfir ána*”, uagtet elven egentlig gaar fra øst till vest, saaat det skulde hedde ”*suðr yfir ána*”, vidner ogsaa om, at vore forfædre betragtede elvens løb som nordsydligt, og at udtrykket ”*eystri kvísl*” desto bedre passer paa det venstre løb nærmest Hisingen, saaledes som ovenfor er antaget.

Tidigare publicerad i: Munch, P.A., *Samlede afhandlinger*. D. 1.

Christiania, 1873.

Norsk tidsskrift for videnskap og litteratur. 3(1849).

Fortsatte bemærkninger om beliggenheden af nogle steder ved det gamla Konghelle

Peter A. Munch

I en afhandling om beliggenheden af enkelte historiskmærkelige punkter i nærheden af det gamle Konghelle, meddeelt i dette tidsskrifts 3die aargang, fremsatte jeg den mening, at de i anledning af vendernes angreb paa Konghelle nævnte gaarde *Sólbjargir* og *Skurbagar* eller *Skyrbagar* ikke, som man hidtil antog, kunde være Solberg i Romelanda sogn og Surte østenfor elven, eller Solbrekka og Skorby i Kareby sogn, men at de maa have ligget paa det sted, hvor byen Kongelf nu (d.e. siden 1681) staar. Jeg støttede denne mening deels derpaa, at læsemaaden *Skurhaga*, der har givet anledning til Peder Klaussøns *Skurdhaug*, Ødmans *Skjurthøg*, og forvexlingen med Surte, er aldeles falsk, medens derimod "*Skyrbaga*" er det rette; deels derpaa, at Solberg og Skyrbage maa have ligget nærmere byen end de ovennævnte gaarde i Romelands og Kareby sogne; deels derpaa, at navnet *Skurbagar*, der ogsaa forekommer i diplomer og den røde bog, nu er forsvundet og derfor rimeligviis ligesom opløst af den nye by; deels endelig, og fornemmelig paa navnet "*Bagahólmr*" for den holm, hvorpaa Bahuus (*Bagahús*) slot ligger, hvilket navn forudsætter tilværelsen af en gaard "*Bagar*" paa fastlandet tætved, hvilken den oprindelig maa have tilhørt. Jeg antog, enten at navnet *Bagar* var en forkortning af *Skurbagar*, eller at *Skurbagar* er en sammensætning af det egentlige navn *Bagar* med et ord *Skyr*, der maaske kan have betegnet "Svadberg" eller noget lignende. Jeg anførte ligelees et diplom af 1359, hvorved fogden paa Bagahus overlod en mand 2 marks og to ørers bol af kongens ejendom i Toluthorp i Jorland, imot et marks bol i *Skurbagar*; et bytte, aabenbart antyder, at man endog med opoffrelse har søgt at skaffe Bahuus slot engstykker eller græsmarker i nærheden, og att *Skurbagar* derfor er at søge i slottets umiddelbare nærhed.

Uagtet de her opregnede grunde allerede for mig medføre fuldkommen oberbeviisning om rigtigheden af hiin ovenfor yttrede mening, er det mig dog en tilfredsstillelse at kunne meddele et par yderligere oplysninger, der bortrydde enhver tvivel, som derom endnu kunde være tilbage hos andre. En af disse oplysninger findes i et mageskiftebrev mellem erkebiskop Olaf og kong Magnus, dateret 2den august 1354, og aftrykt som no. 326 i anden samling af *Diplomatarium Norvegicum*. Ved dette mageskiftebrev bortbyt-

ter erkebiskopen Kastelle kloster og jordegods til kong Magnus Erikssøn imod krongods i Nidaros bispedømme, og de til klostrets jordegods henhørende gaarde opregnes enkeltviis, med vedføjjet opgivelse af deres aarlige renter, medens de kongelige gaarde nordenfjelds kun nænes ligesom foreløbigt og mindre nøjagtigt. Blandt hine klostret tilhørende gaarde nævnes:

I Yttrabyar sokn:ff Skyrbathom halff mark sylffuers. aff adrum gardenum halff mark oc pund korns. aff Karlsbathum fiorar merker sylffuers oc fimtan pund korns..... Item aff Skyrbathom fiugura ørtoga boll koypti broder Gunnar aff Arne, æyres boll gaff Thorer berserker fore huspræy oc stiuffdotthor sina. aff Aslake karre war kiøpt tueggia ortuga boll. ortaga boll af Steinare halff aker vider Torbiorn gala gaff Disa fore sun sin, halff aker alffuer føre sun sin.

Vi see heraf, deels, at gaarden Skyrbagar, saaledes som det ogsaa viser sig af den røde bog, var deelt i en mænge smaa parceller og "Agre", hvilket neppe er tilfædet med andre gaarde end dem, som ligge meget nær ved en by eller et bymæssigt anlæg, deels, hvad der her især er afgjørende, at der ved siden af *Skyrbagar* ogsaa var et *Karlsbagar*, med andre ord, at navnet *Bagar* her virkelig, som jag tidligere gjettede, er det generiske, oprindelige, og at denne gaard *Bagar*, hvortil *Bagahólmr* hørte, i tidens løb, men i alle fald før 1135, er bleven deelt i flere underafdelinger, horaf en, rimeligviis den største, er kaldet *Skyr-Bagar*, en anden *Karls-Bagar*, og at der maaskee endog har været flere saadanne, ved særegen betegnning indbyrdes adskilte *Bagar*.

En anden mærkelig oplysning om bebyggelsen af Bagahus slots umiddelbare nærhed indeholdes de islandske annaler for aaret 1367, hvor der handles om de ødelæggelser, hanseaterne paa denne tid anrettede i det sydlige Norge og Sverige. "Da" heder det, "opbrændes byen Marstrand med kirker og klostre; tre kirkesogn paa Hisingen, staden Konghelle, kjøbstaden Lødøse, alle de bygninger paa Bagaholmen, der stode udenfor muren, og paa lidet nær tohundrede gaarde paa begge sider af elven". Heraf seer man altsaa, at idetmindste Bagaholmen selv var stærkt bebygget udenfor fæstningen, eller rettere, at der allerede paa Bagaholmen var et bymæssigt anlæg omtrent paa samme sted, hvortil byen Konghelle blev flyttet af Christian den fjerde; men for den, som kjender de nærmere lokalforhold og veed, hvor smal den elvearm eller rettere rende er, som adskiller Bagaholmen eller Elvebakken fra den nordlige elvebred, maa det være klart, at huusanlæg udenfor fæstningen ej vel kunne tænkes paa holmen, uden at de tillige have fundet sted paa den nordre elvebred. Det kan heller ikke negtes, at hiint udtryk "tohundrede gaarde paa begge sider af elven" star i den forbindelse, at man derved nærmest maa tænke paa huse, opførte i

fæstningens umiddelbare nærhed. Det ligger desuden i sagens natur, at en fæstning af den betydenhed som Bagahus ogsaa maatte give anledning til, at der i dens nærhed rejste sig endeel huse, der beboedes af dem, som stode i forbindelse med fæstningen uden egentlig at høre til dens besætning, f. ex. arbejdere, handelsmænd o. a. d.

Paa denne maade indsees det let, hvorledes navnet Skyrbage og rimeligviis ogsaa navnet paa nabogaarden Solberg, der maa have ligget Konghelle nærmere, har kunnet forsvinde, især efterat, hvad der i sig selv er rimeligt, og hvortil man desuden ikke savner antydninger, alt, hvad der regnedes til Skyrbage, var erhvervet for fæstningen. Allerede i 1359 see vi ifølge det foranførte diplom den kongelige foged tilbytte kongen, det vil her sige fæstningen, et stykke af Skyrbage for et større stykke af en kongsgaard i Jorlanda sogn. Af det ovenomtalte mageskifte blev der vel intet, men vi finde dog i forhandlingerne derom af 1498, at to gaarde, som det synes allerede for lang tid siden, vare komne fra Kastelle kloster under ladegaarden til Bagahus¹ og forbleve derunder. Disse gaarde nævnes ikke; dog da Skyrbage og Karlsbage ere blandt dem, der forekomme i fortegnelsen af 1354, men savnes i den af 1485, bliver det heel sandsynligt, at disse og ingen andre ere hine tvende gaarde, som fæstningen beholdt, uagtet bytet forresten ikke kom istand.

At Skyrbage var en deel af det gamle Bage og beliggende, hvar Kongelf by nu er anlagt, er saaledes utvivelsomt. Det er derimod uvist, om navnet Skyrbage er fortrængt ved byen Kongelfs sidste omflytning i 1681, eller om hiint navn allerede ved de omtalte bebyggelser i ældre dage har vejet pladsen for flere specialnavne og tilsidst er blevet forglemt. Man skulde næsten formode det sidste af den ovenanførte omstændighed, at de to gaarde, der var komne under fæstningens ladegaard, ikke nævnes ved navn i erkebiskop Gantes antegnelse af 1498; men under alle omstændigheder maatte man erhverve vished derom af den befaling af 1680, hvorved gjenopbyggelsen af Kongelf paa den sted, hvor den nu staar, eller paa Skyrbages grund, forordnedes. I dette dokument maa nemlig den gaard være nævnt, paa hvis grund byen skulde anlægges. Anføres her intet bestemt navn, er det tegn paa, at dette navn er glemt. Dokumentet maa vel findes i Kongelfs raadstuearkiv.

Det er ikke alene Bagahus og Bagaholmen, hvilke gaarden Bage har givet Navn; ogsaa den brede, dybe og stridstrømmende elvearm mellem Bagaholmen og færgestedet paa Hisingen, den samme, over hvilken der nu færGES paa vejen mellem Kongelf og Gøteborg, kaldtes i ældre tider *Bagastraumr*, Bagestrømmen. Dette navn forekommer i den mærkelige beretning om mødet 1276 mellem den norske kong Magnus Haakonssøn

¹ Denne ladegaard til Bahuus var neppe, som det i Langes Klosterhistorie s. 732 antages, Kastelgaarden, men snarere en bygning, opført nærmere Bahuus fæstning, rimeligviis endog paa gaarden Bages eller Skyrbages egen grund.

og den svenske hertug (siden konge) Magnus Ladelaas paa Horsaberg¹ ved Gøtaelven, der meddeles i de islandske annaler (*Isl. ann. p. 148*); rimeligi- viis efter den nu tabte Magnus Haakonssøns saga. ”Denne sommer”, heder det, ”drog kong Magnus til lendsenden og havde for første gang, siden sin thronbestigelse; udbud og leding ude, fordi han vilde forsøge at stifte forlig mellem kong Valdemar i Sverige og hans broder hertug Magnus og tillige passe paa, at ufreden mellem de svenske herrer ikke ogsaa skulde sprede sig til Norge. Han sejlede til Konghelle med sin flaade, ankom did St. Albani dag (mandag 22de juni) og opholdt sig der 3 dage; kong Valdemar med sin dronning Sophia og søn Erik var allerede tidligere ankomne. Thorsdagen efter St. Hans (25de) sejlede kong Magnus med sin flaade, næsten 230 skibe, fra Konghelle til Horsaberg; ogsaa kong Valdemar med sit følge sejlede ”op” med ham ... skibet ”Christusuden”, hvilket kong Haakon havde haft paa sit tog til Vesterhavet, blev liggende tilbage i Konghelle ved Ragnhildholmen, fordi man ansaa det farligt at styre det igjennem ”Bagestrømmen” paa grund af skibets størrelse. Fredagen (d. 26de) kom hertug Magnus til Horsaberg. ... Petermessedag (d. 29de) drog kong Magnus og junker Erik Valdemarssøn over elven til Hnidingeberg .. dog begyndte underhandlingerne siden paany, men forlig kom ej istand. Thorsdagen derefter (2den juli) drog kongerne Valdemar og Magnus med følge ned igjen til Ragnhildholmen; om søndagen (d. 5te) holt Magnus thing i Konghelle og sejlede om tirsdagen (d. 7de) ud til Økerøerne.²

Etymologien til navnet ”Bagar” bliver forresten vanskelig at angive. Saa- vidt jeg veed findes der ikke i Norge noget andet sted af samme navn. At det skulde have nogen samnhæng med navnet ”Bagge”, der tillagdes

¹ Beliggenheden af dette Horsaberg har det været mig umuligt af de ufuldstændige svenske karter og topographier, der staa til min raadighed, at udfinde. Da det heder, at man sejlede ”op” fra Konghelle til Horseberg, synes det at maatte søges ovenfor elvens deling, maaskee o nærheden af Lødøse; men da man fra Konghelle ligeledes maatte sejle et stykke opad elven og igjennem Bagestrømmen, om man end siden styrede nedad elvens østre arm, kunde man nok paa en vis maade siges at sejle op til et sted, der laa ved denne østre arm, og følgelig lader der sig endda ikke saameget slutte af dette udfryk. Imidlertid slaar det neppe fejl, at mænd, der ere vel kjendte i denne egn, kunne paapege de her nævnte steder. Det maa ellers bemærkes, at det ikke kan ansees sikkert, om læsemaaden Hníðingaberg er rigtig, og om det ikke skulde være, Hvíðingaberg, hvilket nu maatte lyde Kvidingeberg.

² I udgaven af annalerne findes her en mængde fejl, førnæmmelig i navnene; blandt andre er *Bagastrau- minn* skrevet med lidet bogstav, som om det kun var et *nom. appellativum*, og oversat *per æstum maris inopportunum* istf. *æstuarium bagense*. Istf. *Eykreyja* staa *Eyðseyja*, i varianten *Eykteyja*, og længer nede (s. 152) *þorn* istf. *þótn*. Blandt de herrer, som fulgte med kong Magnus, nævnes s. 148 *Vigleifr Auðunarson*, læs *Vigleikr Auðunarsun*, ”*Auðun Hugleikssun, prior provincialis, aki af predikarahúsi*”, læs ”*Auðun Hugleikssun, prior provincialis aki af pred. húsi*”; det urigtige komma har forledet den latinske oversætter til at skrive ”*Audunus Hugleiki filius prior provincialis akius de domo prædicato- rum*”, som om Audun Hugleikssøn var en gejstlig mand. Istedetfor *Bjarni í Gizka* staa det *Bjarni Gyrski*, og den værste af alle er endnu den, at der istedet for *þórir kanceler* læses *þessir kantselerar*, som om Bjarne Erlingssøn og Gaute i Tolga vare kantslere. Denne fejl er fra dette sted kommen ind i flere nyere historiske skrifter. Hos Torfæus og efter ham i Falsens Norges historie 4de d. s. 137 gjøres der ved misforstaaelse af annalerne, der om dette møde paa Horseberg har en længere og en kortere beretning tvende møder, et i 1276 og et i 1277, og det uagtet thorsdagen eller St. Hans i 1277 ikke faldt paa 24de juni, eller tre dage efter St. Albani, men paa 1ste juli, eftersom St. Hans selv faldt paa thorsdag.

nordmændene, kan der naturligvis ikke engang være at tænke paa; denne forklaringsmaade, skjønt urigtig, kunde synes nogenlunde plausibel, saalænge der kun var talen om fæstningen Bagahus, hvilket da blev "Baggernes huus" (uagtet det vistnok neppe er rimeligt, at nordmændene vilde kalde deres egen fæstning efter et dem selvtillagt spotnavn); men siden det nu er oplyst, at navnet kun hidrører fra gaarden *Bagar*, maa enhver saadan gisning bortfalde. Men heller ikke som appellativ forekommer ordet *bagr* eller *bagi*. Jeg skulde derimod være tilbøjelig til at tro, at man bør skrive *Bágar*, *Bágahólmr*, *Bágáhus*. Flere grunde tale derfor. Den svenske udtale og skrivemaade "Bohus" synes nemlig at grunde sig paa en ældre udtale, hvorved aa er den fornemstevokal, altsaa "Baahus", "Baagahus". Derhos er det paafaldende, at navnet *Skyrbagar* i den røde bog ogsaa findes skrevet *Skyrvagar*, *i Skyrvaghom*; thi dette viser, at man i skjødesløs udtale har forvexlet den sidste deel af navnet, *Bagar*, med *vágar*, og denne forvexling kunde ikke finde sted, med mindre hovedvokalen i begge navne udtaltes eens. Nu er ogsaa *bágr* virkelig et norskt ord, det betyder "vanskelig, modstridende"; det er ikke saa usandsynligt, at en gaard kunde blive kaldt *Bágir* eller *Bágar* (de vanskelige steder) paa grund af en eller anden lokal beskaffenhed; men det allersandsynligste er, at ligesom man finder en gaard, beliggende ved en strømning, kaldet *straumr*, ved en fos, *fors*, ved et sund, *sund*, ved et vadested, *vað*, *vaðlar*, saaledes har og gaarden *Bágar* faaet sit navn af dette sted i elven, der igjen er blevet kaldt *Bágar* paa grund af den vanskelige strøm. Navnene *Bágahólmr* og *Bágastraumr* behøve paa den maade ikke umiddelbart at slutte sig til gaarden *Bágar*, men alle tre navne, gaardens, holmens og strømmens, til dette sted i elven. *Bágastraumr* bliver saaledes kun en nærmere betegnelse af det begreb, som allerede ligger i ordet *Bágar*, eller den har kun v æret egen for det bredere, sydligere løb, medens *Bágar* var benævnelsen for det hele strøg i elven.

Jeg antager det saaledes rettest at skrive *Bágahús*, *Bágahólmr*, *Skyrbágar*. Hvad etymologien af dette sidste navns første deel angaar, da har jeg allerede i den føromtalte afhandling yttret mig derom, men jeg tilstaar, at denne udledning (af det nuværende "Sku" eller "Skurberg" d. e. "Svadberg") ikke ret tilfredstiller mig. Vokalen i "Sku" eller "Skurberg" maa nemlig være lang, men skrivemaaden "*Skyr**fbaghom*" viser, at den i dette navn er kort. At "*Skyr*" i dette navn er det samme *Skyr*, som i navnet paa den hiinsides elven ligger *Skyrdalr*, nu Skordal, kan ikke betvivles, men derved er lidet vundet. Paa *Skyr* (tyk melk) kan man her naturligviis ej tænke. Navnets rette betydning faar derfor indtil videre staa uafgjort.

I byttebrevet af 1354 omtales blandt gaardene i Ytterby sogn en ved navn Lille-Konghelle, *Konungahella litla*. Den nævnes ogsaa i fortegnelsen af 1485 med det tillægg, at den var kastele klostres ladegaard. Man skulde deraf næsten formode, at den laa et stykke vestligere end den nuværende

Kastellegaard, eftersom de jo nødvendigviis maa have ligget udenfor byen, der omgav klostret, paa hvis ruiner Kastellegaarden er bygget. Paa østsiden af byen kan den neppe have ligget, da vi her efter det foranførte maa lægge Solberg, og derefter *Skyrbágar*. Der er ogsaa en anden omstændighed, som leder mig til at antage, at Lille Konghelle laa udenfor byen, nemlig den, at det i de ældste og bedste haandskrifter af den ældre vikske christenret, hvor der handles om fylkeskirkerne (cap. 8 i udg. i Norges gl. love I. 343), heder, at en af disse sex fylkeskirker laa *á Konungahellu ytri*. Da modsætningen af Lille Konghelle til det egentlige eller store Konghelle viser, at der kun kan være tale om to Kongheller, følger deraf, at Lille Konghelle og Yttre Konghelle bliver eet og samme sted; og da nu forestillingen om, hvad der her var yttre eller indre vistnok rettede sig efter elveløbet og kystens beliggenhed, følger det af sig selv, at Ytre Konghelle maa have ligget vestenfor byen, altsaa i nærheden af Ytterby kirke. Men erkjendes dette, vil det ogsaa strax fremstille sig som aldeles indlysende, at Ytterby kirke selv er hiin fylkeskirke paa yttre Konghelle. Thi hvad andet betyder Ytterby, *Ytri-bær*, end, "den yttre by", modsat den indre, da Konghelle endnu kun var en gaard? Paa denne maade betegnes endnu den dag i dag paa saamange steder i Norge de enkelte underafdelinger eller særskilte brug, hvori større gaarde i tidens løb have deelt sig, f. ex. "Midgaarden, Nordgaarden, Sørgaarden", "Østhus, Nedsthus", "Øvrebø, Midbø, Nedrebø, o. s. v., hvorfor ikke ogsaa "Indrebø, Midbø, Yttrebø"; Under denne forudsætning, at Ytterby kirke var den gamle fylkeskirke, bliver det af dobbelt interesse, hvad Holmberg fortæller om den (III. 385): "Den kaldtes fordum St. Halvard, fordi den var indviet denne helgen; den skal da, ifølge skriftlige traditioner, have haft stor anseelse og været maalet for valfarter fra langt bortliggende steder, samt meget rig". Ødman har opbevaret et forvirret sagn om, att kong Olaf den Hellige lod den opbygge paa grund af et løfte, han aflagde, da han var i begreb med at underkaste sig Norge. Om den anden fylkeskirke i Viken, Svarteborgs kirke, melder Holmberg (III. 57), at den endnu stundom ansees som offerkirke, hvori man lader bede for de syge i tilgrændsende sogne. Denne qvalificerede anseelse, der netop blev hine to kirker til deel, vidner endmere om, at de begge maa have indtaget een og samme udmærkede stilling eller rang fremfor de øvrige kirker, eller med andre ord, att begge vare fylkeskirker.

Paa denne maade kunde vi nu ogsaa bedst forklare det sagn, at Konghelle skal have strakt sig ligetil Ytterby kirke. Det var ikke byen, der strakte sig saalangt, men den gamle store gaard. Konghelle gaard har strakt sig langs elven ligefra Kastellegaarden, eller vel endog fra et østligere punkt (grændsen mot Solberg) til lidt udenfor Ytterby. Paa gaardens østligere part, indre eller store Konghelle, har byen rejst sig; den vestligere eller yttre Konghelle blev fremdeles en ladegaard, dog rimeligviis i sin tid temmelig bebygget med saadanne huse, der sædvanlig rejse sig i byernes

nærhed. At Konghelle, ogsaa som gaard, var Kongsgaard, kan der ej være mindste tvivl om, thi vi finde lige fra de ældste tider, naar stedet nævnes, at kongerne af og til boede der, og desuden hørte det i Norge til det sædvanlige, at byerne vare anlagte paa kongsgaardes grund. Under disse omstændigheder er det i og for sig aldeles ikke usandsynligt, at St. Olaf kan have bygget Ytterby kirke, især da i det i hans saga udtrykkeligt heder, at han lod rejse en kirke i hvert fylke. Konghelle var paa hans tid allerede en by, og derfor var det ogsaa i sin orden, at den i dens nærhed anlagte fylkeskirke byggedes af steen.

Tidigare publicerad i: Munch, P. A., *Samlede afhandlinger*. D. 2.

Christiania, 1874.

Norsk tidsskrift for videnskab og litteratur. 5(1851/52).

Mysteriet Kungahälla

Sören Nancke-Krogh

I samband med kungamötena vid Kungahälla figurerar ett heligt skrin. Muséets chef tar på nytt upp Sheteligs teori om Cammin-skrinet och beskriver de tidigaste nordiska gränsproblemen, maktkamperna och de kungliga försoningsförsöken ”i Älven vid Kunghälla”.

Försvunna städer har stor dragningskraft. Selma Lagerköf skriver hänfört om Kungahälla vid Nordre älv norr om Göteborg — som om jorden öppnat sig och uppslukat staden. På samma sätt talar urgamla folktraditioner om den sjunkna staden Vineta vid Wollin på Polens östersjökust.

Kungahälla och Vineta

Kungahälla omtalas första gången i en samtida historisk källa på 1130-talet, Vineta år 1170.

Utgrävningar påbörjades på båda platserna för ca 100 år sedan. I Kungahälla grävde man åter 1953 och förra året påbörjades mindre provgrävningar. Vineta-grävningen fortsatte från 1934 till dess att kriget avbröt den och har sedan 1952 pågått systematiskt. Som resultat av dessa undersökningar kan man idag säga att Vineta på 900-talet var en stad med 6000-8000 invånare. Staden var identisk med Jomsborg som Adam av Bremen kallar ”den största staden i Europa”. Här bodde vendarerna.

Cammin-skrinet

Nära Wollin ligger Cammin (nu: Kamień Pomorski, red:s anm.). År 1945, före slutet av andra världskriget, evakuerades denna stad. Ett gammalt relikskrin från domkyrkan placerades då i en järnvägsvagn, men en flygbomb träffade vagnen och inte en bit av skrinet räddades. Skrinet är dock dokumenterat genom avgjutningar och fotografier. År 1888 förvärfvade Göteborgs museum en gipsavgjutning av skrinet och den finns nu på Göteborgs arkeologiska museum. Dessutom beställdes 1933 en serie fotografier av skrinet.

Varför detta västsvenska intresse för skrinet? På 1870-talet omtalade de danska arkeologerna Worsaae och Kornerup skrinet i samband med dansk vikingatid och speciellt i förbindelse med kungshögarna i Jelling. Det 63 cm långa skrinet var ett danskt vikingatidaarbete, huvudsakligen utfört av älghornsplattor. Senare, under förberedelserna för en kyrklig utställning i Trondheim i slutet av 1929, skrev Haakon Shetelig i en tidningsartikel att Cammin-skrinet troligen var det skrin, som venderkungen Rettibur rövade från Kungahälla 1135! Idén hade han fått året före från Rolf Cederström, intendent för Kungliga livrustkammaren i Stockholm. Nils Niklasson, som förestod Göteborgs museums arkeologiska avdelning, tog strax kontakt med Shetelig, som i sitt svarsbrev menade ”at hypotesen er særdeles tiltalende, kanskje endog sannsynlig”. Senare skrev Shetelig om hypotesen i Fornminnesföreningens tidskrift 1932/1933. Hans artikel skall här bara refereras i korthet:

Snorre berättar, att då den norske kungen Sigurd Jorsalafare år 1127 byggde en träkyrka i Kungahälla, pryddes den bl a med ett skrin, som Sigurd hade fått som gåva av den danske kungen Erik Emune. Då venderna plundrade Kungahälla fördes Andreas präst samt kyrkoskatterna som byte ombord på ett venderskepp. Andreas blev frisläppt men fick bara behålla en enda relik. Resten förde venderna med sig hem.

Shetelig skriver att Cammin fick en domkyrka 1175 — ”alltså bare 40 år efter plyndringen af Kungahælla” — den kyrka, där skrinet förvarades. Men faktist hade Cammin en träkyrka som föregångare till domkyrkan. Den uppfördes 1124 av Otto av Bamberg, som då missionerade hos venderna i Vineta med omnejd. Venderna hade alltså en kyrka till de kyrkoskatter de rövade från Kungahälla.

Cammin-skrinet är inte från Sigurd Jorsalafares och Erik Emunes tid. Det är minst 160 år äldre. Stilmässigt tillhör det den s k Mammen-stilen, som fått namn efter en silverinlagd järnyxa från en grav vid Mammen på Nordjylland. Nyligen har trä från Mammen-graven daterats dendrokronologiskt; det har fällt under vinterhalvåret 970-971. Detta stämmer väl med att Mammen-stilen förekommer på snidade trästycken från Jelling-gravkammaren och den stora Jelling-stenen, vars bilder utfördes strax efter 960.

Ale härad på Jelling-stenen?

Från denna tid vet man inget säkert om Kungahällas existens, om man inte vågar tro på den isländska Brennu-Njals-sagan, som är nedskriven i slutet av 1200-talet. Här hävdas att den norske kungen Harald Gråfäll omkring 960 hade sitt residens i Kungahälla. Han var satt att styra Norge av sin fosterfar, den danske kungen Harald Blåtand — den Harald som på den stora Jelling-stenen meddelar att han samlade Danmark och Norge under sin krona. Ordagrant står där: ”uan tanmaurk alla auk nuruiak”, översatt: ”vann

Danmark ala (?) och Norge”. Vann al Danmark , d v s hela Danmark, som man brukar översätta detta är ett absurt påstående, för att på hans tid hade riket varit enat länge. ”Ala” kan på runstenar betyda all, hel (allr) eller stå som ett namn (Alli), men ”Ala” kan också vara ett ortnamn t ex Allatorp i Småland eller Alleröd på Själland.

Vann Harald Blåtand Danmark, Ale och Norge? — Ale härad öster om Göta älv, strax öster om Kungahälla, var ett viktigt område. Här låg handelsplatsen Lödöse, vars äldsta delar tycks gå tillbaka till denna tid. Härifrån gick en handelsväg in till det rika Västergötland. Strax norr om Alafors i Ale härad påträffades det vikingatida handels skepp — Åskekärrsskeppet — som seglade på Göta älv just vid denna tid. Älven var inte någon naturlig gräns. Man kunde lätt segla över den. Den naturliga gränsen utgjordes av de bergiga ödemarkerna längre österut. Bakom dessa låg Sverige, som nådde fram till Kattegatt först omkring mitten av 1200-talet.

Thegn, dräng och danska vikingaborgar

”Harald Blåtand sökte göra sitt inflytande gällande via lokala hövdingar med titeln *thegn*”, skriver Carl Löfving i Fornvännen 1984. Han visar på en karta att titeln thegn förutom på runstenar på nordöstra Jylland också uppträder i stort antal i Västergötland. Thegn finns även i ortnamnet Tegneby, som ligger spritt upp genom Bohuslän och ända till Oslo, alltså i det Norge som Harald Blåtand erövrade.

Besläktat med thegn är titeln dräng. I Ås kyrka nordost om Trollhättan i Västergötland finns en runsten över en ”dräng”. Inskriften på denna sten är identisk med en runinskrift på en sten vid Hobro kyrka, ganska nära militärborgen Fyrkat.

Vikingaborgen Fyrkat, som är dendrokronologiskt daterad till Harald Blåtands senare regeringstid omkring 978-980, har ringvall, korsformat gatumönster och stora hallbyggnader. Fyrkat på Jylland är, tillsammans med Trelleborg på Själland, Nonnebakken på Fyn och Aggersborg vid Limfjorden, en unik konstruktion som bara är känd från Danmark och bara från denna tid. Normalt tolkas borgarna som träningsläger för soldater och den mycket stora Aggersborg som samlingsplats för trupper från ringborgarna i de tre landsdelarna.

Från Aggersborg kunde de så segla genom Limfjorden — mot väster för att erövra England. Men England blev inte erövat av Harald Blåtand. Snarare har man seglat genom Limfjorden mot nordöst för att hålla styr på det något oregerliga Norge. Det var uppenbarligen problem med Harald Gråfäll, som skulle styra Norge för Harald Blåtand, för han blev lockad till Danmark och mördad där.

Efter Harald Blåtands död vann Norge tillbaka sin självständighet i slaget vid Hjörnungavåg år 986. Men kampen fortsatte. Norge delades mellan Danmark och Sverige efter slaget vid Svolder år 1000, blev självständigt 1015 under Olav den helige och därefter åter igen delvis danskt o s v.

De danska ringborgarna måste givetvis ha spelat en roll i detta sammanhang. Och Kungahälla kan, om det verkligen existerade på denna tid, ha varit en viktig gränsmarkering mellan Danmark och Norge under perioder då dessa länder varit åtskilda.

Skrinet och kungamötena

Cammin-skrinet är från Harald Blåtands tid och har givetvis redan då det tillverkades varit avsett som relikskrin. Det stora skrinet kunde inte, som andra skrin, öppnas helt. Bara en liten lucka i lockets sida kunde öppnas. Harald Blåtand var kristen, hans ringborgar hade korsmärket i sin grundplan och hans förevändning att gå aggressivt tillväga mot Norge kunde vara korstågsidén. Han ”gjorde danerna kristna” står det på den stora Jelling-stenen under bilden av Kristus. Stilistiskt är Cammin-skrinet ett danskt arbete med nära anknytning till Jelling, men materialet i de dekorativa plattorna, älghorn, tyder på att det är tillverkat öster om Kattegatt och så accentueras Kungahällaproblematiken.

Snorre skriver att skrinet var en gåva från den danske kungen Erik Emune år 1127, men redan drygt 100 år tidigare figurerar ett heligt skrin vid ett möte mellan Magnus den gode och Sven Estridsson: Sven ”lade själv sina händer på skrinet österut vid älven” skriver Tjodolv Arnosson, men tillfogar ”deras förlikning har varit kortare än den borde”. Magnus var kung av Norge och Danmark och Sven gjorde otaliga misslyckade upprorsförsök innan han äntligen år 1047 blev kung av Danmark. Även därefter måste han utstå angrepp från näste norske kung, Harald Hårdråde. Denne mötte han vid ”landamäret” berättar skalden Halle Stride: ”Jag har hört att Harald och Sven med glädje gav varandra gisslan på att icke tillfoga varandra skada... förlikningen slöts i vittnens närvaro”.

Möten av detta slag var inte ovanliga i det kristna Europa. Så ser vi t ex på Bayeux-tapeten engelsmannen Harald svära normannahertigen Vilhelm lydnad medan han lägger händerna på två relikskrin. Då Harald efter kung Edwards död låter utropa sig till Englands kung uppfattas detta som ett brott mot den heliga eden och med påvens korsmarke på sin skeppsmast seglar Vilhelm för att möta honom i det förkrossande slaget vid Hastings 1066.

Vilhelms relikskrin i Bayeux har välvt tak liksom Cammin-skrinet. Det är inte otänkbart att det var Cammin-skrinet som Sven Estridsson lade sina händer på till förlikning ”österut vid älven” — men var det i Kungahälla detta hände?

Kungamöten vid landamäret

Den äldre Västgötalagen talar om kungamöten på Danaholmen utanför Göta älvs mynning. I överensstämmelse med detta skriver Odd munk i slutet av 1100-talet om kungamöten på Brännöarna, som enligt andra källor tillhörde Danmark. Men han och andra förlägger också kungamöten ”i älven” inte ”**utanför** älven”. Snorre skriver om kungamöten ”vid Kungahälla **i** älven”, andra skriver samtidigt ”vid landamäret **i** älven”. Landamäret betyder gränsen, i det här fallet mellan Norge och Danmark. Var gränsen gick är omdiskuterat. Det norska Kungahälla ägde gårdar på Hisingen och därför kunde gränsen, där kungarna möttes, kanske ha gått söder om denna ö, där Göta älv mynnar vid det nuvarande Göteborg.

Men Snorre skriver klart, att Sigurd Jorsalafare år 1127 ”reiste ei kyrkje ved landskilet” — ”vid landsänden”. Eftersom det rörde sig om hans kyrka i Kungahälla, bör gränsen följaktligen ha gått i Nordre älv. Kungamötena kan ha ägt rum på Ragnhildsholmen eller på Munkholmen i älven. Historiskt vet man att ett kungamöte hölls på Munkholmen år 1308. Ett ortnamn i älven ”stikit” (pålar) kan kanske också tolkas på detta sätt, eftersom stik/steg/staf (påle) kan betyda gränsmärke.

Förändringar inom historieforskningen

Hur mycket kan man lita på de isländska skribenterna? Kan man lita på Snorre som ändå hade en personlig anknytning till Kungahälla? Den historiska och litteraturhistoriska källkritiken har tidvis varit rätt hård; de isländska sagorna är litteratur och innehåller föga eller alls ingen sanning. Denna inställning framfördes första gången 1911 i Lauritz Weibulls ”Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000” som en sund reaktion mot ungdomens överdrivna användning av fornnordiska teman. Då nazisterna 30 år senare återupplivade en osmaklig sagoromantik accentuerades källkritiken förstaeligt nog. Nu är denna mörka period avlägsen och det finns tecken på att en frigörelse från samtidsbundna inställningar håller på att utvecklas.

Att forskningen kan ändra sig finns det exempel på. För 20 år sedan skrev historieprofessorn Curt Weibull om Lödöse vid Göta älv att staden ”nämnes första gången i en nära samtida källa i samband med en händelse 1152... Lödöse har icke, som man någon gång menat, varit ´en betydande stad redan i början av 1100-talet´. Ingen bebyggelse från denna tid är känd”. Idag beskrivs den annorlunda av en annan historieprofessor, Erik Lönnroth: ”Lödöse, Västergötlands äldsta stad, som vi numera vet genom utgrävningarna, med början redan i slutet på 900-talet”.

Hur skall vi lösa mysteriet Kungahälla?

På samma vis kan mysteriet Kungahälla bara lösas med hjälp av arkeologi i kombination med geologi och förnyad granskning av källskrifterna, förutom en noggrann genomgång av Mats Hugosons fynd, som ännu idag inte är ordentligt publicerade.

Kungahälla är till stora delar genomplöjt och plogen går djupare för varje år. Framför denna sjuka patient står nu ”medicinare” och ”kirurger” med var sitt temperament. ”Medicinen” betraktar flegmatiskt sjukdomsförloppet medan ”kirurgen” vill söka sig ned till gåtans lösning med några väl anbragta aktiva snitt.

Kan vi lösa mysteriet Kungahälla utan att gräva? Nej, bestämt inte. Hittills är inget profant eller kungligt byggnadsverk framgrävt och vi finner inte heller sådana i smala sökschakt under provgrävningar. Endast större yttäckande grävningar kan bringa sådana bebyggelsesår i dagen.

Vi får hoppas att nya resultat skall komma fram under de kommande åren, även om vi kanske förlorar en eller flera illusioner därvid, eller...?

Tidigare publicerad i: *Fynd*. 1987:2.

Hva kan arkeologien fortelle oss?

Bebyggelsen i Konghelle fra ca 1080 till 1300

Jens Rytter

”Kjøpmennene væpna seg og verja seg lenge godt og mannsleg. Det var ein hard strid før kjøpmennene tapte. I denne striden miste vendene halvtanna hundre skip med heile mannskapet. Da striden var på det hardeste, stod bymennene på bryggjene og skaut på heidningane. Men da det leid mot slutten, rømde bymennene opp i byen, og så alt folket til kastelet, og dei tok med seg alle sine bedste ting og alt den eigdommen dei kunne få med.”

Slik beskriver Snorre Sturlasson vendenes overfall på Konghelle i 1135, men hvordan bryggene og byen så ut viste vi for få siden lite om. Konghelle var det norske rikets sydligste by i middelalderen. Den lå på nordsiden av Nordre elv, et av Gøtaelvens utløp mot havet. Konghelle er hyppig omtalt i middelaldersagaene, ikke minst hos Snorre Sturlasson. De tidligste hendelser legger han til Konghelle allerede i vikingatid, men eldste samtidige omtale av Konghelle som norsk by er i *Ecclesiastica* skrevet av Ordericus Vitalis i 1130-årene. Jeg skal ikke gå så mye inn på de skriftlige kilders omtale av Konghelle, men noen spesielle trekk bør fremheves her. I følge Snorre gjorde kong Sigurd Magnusson mye for Konghelle. Han oppførte kongsgård, kastelet og kirke. Kirken skjenket han bl.a. det fineste relikvie han hade med fra det hellige land, nemlig en splint av Jesu kors. Hans kastelet er det først forsvarsanlegg av denne type som omtales i Norge. Kongen oppholdt seg lange sammenhengende perioder i byen, hvilket på den tiden var uvanlig. Normalt reiste kongene rundt i riket og ble kun i kortere perioder på hvert sted. Byen er også den første som i skriftlige kilder omtales som *hofudstad*, uten at vi helt vet hva som skal legges i begrepet. Vi vet også fra skriftlige kilder at den første *fehird* i Norge er kong Inges kapellan ved Korskirken i Konghelle, den senere erkebiskop Øystein Erlandsson.

Konghelle får i løpet av middelalderen alle de institusjoner som er en by verdig. Som nevnt finnes allerede på 1100-tallet kongsgård, kirke og kastelet. Kastelet med korskirken omdannes etter hvert til et augustinerkloster (Kastellekloster). På 1200-tallet oppføres både et frasiskanerkloster

og borgen Ragnhildsholmen rett utenfor byen. På 1300-tallet forsvinner Konghelle gradvis ut av de skriftlige kildene. Det kan muligvis ha en sammenheng med at Bohus festning oppføres tidlig på 1300-tallet, og mange av kongemaktens funksjoner overføres til den nye festningen. Enkelte kilder gir begrensede opplysninger om Konghelle på 1400- og 1500-tallet. Det endelig punktum for byen settes først i 1612, da byen brennes av svenskene. Kong Kristian IV beordrer på den bakgrunn 16. januar 1613 byen flyttet inn i ly av Bohus festning.

Arkeologiens historie i Konghelle

Mye av kulturlakene i Konghelle er blitt ødelagt gjennom bortgraving til bruk for jordforbedring på 1800-tallet og senere dreneringsgrøfter uten at det finnes noen form for dokumentasjon. Noen løsfunn, deriblant myntskatten funnet i 1863, innleveres til museene. Denne skatten er nedlagt på midten av 1200-tallet (før 1260), og består nesten utelukkende av norske brakteater. Arkeologiske utgravninger i Konghelle har vært gjennomført de siste 120 årene. Først ute var Wilhelm Berg med sine utgravninger av borgen Ragnhildsholmen og Kastelle kloster. Etter disse var et langt opphold til neste undersøkelse, nemlig utgravninger i fransiskanerklostret i 1953-1954, og en kirkegård i 1958. Noen andre mindre undersøkelser er gjennomført frem til 1985, hvor de første prøveundersøkelser i regi av det som skulle bli "Konghelleprosjektet" ble utført. De tidligere arkeologiske utgravninger var konsentrert om monumentale bygg tilhørende konge- og kirkemakten. De vanlige innbyggernes by kjente man lite eller intet til.

Konghelleprosjektets undersøkelser i Konghelle foregikk i tre etapper. I tiden 1985-1987 ble det foretatt prøveundersøkelser. Det ble gjort registrering av gjenstander på markoverflaten, og gravd grøfter over det meste av svartjordsområdet for å få et innblikk i byens utvikling. I 1989 startet utgravningen av et ca 200 m² stort område med tykke kulturlag hvor vi trodde de eldste sporene av Konghelle ville bli funnet. Utgravningen i dette området fortsatte til 1991, men uten at bebyggelsen ble eldre enn ca år 1140. Som den siste del av prosjektet ble i 1993 teglovnen som ble funnet ved registreringen i 1985 utgravd. Her dukket det opp interessante funn som gjorde at vi fortsatte også i 1994. Dette komme jeg straks tilbake til.

Den profane bebyggelsen i Konghelle

Når man jobber med bebyggelse i middelalderbyer skiller man ofte mellom profane og kirkelige bygninger. Den profane eller verdslige bebyggelsen er for det meste restene etter bolighus, fjøs og verksteder, men kan naturligvis også være kongemaktens kongsgårder og borger. Her skal vi

konsentrere oss om restene etter innbyggernes boliger og verksteder funnet i Konghelle ved utgravninger fra 1989-1994.

Arkeologer jobber ofte med bebyggelsesfaser. I middelalderen (og også senere) var det vanlig å bygge oppå restene av eldre bygninger når de enten var revet eller brent. Dette medfører at mange lag med bygninger finnes over hverandre. Når et område blir utgravd prøver arkeologer å skille ut bygninger og lag som er samtidige. Dette kalles for en (bebyggelses)fase. Ved å sammenligne bl.a. funnene og antall bygninger i en fase med en annen kan man påvise endringer i bebyggelsesmønstret og endring i aktiviteter.

I Konghelle viste det seg at bygningsrestene og annet organisk materiale dessvårre var sterkt nedbrutt. Kulturlagene var kraftig påvirket av bl.a. drenering og dyrkingen av åkerne. De rester som ble funnet skal vi gå igjennom her.

Det kunne skilles ut fire forskjellige i faser med bygningsrester ved utgravningen av det største området i 1989-1991. Disse stammer fra tiden ca 1140-1300. Ved utgravningen av teglovnen ble det overraskende nok funnet rester av en eldre bygning. Denne ble datert til ca 1080-1140. Denne bebyggelsen ble ødelagt av en brann omkring 1140, og den ble ikke bygd opp igjen på samme område, men ble flyttet mot vest, nærmere Kastellegården.

Eiendomsgrenser

Det ble ved utgravningene i 1989-94 funnet rester av flere grøfter i undergrunnen. Disse løper parallelt med, eller vinkelrett på elven, og er blant de første sporene av menneskelig aktivitet i området. Utgravninger i de fleste vikingstids- og middelalderbyer i Skandinavia har vist det samme. Først lages det grøfter. Dette er tolket som en bevisst utstikking av tomter i et område før det oppføres noen bygninger. Denne tomteinndelingen har vist seg å være ganske stabil over lang tid. For eksempel ligger fortsatt noen av eiendomsgrensene på samme plass hvor de første grøftene ble gravd nesten 1000 år tidligere i Lund. Ikke alle tomter i byene er stukket ut med en gang. Nye tomter er lagt ut ved behov. Denne type grøfter er funnet i Konghelle, både ved den eldste bebyggelsen lengst øst, og ved den nye bebyggelsen som blir oppført ca 1140 lengre vest. Bygningene som etter hvert oppføres følger grøftene som grenser for sin utbredelse gjennom alle de faser som er utgravd i Konghelle. Dette underbygger tolkningen av dem som tomtegrenser (parsellgrenser).

Fase I (ca 1080-1140)

I første fase ble det funnet rester av en bygning, her kalt A, i området ved teglovnen, samt to parsellgrøfter. Deler av bygningsrestene lå utenfor ut-

gravningsfeltet, eller var skadet av moderne grøftegraving. Det har derfor ikke vært mulig å finne ut av hvordan bygningens vegger var konstruert. Det kunne imidlertid dokumenteres at det hade vært to gulv i bygningen, nemlig et tregulv mot øst, og et jordgulv (leire) mot vest (figur 2). Begge bar tydelige spor av å være ødelagt av en kraftig brann. En konsentrasjon av stein er blitt tolket som et mulig ildsted. Ildstedet, sammen med funn av fragmenter av vevtyngder og det totale fravær av håndverksavfall, gjør det sannsynlig at dette har vært et bolighus. Bygningen har hatt kortveggen vendt ut mot elven. Funnet av parsellgrøften syd for teglovnene og undersøkelser i 1994 har bekreftet at det over et større område finnes flere bygninger og parsellgrøfter fra tiden 1080-1140. Bygning A har alltså vært del av en større planlagt bebyggelse.

Etter brannen ca 1140 er bebyggelsen blitt flyttet mot vest. Området lengst øst blir først tatt i bruk igjen når teglovnene bygges på slutten av 1200-tallet.

Fase II (ca 1140-1160)

Graving av parsellgrøfter var også det første som ble gjort i det nye området. En kraftig nordøst – sydvest gående grøft forblir den utgravde bebyggelsens avgrensning mot syd gjennom alle fasene. To nord-sydgående grøfter går fra denne grøften og mot nord og inndeler området i tomter. Området som ble utgravd her er tolket som frontbebyggelsen på tomter som vender ut mot et nordøst – sydvest gående strete. Gjennom tidene har stretet gått sør for eller over grøften.

Den første bygning B som oppføres her er en stor bygning som har store jordgravde takbærende stolper (figur 4). Bygninger av denne typen er mest kjent fra gårder på landet, men er også kjent fra byerne Skara, Lørdøse og Halmstad. Bygningen har vært minst 18 m lang og 5 m bred, og hatt langsiden vendt mot elva. Det ble ikke funnet spor av veggene. Funn av syllstokker rett på bakken i de senere bygninger på stedet gjør at dette også er den mest sannsynlige veggkonstruksjon i denne bygningen. Bygningen har minimum hatt 6 par takbærende stolper. De takbærende stolpene var av eik og med en diameter på mellom 30-40 cm. Dendrokronologisk datering av noen av stolpene viser at de er hugd i tiden rett før 1140. Ingenting tyder på at bygningen har vært brukt som bolig. Formodentlig er dette en lager og/eller verkstedbygning. Vest for bygningen er det bl.a. funnet en grop fylt med brent leire. Gropen er tolket som spor etter grovsmedarbeid. Bygningen har en forholdsvis kort levetid og allerede omkring 1160 erstattes den av to mindre bygninger.

Fase III (ca 1160-1200)

I denne perioden skjer der en avgjørende endring i bebyggelsen i området. Det vises i en litt mindre bygning C som blir oppført over restene av stolpehuset. Denne har vært minimum 14 m lang og 5 m bred. Bygningen har opprinnelig hatt to rom, hvorav ett med tre- og ett med jordgulv (leire). Rett vest for denne var det også oppført en mindre bygning D. Denne er kun 3,5 m bred og minimum 6,5 m lang. Den har også vært inndelt i to rom. Bygning C har langsiden og bygning D har kortsiden vendt mot elva (figur 5). Den avgjørende endringen her er at begge bygninger er oppført i skiftesverk og/eller stavteknikk. Veggstolpene er slått ned i bakken og en tresyll har gått mellom stolpene rett på bakken. Det ble ikke funnet ildsteder eller andre brukspraktiske detaljer i bygningene som indikerer at de har vært brukt til boliger.

I motsetning til tidligere faser er det nå store mengder avfall fra forskjellige typer håndverk i området. Der er gevirhåndverket (kammaker) som dominerer. Dette kan tyde på at begge bygningene C og D kan ha vært verksteder eller kombinert verksted/lagerbygninger. De to bygningene blir ødelagt av en brann omkring 1200, men nye bygninger oppføres med en gang.

Fase IV (ca 1200-1250)

Bygningene C og D erstattes nå av bygningene E og F som har nesten samme størrelse og inndeling som de foregående. Ennå en bygning G ble delvis undersøkt, men mesteparten av den lå uten for utgravningsområdet, vest for bygning F (figur 6). Bygningene er fortsatt oppført i skiftesverk – og/eller stavteknikk, men nå er de i tillegg blitt bygd steinsyll. Et større område er nå bebyggt en tidligere. Det finnes fortsatt ingen ildsteder eller andre brukspraktiske detaljer i bygningene noe som tyder på at det er lite sannsynlig at de er brukt som boliger. Funnene viser fortsatt et sterkt innslag av håndverksavfall, og det er stadig gevirhåndverket som dominerer. Håndverksavfallet er nå bl.a. funnet innen i bygning G. Bygningene har sannsynligvis hatt samme funksjon som i fase III.

Fase V (ca 1250-1300)

Bygningsrestene i denne fasen er dessverre delvis ødelagt av moderne pløying i området. Men det ser ut til at tre nye bygninger avløste E, F og G (figur 7). Konstruksjonsprinsippene og plasseringene er de samme. Funnene viser fortsatt innslag av håndverksavfall. Områdets utnyttelse og funksjon antas derfor å være forholdsvis lik de to foregående fasene.

Det er imidlertid sterkt beklagelig rent forskningsmessig at sporene av den profane bebyggelsen nettopp fra denne tiden er borte. Der ser nemlig ut til at perioden fra ca 1250 representerer en ny ekspansjonsperiode i Konghelle. I tiden 1250-ca 1300 oppføres og ombygges Ragnhildsholmen, fransiskanerklosteret blir oppført og augustinerklosteret blir ombyggt. Det er dessverre ikke mulig å se om denne ekspansjonen får betydning for den profane bebyggelsen.

I begge ombygginger og oppføringen av fransiskanerklosteret er tegl nå blitt det viktigste bygningsmateriale. Bygging og bruken av tegloven som er utgavd kan alltså settes i direkte sammenheng med oppføring av monumentalbygningene. Tegloven har hatt minst to bruksfaser innenfor tiden ca 1270-1300. (figur 8).

Bebyggelseutviklingen i Konghelle ca 1080-1300

Til tross for begrenset størrelse på utgravingsfeltene i Konghelle kan vi nå danne oss et inntrykk av byens utvikling. En gang i tiden 1080-1140 blir et mindre område lengst øst på Tornflaten inndelt i tomter. Det er forholdsvis enkelte bygninger som blir oppført, hvorav den som er delvist utgravd ser ut å være en bolig. Bebyggelsen er ikke spesielt tett og funnene er få. Bebyggelsen ødelegges av en brann omkring 1140. Det kan ikke avvises at dette har sammenheng med vernerens overfall i 1135, nevnte innledningsvis. Resultatet av brannen blir en reorganisering av bebyggelsen og den flyttes lengere mot vest. Her utstykket også tomtene før de første bygningene oppføres. Den første bygning er et stort stolpehus oppført i en forhistorisk bygningstradisjon omkring 1140. Bygningen har sannsynligvis hatt en lager/verkstedsfunksjon. Bygningens levetid er begrenset. Omkring 1160 skjer det endringer i bebyggelsens karakter som gjør at den nå får et bymessig preg. Det er i primært fase I 1080-1140, men også i fase II 1140-1160 funnet mange bein av rovfugler i kulturlagene. Disse må stamme fra jaktfugler, og viser at det har vært deler av befolkningen i Konghelle med tilknytning til de øverste sosiale lagene i samfunnet i tiden ca 1080-1160.

To mindre bygninger C og D i stav- og/eller skiftesverksteknikk erstatter stolpehuset B. Bebyggelsen rammes av en ny brann omkring 1200, men nye bygninger E og F oppføres tilnærmelsevis på de gamles plass, mens en ny bygning G oppføres vest for F. Antall bygninger øker alltså til tre. Veggene fundamenteres nå delvis på steinsyll. Mengden av håndverksavfall øker igjen i denne fasen. Omkring 1250 erstattes disse bygninger av tre nye H, I og J. Bebyggelsesstrukturen og konstruksjons-måtene ser ut til å være de samme som tidligere. Dyrkingen av området har imidlertid ødelagt de fleste sporene fra denne tiden, og vår mulighet til å få opplysninger om den videre utviklingen fra etter 1250 og frem til byen flyttes i 1613, er desverre borte.

I tiden 1160-1250 øker mengden av alle typer funn kraftig. Produksjonsavfall fra forskjellige typer håndverk utgjør en stor del av funnene.

Konstruksjonsteknikkene som er brukt ved oppføring av bygningene i Konghelle passer inn i en regional vestsvensk byggetradisjon. Paralleller til bygningene i Konghelle finnes i Lødøse, Skara og Halmstad. Det har gitt Konghelle et annerledes preg enn de norske byene i nord, hvor lafteteknikk og laftebygninger har vært dominerende. Tomteinndelingen og bebyggelseutviklingen er imidlertid lik det som er dokumentert i andre norske byer som eksempelvis Oslo og Trondheim. I disse byene foregikk også en utvikling av bebyggelsen mot en fortettet bebyggelse med fast organisering på tomtene med verksteder/lagerbygninger fremst på tomten, boliger bak disse og lengst bak økonomibygninger og fjøs. Denne utviklingen kan også følges i de vestsvenske byene Lødøse og Skara.

Vi skal nå kort se på hva de andre funnene kan fortelle oss om Konghelle.

Håndverk i Konghelle ca 1080-1300

Fra tiden ca 1080-1140 er det ikke gjort noen funn som viser at det har vært håndverkere i Konghelle. Funnene er få, og består av vanlig avfall fra husholdninger, som fragmenter av keramikk, baksteheller og vevtyngder. Etter flyttingen omkring 1140 dukker de første spede sporene etter gevirhåndverk og smedevirksomhet opp.

Omkring 1160 ser det ut til å skje avgjørende endringer i håndverksaktiviteten, samtidig med at vi kan spore endringer i bebyggelsen. Store mengder produksjonsavfall fra forskjellige håndverk dukker opp, dominert av gevirhåndverkerens (kammakerens) avfall. Gevirhåndverkerens råstoff består nesten utelukkende av reinsdyrgevir, som antakelig er importert fra enten Hardangervidda eller andre områder med villrein i Norge. Avfallsmengden er så stor at den er anslått å representere en årsproduksjon på 100-150 kammer. Den store produksjonen og bruken av importert råstoff viser at gevir- og beinhåndverkeren må ha vært bofast i Konghelle på dette tidspunktet. I tiden etter 1200 fortsetter de å være store mengder av gevirbeinavfall konsentrert i de samme områder som tidligere. Spor etter en glasshåndverker, lærhåndverker og smed finnes også. Gevirhåndverkavfallet anslås nå til å representere en årlig produksjon på ca 200 kammer. Finsmeden ser ut til å ha produsert nagler til kammene og pyntebeslag til lærgjenstander. Det mest spennende er at det finnes spor etter en glasshåndverker. Rester etter glasshåndverk finnes ofte på vikingtidens handelsplasser, men er ytterst sjeldent i middelalderbyerne. I Konghelle er det funnet forskjellige typer perler og fingerringer. Glasshåndverket er ofte sett på som en slavisk tradisjon, og det kan ikke uteslukkes at det har vært kontakt mellom slaviske områder og Konghelle. Det er nemlig funnet noe så sjeldent som en slavisk tinningring i Konghelle. Det finnes ingen

paralleller til denne i norsk middelaldermateriale, men en tilsvarende ring er funnet i Sigtuna. Tilstedeværelsen av en glasshåndverker i Konghelle er så pass spesielt at det er mest sannsynlig at håndverkeren har vært omreisende (ambulerende), og har hatt et kortvarig opphold i byen.

Håndverkets utvikling etter 1250 er vanskelig å dokumentere grunnet de dårlige bevaringsforholdene. Gevirhåndverket ser imidlertid ut til å fortsette. Kammer som må dateres til 1250-1300 er bl.a. funnet på Ragnhildsholmen.

Håndverkets utvikling ser ut til å følge bebyggelsens utvikling. En markant endring ser ut til å finne sted i begge omkring 1160. Før 1160 finnes lite håndverk, og bebyggelsen i området har et lite bymessig preg. Omkring 1160 utvikler bebyggelsen seg til en mer typisk bymessig bebyggelse og håndverksaktiviteten skyter i været. Det er ved utgravningene også gjort funn som viser noe om hvilke typer handel som har funnet sted, og som kan si noe om hvilke kontakter Konghelle har hatt med omverden.

Handel i Konghelle og byens kontakter ca 1080-1300

Håndverksproduktene som ble laget i byen ble sannsynligvis betalt med bruddsølv, klippede mynter eller naturalier. Det er nemlig funnet flere skålvekter og vektlotter i de yngre fasene III (1160-1200) og IV (1200-1250), men ingen mynter. Håndverkene har sannsynligvis kun produsert produkter for regional omsetning. De arkeologiske funn viser at en annen type handel sannsynligvis har hatt større betydning for byen. Maria Vretemark har analysert det osteologiske materialet fra utgravningene.

Beinmaterialet fra de yngre fasene 1160-1250 viser at i Konghelle kan knyttes til fisket av torsk langt ute i Skagerrak (storsjøfiske). Vretemark mener dette må ses i sammenheng med vareutveksling mellom kyst og innlandsregioner. Kongemaktens plassering av Konghelle kan ha hatt sammenheng med et ønske om å kontrollere denne vareutvekslingen (Vretemark 2001). Stigningen i håndverksaktiviteten kan muligens også være en effekt av et overskudd oppstått ved denne vareutvekslingen.

Det er funnet forholdsvis store mengder keramikk ved utgravningene i Konghelle. Keramikk er både et godt dateringsmateriale, og en god indikasjon på kontaktnettet byen har hatt. Materialet er bearbeidet av Kristina Carlsson (Carlsson 2001). Lite keramikk ble funnet i den eldste fase, men mengden keramikk øker betraktelig i tiden 1140-1160 for deretter nærmest å fordobles for hver av fasene fremover fra 1160-1250. Materialet viser allerede i de eldste fasene en orientering mot Vesteuropa og frem til midten av 1200-tallet har materialet samme sammensetning som i andre norske middelalderbyer. Keramikken kommer fra nordvestlige deler av Tyskland, Flandern og de nordvestlige deler av Frankrike. I andre

norske byer øker mengden av keramikk fra England fra midten av 1200-tallet. Denne kontakten ses ikke så tydelig i materialet fra Konghelle. Dette kan henge sammen med at kulturlagene fra denne tiden er skadd/borte i Konghelle. Noe materialet fra fasen 1250- finnes imidlertid og dette gir et mer regionalt/nasjonalt preg enn i de yngre fasene. Materialet fra Ragnhildsholmen viser imidlertid fortsatt internasjonale kontakt til tidlig 1300-tall.

Konghelle ca 1080-1300

Hvilke ny viten har de siste årenes arkeologiske undersøkelser i Konghelle så gitt oss? Bebyggelsen i Konghelle i den eldste fasen ca 1080-1140 ligger som en spredt enkelt bebyggelse lengst øst på Tornflaten. Utgravningen viser at Snorres beskrivelse som ble sitert innledningsvis må være svært overdrevet. Funnene fra denne tiden viser imidlertid typiske innslag av høystatusmateriale, som jaktfugler. Snorres vektlegging av den norske kongemakts sterke interesse for Konghelle er derfor ikke nødvendigvis feil. Den har imidlertid gitt seg uttrykk på andre måter enn i en storslått profan bebyggelse. Håndverk og handel ser ut fra funnene ut til å ha hatt minimal betydning for Konghelle i tiden 1080-1140. Etter brannen ca 1140 flytter bebyggelsen lenger vest, men viser i det undersøkte området noe av samme preg som i tiden 1080-1140. Sammensetningen av funnmaterialet er fortsatt den samme, men funnmengden øker, og de første innslag av håndverksaktiviteter kan spores. Omkring 1160 skjer det både markante endringer i bebyggelsesstrukturen og funnmaterialet. Bebyggelsen får et urbant preg gjennom en organisering av bygningene i og på tomtene, likt det som er kjent fra andre norske middelalderbyer. Mengden av funn øker betraktelig, og håndverksavfall viser at i hvert fall gevirhåndverkeren må ha vært stasjonær. Det osteologiske materiale viser samtidig en sammensetning som gjør det sannsynlig at Konghelle har en betydelig rolle i vareutvekslingen mellom kyst og innland, og eventuelt også nord – syd langs kysten. Fra 1200 øker funnmaterialet, og bebyggelsen gjennomgår en fortetting. Aktivitesnivået må ha økt betraktelig i tiden 1200-1250. Etter denne tiden er det vanskelig å følge den profane bebyggelsens utvikling. En omfattende byggeaktivitet foregår imidlertid i tiden mellom 1250 og tidlig 1300-tallet. Oppføringen av teglovnen må ses i denne sammenheng. Den forsuner de omfattende bygge- og ombygningsarbeider med teglstein. Fra tidlig 1300-tall ser Konghelle ut til å få en mindre internasjonal/nasjonal og mer regional funksjon/betydning. Den omtales sjeldnere i skriftlige kilder og funnmaterialet får et mer regionalt preg. Sannsynligvis har dette sammenheng med at Bohus festning oppføres og mye av kongemaktens funksjoner og interesser følger med til festningen.

Ekspansjonen som utgravningene har dokumentert finner sted fra ca 1160 og frem til ca 1300. Dette stemmer dårlig overens med Snorres beskrivelse av at byen aldri ble det samme igjen etter vendenes overfall i 1135. Utgravningene har vist en nesten omvendt utvikling av det Snorre beskriver. Konghelle utvikler seg fra en liten bebyggelse uten særlige handel- og håndverksaktiviteter mellom 1080-1160, til en større og tettere bebyggelse med omfattende håndverks- og handelsaktiviteter fra ca 1160 og frem til ca 1300. Utgravningen har gitt oss betydelig mer viten om Konghelle i tiden ca 1080-1300, men fortsatt finnes mange ubesvarte spørsmål. Vi vet for eksempel ikke noe mer om havnen og bryggene i Konghelle, og byens utvikling i seinmiddelalderen og frem til 1612 er også fortsatt dårlig belyst. Det finnes altså flere problemstillinger å ta fatt i for fremtidig forskning.

Tidigare publicerad i: *Nordiska möten*. Kungälv, 2001.

Kongahellas förstöring

Pehr Thomasson

Sign. Th.

Mellan Göta elfs norra arm, den s.k. Nordre elf, och Fontinsberget ligger sedan år 1680 en liten stad, försedd med en kyrka af trä, bebodd af omkring tusen människor och känd för blott en enda industrigren, detta en bland de anspråkslösaste, — tillverkningen af pepparkakor; staden heter nu *Kongelf* och har till sin närvarande plats blifvit, med bibehållande af sitt namn, flyttat från den holme, der Bohus slott ännu i dag reser sina brustna murar och ramlande torn. På denna holme stod staden mellan ofvannämnde år och 1613 samt flyttades derifrån, sedan den blifvit af slottets kanoner nedskjuten, för att i det då afbrutna kriget mellan Sverige och Danmark icke lemna fienden något skydd. Men icke ens denna plats var stadens ursprungliga; äfven hit hade den blifvit flyttad af Danmarks Christian IV, som fann den plats, hvilken staden förut innehade, eller en fjerdedels mil längre söderut, opassande för densamma. Denna tvänne gånger flyttade stad var i den äldre medeltiden hela Norges konungastad, det i saga och sång frejdade *Kongahell*.

Huru gammalt Kongahell är, torde vara omöjligt att afgöra. Belägen längs Nordre elfvens strand, der nu s.k. Castellegårdens ägor sträcka sig, var staden redan i forntiden en i nordens historia ryktbar ort, der talrika konungamöten höllos och skarpa strider utkämpades. Dessa konungamöten gånge upphof till stadens namn, ”konungarnes sal”, och det berättas derjemte, att en lag stadgat, det Norges konung skulle här infinna sig hvart tredje år, för att sätta fred för sitt land eller möta sina grannkonungar, för att med deras medverkan bilägga de tvister, som kunnat uppkomma mellan deras undersåter. Sådana konungamöten omtalas flera, äfven af småkonungar men det första mötet i Kongahell af historisk vikt är det mellan Olof Tryggvason och Sveakonung Erik Segersälls enka Sigrid Storråda, hvilkas tillämnade äktenskap gick om intet genom brudens vägran att antaga kristendomen. ”Hvi skulle jag vilja äkta dig, du hednahund!” utbrast i harmen öfver denna hennes vägran konung Olof och slog henne i ansigtet med sin handske. Men ”det gamla skrynkelskinnet”, — så fick Sigfrid efter en annan version heta af sin uppretade friare, — lofvade att ”detta skulle

bli hans död” och hon höll sitt ord, ty af hämnd gaf hon sin hand åt den danske Sven Tveskägg, som tillika med Sigfrids son, Olof Skötkonung i Sverige, och den fördrifne norske magnaten Erik Jarl, på hennes anstiftan vid Swolderö höll en drabbning med och besegrade Olof Tryggvason, hvilken sedan nederlaget der försvinner ur historien, ehuru hans namn sedan länge hölls i vördnad i hans fädernesland och ännu i dag är ett bland de mest lysande i Norges historia.

Kongahell och Bohuslän föllo efter Olof Tryggvasons död till Sverige; men länge dröjde det icke, innan stad och land åter blefvo norska konungens egendom. Det var Helge Kung Olof, af den svenske konungen kallad Olof Digre, som återvann detta norska landskap, och den fred, som år 1021 slöts mellan de bägge konungarne, skulle i Kongahäll beseglas genom äktenskap mellan Olof Digre och Sveakonungens dotter Ingegerd. Den norska konungen, som med all prakt infunnit sig i Kongahell redan på sommaren, skulle der invänta sin brud; men han fick vänta förgäfvets. Hvarken bruden eller hennes fader afhöordes; i stället kom budskap, att konung Olof Svenske alldeles icke ämnade hålla det af Thorgny Lagman och Ragvald Jarl i Westergötland honom aftvungna fördraget och icke på något villkor ämnade gifva sin dotter åt ”den digre mannen”. Den vredgade Olof Norske beslöt då att hemsöka sin trolöse tillämnade svärfader med krig, men afhölls derifrån genom sina vänners råd, och Olof Svenske måste, som bekant, genom Ragvald Jarls list ändock bli ”den digre mannens” svärfader, ehuru en annan dotter af honom ersatte Olof Norske förlusten af Ingegerd. Slutligen sammanträffade de bägge konungarne i vänskap och gamman i Kongahell år 1022, och till detta deras möte förlägger sägnen den välbekanta berättelsen om huruledes de bägge konungarne spelade tärning om en dem emellan omtvistad bygd på Hisingen. Olof Svenske slog två sexor, heter det, och ansåg sig derigenom säker om den omtvistade jordlappen. ”Ännu finns två sexor på tärningarne”, sade då Olof Norske, tilläggande: ”och det betyder för Gudi, minom Herra, mindre än intet att låta dem komma upp.” Han kastade, och hans förhoppning gick i fullbordan. Under det fortsatta spelet slog Sveakonungen åter två sexor; men då Norges konung kastade, sprang den ena terningen sönder, och dess bitar visade 7 ögon, medan på den hela tärningen en sexa låg uppe. På denna grund tillegnade sig Olof den Helige den ifrågavarande landsträckan, hvilken af Bohuslans historieskrifvare, den förtjente Holmberg, antages hafva varit Backa socken på Hisingen.

Att uppräknas alla de talrika konungamöten, som i elfte århundradet höllos i Kongahell, skulle bli allt för vidlyftigt och leda oss allt för långt från vårt föresatta ämne. Dock böra vi ej underlåta att omnämna det stora möte mellan alla Nordens tre konungar, varmed första året af det nya århundradet, år 1100, invigdes, och vid hvilket en furstinnas hand blef underpanten för den fred, som då dem emellan afslöts. I Kongahell möttes detta år

konung Magnus i Norge, konung Inge i Sverige och konung Erik Ejegod i Danmark, - - "ett konungsligt klöfverblad, hvars like Norden aldrig såg", — som Bohusläns häfdatecknare säger. "Alla tre voro ypperliga män, dock hvar och en i något hänseende utmärkt framför den andre: Inge för sin resliga växt och karlavurenhet, Magnus för sin liflighet och Erik för sin skönhet. "Fredsunterhandlingen försiggick utan ceremonier och var helt enkel, men kraftig och afgörande. Konungarne gingo nämligen afsides från allt folk ut på fältet, samtalade en stund och tillkännagåfvo derefter, att fred hade blifvit slutet på de villkor, att allt skulle förblifva i samma skick, som det varit vid krigets början, och att hvar konung skulle gifva sina undersåtar ersättning för den skada, de lidit under kriget. Till bekräftelse på freden trolofvades konung Magnus med konung Inges dotter, Margaretha, som deraf kallades Fridkulla, fredstifterskan, ett namn, under hvilket hon ännu lefver i historien.

Konung Magnus, Margaretha Fridkullas gemål, öfverlefde mötet i Kongahell endast i tre år. Han stupade på en härdfärd uti Irland, och Norges rike delades mellan hans söner, Östen, Olof och Sigurd. Södra Norge och dermed äfven Bohuslän, tillföll konung Sigurd, som af sin pilgrimsfärd till Jerusalem, eller Jorsala, fick binamnet *Jorsalafar* och efter sina bröders död blef konung öfver sin faders hela rike. Konung Sigurd Jorsalafar är egentligen den, som förskönade och utvidgade Kongahell så, att det i prakt och storhet öfverträffade alla städer i Norge på den tiden. Säggen berättar, att staden sträckte sig från det nuvarande Kongelf ända ned emot hafvet, och dess handel skall hafva varit så vidsträckt, att skepp derifrån besökte till och med Spanien. På det ställe, der nu Castellegården står, lät konung Sigurd uppföra ett fäste eller kastell, med en ringmur af sten och torf, omgifven af djupa grafvar, och på det fästet icke skulle lida brist på försvarsmedel, ålades hvarje mansperson, så väl i staden som på landet, hvilken var öfver elfva år gammal, att ditskaffa fem stenar och fem i ändan tillspetsade fem alnar långa ekstafvar, hvilka skulle begagnas som kastvapen. Inom ringmuren uppfördes af trä en konungasal och en korskyrka, likaledes af trä, hvilken invigdes år 1128. I denna kyrka förvarades åtskilliga dyrbarheter, som konung Sigurd hade hemfört från sin resa. Der uppsattes t. ex. en med ädelstenar prydd altaretafla af koppar och silfver, hvilken konungen låtit förfärdiga i Grekland; till kyrkan skänktes ett dyrbart relikskrin, hvilket konung Sigurd sjelf erhållit till skänks af danske konungen Erik Emund, och derjemte äfven en mässbok (*Liber plenarius*), präntad med gyllene bokstäfver och skänkt till konung Sigurd af patriarken i Konstantinopel samt dertöre af honom hållen i stort värde, ehuru konungen en gång i ett anfall af vansinne skall hafva kastat den dyrbara boken på elden. De största af de dyrbarheter, hvarmed Kongahells kyrka begåfvades, var dock ett kors, som inneslöt en spån af det sanna korset, en uppgift som blifvit bekräftad med ed af konung Balduin och patriarken i

Jerusalem. För att erhålla den heliga spånen, hade Sigurd måst, sjelf trettonde, förbinda sig med ed att i sitt land påbjuda tionde till presterskapet. Konungen hade derjemte lofvat inrätta en ärkebiskopsstol i Norge och att lägga korset till Helge Kung Olofs ben i Trondheim, fastän han lemnade det i Kongahell, öfvertygad derom att dess kraft skulle utestänga alla fientliga inbrott från denna sida. Men detta löftesbrott blef, i folkets öfvertygelse, anledning till det öde, som kort efteråt öfvergick den herrliga staden.

År 1130 dog konung Sigurd Jorsalafar; och med honom, Kongahells beskyddare och förskönare, syntes äfven stadens lycka vara försvunnen. Likasom fordom Jerusalems fall förkunnades af järtecken och underbara tilldragelser, likaså spordes äfven i Kongahell sådane varnande förebud om olycka. Stadens hundar angrepos af vattuskräck, och ett sällsamt underjordiskt buller, liknande gnyet at en framridande väpnad skara, började natten till första söndagen efter påsk och fortfor till Christi Himmelfärdsdag. Invånarne blefvo förskräckta häraf, och många beslöto att utvandra. Presten i staden, Anders Brunsson hette han, lade då i sin på pingsdagen hållna predikan borgarne allvarligen på hjertat att icke fegt öfvergifva sin sköna stad, utan befalla sig i Guds hand, göra bot och bättring, försigtigt umgås med elden samt vara på sin vakt emot fientliga angrepp. Icke desto mindre sålde flera bland stadens borgare sin egendom och flyttade ut på landet eller till andra städer. Tretton stora skepp lastades med folk och dyrbarheter, för att afgå till Bergen; men af dem kom blott ett enda lyckligt fram; de öfriga tolf förliste vid Norges kust, samma dag som Kongahell förstördes. Olyckan betraktades som ett straff för olydnaden emot prestens förmaningar. Dessa hade nämligen snart blifvit glömda, likasom de varningar, hvilka från Danmark och Bergen kommit Kongahellsboerna tillhanda, att *wenderna*, de hedniska invånarne på Rügen, i Pommern och Vestpreussen, utsändt en stor flotta i härnad emot de kristna och öfver allt vunno seger öfver dessa. Man lyssnade till varningarne, man förfärades öfver järtecknen; men man kunde ingenting företaga till afvärjande af en fara, hvilken man dunkelt anade.

På Hel. Laurentii dag 1135, just då Kongahells invånare afhörde sin kyrkoherdes, Anders Brunssons, högmessopredikan, kom prestens svåger, Ejnar, instörtande i kyrkan och utropade, att en oräknelig flotta rodde fram på ömse sidor om Hisingen och att en stor skara väpnade ryttare öfver Brattåsen galopperade fram emot staden. I första häpenheten visste de förfärade borgarne icke hvad de skulle tänka, men fattade dock sina vapen och skyndade ned emot skeppsbron. Der lågo elfva (andra säga nio) stora handelsskepp, s.k. Östersjöfarare, hvilka redan blifvit angripna af den fiendtliga flottan. Det var wendernas konung, *Rettebur*, som med sina underhöfdingar, *Dunimits* och *Unibur*, angripit staden med en flotta om 250 farkoster, besatta med 6000 man och 1000 hästar. Rytteriet hade blifvit landsatt söder om staden, för att angripa denna från landsidan, medan

flottan roddes fram emot skeppsbron och angrep de ofvanämnda handels-skeppen. Men dessas besättning försvarade sig med mannamod och understöddes af de ditskyndande borgarne med sådan kraft, att wenderna förlorade 1200 man, innan de kunde bemäktiga sig skeppen och fatta fast fot på bron, från hvilken försvararne undanträngdes efter en hårdnackad kamp.

Ur stånd att förhindra fiendens landstigning, skyndade stadsboerna att bringa sina dyrbarheter och sig sjelfva i säkerhet inom det befästade kastellet, der Sæmund Husfreja och hans son Asmund förde befälet. Qvinnor och barn skyndade ur staden inåt landet, bland dem presten Anders Brunssons hustru och flera andra, hvilka meddelade underrättelsen om fiendens angrepp i gårdarne och förmådde bönderna att utsända härbud i trakten. Då härbudet kom till Skurhaga eller Skurberg (af Holmberg ansedt som det nuvarande Skårby), hölls der ett stort gästabud, på hvilket, bland andra, en ung och modig bonde, Ölfver Stormund, befann sig. Så snart han hörde, hvarom det var fråga, fattade han genast sina vapen och uppmanade de andra att skynda stadsboerna till undsättning, ”ty det månne lända oss till stor skam, om någon får veta, att vi sitta här och fylla oss med öl, under det tappra män i staden sätta sitt lif på spel för vår skull”. Men ingen ville följa honom. Ölfver begaf sig derföre ensam å väg i den förhoppning, att om han än skulle låta sitt lif, en eller annan hedning dock skulle göra honom sällskap till andra verlden. Knappt hade hedningarne blifvit honom varse förrän åtta man rusade mot och omringade honom; men Ölfver svängde sin stridsyx med en sådan skicklighet, att han med tvänne hugg af det tväeggade vapnet fällde fyra af fienderna och med slag af yxhammaren till skyndsamt flykt förmådde de öfriga, hvilka han, ehuru sjelf sårad, förföljde med sådan kraft, att han nedhögg två, som han jagat ut i en gungfly, der han dock sjelf blef fastsittande i gytjtjan. Men några hans vänner, som skyndat efter, för att se, huru leken skulle aflöpa, skyndade nu fram, hjälpte honom upp och förde honom hem till gården. Der läktes snart hans sår, och hans tapperhet blef sedan vida prisad i nordnen.

Samma mod som Ölfver Stormund ådagalade en af de bohuslänska läns herrarne, *Sigurd*, som med 200 man skyndade staden till undsättning; men hans lycka var icke den samma; han blef nedhuggen med alla sina kämpar. En annan läns herre, *Sigurd Gyrdarsson*, som med 400 man likaledes kommit till stadens undsättning, vek med sin skara tillbaka, försagd vid åsynen af fiendens oräkneliga skaror.

Nu hade wenderna utplundrat och nedbränt staden och de eröfrade skeppen samt redde sig att angripa borgen. Rettibur lät visserligen, innan anfallet började, erbjuda männen på borgen fritt aftåg med vapen och dyrbarheter; men hellre ville de stupa till sista man, än emottaga någon gunst af hedningar. Och nu började den fruktansvärdaste strid, under hvilken wenderna förlorade mycket folk, men borgens försvarare också sköto bort alla sina

kastvapen, till och med de inom vallarne samlade stenarne. Ett nytt anbud om fritt återtag besvarades åter nekande, och två af wendernes yppersta kämpar fälldes nu. Den ena af dessa var en bågskytt, hvars pil aldrig felade, och som af två män betäcktes med sköldar, så att han sjelf alltid var skottfri. Men Sæmund tillsade sin son Asmund att skjuta på kämpan sjelf, medan han höll på den ena sköldhållaren, och bægges pilar träffade med säkerhet sitt mål, så att bägge fienderna stupade. Den andre wendiske kämpan, hvilken ansågs vara förtrollad, emedan han utan harnesk gick fram i striden och upp till sjelfva borgporten, der han dräpte en man, fälldes af Asmund med en ekpåle, på hvilken presten Anders satt en bit fnöske, tänd vid heliga elden i kyrkan. Vid den förtrollade kämpens fall upphäfdde wenderna ett fruktansvärdt tjut, — han var sannolikt en af de yppersta höfdingar, — och nu när borgens försvarare, som användt alla sina vapen och icke hade qvar annat än de omnämnda ekpålarne, klöfvo dessa i tu och sålunda gjorde två vapen af ett, blefvo fienderna villrådiga, och bestormningen upphörde ett ögonblick. De wendiska anförarne gingo till råds. De hade nu sett att ”hårt var detta folk, som först värjde sig med skott och spjut, sedan slog sina fiender med sten och nu bultade dem med störor liksom hundar”; men just af detta slöt Unibur, att deras vapenförråd var på sista upphållningen, och gaf derföre det rådet, att de ännu en gång skulle löpa till storms med hela sin styrka. En ny strid uppstod, lika fruktansvärd som den föregående; men detta anfall afgjorde Kongahälls öde. Sæmund stupade, och då konung Rettibur för tredje gången erbjöd de belägrade lif, frihet och så mycket gods, som de kunde bära, mot öfverlemmandet af borgen, måste dessa villkor antagas. Men wenderna voro inga ordhålliga fiender; knappt hade de belägrade gifvit sig, förrän de sårade och barnen nedhöggos, och alla de öfriga, både män och qvinnor, släpades ut på skeppen som fångar.

Presten Anders Brunsson var den ende, som af wendernas konung fick friheten till gåfva. Han skänkte Rettibur en silfverbeslagen stridsyx, Dunimits en guldring, och erhöll af den förre i gengåfva den inom kastellet belägna kyrkan, tillika med dennas dyrbarheter, altartaflan, skrinet, korset och boken. Rettibur företog sjelf en vandring genom kyrkan och yttrade, under det han besåg henne, att ”detta hus visserligen vittnade om mycken kärlek till den Gud, åt hvilken det blifvit, helgadt”, men att det dock tycktes honom, ”som hade det blifvit hållet i vanvörndnad”, eftersom han såg, ”att deras Gud var vred på dem, som det bevara skulle”. Emellertid frågade wenderna föga efter sin konungs anordning, utan nedhöggos och uppbrände kyrkan samt förde Anders Brunsson bort som fånge, ehuru han räddades genom en egen tillfällighet. Ett s.k. solskott, en qväfvande och outhärdlig hetta, uppstod då wenderna inskeppade sig, och då Rettibur lät tillspörja presten Anders om anledningen dertill, svarade denne, att hettan var ett tecken till de kristnas Guds vrede deröfver, att det heliga korset be-

fanns i hedningernes våld. Genast kastades presten med korset i en farkost, som med båtshakar sköts till land från skepp till skepp. — Men röfvareflottan styrde med svällande segel till hemlandet igen; Kongahell var utplånadt från jorden och har sedan denna stund aldrig återvunnit sin forna välmakt.

Tidigare publicerad i: *Svenska familj-journalen*. 4(1865).

Wenderne i Konghälla

Af o-e-o

I Bohuslän, de gamles Wiken, sträckte sig i forna dagar utefter stranden af Nordre elf, från nu varande Kungelf intill hafvet den mäktiga handelsstaden Konghälla. På den vackra bördiga slätt, der nu kungsgården Kastellgården är belägen, vid nämnda nordliga gren af Göta elf, hade norska konungen Sigurd Jorsalafar låtit anlägga ett fast slott till landets värn mot fiender. Det var det gamla Bahus. Hedniska sjöröfvare oroade nämligen den tiden icke sällan Sveriges kuster med mord och plundring och i synnerhet var Bohuslän, som den tiden lydde under Norge, ofta utsatt för sådana fiendtliga öfverfall.

En söndagsnatt, det var natten till måndagen näst före Kristi himmelfärdsdag år 1135, väcktes invånarne i Konghälla af ett underjordiskt dån, liknande det buller, som uppkommer när en stor här framtågar. Förskräckte lupu menniskorna om hvarandra på gatorna, hundarne tjöto och alla fruktade en stor olycka för staden. I förskräckelsen sålde mången sin egendom för en spottstyfver och flyttade ut på landet eller till andra städer. En af Konghällas borgare, som begifvit sig till Bergen, skickade ett bud till stadsboarne, att vara på sin vakt, emedan en stor flotta lupit ut från det hedniska Wenden på härtåg emot de kristne och drog fram med härjningar och ödeläggelse. Presten i Konghälla, Anders Brunsson, lade borgerskapet allvarligt på hjertat, att ej fegt öfvergifva sin stad, utan befalla sig i Guds hand, göra bot och bättring, varsamt umgås med elden, samt noga bevaka staden mot fienden. Men hans varningar glömdes snart och ingen anstalt vidtogs till ortens tryggande och försvar.

Larsmessodagen 1135 voro Konghällas invånare samlade till gudstjenst i Kastalakyrkan och Anders Brunsson höll, som bäst på att för dem läsa högmessan, då plötsligt prestens svåger, Einar, instörtade med underrättelse, att en wendisk flotta rodde upp för elfven, och att en stor skara beväpnade ryttare längs Brattåsen sprängde fram mot staden.

Skyndsamt ilade borgarne hvar till sitt, räddade sig med hvad dyrbarast var in på den befästa slottsborgen och skickade sina qvinnor uppåt landet, der de kunde finna säkerhet. Derpå beväpnade sig hvarje vapenför man och skyndade ner till elfven. Der mötte dem en förfärande syn. Wendernas konung Rettibur nalkades med en flotta af 250 snäckor och 11000 krigare. Vid bron lågo nio köpmansskepp, stora s. k. ”östersjöfarare”. Dessa angre-

po Wenderne först; men fingo alvarsamt erfaras att Konghällas köpmän den gången icke lemnade godt pris på sina varor. Skurar af spjut och pilar öfverhöljde fienden och på mer än femtio wendiska snäckor stupade hvarenda man. Omsider måste Konghällas försvarare draga sig tillbaka för öfvermakten och flytta striden till borgen. Roflystnad och raseri öfver det envisa motståndet och den redan lidna förlusten drefvo hedningarnes massor likt stormrörda hafsvågor emot fästets murar; men förtviflan gjorde varje Konghällabo till ett ogenomträngligt bålverk mot den förstörande strömmen. Manfallet var utomordentligt stort på wendernas sida, och hvarje kristen — ty de hade fördelen af lokalen — skickade hopar af de odöpte enligt tidens tro till helvetet. Alla vapen, dem konsten och nöden någonsin tillskapat blefvo använda; svärd, spjut, yxor, pilar, stenar och slutligen en massa inom fästet förvarade ekpålar. Omsider voro alla kastvapen bortskjutna och sjelfva förrådet av ekstörar begynte blifva knappt. Då lärde nöden de tappre att klyfva hvarje påle midt i tu för att ännu en stund kunna uppehålla striden. Snart bleknade dock hopet om seger. Allt mer glesnade de tappra stadsboarnes leder. Öfver högar af lik trängde nya friska skaror af hedningar till storms.

Stor manspillan bland Konghällaboarne vållade en wendisk bågskytt hvar pil han afsköt träffade sin man. Under det han sköt stod han mellan tvänne män, som betäckte honom med sina sköldar. När de belägrades anförare Sämund Husfreja såg detta, sade han till sin son Asmund: ”Vi skola begge skjuta på en gång; jag skall skjuta på den som håller skölden, skjut du på skytten!” — Så skedde ock. På gifvet tecken sköto Sämund och hans son på en gång, den ene på sköldhållaren och den andre på bågskytten. Då nu den förre ryckte skölden åt sig till sin egen betäckning, fick den andre pilen tvärtigenom hufvudet så att han föll död till marken.

En annan wendisk kämpe, för hvars svärd många föllo, gick fram utan sköld och hjälm och troddes därför vara en trollkarl. Han var nog djerf att gå ända till slottsporten och nedhugga en man, som stod der på vakt; men led oakadt allt skjutande ingen skada. När presten Asmund såg det, tog han af den invigda elden i kyrkan, välsignade den och fattade den i fnöske, som sattes på en ekpil och gafs åt Asmund. Denne sköt och den förmente trollkarlen störtade död ned, träffad af pilen tvärs igenom hufvudet. När hedningarne sågo en af sina käckaste höfdingar falla, uppgåfvo de ohyggliga rop och gnisslade med tänderna likt vargar. Stormningen upphörde nu för ett ögonblick och wendernas anförare gingo till råds. De tycktes vara villrådiga om hvad de skulle göra och de belägrade trodde sig förstå att det var fråga om aftåg, då en man, som förstod wendiska språket hörde Uni-, bur en af wendernas höfdingar, yttra: ”Detta är ett hårdt folk att tagas med, och det hade varit bättre att vi aldrig kommit hit. Först i dag värjde de sig med skott och spjut, sedan slog de oss med sten och nu bulta de oss med

påkar, såsom hundar. Likväl låtom oss ännu en gång löpa till storms och se hur det aflöper.”

Nu tändes striden på nytt, vildare, blodigare än någonsin. Strax derpå föll Konghällas höfding, Sämund Husfreja, blödande till jorden och med honom dog de belägrades sista hopp om räddning. Omedelbart derefter kom ett sändebud från konung Rettibur och erbjöd hvar man lif, frihet och så mycket gods han kunde bära, emot det att borgen öfverlemnades till konungen. Annat val fanns nu mer ej heller, men knappt hade de godtrogne lemnat sig i fiendernas våld, förr än alla sårade nedhöggos, och de öfrige, så väl män som qvinnor utsläpades på skeppen som krigsfångar. Borgen och kyrkan utplundrades och Sigurd Jorsalafars skänker till den senare, den herrliga altartaflan, det heliga korset, skrinet och boken föllo i hedningarnes händer. Presten Anders Brunsson framträdde då och förärade Rettibur en silfverbeslagen staf och en af hans höfdingar en gyllne ring, hvilket så behagade konungen att han skänkte presten utom friheten äfven kyrkan med dess prydnader, samt fyra prester af fångarne.

Lik Titus bland Jerusalems ruiner gick den wendiske konungen in uti korskyrkan, besåg den konstrika byggnaden och yttrade dessa märkliga ord: ”Byggandet af detta tempel vittnar om en stor kärlek till den Gud, åt hvilken det är helgadt; men det synes mig, som om det blifvit hållet i vanvördnad, efter Gud nu visat sig så vred på dem, som skulle bevara det.” Konungens gåfva till Anders Brunsson aktades dock föga af de råa wenderna, ty knappt hade Rettibur lemnat kyrkan förrän hon itändes och uppbrann med de öfriga byggnaderna i borgen. Presten Anders utfördes bland de andre som fånge, men hade en egen tillfällighet att tacka för sin räddning.

Det är nämlingen icke ovanligt att en olidlig qväfvande hetta inträffar vid Larsmessotiden, och så skedde äfven nu. Flere af venderne träffades af solsting och föllo döde ned på skeppen. Konungen sporde Anders Brunsson, hvaraf detta kom sig och fick till svar att de kristnes Gud var vred öfver att det heliga korset befann sig i de odöptes våld och tillade att större under skulle ske om ej korset återlemnades. När hedningarne hörde detta kastade de presten och korset i en båt, som med båtshakar sköts från skepp till skepp i land. Derpå hissade rövvarflottan segel och styrde till Wenden med det sköflade Konghällas invånare och rikedomar. De fleste af de förre återsågo aldrig mer sin fädernestrand. De dogo i slafveri, och de få, som kommo tillbaka, liknade skendöde, som kommit till lifvet. Minnet af det öde, som öfvergått deras stad, hvilade likt en förbannelse öfver deras återstående dagar. Konghäll, det rika, mäktiga och herrliga, var fallet, och kom aldrig till sitt välstånd igen.

Tidigare publicerad i: *Läsning i hemmet för hvar dag i året*. 1881.

Ett åttahundraårsminne

Allan Vidén

Innevarande år har Sveriges riksdag firat sitt femhundraårsjubileum. Det torde vara ytterligt tvivelaktigt, om detta verkligen har skett med rätta. Kungälv skulle däremot i år med rätta ha kunnat fira minnet av en av de svåraste ödeläggelser, som någonsin övergått staden. I augusti månad 1135 blev nämligen det gamla Kungahälla (vid nuvarande Kastellgården) intaget och i grund förstört av vendiska sjörövare. Vår förnämsta källa för kännedomen härom är Snorre Sturlassons konungasagor, där vi möta en utförlig berättelse om Kungahällas undergång. Snorres berättelse, som ofta får upptagas med ytterligt stor försiktighet, torde denna gång i sina huvuddrag vara ganska tillförlitlig, då han här av allt att döma bygger på ett ögonvittne. Hans styvfader Jon Loptson, uppfostrades nämligen hos prästen Andreas Brunsson och hans hustru Solveig i Kungahälla och har troligen just här varit med om vundernas anfall.

Kungahälla var vid 1100-talets början en mäktig handelsstad. Här samlades handelsfartygen, innan de från Bohuskusten stucko över till Danmark, och hit kommo nedför Göta och Nordre älvar varorna från områdena omkring Väneren. Det bör påpekas att sjöfarten i stort sett under hela medeltiden gick genom Nordre älv och ej som nu genom Göta älv i hela dess lopp. I staden fanns ett kastell och en kyrka av trä båda uppförda av den norske kungen Sigurd Jorsalafar. I kyrkan förvarades en bit av Kristi kors och andra relikier och där fanns vidare en altartavla, som kung Sigurd låtit förfärdiga i Grekland, ett dyrbart skrin, en s.k. plenarius, d.v.s. en fullständig katolsk mässbok, skriven med gyllene bokstäver, som Sigurd fått som gåva av patriarken av Konstantinopel.

Snorre berättar, huru strax efter påsk 1135 stora händelser skedde i Kungahälla. Natten till första söndagen efter påsk blev ett stort gny på stadens gator. Hundarna blevo så oroliga, att man icke kunde hålla dem inne, utan de rusade ut. Men alla som kommo ut blevo galna och beto allt som kom i deras väg, både människor och djur; allt som blev bitet och fläckt av blod blev rasande. Liknande varsel upprepades nästan varje natt från påsk till himmelfärdsdagen. Stadens invånare förskräcktes mycket över dessa järtecken. Många foro bort ifrån staden, sålde sina gårdar och flyttade ut i bygderna eller till andra köpstäder. Alla de klokaste männen funno saken mycket märklig och fruktade, såsom det också var, att detta förebådade

stora händelser, som ännu icke hade visat sig. Prästen Andreas Brunsson höll en predikan på pingsdagen och ordade i denna om den stora fara som hotade stadens innebyggare; han bad dem fatta mod och icke lägga denna präktiga stad öde, utan hålla vakt och finna på råd och värja sig emot allt, som kunde inträffa, eldsvåda eller ofred och bedja till Gud om misskund för sig.

Oro tycks ha uppstått i staden och Snorre berättar huru 13 lastskepp gjorde sig redo att segla till Bergen. Av dessa gingo de elva under med man och allt, medan besättningen på det tolfte räddades under det att fartyget förläste. Dessa olyckor inträffade på Larmässodagen den 10 aug. Strax förut hade den danske kungen Erik och ärkebiskopen Asker av Lund skickat bud till Kungahälla, och uppmanat stadens invånare att vara på sin vakt. De meddelade, att vendarerna voro ute på härjningståg med en stor här, och att de vunnit stora segrar i de kristnas länder. Stadsborna fäste sig emellertid icke vidare vid varningen. De aktade varken på denna eller på de föregående järtecknen. Snorre säger ”ju längre tiden led från den skräck som hade kommit över dem, desto sorglösare och glömskare blevo de”.

Straffet skulle snart träffa de sorglösa och glömska invånarna i Kungahälla. På Larmässodagen, då det talades vid högmässan, kom venderkungen Rettibur (hertig Ratibor av Pommern) till Kungahälla med fem och ett halvt hundra vendiska snäckor, och ombord på var snäcka funnos fyrtiofyra man och två hästar. Konungen hade en systerson vid namn Dunimiz, och Unibor hette en annan hövding, som rådde över en stor styrka. Unibor och Dunimiz rodde med sina styrkor upp för den östra älven omkring Hisingen d.v.s. förbi nuvarande Göteborg och Kungälv och kommo så ovanifrån ned till staden, medan kung Rettibur gick uppför västra älvarmen, lade till vid pålverket söder om staden och satte sina ryttare i land där och red ned med rytteriet över Brattåsen och vidare upp förbi staden. Under tiden fingo stadens invånare, som voro samlade i kyrkan, meddelande om att en flotta kom roende nedför älven mot staden och att samtidigt en häravdelning kom ridande ned över Brattåsen. Folket skyndade ned i staden efter sitt gods, väpnade sig och gick ned till bryggorna, där den väldiga främmande hären blev synlig.

Vendarerna anep först några östersjöfarare, som lågo segelfärdiga i älven framför bryggorna. Köpmännen på skeppen väpnade sig och värjde sig länge och tappert; det var en hård kamp, innan de blevo övermannade. Vendarerna förlorade i denna strid många fartyg med man och allt. Stadsborna deltog i striden och sköto på vendarerna. De måste emellertid draga sig tillbaka från bryggorna och innesluta sig i kastellet, dit de förde sin redbaraste egendom. En del kvinnor, bland dem Andreas Brunssons hustru Solveig flydde upp i landet. Vendarerna togo godset på köpmannsskeppen och satte sedan eld på skeppen. Därefter satte de även eld på staden, som ned-

brändes i grund. När detta var gjort, började de att rikta sina anfall mot kastellet.

Kung Rettibur började med att lova, att de som voro i fästningen skulle få gå ut därifrån med säkerhet till livet och med vapen och kläder och guld. Stadsborna ville emellertid ej antaga detta erbjudande utan började ånyo striden, som blev mycket hård och kostade många särskilt bland vunderna livet.

Prästen Andreas hustru, som undkommit till Solbjarger (okänd ort i närheten av Kungahälla; som möjlig ort har nämnts Solbräcke i Kareby), skickade en budkavle till Skurbågar (vid nuvarande Kungälv). Där hölls ett "sammanskottsgille" och flera män voro samlade där. En av dessa, bonden Olve "Stormson", sprang genast upp, tog sköld och hjälm och en stor yxa i handen och sade: "Stån upp, gode män och gripen edra vapen, och låtom oss fara och hjälpa folket i staden! Det skall synas var och en, som hör det, en stor skam, om vi sitta här och fylla oss med öl, medan tappre män sätta sitt liv på spel för vår skull nere i staden." De flesta öldrickarna ville emellertid hellre sitta kvar vid sina krus. Olve förklarade då, att om ej de andra ville gå med så skulle han gå ensam. När han sprang ned till staden följdes han av männen.

När Olve kom i närheten av kastellet, där striden pågick, gingo genast åtta vender emot honom. Det blev en våldsamt strid, som Snorre omständligt och detaljerat beskriver. Slutet blev, att Olve fällde sex av vunderna och drev de återstående på flykten. Själv blev han emellertid svårt sårad och fördes av sina följeslagare ur striden.

Staden fick sedan hjälp av en styrka på tvåhundra man under ledning av Sigurd. Denna styrka blev emellertid av vunderna nedhuggen till sista man. Samtidigt fortsatte vunderna sitt anfall på kastellet. Striden blev het och kostade många av vunderna livet.

Rettibur lovade ånyo borgarna fred. Dessa vägrade emellertid och ånyo gingo hedningarna häftigt till anfall. Det blev närstrid och en av vunderna kom så nära, att han genom porten kunde sticka ned en av försvararna. Själv var han "hård" så intet vapen bet på honom. Prästen Andreas tog då vigd eld och signade den, han tog fnöske, tände på det och satte eld på udden av en pil, som han räckte skytten Åsmund. Denne sköt med pilen på den hårde mannen, och detta skott tog så hårt, att det var nog för honom, och han föll död till jorden. Då gåvo hedningarna rysliga läten ifrån sig, tjöto och vrålade. Ett uppehåll inträffade nu i striden och vunderna samlades till rådplägning hos konungen. Kungahällas försvarare trodde, att hedningarna nu skulle draga bort från staden. Så skedde emellertid ej. Hövdingen Unibor sade till de sina. "Detta folk är slemt och svårt att strida med. Om vi än toge allt det gods, som finnes i denna stad, så kunde vi gärna ha givit lika mycket till, om vi inte hade kommit hit; så mycket folk och så många hövdingar ha vi förlorat. När vi först började kämpa vid

kastellet i dag, hade de pilar och spjut att försvara sig med, därnäst kastade de stenar på oss, och nu slå de oss med käppar som hundar. Jag ser därav, att deras vapenförråd håller på att taga slut, och därför skola vi nu ännu en gång ansätta dem hårt och pröva deras krafter och mod." På Unibors råd fortsatte vunderna anfallet, som fördes med kraft, men då och då avbröts för att männen skulle få vila.

Under ett uppehåll erbjöd kung Rettibur ånyo fred åt kastellets försvarare, och lovade, att de skulle få behålla sina vapen och kläder och allt det gods, som de själva kunde bära ur fästningen. Försvararna som hade lidit stora förluster, antogo erbjudandet. "Men", klagar Snorre, "detta var ett mycket oklokt beslut, ty hedningarna höllo icke sitt ord, utan togo alla – män, kvinnor och barn – till fånga och dräpte många, nämligen alla som det syntes besvärligt att föra med sig; de togo också allt det gods som fanns där i fästet. Sedan gingo de in i Korskyrkan och plundrade den på all deras skrud.

Prästen Andreas gav konung Rettibur en stavyxå med silverinläggningar och hans systerson Dunimiz en guldring och blev därför bemött med en viss aktning av konungen och hans män. Kyrkan antändes, och som en egendomlighet omtalas att den eld som anlades slocknade två gånger. Kyrkan nedhögs då och virket uppbrändes.

Vunderna lastade sedan sitt byte på skeppen och mönstrade sina skaror. De hade lidit stora förluster och de togo alla de kvarlevande försvararna med på sina skepp.

Prästen Andreas fördes ut till konungens skepp med det heliga korset. Genom ett under räddades nu både korset och Andreas. Hela skeppet överfölls av en stor hetta, så att alla ombord tyckte sig nära att brinna upp. Konungen lät genom tolk fråga Andreas varpå detta kunde bero. Denne svarade, att det var ett tecken på Guds vrede över att hans pinotecken berördes av män som vägrade tro på sin skapare. Han tillade: "Så stor kraft bor i korset, att dylika järtecken även förr ofta ha visat sig för hedniska män, då de haft det i händerna, somliga än mera uppenbara, än det som nu är för handen." Kungen lät då sätta prästerna i skeppsbåten, och med korset i sin famn roddes Andreas till bryggorna. Därifrån for han till Solbjarger och förde senare korset i säkerhet till Bergen.

Snorre slutar sin berättelse om Kungahällas förstörande med följande ord: "Kung Rettibur och de av hans här som voro kvar seglade bort och tillbaka till Vendland. Många av dem som hade blivit tagna som krigsfångar i Kungahälla voro sedan länge i trældom i Vendland, och de som blevo utlösta och kommo tillbaka hem till Norge till sina egendomar kommo aldrig till samma välmåga som förr. Köpstaden i Kungahälla har icke heller sedan höjt sig till samma blomstring som den förut hade."

Härmed har i sammandrag givits en framställning av vad Snorre Sturlason har att berätta om de för Kungahälla så ödesdigra augustidagarna år

1135. Att ur denna berättelse få fram det verkliga händelseförloppet torde vara omöjligt. Vi få nöja oss med att konstatera att den rika köpstaden Kungahälla i aug. 1135 blev föremål för en grundlig utplundring, som gjorde att den aldrig mera kunde resa sig till sin gamla höjd. Till frågan om överfallet på Kungahälla knyta sig vissa historiska problem som kunde förtjäna en närmare undersökning. Det ofullständiga källmaterialet gör emellertid att dessa problem blivit ytterligt svårlösta. De kunna här endast antydast, då tiden ej medgivit någon undersökning. Viktigast är utan tvivel fråga, huruvida Kungahällas förstöring är att fatta endast som ett utslag av vendernas plundringslust eller om den ingår som ett led i en medveten bedriven handelspolitik. För att avgöra detta måste först Kungahällas betydelse som handelsstad klargöras. Vidare måste man söka följa den pommerska politiken under 1100-talet och se om det är möjligt att här spåra något medvetet följt system. En undersökning av dessa frågor skulle om den kunde genomföras ge oss ett säkrare resultat än Snorres med stor berättarglädje framförda skildring.

Tidigare publicerad i: *Vikarvet*. 13(1935).

Kungahällas ödeläggelse för 800 år sedan

Carl Viksten

Kungahälla var i forna tider den största och viktigaste staden vid Göta älv, vilket främst berodde på det fördelaktiga läget för den dåtida samfärdseln. Här stötte sjövägen från Norge utmed Bohusläns kust samman med Göta älvs präktiga vattenväg från Vänern, och härifrån utgingo segelleder till Island, England, Danmark och till Sveaväldets städer i Mälaren. Staden, vars historia förlorar sig i sagans dunkel, var en av Norges förnämsta köpstäder och nämnes ofta såsom mötesplats för Nordens konungar och statsmän. Det var här kung Olav Tryggvasson och den stolta svenska drottningen Sigrid Storråda möttes år 993. Konungarna Olov Skötkonung av Sverige och Olav den Helige av Norge träffade här samman år 1022, då de enligt sägnen kastade tärning om vissa omstridda byar på Hisingen. Särskilt berömt blev fredsmötet mellan Nordens tre konungar år 1101, Inge den äldre av Sverige, Magnus Barfot av Norge och Erik Ejegod av Danmark, då den norske konungen erhöll Margareta, den svenske konungens dotter, till äkta. Hon blev därigenom kallad Margareta Fredkulla. Det skulle dröja ända till år 1914, innan nästa trekungamöte ägde rum i Norden.

Sin största blomstring uppnådde staden under början av 1100-talet, då Sigurd Josalafar, Magnus Barfots son och efterträdare, var kung i Norge. Han synes ha betraktat Kungahälla som sin huvudstad. Sigurd Jorsalafar erhöll sitt namn av det korståg han år 1107 företog till Palestina med en flotta om sextio skepp och en här, som uppgives hava bestått av ej mindre än tio tusen man. Under vägen kämpade han med morerna i Spanien, seglade genom Gibraltar sund och gästade en nordmannaättling hertig Roger på Sicilien, erövrade Sidon av de otrogna och besökte konung Baldvin av Jerusalem (Jorsala), Gottfrid av Bouillons broder. På hemvägen besökte han det dåtida Europas praktfullaste stad Konstantinopel och mottogs under pomp och ståt av kejsar Alexios Komneos, som han i gengäld skänkte hela sin flotta. Hemvägen tog han genom Ungern och Tyskland. Sigurd var en äkta viking och hans korståg var i själva verket ett vikingatåg. Han gjorde även ett ”korståg” till Småland ”sommaren före det stora mörkret” (en solförmörkelse inträffade år 1124) för att ”kristna” smålänningarna. Med tre hundra skepp styrde han till Kalmar, härjade där och i Småland och utkrävde 1500 nötkreatur i vistgäld. Detta korståg kallades sedan Kalmarna

ledning och var näppeligen ägnat att väcka folkets kärlek till kristendomen, vilket för övrigt måste hava varit blott en förevändning. Snarare var det väl så, att Sigurd uppträdde som arvspretendent i Sverige, där Stenkilska ätten just då hade utslocknat med Inge den yngres död. Sigurds drottning härstammade nämligen från den svenska kungasläkten.

Sigurd vistades efter sin hemkomst från Österlandet mestadels i Kungahälla och uppbyggde där en fast borg, som kallades Kastalen, alldeles invid staden. Inom borgen byggde han en kyrka som kallades Kastalakyrkan eller korskyrkan, det senare namnet i anledning av ett av Sigurd skänkt kors som innehöll ett spån av Kristi kors och som konungen fått av kung Baldvin i Jerusalem. Vidare berättas, att Sigurd skänkte till kyrkan ett dyrbart antemensale och ett konstrikt relikskrin, vilket nu förmodas vara detsamma som förvaras i den lilla fordom vendiska staden Kammin (nu: Kamień Pomorski, red:s anm.) i Pommern. Dessutom föreskrev Sigurd att var och en av stadsborna och av dem som bodde i närheten och fyllt nio vintrar eller mer skulle årligen föra till borgen fem vapenstenar för kastslungorna eller fem vässade störar av fem alnars längd.

Det gamla Kungahälla låg inte på Kungälv's nuvarande plats, utan längre ned vid Nordre älv. Enligt nyare uppfattning är stadens allra äldsta läge att söka på den förr helt kringflutna holme, där Ragnhildsholmens ståtliga ruiner i våra dagar påminna om en gången storhet. På Ragnhildholmens nordöstra spets finnes nämligen ännu i dag en klippa, som förmodas hava varit den "hälla", som gav staden sitt namn.

Med "hälla" anses hava menats naturlig "lastageplats", där båtarna kunde lägga till för lastning och lossning. Med stadens tillväxt blev dock utrymmet på holmen för trångt, vilket gjorde att staden flyttades över till norra stranden, där den vackra kungsgården Kastallegården nu är belägen. Nära herrgården åt nordost till reser sig numera en mäktig kulle, beväxt med höga och lummiga träd, vilken kulle innesluter lämningarna av borgen (Kastalen) och korskyrkan, som Sigurd byggde. Staden var antagligen huvudsakligen belägen på nuvarande herrgårdens och trädgårdens plats och på strandremsan nedom ruinkullen. Vid stranden funnos båtbyggarna och härifrån gingo tvärgator mellan hustomterna upp till huvudgatan, varav måhända den gamla vägen till Kungälv är en kvarleva. Öster om ruinkullen och väster om herrgården märkas antydningar till vall och grav. Ett stycke nedåt älven finnes en brant klippa vid stranden, kallad Skansen. Här har antagligen ett skydd varit anordnat åt sjösidan. Talrika fynd hava gjorts i jorden på stadens plats, vilka till största delen förvaras i Göteborgs museum. I Uddevalla museum finnes även en del fynd, bl. a. ett par vackra gravstenar.

Vid älvbågen, där Ytterby gamla kyrka nu ligger i ruin, fanns en förstad ("Yttre by") till Kungahälla. Nära järnvägsstationen finnes en gård som ännu kallas Porten.

Konung Sigurds omtanke om den rika handelsstadens försvar var välbefogad. Söder om Östersjön bodde nämligen en slavisk folkstam vendarerna, som ännu voro okristnade. Djarva och våldsamma sjörövare, som oroad sina tyska och skandinaviska grannar. Larsmässodag (den 10 augusti, en lördag) år 1135 — fem år efter Sigurds död — medan prästen Anders som vanligt höll högmässa i Kastalakyrkan för folket, kom plötsligt ett bud, att en stor vendisk flotta hade anlant och lagt till vid pålverket. Där sattes det beridna krigsfolket i land, varefter vendarerna styrde skeppen mot staden. Ryttarna redo över Brattåsen ned mot staden. En del av skeppen styrdes genom ”östra Kvisslan”, varmed sannolikt menas en numera uppgrundad älvgren söder om Gullöbergen. Vid bryggorna lågo nio handelsskepp, färdiga att avsegla till Östersjön, dessa angrepos av vendarerna och togos och plundrades efter en het strid. Stadsborna togo sin tillflykt inom borgens murar, medan vendarerna plundrade och brände staden där utanför. Vendarernas anförare, konung Rettibur, tillbjöd dem som voro i borgen frihet att gå ut med liv, vapen, kläder och ägodelar, men de ropade alla sitt nej och försvarade sig med pilar, stenar och störar. Striden var het med stor manspillan på båda sidor. Emellertid hade prästens hustru lyckats undkomma till en närbelägen by som hette Solberga, och där uppskars en härpil (budkavle), som bland annat kom till en by, som hette Skurbaga (överraskande nog finnes ännu ett ställe mellan Kastellegården och Kungälv som heter Skurbaga eller Skurhaga och som väl måste vara samma ort), och där voro många män från trakten församlade till ett gille, ett s. k. sammanskottsöl. En bonde vid namn Ålve sprang då genast upp, tog sin hjälm och sköld samt en stor yxa i handen — vapnen voro på den tiden alltid med — sägande: ”Upp gode män, tagen edra vapen och hjälpen stadsborna. Skamligt skulle var och en finna det, om vi sutte här och drucko öl, medan modiga män våga sina liv där nere i staden.” Snorre Sturlasson berättar därefter ingående hur Ålve visade prov på tapperhet. Staden erhöll sålunda någon hjälp, men vendarernas övermakt var för stor. När deras anförare på nytt erbjöd fritt avtåg, uppgavs borgen, men hedningarna höllo då inte sina löften. I stället för det utlovade fria avtåget dräptes en mängd människor och plundrades borgen och till slut brände vendarerna hela borgen med kyrkan. Prästen, för vilken vendarerna hade en vidskeplig respekt, släpptes och fick taga med sig det dyrbara korset, som han under nattens storm och regn förde med sig till Skurbaga. Därefter avseglade vendarerna med ett rikt byte, bl. a. tyckas de hava fört med sig det förut omtalade skrinet, som alltså skulle vara detsamma som numera finns i Kammin.

I detta sammanhang kan nämnas att femtio år därefter gjorde vendarerna en liknande påhälsning i Mälaren och brände Sigtuna.

Kungahälla återuppbyggdes snart efter ödeläggelsen och ett säkrare fäste anlades på 1250-talet på Ragnhildsholmens klippholme i älven mitt emot staden. Inom Kastalens raserade murar anlades sedermera ett augustiner-

kloster helt visst på Kastalakyrkans plats. Även ett franciskanerkloster byggdes (möjligen på den nuvarande trädgårdens plats) och vid den stora ladugården antages en stadskyrka ha stått. Ehuru staden ännu länge fortfor att vara en viktig köpstad, uppnådde den dock aldrig mera sin forna blomstring. Efter nära ett årtusendes belägenhet på den gamla platsen flyttades staden år 1613 till Bohus fästningsö, varvid den erhöll namnet Kungälv. Omkring år 1680 flyttades den slutligen över till sin nuvarande plats mitt emot Bohus fästning.

En utfärd till det gamla Kungahällas minnesrika plats är mycket intressant. Från Kungälvs Ytterby station å Bohusbanan kan man lämpligen ta landsvägen söderut och helst göra en avstickare till ruinen av Ytterby kyrka nere vid älvstranden (från 1100-talet, en av de sex fylkeskyrkorna i Viken). Härifrån går man över järnvägen och finner lätt någon av vandringsstigarna över Brattåsen ner till Kastellegården. Under ruinkullens rika lövvalv påträffas de utgrävda lämningarna av augustinerklostret, som torde hava anlagts omkring år 1190 av munkar från Ebelholts kloster på Själland och synes hava lytt direkt under ärkebiskopen i Trondheim.

De framgrävda och synliga ruinerna torde utgöra endast en del av klostret. Utefter kullen åt sjösidan till synes rester av den forna vallgraven. På andra sidan av älven synas de åldriga murarna av Ragnhildsholmens slott, som förföll i rester redan kort efter Bohus anläggning år 1308. Från Kastellegården kan man taga den gamla vägen utmed älven till Kungälv, varifrån gå omnibussar till Kungälvs Ytterby järnvägsstation och Göteborg och ångbåt till Bohus station å Bergslagsbanan.

Åtta hundra år hava förflutit sedan Kungahälla ödelades av vendarerna. Låtom oss hylla minnet av dem som måste offra liv och gods vid värnandet av hus och hem för sig och sina efterkommande.

Tidigare publicerad i: *Ny Tid. Söndagsbilaga* 1935-06-30

Det slaviska plundringståget mot Kungahälla

Roman Zaroff

Denna artikel undersöker de slaviska styrkornas sjöburna räd mot den norska kustbosättningen Kungahälla vid mitten av 1130-talet. Artikeln analyserar räden i ett regionalpolitiskt sammanhang utifrån östersjöslavernas perspektiv. Den omfattar också det bredare politiska sammanhanget av den politiska polska makten. Den riktar in sig på problemet beträffande rädens tidpunkt deltagande av andra förutom pommerska slaver, och orsakerna till varför den ägde rum. Den fokuserar på orsakerna till räden vilka är omgärdade av kontroverser och varierande tolkningar. Artikeln för fram en alternativ förklaring till de politiskt motiverade förklaringarna som man tidigare har accepterat.

En av de minst kända och utforskade historiska händelserna i medeltida skandinavisk historia visar sig vara den slaviska räden och plundringen av den viktiga norska hamnen och bosättningen Kungahälla-Konungahälla, som ägde rum runt 1135/1136. Innan vi analyserar orsakerna, anledningarna och innebörden av denna räd, skall vi koncentrera oss på några bakgrundsfrågor innefattande en kort beskrivning av expeditionen och överfallet på Kungahälla.

Källor

Beklagligt nog kommer vår kunskap om denna händelse endast från en enda historisk källa, nämligen *Magnus den blindes och Harald Gilles saga* av Snorre Sturlasson. Han var islänning som föddes år 1179 och dog 1249. *Magnus den blindes och Harald Gilles saga* är en del av ett större arbete känt som *Heimskringla* — en saga eller historia om Norges kungar. Den skrevs på Island någon gång mellan 1220 och 1230. Snorre var, vid sidan av sina litterära och historiska arbeten, alltsedan början på 1200-talet djupt involverad i Islands och Norges politik. Vid åtminstone två tillfällen tillbringade han en lång tid i Norge vid det kungliga hovet och överklassen. Vidare, enligt den engelske forskaren Eric Christiansen, levde Snorres fosterfar Jón Loftsson i Kungahälla vid tiden för den slaviska räden som vi nu behandlar, liksom ett antal andra människor som Snorre verkar ha känt. Det är troligt, ehuru inte säkert, att de försåg krönikören med ögonvittnesberättelser. Om vi tar detta i betraktande, och trots alla medeltida överdrifter, förutfattade meningar, och gudagivna omen i hans berättelser, bör hans arbeten anses som en relativt trovärdig historisk källa.

Läge och betydelse

Kungahälla uppträder under namnet Cuneghella i skrifterna av den engelske krönikören av normandiskt ursprung, Orderic (Ordericus) Vitalis (som levde cirka 1075-1142). Han skrev samtida krönikor om tusentalet- och elvatusentalets Normandiet och anglo-normandiska England. Orderic nämnde Kungahälla som en av de sex mest betydande norska *civitates*, eller hamnstäder, vid denna tid i följande ordning: Berga (Bergen), Cunghella (Kungahälla), Copenga (Kaupang), Burgus (Sarpsborg), Alsa (en medeltida bosättning inom det nutida Oslo) och Turensburga (Tønsberg). Eftersom listan inte är alfabetisk och inte följer en geografisk riktning visar den klart och tydligt Kungahällas betydelse vid denna tid. Snorres andra berättelser indikerar att den var redan runt 1064 en hamn av viss betydelse. (Snorre, *Harald Hårdrådes saga*, kap. 74). Det är också känt att den norske kungen Sigurd I (1103-1130) gav Kungahälla en betydande status efter sin återkomst från sina korståg till det ”Heliga landet”:

... och kung Sigurd kom österifrån och stannade hela vintern, och var länge i Kungahälla, vilken stad han utvidgade och förbättrade mycket. Han byggde där ett stort slott av torv och sten, grävde ett stort dike runtom, och byggde en kyrka och många hus inom slottet. (Snorre, *Sigurds saga*, kap. 24)

Emellertid, visar arkeologiska bevis på att Kungahälla inte var en sådan betydande handelsplats som Snorre beskriver, som den svenske forskaren Lars Hermanson har påpekat. Dess betydelse måste således ha varit mer symbolisk och ideologisk eftersom det var ett kungligt norskt residens, och en lokal kyrka ägde en vida vördad relik som ansågs vara ett spån från det heliga korset. Samtidigt kunde ett legat från korsfararkungen Sigurd I bidra till bosättnings prestige. Den låg i det inre av landet med tillträde genom två grenar av Göta älv på endera sidan av en ö kallad Hisingen. Den låg omkring 2.5 kilometer väst om den nutida staden Kungälv, i Västra Götaland, norr om Göteborg, i det nutida Sverige. Efter dess förstörelse flyttades bosättningen till ett läge en aning till väster om den ursprungliga platsen. Snorre Sturlasson, skrev nära ett århundrade senare, att Kungahälla aldrig återhämtade sig helt. (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 11). Emellertid tycks inte så vara fallet. Kungahälla omnämndes vid ett antal tillfällen av andra källor och av Snorre själv, som skapade intrycket att, den förblev ett betydelsefullt center trots dess gruvliga öde. Till exempel, (ung. 1173-1195) fanns det, under Canutes den förste av Sverige regering, ett kungligt myntverk i staden. Den förblev ett betydande strategiskt fäste under den andra hälften av 1100-talet (Snorre, *Magnus Erlingsons saga*, kap. 15, 19; *Håkan Herdabreds saga*, kap. 1-2, 12-14.). En sakta nedgång för Kungahälla ägde rum framåt slutet av medeltiden.

Datering

Det finns två datum som placerar räden inom en tidsram, år 1135 eller 1136. Det mest vedertagna är att räden ägde rum i augusti 1135, och detta baseras på uppfattningen från Snorre som påstod att den ägde rum under det femte året efter den norske kungen Sigurd I Magnussons död, också känd som Sigurd Jorsalafararen (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 9), som avled den 26 mars 1130. Emellertid, daterade den polske historikern Edmund Kosiarz, bland många andra, händelsen till 1136, dock förklarade han inte i sitt arbete hur han kom fram till detta datum. För att förstå tidsplanen för de händelser som ledde fram till räden mot Kungahälla måste vi betrakta det bredare politiska sammanhanget mer ingående. Efter den danske och obotritiske hertigen/kungen Canute Lavards död, hamnade Danmark i en intern successionskonflikt. Det ligger bortom denna artikels utrymme att gå in på detta inbördeskrigs välkända detaljer. Kortfattat kan emellertid nämnas, att den interna konflikten praktiskt taget tog slut efter det att Erik II Emune besekrat kung Niels, hans son Magnus Nielson (den starke) och hans halvbror Harald Kesja vid slaget vid Fotevik (i Skåne) den 4 juli 1134, då Magnus dödades. Kort därefter blev Niels mördad i Schleswig och detta följdes av att Harald Kesja och hans åtta söner dödades. Följaktligen blev Erik II den ende danske kungen. Ett år senare, 1135, hyllade han kejsar Lothar III, som sålunda gav honom internationellt erkännande och legitimation av hans anspråk på den danska tronen. Enligt Saxo Grammaticus plundrade vid den tiden slaverna, sannolikt ranoverna på ön Rügen (deras politiska enhet som refereras i texten som det Rugiska furstendömet), den danska kusten och öarna. Det måste ha varit en verklig oro för Erik II, eftersom krönikören pekade på att det var en ursäkt för att inte ha intervenerat i successionskonflikten i Norge i stället för Harald IV Gille som då var i exil. Den senare tog sin tillflykt till Danmark efter att ha blivit besegrad den 9 augusti 1134 av Magnus IV den blinde vid slaget vid Färlev. Om man tar i beaktande att Färlev är beläget omkring 70-75 kilometer norr om Kungahälla är det ytterst osäkert att slaverna skulle planera en sjö- och kustoperation i ett område där det fanns två aktiva arméer. Därför kan vi definitivt utesluta år 1134 som ett datum för anfallet.

Vi måste också titta närmare på händelser i Norge vilket vid den tiden också var indraget i ett inbördeskrig om successionen. Konflikten kulminerade den 7 januari 1135 då den norske kungen Magnus IV den blinde (regeringstid 1130-1135, 1137-1139) tillfångatogs i Bergen och stympades på order av Harald IV Gille (regeringstid 1130-1136) (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 6-8.). Harald IV Gille blev själv mördad den 14 december 1136, på order av ännu en pretendent till tronen, Sigurd Magnuson Slembe (regerade 1136-1139) (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 17). Snorres berättelse placerar räden mot Kungahälla i kapitlen just efter tillfångatagandet och stympandet av Magnus IV (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 8-9), medan de följande kapitlen berättar

tar om händelser som ägde rum före mordet på Harald IV Gille (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 12-18). Berättelsens omfång och antal händelser som ägde rum i denna del av Snorres arbete antyder starkt att inte alla kunde ha hänt efter Magnus IV fall och före början av augusti 1135. Det är värt att notera att under denna period förde Harald IV Gille kortvarigt krig två gånger mot de danska öarna Hvedn och Hlesey (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 12). Detta antyder starkt att händelserna i Snorres kapitel 12 till 18 ägde rum efter räden mot Kungahälla. Dessutom, som redan har nämnts, och enligt den engelske forskaren Eric Christiansen, levde Snorres fosterfar Jón Loptsson i Kungahälla vid tiden för den slaviska räden (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 9.) och kan ha försett krönikören med en ögonvittnesskildring. Så, utan positiv indikation i någon källa för år 1136, liksom samlade detaljerade bevis, så placerar Snorres berättelse räden mot Kungahälla säkert som inträffad den 10 augusti 1135.

Räden

Enligt Snorre, ägde räden rum på S:t Larsdagen den 10 augusti och som vi vet 1135. Krönikören säger att den slaviska expeditionen omfattade 550 skepp, med vardera 44 beväpnade män och 2 hästar ombord (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 10.). Det skulle bli 24200 krigare och 1100 hästar vilket naturligtvis är en grov överdrift. Vi kan inte komma fram till det exakta antalet skepp, men högst sannolikt kunde en stor expedition ha omfattat mellan 50-70 fartyg av varierande storlek, och antalet angripare kunde ha varit mellan 1000 och 1500. Vi ska titta mer på östersjöslavernas skepp och båtar en smula i detalj senare.

Den anfallande truppen leddes av den pommerske hertigen Ratibor I (född c. 1124-d. före 1156) och vid sidan av pomoranerna, deltog några andra östersjöslaver. Enligt medeltida mått måste det ha varit en väl organiserad och stor expedition, särskilt om man tar i betraktande att den ledde till en ganska avlägsen plats. Denna slaviska flotta måste ha seglat omkring 300 sjömil från Pommern eller kanske från ön Rügen. Det är svårt att säga hur lång tid resan tog, men det mest sannolika är att den tog mellan 4 till 5 dagar. Den första etappen, från deras avresepunkt till någonstans i Skåne, och sedan längs efter kusten, norrut mot Kungahälla var definitivt den längsta. De måste ha smugit förbi ön Sjælland sannolikt nattetid, genom östra sundet mellan Köpenhamn och Lund (nuvarande Sverige). Enligt dåtida sed plundrade de den skånska kusten i jakt på föda och annan proviant. Enligt Snorre, hade både kung Erik II Emune och ärkebiskop Asser i Lund, innan attacken, varnat invånarna i Kungahälla för slaviska angrepp, troligast utefter Skånes kust (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 10). Själva Kungahälla angreps genom Göta älvs två flodarmar. Skeppen under hövdingarna Donimir och Uniebor närmade sig staden från den östra flodarmen och lade till i närheten. Huvudstyrkan under Ratibor I seglade mot hamnen genom den västra armen medan ryttarna red landvägen. De

attackerade hamnen från land och skepp och angrep, rövade och brände nio handelsskepp. Resten av inkräktarna gick sedan i land under det att de skövlade och brände bosättningen. Kungahällas invånare tog sin tillflykt till fästningen som blev belägrad av slaverna. Enligt Snorre erbjöd Ratibor fri passage men försvararna vägrade att kapitulera. Strax efter kom ca 200 norrmän som förstärkning från den närbelägna byn Skurbagar men de besegrades av slaverna. Slutligen kapitulerade fästningen efter ett antal attacker (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 10). Snorre specificerade inte hur lång tid belägringen tog men en säker gissning är att fästningen kapitulerade den 12 augusti, på den tredje dagen efter det första anfallet. Denna slutsats kan dras av det faktum att alla de händelser som Snorre berättar om inte kunde slutföras på en eller två dagar. Alltså det är värt att notera att enligt källan skulle Ratibor I ha erbjudit Kungahällas försvarare fri passage tre gånger. (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 9-10). Slaverna höll uppenbarligen inte sitt löfte om fri passage, utan plundrade och brände fästningen, slaktade gamla och unga som inte dög till arbete och tog ett stort antal invånare i Kungahälla som fångar. Dessa blev sedan trälar i slavernas land, med undantag av prästen Andreas och fyra kyrkomän som gick fria. Uppenbarligen blev några betydelsefulla fångar fria mot lösen (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 11). Att prästen blev frisläppt kan förklaras av att Ratibor I var kristen, åtminstone till namnet, och han måste ha visat någon respekt för kyrkan och dess folk.

Skepp och båtar

Det ligger utanför denna artikels område att gå in i detalj på de båtar som slaverna använde. Icke desto mindre, måste man kort beröra detta ämne. Slaverna bosatte sig utefter Östersjökusten under fem- och sexhundredatalen. Slaviska bosättningar blev synliga i de arkeologiska uppteckningarna från mitten av femhundralet först och främst genom framträdandet av kremeringsbegravningar och karakteristisk keramik. Därefter ökade de i antal och storlek. Under loppet av de sjätte- och sjunde-århundraderna beboddes hela regionen av slaver, medan resterna av den germanska befolkningen blev slaviserad. Fiske- och handelsbåtar byggdes lokalt i de flesta slaviska bosättningarna efter skandinaviska modeller. Detta bevisas genom det faktum att lokalbefolkningen i Kungahälla misstog den slaviska flottan som närmade sig hamnen för Erik II:s skepp. (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 10). Det är inte förvånande att slaverna som bebodde den södra Östersjökusten ursprungligen kom från områden norr om Karpaterna, vilket nu är västra och centrala Ukraina, och möjligen sydöstra Polen. De var bönder som framstod som en tydlig språklig och kulturell enhet långt borta från havet. När de bosatte sig i områdena vid Östersjökusten och tillhörande öar tog de snabbt till sig maritim skicklighet från sina skandinaviska grannar, och anpassade sig till kust och öomgivningen. Några slaviska skepp från den tiden grävdes fram. Till exempel vid Kamień Pomorski i Pommern från

sex- till niohundratalen, Szczecin från åttahundratalet, Ralswiek på ön Rügen från åtta- till elvahundratalen eller Gdańsk från nio- till tolvhundratalen. Generellt sett var de slaviska skeppen mellan 7-18 meter långa, 2 till 5 meter breda, och 1.5 meter höga, och liknade skandinaviska snäckor. De byggdes vanligtvis av ek. De hade omkring 20 roddare och en mast för segling under gynnsamma förhållanden. I medeltal kunde de bära omkring 20-40 personer. Alternativt kunde de transportera upp till 10 ton varor. Detta är naturligtvis en grov generalisering och några skepp var större andra mindre. Som nämnts tidigare, i detta speciella fall, var de slaviska skeppen lika stora som de skandinaviska fartygen, som kunde ha ombord 44 män och två hästar. Naturligtvis måste Ratibors flotta ha varit en samling av udda båtar och skepp och bara en liten del måste ha haft den storleken.

Deltagandet av andra slaver

De slaviska styrkorna som attackerade och plundrade Kungahälla omfattade ett relativt stort antal skepp och människor. Detta tyder klart på att den attackerande styrkan omfattade inte enbart pomoraner utan också andra. Olyckligtvis talar inte Snorre om vilka de andra var men det är osannolikt att de rekryterades slumpartat. Snorre har skrivit att räden anfördes av Ratibor I av Pommern, hans systerson Danimysł and Uniebor ”*en hövding som regerade över mycket folk*” (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 19). Det är värt att nämna att talet som Uniebor höll under fältslaget tyder på att han var en viktig person i paritet med expeditionsledaren Ratibor I (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 10). Ehuru innehållet i Uniebors tal sannolikt är mer en uppfinning av Snorre, så själva faktumet att han nämndes vid namn är ett klart tecken på att han inte var en simpel krigsherre eller pirat. Istället måste han ha varit en ledare eller härskare av en stor östersjöslavisk politisk enhet. Under 1100-talet har vi, vid sidan av pomoranerna under Ratibor I, två kandidater som kan ha varit inblandade i räden. Vi kan antingen tänka på obotriterna, som bodde i nutida Mecklenburg, eller ranerna på ön Rügen. Om vi tar hänsyn till politiska realiteter bland östersjöslaverna under denna tid, kunde bara de få fram ett så stort antal skepp och krigare för denna expedition.

Vi kan utesluta obotriterna eftersom de inte kunde upprätthålla den obotritiska staten efter mordet på deras ledare, den danske prinsen Kanut Lavard år 1131. Den västra delen av vagrarernas och polabernas länder hamnade under Pribislavs av Lübeck, av nakoniddynastin, makt. Vid samma tid hamnade den östra delen — särskilt obotriterna, ranerna, liksom mindre folkstammar under den obotritiske magnaten Niklots kontroll. Därför var obotriterna som sådana försvagade och det föreföll som om Niklot var emot att bli involverad i någon större operation mot sina grannar. Den polske historikern Adam Turasiewicz spekulerade i att några obotriterna kunde ha tagit del i attacken, ehuru, även om så var fallet, kunde några få krigsherrar ha deltagit på egen hand, och de hade ingen

betydande inverkan på utgången av expeditionen. Dessutom om är det värt att notera att varken Pribislav eller Niklot omnämndes av Snorre vid det tillfället.

Ranerna på ön Rügen återstår som enda kandidat som deltagare i räden. För att göra detta påstående troligt måste vi titta tillbaka mera ingående på pomoranska och ranerska förbindelser och deras ömsesidiga förhållande. Det är känt att en syster till Ciesław I (Tetzlav) och Jaromir I (Jaromar) av Rügen gifte sig med den pomoranske hertigen Warcisław I (Vartislav) en bror till Ratibor I. Bröllopet ägde förmodligen rum före 1124, innan Bolesław III av Polen, den snedmynte, underkuvade Pommern. Denna dynastiska länk mellan Pommern och principatet på Rügen stöddes av ett kontrakt upprättat år 1218 av den pommerske hertigen Bogusław II, son till Bogusław I, just efter Jaromirs av Rügen död. Han refererar till en avliden ransk hertig som "*cognatus noster*" — vår släkting — när han gjorde anspråk på rättigheterna på land vid Eldena, som tidigare givits till cisterciensermunkar, som skulle tillhöra honom enligt "*iure hereditario*" — arvsrätten. Vid samma tid blev en dotter till Warcisław I tydligt gift med en namnlös medlem till den regerande ranerska familjen på Rügen. Som vi vet, var medeltida giftermål till stor del en politisk akt utförd att förstärka eller skapa allianser. Det tycks således som att det måste ha funnits någon form av en politisk allians mellan ranerna och pomoranerna, vid tiden för räden mot Kungahälla. Alltså, en sådan allians skulle vara ett logiskt arrangemang för båda furstendömena. Under det tidiga 1100-talet var ranerna praktiskt taget i ständig konflikt med danskarna. Vid samma tid var Pommern under stark politiskt och militärt tryck från Polen och måste följaktligen ge efter för Bolesław III. Det tycks emellertid som om det pommerska beroendet troligast var begränsat till en förklaring av underdånighet och betalning av skatteskyldighet, och i hög grad ett formellt erkännande av kristendomen. Därtill måste de ha varit medvetna om kejsardömet framryckningar i regionen speciellt efter 1128 när den tyske kejsaren Lothar III utnämnde en dansk, Canute Lavard, greve av Schleswig, till härskare över obotriterna. Vidare är det inget tvivel om att både pomoranerna och ranerna var medvetna om polska intressen och regionala expansionsplaner. De polska ambitionerna manifesterades genom Bolesław III:s dotters giftermål med Magnus den starke (Nielsson), en rival till den danska tronen i den pågående successionskonflikten. Detta giftermål ägde rum omkring 1129. Det tycks vara uppenbart att en sådan dynastiförbindelse hade syftet att göra Polen och Danmark till allierade, och för att koordinera båda ländernas expansion i furstendömet Rügen och dessutom för att förstärka den polska hållhaken på Pommern. Det är värt att nämna att åtminstone vid ett tillfälle hjälpte Magnus den starkes trupper Bolesław III i hans fälttåg mot den rebelliske Vartislav I av Pommern. Denna allians blev emellertid kortlivad. Magnus den starke dödades i slaget vid Fotevik år 1134, och Richeza skickades hem. När en triumferande Erik II gynnades av kejsar Lothar III:s tillbakadragande så behövde han följaktligen inget polskt understöd. Klämda mellan det tyska imperiet, danskarna och polackerna betydde emellertid att ingenting hade förändrats för

furstendömet på Rügen och grevskapet Pommern. De kunde fortfarande räkna med aggression från tre håll. De skulle därför kunna vara naturliga allierade, och en allians mellan dem trolig, om än säker. I sin tur stöder detta uppfattningen om ranernas deltagande i expeditionen. Så allt ovanstående och erkännandet av Uniebor som en person av hög politisk och militär status lämnar utan tvivel att han måste ha varit en samtida ledare för ranerna, eller åtminstone en viktig medlem av den regerande familjen. När vi avslutar detta avsnitt, kan vi följaktligen anta att det var denna rädgrupp, som härjade Kungahälla, innehöll pomoraner ledda av Ratibor I och att den också involverade en stor kontingent raner under kommandot av Uniebors av Rügen.

Orsaker till räden

Det mest förvånade faktumet omkring hela händelsen är att Ratibor I:s krigare seglade så långt norrut, omkring 300 sjömil, för att attackera en avlägsen norsk bosättning, fastän en viktig sådan. Det är uppenbart att en sådan räd inte var en enkel angelägenhet. För att sätta ett sådant logistiskt svårt företag måste det ha funnits några goda skäl att organisera denna expedition. Olyckligtvis förser oss inte Snorre, vår enda berättare om räden, med någon information eller ledtrådar varför denna expedition ägde rum. På grund av detta har ett antal historiker försökt förklara räden mot Kungahälla i ett bredare politiskt sammanhang och att länka den till kejsarliga (tyska), danska och polska intressen och politik i Centraleuropa under första hälften av 1100-talet.

I polsk historieskrivning, speciellt i äldre arbeten, finns en föreställning att räden ägde rum på tillskyndan av den polske regenten Bolesław III, den snedmynte. Försök till förklaring har även gjorts av regionalpolitikens bredare sammanhang och att koppla ihop den med Merseburgkonventet som hölls där den 15 augusti 1135. Bolesław III kallades dit av kejsar Lothar III. Huvudfrågan i Merseburg var att lösa den pågående konflikten mellan Bolesław III av Polen, Sobieslav I av Böhmen, och Bela den blinde, av Ungern, där kejsaren agerade skiljedomare. Eftersom ämnet vid mötet i Merseburg ligger utanför ämnet för detta arbete så skall vi inte diskutera konflikten berörande de tre ovannämnda kungadömena. Det har antagits, bland andra av den polske historikern Lech Fabiańczyk, att Bolesław III uppmuntrade Ratibor I av Pommern att företa en attack mot Kungahälla. Detta antogs skada danska intressen där. Fabiańczyk hävdade också att genom att göra så strävade Bolesław III efter att demonstrera sin makt och sitt inflytande i sydöstra Östersjöområdet och förstärka sin förhandlingsposition med kejsaren.

Emellertid tycks inte denna förklaring vara särskilt övertygande. Först av allt, ägde konventet i Merseburg rum den 15 augusti 1135, medan räden mot Kungahälla skedde den 10:e och fästningen intogs troligen den 12 augusti. Det är mycket osannolikt att nyheten om den skulle ha nått kejsaren på så kort tid. För det andra, även om dansk politik var inblandad i norska affärer skulle

ödeläggelsen av Kungahälla inte få några större konsekvenser för Erik II. För det tredje, en hyllning från furstendömena Pommern och Rügen, antecknades av Otto från Freising, en samtida krönikör. Denna redogörelse nämner också en betalning gjord till Lothar III från dessa områden gällande skuld från tidigare 12 år. Denna fråga kräver ytterligare förklaring. Någon gång runt 1121/1122 blev Vartislav I av Pommern underkuvad av den polske hertigen Bolesław II efter en rad nederlag, och hertigdömet Pommern blev ett polskt län. Furstendömet Rügen omfattade vid den tiden inte bara ön Rügen utan även angränsande områden av fastlandet. De upptog Stralsund och Barth liksom Tribseeområdena. Inte långt efter att ha lagt under sig Pommern, ledde Bolesław förmodligen en expedition mot ranerna, någon gång runt 1123/1124. Bevisen är här omständliga, men ranerna kan, åtminstone formellt, ha betalt en lösesumma eller underkastat sig den polske hertigen. Fastän Pommern vid 1135 formellt var en polsk vasall så var Bolesławs position i regionen tämligen svag. Vad gäller furstendömet Rügen tycks det som om Bolesław inte hade någon som helst makt över det och i realiteten var furstendömet Rügen helt oberoende. Enligt konventet i Merseburg har vi två primära källor: *Annalista Saxo* (år 1135) och *Annales Magdeburgienses* (år 1135). Ingen ger detaljerad information om dess utgång, och Magdeburgannalerna grundar sig på *Annalista Saxo* för anteckningar mellan 1125 och 1139. Det är värt att notera att Bolesław II bar ett svärd när han gick framför Lothar III under den ceremoniella processionen vid Merseburg. Detta visar tydligen på att han underkastat sig och förklarat sig som vasall till kejsaren. Följaktligen är det mest sannolikt att genom att betyga sin vördnad för furstendömet på Rügen så avstod den polske hertigen från sitt tveksamma och formella krav på det. Vad gäller Pommern betalade han vederbörlig tribut, något som man troligen kommit överens om med kejsar Lothar III innan det kejserliga fälttåget i regionen mot obotriterna och de veletiska slaverna och de polska krigerna mot Pommern. Överenskommelsen måste ha ägt rum förmodligen någon gång mellan 1121/1122. Följaktligen kan denna vördnad anses vara Bolesławs III:s försäkran till kejsaren att han inte ville blanda sig i kommande kejserliga planer på att underkuva ranerna. Vad gäller Pommern förblev det ett polskt län med kejserligt samförstånd. Man måste tillstå att den viktigaste saken för den polske hertigen var att politiskt lösa konflikten med Preussen och Ungern och att vinna stöd och vänskap med kejsaren. Det är vidare erkänt att Bolesław III vid Merseburg lobbade för ett erkännande av den polske ärkebiskopens av Gniezno oberoende. I själva verket var den redan garanterad i påvebullen *Ex commissio nobis a Deo* år 1136. Därför om man tar det ovanstående i betraktande så skulle det vara meningslöst, om inte i motsats till Bolesław III:s intressen, att uppmana pomoranerna och ranerna att anfälla en avlägsen norsk bosättning. Dessutom som utgången av Merseburgkonventet visar höll den polske hertigen på att förlora sitt inflytande i Pommern och längs Östersjökusten. För övrigt är inte Ratibors beroende och trohet mot den polske fursten Bolesław så säker som det ibland har påståtts. Det tycks som att han ville lätta på sitt beroende och kanske

agerade han på egen hand, även om hans furstedöme blivit kvar som ett polskt län. Ratibors fru Pribislava, som namnet antyder hade slavisk bakgrund men det finns inga bevis på att uppfatta henne som dotter eller brorsdotter till Bolesław III av Polen. Det är värt att nämna att det hävdats att hon var dotter till rurikidiske prinsen Jaroslav av Volhynien och Turov (död ca. 1123) Äldre litteratur spekulerar till och med i att hon var obotrit släkt med nakoniddynastin. Så i ljuset av detta sammanfattande bevis kan vi bortse ifrån uppfattningen att Bolesław III var på något sätt instrumentell i räden mot Kungahälla.

Genom att utesluta polsk inblandning i denna räd återstår praktiskt taget bara en förklaring: att detta var ett oberoende pommerskt initiativ och utförande. Det verkar som om att ranerna blev tillfrågade att delta och så gjorde de på ett kraftfullt sätt. Skandinaviska sjöfarare, huvudsakligen från Danmark och det nutida Sverige, deltog ofta i plundringsräder lika mycket som de var involverade i handelssjöfarten i Östersjön. Dessa plundringsräder företogs ofta i söder på bebodda slaviska områden. Vid samma tid opererade normännen till övervägande del på Nordsjön och på Atlanten (England, Irland, Frankrike, Island eller på den norra danska kusten). Så vitt vi vet berättade Snorre om en isolerad norsk-slavisk sjödrabbning, men den ägde rum någon gång i mitten av 900-talet. Kung Håkon den gode drabbade samman och besegrade i Öresund 11 slaviska skepp på sin väg till Sjelland. Snorre berättar att den norske kungen förde befälet över enbart två skepp. (Snorre, *Håkon den godes saga*, kap. 7). Så det är mest sannolikt att det var slaviska handelskepp snarare än krigsskepp. Förutom detta finns det överhuvudtaget inga bevis för några norska intrång på den södra östersjökusten som beboddes av slaverna, vid den tid som berör oss. Vi kan sålunda utesluta att det var någon form av hämndexpedition.

Hädanefter är vi hänvisade till den mest sannolika förklaringen att huvudskälet till expeditionen var primärt att genom plundring komma över så mycket byte som möjligt. Sedan kan slavernas skäl för att företaga en sådan expedition lätt rekonstrueras. Det måste kommas ihåg att talrika östersjöslaviska krigare deltog i många skandinaviska krig under medeltiden, antingen som äventyrare eller legosoldater, eller både och. Dessutom var dynastiska bröllop mellan västslaver och skandinaver inte sällsynta och på några öar såsom Lolland och Falster levde en slavisk och en blandad befolkning. Detta bekräftas av toponomastiska bevis och slaviska namn på ett flertal lokala jordägare. Så östersjöslaverna var helt medvetna om den skandinaviska politikens väsen och situationen där under det norska inbördeskriget (Snorre, *Magnus den blindes saga*, kap. 12, 17). Det måste tilläggas att Kungahälla kanske inte var ett handelscentrum av någon större betydelse men en räd kunde ändå föra med sig värdefulla byten i form av lyxartiklar som juveler och andra värdefulla konstföremål. Likaså viktiga tillfångatagna människor kunde ge en stor vinst när de frigavs mot lösen. Således måste slaverna ha räknat med överraskningsmomentet och hoppades att ta Kungahälla med överrumpling. De hade aldrig rest så långt som till Kungahälla förut och normännen skulle inte förvänta inte en attack från ett så

avlägset folk. Det är också mycket sannolikt att rädens tidpunkt korrelerade med Merseburgkonventet där Bolesław III hade gett efter för kejsaren Lothar III och betygats hyllning både från pomoranerna och furstendömet på Rügen. Ratibor I av Pommern och ranernas ledare var mycket medvetna om vad som skulle ske i Merseburg. Därför var detta ett avgörande tillfälle att resa och plundra och få lite rikedomar innan kejsardömet och danskarna återupptog sin expansion i regionen, säkra på ingen inblandning från kungariket Polen. Detta hände verkligen ett år senare när Erik II av Danmark attackerade och besegrade ranerna på Rügen. Som vi kan se var räden en massiv operation, men vid sidan av bytet och åtskilliga människor tagna till fångna kan man knappast se några betydande politiska mål. I bästa fall kan vi anta att både Ratibor I och Uniebor kunde berika sina kistor genom förvärvandet av byte från Kungahälla vilket i sin tur kunde användas för defensiva åtgärder, stående inför oundvikligt danskt och kejserligt övergrepp. Så det måste ha varit en opportunistisk om än väl planerad expedition att få rika byten och slavar, av vilka några kunde friköpas mot lösen senare.

Slutsatsen i ljuset av alla presenterade bevis kan sägas att räden mot Kungahälla den 10 augusti 1135 hade huvudsakligen materiella mål och var en opportunistisk handling vid en tid för intern oro i Norge. I termer av långsiktig politik var den en tämligen obetydlig händelse.

Översättning av Hans Åkerström och Paulus Tiozzo.

Tidigare publicerad i: *Collegium medievale*. 2014, med originaltitel *Slavic Raid on Konunga-hella*.

Om sielwa Kongelfs-stad

Johan Ödman

Thenne gamble stad, belägen rätt ned under Bahus-slott, dock på norre siden om älfwen, öfwer wilcken äro giorde 2ne kostbara winbryggor at ther öfwer fara norr til Kongelf ock söder åt Giöteborg från slottet, kallades fordom Kongehelle, thet är kongaboning liksom Kongehold betyder ett kongshus eller sal, utan twifwel så kalladt, antingen therföre, at konungarna ther hade fordom sitt residence ock säte, eller för thet kongen af Swerige hölt ther möte med the norska och danska kongarna, när the wille handla om fred, eller thenne staden låg tå i gräntzeskildnaden, när wid hafwet.

År 997 tå kong Oluf Tryggesson hade låtit christna Wijken eller Bahus-län, hölt han möte i Kongelle med drottning Sigrid Stårråde af Swerge om äcktenskap, som ej gick för sig, efter hon ej wille antaga then christeliga trona.

Anno 1020 hölt kong Oluf Haraldsson hus i Kongelle med mycket folk ock skepp, ther mötte honom omsider kongen af Swerge ock giorde freds förbund med honom: samma tid hade kongen af Norge jämwäl then del, som kongen i Dannemarck haft ther i landet.

Anno 1078 blef åter hållit ett möte af konungerne i Kongelle, tå möttes tilsammans kong Oluf Haraldsson Kyrre ock kong Knut af Dannemarck, som giorde förbund med hwar annan om ett fälttog mot Engeland.

Anno 1100 möttes 3ne kongar i Kongelle, nemligen kong Magnus af Norge, kong Inge af Swerge ock kong Erik Swensson af Dannemarck, the gingo fram på walden för sig sielfwa ock giorde fred med hwar andra.

Anno 1117 hade kong Sigurd Jorsalafar sitt residence ock säte i Kongelle ock förbättrade thenna staden ganska mycket, så at i hans tid war ingen mächtigare eller rikare stad i hela Norge: han bygde ther en kongsgård ock ett stort castell af torf ock sten ock lät grafwa dijken ock walgrafwar ther om, hwars rudera eller qwarlefwor något litet synes ännu ther efter, ock är thet samma, som nu kallas Castell-ladugården (then ther tilförne, i Harald Stakes tid, war gouverneurens ock landshöfdingens boställe, men nu öfwerstens för Bahusläns gröna dragoner). Här brede wid bygde ock 1130 thenne berömwärde Jorsalafar en korskyrcka af trä, i hwilcken han lät sättia up en altaretafla af silfwer och guld, besatt med dyrbara stenar, then han hade fådt från Grækelandet, ock på then thet heliga kors, af Christi

kors utarbetadt, som han hade fördt från Jerusalem. Kong Eric Eimund i Dannemarck hade sändt honom ett skiönt skrin / thet gaf han ock til thenna kyrckan samt ock then bok med förgylte bokstäfwer, förärad af patriarchen i Constantinopel.

Anno 1135 i kong Harald Gilles tid, tå Guttorm Harald Flattis son ock Seemund Huspryde woro höfdingar i Kongele ock Anders Brunsson socknepräst thersammastädes til korskyrckan, blef ett stort buller öfwer hela staden första söndagsnatt in til Christi Himmelfärdsdag, liksom en stor armée eller krigshär hade med fult gewär marscherat igenom staden: hundarna lupu ut ock blefwo galne ock ho som blef beten af them, blef ock galen med: många borgare blefwo här öfwer förfärade, sålde sina gårdar ock flötte ut på landet ock til andra köpstäder at bo: the förståndige förundrade sig storligen ock mente, at thetta betydde them en stor olycka. På Pingestdagen ther efter rådde ock förmante sockneprästen i Kongelle hr. Anders Brunsson then til at öfwergifwa thenna härliga staden (som sträckte sig tå ut med Norre älf åt Castelladugården in emot sielfwa hafwet) men dock wara wid ett fritt mod, taga wäl wara på elden, sen the räddat sina saker ock bedt GUD om nåde: hwarefter 13 af the förnämste borgare gjorde sig resefärdige af fara siöledes til Bergen i Norge, men the lyckades intet bättre, än at 12 af them blefwo borto med skepp ock godz ock then 13de allena blef bärgad ock kom med sitt skepp ock godz wäl behållen til Bergen, sände så bod til Kongelle ock rådde them at wäl förwara staden, ty wenderne woro utdragne med en stor här at strida emot the christna ock fingo öfwerhand, hwar the foro fram; men folcket aktade icke thenna warningen, förglömde then farliga handel ock bulret, som hade varit i staden, icke eller lade på hiertat prästens alwarlige påminnelse. Hwad hände?

På St. Laurentii dag, tå thet war ringt til högmässan, kom Kattebur wendernas kong til Kongelle med 250 wendiske snäcker, eller, som vi nu kalle, caperfartyg, ock på hwart 24 soldater ock 4 hästar, en del lade i land öster up omkring Hisingen in til Kongellen en del lade in til pålarne eller bryggan, satte hästarne i land, redo öfwer Brasås ock kommo öfwer staden. Men tå en i staden blef thet warse, sprang han strax til slottskyrckan, hwaräst the mäste borgere woro i högmässan ock gaf them thet tilkänna, the mente, at thet war kong Eric af Dannemarck. I tancka at få fred med honom, sökte alltså hwar til sitt hus at bewäpna sig ock gofwo sig ther efter ned på bryggan, hwaräst the fingo se, at thet war en här af Österlandsfolck. För bryggan flöto 9 coffardieskepp, them lade wenderna först til, köpmännen wärjade sig manligen, så at wenderne miste sitt skeppsfolck, som woro mer än 150 skepp, them the öfwerwunno: tå the hade tagit skeppen flydde borgarena på slottet med thet mäste ock bäste the hade ock kunde taga med sig. Hustrorne ock theras döttrar foro up i landet ock wenderne gingo in i staden, plundrade then ut ock drogo sen för slottet. The wenders kong tilböd them fred ock lofte them få fritt gå ned af slottet med theras

wapnkläder ock pengar, men the wille intet: ther på skiöte the på thessa hedningar, kastade stenar ock grus på them, så at thet föll mycket folck på bägge sidor: tå thetta blef kunnogt up i landet, kom bod til Skiurthög (som nu kallas Skiurte) twärt öfwer Giötaälf, hwaräst war gästebod ock mycket folck samladt ock bland andra en starck frimodig bonde Ölfwer, som språng strax up, satte sin järnhatt på, tog sitt skiöld ock en stor yxe i handen ock sade: I gode drängar, låter oss hielpa them, thet är nu bättre at dräpa hedningarna ock rädda vårt fädernesland af theras wåld, än at sitia här ock fylla sig med öl; men de rådde honom ther ifrån ock ingen wille följa honom: men han sade: efter som ingen wil följa mig, så wil jag fara allena ock jag skal lägga en eller två hedningar ned, förr än jag faller, ther på lopp han in i staden, en del af hans wänner lupo efter honom at se, huru thet wille aflöpa: tå han kom in emot slottet ock hedningarne blefwo honom varse, kommo 8 bewäpnade män emot honom, han lyfte yxen hastigt up, ock skar strupen af på then, som kom bak på honom ock slog then ihiäl, som stod fram för honom: han lyfte så yxen 2dra gången up ock med 2 hugg dräpte 2 af them, the andra slog han til sido med yxhammarn, men blef sielf tå illa blesserad och sårad: the 4 hedningar flydde ock han förföljde them, så at 2 af them kommo at stå i ett moras, hwaräst Ölfwer dräpte them ock blef så sielf fastnader i hängedyet, tils hans folck kommo ock hielpte honom up, förde så honom hem til Skiurte ock läkte honom: thet säges, at ingen bonde i hele Norge har gjort manligere bedrifter, än han.

Sen thetta war skedt, kommo 2:ne landshöfdingar med 600 man at undsäta staden ock slottet; men tå then ene såg hedningarna wara så manstarcka, blef han förfärad ock drog tillbaka igen med 400 man, hwar efter han blef mycket föracktad, så länge han lefde: men then andra gaf sig emot fienden med the 200 man han hade, dock blef slagen med alt sitt folck.

Ther på sökte wenderne alt närmare ock närmare in til slottet, hwaräst kongen ock hans skeppare stodo i bakhåld. Thesse wender hade en skytt, som träffade en man så ofta han skiöt til fästningen, ty han stod betäckt emellan 2, som beskiärmade honom med thesas skiöld: tå sade Seemund Huspryde til sin son Asmund, wi wele bägge skiuta på en gång, jag wil skiuta på then, som bär skiölden, skiut tu på skytten: Seemund skiöt til en af them, som hölt skiölden ock Asmund skiöt emellan skiöldena ock råkade skytten just i pannan, så at pijlen stod ut igenom nacken. Hwarpå en trålkarl ibland wenderna gick til slottsporten ock stack en ihiäl, som stod wakt, the af slottet skuto på honom med pijlar, men tå hwarcken järn eller stål bet på honom, fast han ingen skiöld eller pantzar hade på sig, skiöt en af muren til honom med en eckepijl, som war härdad i elden ock skarp i then ene ändan, then bet på honom, så at han stalp ned som en hund: tå wenderne thet sågo, tiöto the ock låtte som wargar, ock the wenders höfding sade: Thetta folcket är hårdt at handla med, ock om wi

skiönt röfwade alt thet the hade, så måtte wi dock hafwa gifwet mycket til, at wi aldrig hade kommit här: först wärde the sig med gewär, ther efter slogo the oss med sten ock nu slå the oss med kniplar, som hundar, ock jag förmärcker intet, at wapn ock wärja fattas them.

Anstalt til thessa eckepilar at wärja sig med gjorde kong Sigur Jorsalafar, ty tå han hade bygt bahusslott, befalte han ock ther efter, at hwar mansperson på landet, som war 9 år ock ther öfwer, skulle bära in på slottet 5 stenar ock 5 eekepilar, hwasse i ändarna, tå the ledο mangel på them, klöfwo the them mitt i tu.

Hedningarna fulföljde belägringen ock skiftades wid at storma slottet, ock efter wendernes kong låt tilbiuda them fred, at the måtte gå ut med full mundering ock så mycket gods the kunde bära, måste the, sen Seemund Huspryde war fallen, gifwa sig til hedningarna; men de stodo intet wid accord, ord ock afsked med them, utan dräpte the blesserade ock alla barn, som the ej kunde föra med sig: sedan röfwade the slottet ock slottskyrckan, togo thet helige kors bort och then skiöna altartafla, som kong Sigur tijt förärt; ock tå de gingo utaf kyrckan gaf prästen kongen ett förgylt ock af silfwer beslagit wapn, ock kongens syster en stor guldring, ther af märckte the at hon war en af the förnämste i staden: kongen, som stod hos pristen sade: thetta hus är bygt med stor flit, men mig synes, at then GUD, som thet är bygt til äro, war wred på them, som staden skulle förswara: prästen med sitt tal ther på bewekte så kongens hierta, at han gaf honom igen både kyrckan ock thet heliga kors: men tå han war ther ifrån kommen, brände the hedniske soldater then up, drogo så bort ock togo folck ock gods med sig så mycket the mäktade bärga: tå the nu kommo til Wenden med them, höllo the them under träldom hela theras lifstid, icke annorlunda än turcken the christna, dock blefwo någre få ransonerade ock utlöste: efter then tiden är Kongelle aldrig kommen til sin förra mackt ock härlighet.

Tidigare publicerad i: Ödman, J., *Chorographia Bahusiensis*. Stockholm, 1746. Faks. Ed, 1983.

